

Outstanding **WAD** Dissertations

2

KATARZYNA WIERCIŃSKA

Tussentaal en het linguïstische beeld
van de dagelijkse
realiteit in Vlaanderen
Op basis van Vlaamse films
(2000-2010)

WYDAWNICTWO NAUKOWE UAM

**Tussentaal en het linguïstische beeld
van de dagelijkse realiteit in Vlaanderen
Op basis van Vlaamse films (2000-2010)**

FACULTY OF ENGLISH
ADAM MICKIEWICZ UNIVERSITY IN POZNAŃ

**Outstanding WA Dissertations
OWAD 2**

Katarzyna Wiercińska

**Tussentaal en het linguïstische beeld
van de dagelijkse realiteit in Vlaanderen
Op basis van Vlaamse films (2000-2010)**

Poznań 2016

ABSTRACT. Wiercińska Katarzyna. *Tussentaal en het linguïstische beeld van de dagelijkse realiteit in Vlaanderen. Op basis van Vlaamse films (2000-2010)*. Adam Mickiewicz University Press. Poznań 2016. Pp. 204. Tabs. 8. Figs. 7. OWAD 2. ISBN 987-83-232-2983-4. Text in Dutch with a Polish and English summary.

This book covers the linguistic picture of Flemish everyday life-world that is approached from the point of view of the language structures typical for tussentaal (Flemish interlanguage), a spoken variety of Belgian Dutch. The study's focus lies in finding those features of tussentaal that provide an image of daily reality and by means of which the speaker can model it in accordance with their needs. For the purposes of this research, a corpus of ten Flemish movies (approx. 18 hours of recordings, 83.000 words) has been put together. The movie dialogues are examined within the methodological framework of ethnolinguistics.

KEY WORDS: Flanders, Belgium, Belgian Dutch, tussentaal, Flemish interlanguage, linguistic picture of the world, everyday life-world

Katarzyna Wiercińska, Faculty of English, Adam Mickiewicz University, al. Niepodległości 4, 61-874 Poznań, Poland; email: kwiercinska@wa.amu.edu.pl

Publikacja finansowana z środków Wydziału Anglistyki UAM

Reviewer/Recenzent
prof. dr Joop van der Horst

© Katarzyna Wiercińska 2016

This edition © Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu,
Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2016

Cover design/Projekt okładki: Agnieszka Frydrychewicz
Typesetting and formatting/Skład i formatowanie: Pracownia Wydawnicza WA UAM

ISBN 987-83-232-2983-4

WYDAWNICTWO NAUKOWE UNIWERSYTETU IM. ADAMA MICKIEWICZA
61-701 POZNAŃ, UL. FREDRY 10
www.press.amu.edu.pl

Sekretariat: tel. 61 829 46 46, fax 61 829 46 47, e-mail: wyd nauk@amu.edu.pl
Dział sprzedaży: tel. 61 829 46 40, e-mail: press@amu.edu.pl

Wydanie I. Ark. wyd. 11,00. Ark. druk. 12,75.

DRUK I OPRAWA: EXPOL, WŁOCŁAWEK, UL. BRZESKA 4

Inhoudsopgave

Lijst van tabellen	9
Lijst van figuren	11
Lijst van afkortingen	13
Dankwoord	15
Inleiding	17
Hoofdstuk 1	
Mens – taal – leefwereld. Het sociologische	
en linguïstische aspect van constructionisme	23
1.1. Benadering en opvattingen over de leefwereld	23
1.2. De sociale constructie van de dagelijkse realiteit	25
1.3. De linguïstische constructie van de dagelijkse realiteit	27
1.4. Besluit	33
Hoofdstuk 2	
De realiteit verwoord. Het linguïstische beeld van de leefwereld	
etnolinguïstisch benaderd	35
2.1. Achtergrond: Etnolinguïstiek en haar ontwikkeling	
in de Slavische landen	35
2.2. Definitie en beginselen in de benadering	
van de Poolse etnolinguïsten	40
2.3. Methodologie van het onderzoek	45
2.3.1. Cognitieve elementen	46
2.3.2. Talige elementen	54
2.3.3. Pragmatisch aspect	61
2.4. Het beeld van de dagelijkse leefwereld in woordenschat	63
2.5. Besluit	65
Hoofdstuk 3	
Voor de (taal)variatie	67
3.1. De classificatie van de taalvariëteiten	67
3.2. De taalvariatie in sociale context	73
3.3. De omgangstaal en haar eigenaardigheden	78
3.4. Besluit	81

Hoofdstuk 4

Vlaamse tussentaal. Status quaestionis	83
4.1. Ter inleiding: Bipolariteit van het Nederlandse taalgebied	83
4.2. Tussentaal in het Vlaamse taallandschap	86
4.2.1. Oorsprong van tussentaal: Historisch achtergrond	87
4.2.2. Tussentaal als aparte taalvariëteit en code-switching	90
4.2.3. De structurele kenmerken van tussentaal	94
4.2.3.1. Fonetische kenmerken	94
4.2.3.2. Morfologische kenmerken	96
4.2.3.3. Andere grammaticale kenmerken	100
4.2.3.4. Woordenschat	101
4.3. Tussentaal taalsociologisch benaderd	103
4.4. Polemieken rond de huidige taalsituatie in Vlaanderen	105
4.5. Besluit	107

Hoofdstuk 5

Het linguïstische beeld van de dagelijkse realiteit op basis van gekozen Vlaamse films	109
5.1. Film als voorstelling van de dagelijkse realiteit	109
5.1.1. Achtergrond: De Belgische filmindustrie	109
5.1.2. Het corpus	111
5.2. Op naar criteria: Het beeld van de realiteit in de omgangstaal	115
5.2.1. Voorstel onderzoeksmodel	115
5.2.2. Tussentaal: De linguïstische exponenten van het beeld	118
5.3. Op zoek naar het beeld van de Vlaamse dagelijkse realiteit	121
5.3.1. Woordenschat	122
5.3.2. Aanspreekvormen	133
5.3.2.1. Het beeld van de sociale structuur van de samenleving	134
5.3.2.1.1. Familiekring	134
5.3.2.1.2. Peer group	140
5.3.2.1.3. Werkvloer	146
5.3.2.1.4. Eenmalig/oppervlakkig contact	151
5.3.2.2. Het beeld van de veranderingen in het netwerk van de sociale relaties	152
5.3.3. Diminutieven	158
5.3.4. Andere kenmerken van tussentaal	167
Conclusies	171
<i>Tussentaal</i> i językowy obraz rzeczywistości dnia codziennego we Flandrii. Na podstawie flamandzkich filmów (2000-2010) (Streszczenie)	177

<i>Tussentaal</i> and the linguistic picture of the everyday life-world in Flanders. Based on Flemish films (2000-2010) (Summary)	187
Bibliografie	197

Lijst van tabellen

Tabel 1. De classificatie van de taalvariëteiten door de Praagse structuralisten	71
Tabel 2. Overzicht van de fonetische kenmerken van tussentaal	95
Tabel 3. Overzicht van de morfologische kenmerken van tussentaal	96
Tabel 4. Tussentaal: de dikwijls voorkomende woorden	101
Tabel 5. De eigenschappen van tussentaal (l-variety) en het Standaardnederlands (h-variety)	104
Tabel 6. Waar wordt tussentaal gebruikt?	104
Tabel 7. Taalgebruik in de dagelijkse communicatieve situaties	116
Tabel 8. Voorstel onderzoeksmodel: semantisch en pragmatisch aspect van het taalgebruik	117

Lijst van figuren

Fig. 1.	De rol van taal in de creatie van de sociale realiteit in de benadering van Berger en Luckmann	30
Fig. 2.	De gangbare visie op de taalvariatie volgens Van Oostendorp	73
Fig. 3.	Twee soorten diglossie in Vlaanderen: vóór en na de overname van de Noord-Nederlandse standaardtaal	77
Fig. 4.	De typologie van de omgangstaal naar Wilkoń	79
Fig. 5.	De typologie van de taalvariëteiten in de Lage Landen volgens Geeraerts	84
Fig. 6.	Geïntegreerd model omgangstaal / standaardtaal volgens De Caluwe	92
Fig. 7.	Bezoekersaantallen Vlaamse film (2003-2010)	110

Lijst van afkortingen

De voor het onderzoek gebruikte films worden afgekort als:

L – Loft

DZA – De zaak Alzheimer

DHDD – De helaasheid der dingen

FF – Frits & Freddy

ZvA – Zot van A

DK – Dossier K.

TS2 – Team Spirit 2

TS1 – Team Spirit

BX – Ben X

PP – Pauline & Paulette

ESL – Etnolinguïstische School Lublin

Dankwoord

Een doctoraat komt nooit tot stand zonder hulp van anderen. Nu het allerlaatste punt in deze boekeditie van mijn dissertatie gezet is, wil ik in dit dankwoord graag nog even stilstaan bij wie me tijdens dit onderzoeks- en schrijfproces een helpende hand heeft gegeven.

In de eerste plaats dank ik mijn promotor, prof. Elżbieta Wąsik, die mij tijdens de hele studie met goede raad en waardevolle opmerkingen heeft bijgestaan. Ook aan prof. Joop van der Horst wil ik mijn hartelijke dank uitspreken voor zijn vriendelijke begeleiding tijdens mijn studieverblijf in Leuven.

Verder wil ik al mijn vrienden bedanken die altijd op mijn steeds gekkere vragen over het Nederlands reageerden en een moedertaalsprekersblik wilden werpen op veel dingen. Hartelijk dank vooral aan Liesbeth Kemel voor al haar advies en taalcorrecties.

Tijdens de hele studie ben ik ook sterk ondersteund door mijn collega's van de Vakgroep Nederlandse en Zuid-Afrikaanse Studies aan de Adam Mickiewicz-Universiteit in Poznań. Hartelijk dank vooral aan ons hoofd, prof. Jerzy Koch, voor de hulp die hij mij heeft verleend en aan Robert de Louw voor al zijn 'ken je dat al?-mailtjes' waarin hij al zijn gevonden artikels over de taalsituatie in Vlaanderen met mij heeft gedeeld.

Tot slot bedank ik drie mensen die het meeste voor mij betekenen: mijn ouders, Jolanta en Mirosław, en mijn vriend Bas. Het is echter moeilijk een goede zin te bedenken waarmee ik hen zou kunnen bedanken voor al dat geduld dat ze met mij hebben gehad, eerst tijdens het schrijfproces en later tijdens de voorbereiding van deze boekversie. En voor hun rotsvaste geloof dat het goed komt met dit proefschrift. Dus, zoals mijn moeder en tegelijk mijn eerste lerares Pools me altijd heeft geleerd, hou ik het simpel: bedankt voor alles, dziękuję za wszystko!

Inleiding

Wording is the process through which humans become aware of their world, and realize this awareness in the form of language. However, words are not just labels we stick on things: the process of wording is based on interaction with our environment [...]

The world we word is, furthermore, a world of people: we can only become language users through the social use of language. Once language is created in the social environment, once the world has been worded, our wording creates a shared world-picture.

(Mey 2001: 301-302)

Vlaamse tussentaal is een intrigerend fenomeen. Ook al is het ondertussen meer dan twintig jaar geleden dat de Belgische schrijver en publicist Geert van Istendael alarm sloeg over een nieuw taalverschijnsel dat in zijn ogen een bedreiging was voor de dialecten en voor de standaardtaal, wordt er nog steeds veel gediscussieerd over haar plaats in het Vlaamse taallandschap. Toen *Het Belgisch labyrint* het licht zag in 1989, werd tussentaal als “manke usurpator in kale kleren” geïntroduceerd: de taal van de mensen die in de betere villa’s wonen en die zichzelf te goed vinden voor dialect. In 2001 is er in Vlaanderen grote opschudding ontstaan over tussentaal. Met de campagne *Dag Karl, gij ept voor ons dienen dikken boek elemaal uitgelezen. Vertelt ne keer. Taalsignaal voor 6 miljoen Vlamingen* kwam de VRT op tegen het gebruik van tussentaal. Het feit dat de VRT zich verplicht voelde om zo’n campagne te beginnen, was ongetwijfeld een teken dat tussentaal erin ‘geslaagd’ was om vaste grond onder de voeten te krijgen. De samenleving lijkt tussentaal, al dan niet bewust, aanvaard te hebben. Niet alleen de jonge generatie gebruikt deze taalvariëteit in e-mails en sms’jes maar ook de leerkrachten, hoogopgeleiden en de politici gebruiken het. Volgens de VRT is het gebruik van tussentaal echter een teken van luiheid, want “verzorgd spreken kost niet veel moeite”, aldus Ruud Hendrickx, sinds 1998 de taaladviseur bij de VRT. Men hoort een heel spectrum van meningen over tussentaal die variëren van negatief (geen cultuurtaal waaraan Vlaanderen ook geen behoefte heeft) via neutraal (natuurlijke taalontwikkeling in Vlaanderen) tot licht positief (gestigmatiseerde verrijking van het Vlaamse taallandschap en een teken van emancipatie van de Vlamingen). Door de hete discussie blijft Vlaamse tussentaal inspirerend materiaal voor taalkundig

onderzoek, niet alleen voor taalkundigen uit de Lage Landen, maar ook voor Neerlandici elders in de wereld die met tussentaal in aanraking komen tijdens hun verblijf in Vlaanderen.

De bedoeling van het onderzoek, dat wordt verricht op basis van recente Vlaamse films, is om de kenmerken van tussentaal te beschrijven vanuit het perspectief van het beeld van de leefwereld dat ze weerspiegelen. Er wordt een poging ondernomen om na te gaan hoe het beeld van de dagelijkse realiteit in Vlaanderen aan de hand van de woordenschat en de grammaticale structuren van tussentaal wordt weergegeven. Voor het onderzoek werd een corpus van tien Vlaamse films samengesteld, wat neerkomt op ongeveer 18 uur materiaal, ruim 83.000 woorden. Als onderzoeksmateriaal dienen dialogen die de personages met elkaar voeren. Er wordt aangenomen dat de gesprekken authentiek en typisch zijn voor de dagelijkse communicatie in Vlaanderen. Film kan daarom beschouwd worden als weerspiegeling van communicatief gedrag en als vorm van individuele expressie. In aansluiting hierop kan men nagaan wat voor een beeld van de realiteit eruit voortkomt waarbij de sociale betrekkingen eveneens weerspiegeld worden. Bij de selectie waren de volgende criteria bepalend: taal: Nederlands, periode: 2000-2010 en kijkcijfers: op basis van het rapport van het Vlaams Audiovisueel Fonds vzw uit 2010. Het toepassen van deze criteria levert de volgende lijst op: 1) *Loft*, 2) *De zaak Alzheimer*, 3) *De helaasheid der dingen*, 4) *Frits & Freddy*, 5) *Zot van A*, 6) *Dossier K.*, 7) *Team Spirit 2*, 8) *Team Spirit*, 9) *Ben X*, 10) *Pauline & Paulette*. Er komen allerlei genres aan bod: van komedie tot misdaad of thriller waar verschillende dagelijkse onderwerpen naar voren komen: dorpsleven, liefdesleven, activiteiten van een sportvereniging, criminaliteit, ziekte, dood enzovoort. Het taalgebruik wordt aan de dagelijkse situaties aangepast waarbij onderstreept moet worden dat de kijker een mengeling, een continuüm tussen het Standaardnederlands en tussentaal hoort.

Het onderzoek concentreert zich op het zoeken van de *linguïstische exponenten* van de Vlaamse dagelijkse realiteit. Aan de hand van de gekozen films wordt getracht om binnen de structurele kenmerken (woordenschat en grammaticale structuren) van tussentaal die kenmerken te onderscheiden die het beeld van de realiteit bepalen en/of naar de behoeften van het individu modelleren. Als inspiratie worden de theoretische werken gebruikt van de Poolse taalkundigen van de Etnolinguïstische School aan de Universiteit van Lublin (Jerzy Bartmiński), de Universiteit van Wrocław (Janusz Anusiewicz (1946-2000), Anna Dąbrowska – Afdeling Poolse Filologie) en van de Universiteit van Warschau (Renata Grzegorzczkova). Daarnaast wordt getoetst of en hoe de in Polen uitgewerkte onderzoekmethodologie met betrekking tot het linguïstische beeld van de wereld op een variëteit van een Germaanse, pluricentrische taal toegepast kan worden.

Om de voorkeur voor de Poolse etnolinguïstische werken te verklaren, moet onderstreept worden dat het onderzoek naar het linguïstische beeld van de wereld in Polen een lange traditie kent. Het linguïstische beeld van de wereld wordt door Bartmiński, die de aanzet heeft gegeven tot dat soort onderzoek, over het algemeen gedefinieerd als mentale verbeelding die op algemene kennis van de wereld, voorwerpen, verschijnselen en betrekkingen berust en die terug te vinden is in het taalgebruik van de taalgebruiker. Grzegorzcykowa omschrijft het als de structuur van begrippen opgenomen in het taalsysteem in kwestie die tot uiting komt door middel van de grammaticale en lexicale kenmerken van de taal. Woordenschat *interpreteert* de wereld, taalstructuren (grammatica) *beschrijven* de relaties tussen verschillende elementen van de wereld. Daarnaast wordt het belang van het beeld van de realiteit onderstreept dat in het taalgebruik van een gemeenschap in kwestie terug te vinden is, omdat het gemeenschappelijk eigendom is dat voortkomt uit de historische ontwikkeling van die gemeenschap. Daarom wordt taal als weerspiegeling van cultuur gezien.

In aansluiting hierop wordt er in dit proefschrift vanuit gegaan dat als een taal(variëteit) door de samenleving gebruikt wordt, aangenomen kan worden dat de realiteit, die buiten de taal en de taalgebruiker om bestaat, gespiegeld wordt in de taalstructuren, bijvoorbeeld via woordenschat en grammatica. Er wordt eveneens een 'mentale' weerspiegeling van de realiteit gecreëerd bij de taalgebruikers. Al in de 18^e en 19^e eeuw werd de aandacht van de filosofen gevestigd op het feit dat de waarneming van de realiteit in het taalgebruik gezocht kan worden. Onder deze filosofen zijn o.a. Johann Georg Hamman, Johann Gottfried Herder of Wilhelm von Humboldt, die de taal zagen als model van de wereld of als resultaat van het cognitieproces. In het begin van de 20^e eeuw werd er meer aandacht besteed aan het feit dat het taalgebruik afhankelijk zou kunnen zijn van culturele omstandigheden. De suggestie van het bestaan van die nauwe samenhang tussen taalgebruik en cultuur is terug te vinden in het werk van twee Amerikaanse taalkundigen, Edward Sapir en zijn leerling Benjamin Lee Whorf. De Sapir-Whorfhypothese (ook *linguïstisch relativisme* genoemd) stelt dat taalgebruik in de cultuur ingebed zit en daarom de waarneming van de buitenwereld beïnvloedt. De omgeving en de sociale omstandigheden waarin een individu opgroeit, bepalen zijn perceptie van de realiteit die vervolgens mede tot uiting komt in zijn taalgebruik.

Deze dissertatie bestaat uit zes hoofdstukken die vanwege de thematische verbanden als drie delen gezien kunnen worden. Het eerste deel omvat het eerste en het tweede hoofdstuk waar de theoretische basis van het onderzoek gelegd wordt. De bedoeling van dit gedeelte is om de relatie tussen mens, taal en wereld voor te stellen. In het eerste hoofdstuk komt de dagelijkse leefwereld aan bod die zowel als sociale als linguïstische constructie wordt benaderd. Naar aanleiding daarvan wordt het begrip van het linguïstische beeld

van de wereld vanuit het perspectief van de Poolse etnolinguïstiek uiteengezet in het tweede hoofdstuk. Hiervoor wordt beroep gedaan op de sociologische werken van onder andere Alfred Schütz, Peter Berger en Thomas Luckmann die niet alleen de sociale aspecten van de leefwereld en de menselijke interacties benaderen maar ook de rol die de taal daarin speelt.

De bedoeling van het tweede hoofdstuk is het samenbrengen van verschillende criteria aan de hand waarvan het beeld van de realiteit, zoals het naar voren komt in tussentaal of aangepast wordt door het gebruik van tussentaal, beschreven kan worden. Er wordt gefocust op zowel cognitieve als talige elementen van het linguïstische beeld van de wereld die tot nu toe op verschillende Slavische talen worden toegepast. Daarnaast wordt ook het pragmatische aspect van het linguïstische beeld van de wereld kort besproken. Op basis daarvan zal getracht worden om een universeel model voor de beschrijving van de realiteit in omgangstaal uit te werken.

Het tweede gedeelte van deze dissertatie omvat het derde en vierde hoofdstuk. De bedoeling ervan is om tussentaal als variant van het Nederlands te benaderen. Het derde hoofdstuk concentreert zich op de aanpak van de taalvariatie en haar sociale context. Er wordt beroep gedaan op de classificatie van de taalvariëteiten die door de Poolse taalkundigen zoals bijvoorbeeld Aleksander Wilkoń of Antoni Furdal worden voorgesteld omdat ze bijzondere aandacht besteden aan de plaats van de omgangstaal tussen al de andere taalvariëteiten. Bij de beschrijving van de sociale context van de taalvariatie wordt uitgegaan van de taalsociologische werken van onder andere Charles Ferguson en Ulrich Ammon waarin de domeinen waar een taal(variëteit) in kwestie gebruikt kan worden, benaderd worden. Dit lijkt nodig te zijn aangezien Vlaamse tussentaal geen aparte taal is, maar een variëteit van het Nederlands (geen dialect of sociolect, geen standaardtaal, maar een mengvorm ertussen: een *informele omgangstaal*, die sociaal prestige geniet). Voor een beter begrip van de specificiteit van de omgangstaal als zodanig wordt deze variëteit verder onder de loep genomen om na te gaan wat haar plaats is te midden van alle andere taalvariëteiten.

Verder, in het vierde hoofdstuk, wordt de stand van het in Vlaanderen verrichte onderzoek naar tussentaal samengevat. Het Nederlandse taalgebied wordt als bipolair taalgebied gekarakteriseerd. Vervolgens komt de taalsituatie in Vlaanderen aan bod. Aan de hand van de bijdragen die tot nu toe door de Belgische taalkundigen zoals bijvoorbeeld Johan de Caluwe, Dirk Geeraerts of Johan Taeldeman zijn geleverd, worden de structurele (dat wil zeggen fonologische, grammaticale en lexicale) kenmerken van tussentaal beschreven. De auteur van dit proefschrift draagt ook een steentje bij aan het onderzoek naar tussentaal door een poging te ondernemen om haar taalsociologisch te benaderen door na te gaan in welke domeinen van het dagelijkse leven ze wordt gebruikt.

Het derde gedeelte omvat het vijfde hoofdstuk waarin het praktische deel van deze dissertatie aan bod komt: op zoek naar de linguïstische 'beeld dragers' die het dagelijkse leven in Vlaanderen beschrijven. Na een korte bespreking van de Belgische filmindustrie wordt het corpus voorgesteld. Daarna wordt een onderzoeksmodel geïntroduceerd waarin rekening wordt gehouden met zowel semantische als pragmatische aspecten van het linguïstische beeld van de realiteit in de omgangstaal. In de volgende stap wordt overwogen welke kenmerken van tussentaal een steentje bijdragen aan het onderzoek door spatio-temporele en interpersoonlijke relaties in de Vlaamse dagelijkse realiteit (alsook de veranderingen die daarin aangebracht worden) weer te geven. De kwalitatieve analyse wordt vervolgens qua kenmerk gestructureerd (woordenschat, aanspreekvormen, diminutieven en tot slot de andere eigenaardigheden van tussentaal) en door voorbeelden uit het corpus gestaafd. Vanwege de grote omvang van het corpus worden de gegeven voorbeelden beperkt tot de meest essentiële. De conclusies worden beschreven in het zesde hoofdstuk. Hier worden de hoofdpunten van het theoretische en praktische gedeelte samengevat en uiteindelijk wordt geconcludeerd wat voor een beeld van de Vlaamse dagelijkse leefwereld 'af te lezen' is van het taalgebruik in de gekozen films van de regio.

Hoofdstuk 1

Mens – taal – leefwereld. Het sociologische en linguïstische aspect van constructionisme

1.1. Benadering en opvattingen over de leefwereld

De mens, de taal en de realiteit, oftewel de leefwereld waarvan een beeld in de gedachten van de taalgebruiker ontstaat. De fenomenologische benadering stelt de leefwereld¹ voor als de dagelijkse, reële wereld die om ons heen bestaat en ons naar het idee van Edmund Husserl (1973[1948]: 41) op voorhand wordt gegeven: “de retrogressie naar de wereld van ervaring is de retrogressie naar de leefwereld, dat wil zeggen de wereld waarin we al leven en waarin er een ruimte wordt geschapen voor alle cognitieve processen en wetenschappelijke determinatie.”² Juist omdat de leefwereld vooraf gegeven is, beschouwt Husserl (1973[1948]: 41) hem als grond van al onze ervaringen.

Frederik Schipper (1980: 107) wijst erop, dat Husserl in zijn werken nog meer benaderingen van de leefwereld had gegeven. Naast de bovengenoemde opvatting dat de mens in de reeds bestaande leefwereld komt leven en deze wereld op voorhand krijgt, gaat de aandacht van Schipper in het bijzonder uit naar de stelling dat de leefwereld, naast een basis voor alle menselijke ervaringen, ook een “universum van de principiële aanschouwelijkheid” is. Dat wil zeggen dat onze leefwereld de manier bepaalt waarop we de objecten waarnemen. Op deze kwestie wijst ook Moran (2000: 12-13). In zijn *Inleiding tot fenomenologie* legt hij uit dat het niet terecht is om de objecten waar te nemen alsof ze aan ons uit het niets gegeven waren. Iedereen ervaart ze vanuit

¹ Eng. *everyday life-world*, Dui. *Lebenswelt*. De betekenis van de woorden *wereld* en *realiteit* wordt in dit proefschrift beperkt: ze worden hier namelijk als synoniemen van *leefwereld* behandeld.

² Alle vertalingen uit het Engels en Pools, tenzij anders aangegeven, zijn door mij gemaakt.

zijn eigen perspectief en daarom moet er altijd rekening mee worden gehouden dat iemands perceptie gevarieerd kan zijn.

De fenomenologische opvattingen over de leefwereld die Husserl beschreef, werden verder door Alfred Schütz (1899-1959) uitgewerkt. Schütz aanvaardde in het geheel de Husserliaanse opvatting dat de mens zich in de leefwereld beweegt die hij als vanzelfsprekend en natuurlijk ervaart. Schütz (Schütz en Luckmann 1973: 3) definieert de leefwereld als “het gebied van de realiteit waaraan het individu kan meedoen en dat hij, als levend organisme, kan veranderen door er activiteiten in te ondernemen.” Op dat gebied ontmoet de mens ook de andere(n) met wie hij zijn leefwereld deelt. Henri Lefebvre (1991: 97) gebruikt daarentegen veel sterkere woorden om de essentie van de leefwereld te beschrijven. De kern van de leefwereld zou “onbewerkte menselijke data” zijn, wat volgens Lefebvre “tegelijk simpel en rijk is.”

Het komt er dus op neer dat de leefwereld een realiteit is die door de mens gemodelleerd en aangepast wordt door middel van zijn activiteiten. Schütz en Luckmann (1973: 6-7) constateren dat alle menselijke handelingen uit het individuele begrip en/of de perceptie van de leefwereld voortkomen. Op basis daarvan schematiseren we de realiteit om ons heen.

De tweede helft van de 20^e eeuw brengt verdere bedenkingen over de definitie van de leefwereld. Het probleem van de relaties tussen de mens en zijn leefwereld wordt door de sociologen Peter Berger en Thomas Luckmann vanuit een nieuw perspectief benaderd, namelijk van de sociologische en antropologische kant. Deels sluiten ze aan bij de fenomenologische benadering.

In de conceptie van Berger en Luckmann (1989[1966]: 4) komen er twee basisvragen naar voren, namelijk wat reëel is en wat de bron van de menselijke kennis is. De sociologische belangstelling voor de werkelijkheid en de kennis wordt gemotiveerd met de stelling dat ze *sociaal relatief* zijn. Wat voor de een werkelijk is, hoeft niet per se werkelijk te zijn voor de andere. Berger en Luckmann (1989[1966]: 20-23) wijzen er namelijk op dat de leefwereld van elk mens zijn oriëntatiepunten kent. Het is “‘hier’, om hem heen, en ‘nu’, om zijn tegenwoordigheid” georganiseerd. Wat voor ons ‘hier’ en ‘nu’ is, is volgens Berger en Luckmann dé essentie van ons bewustzijn.

Ook Grace (1987: 92) benadrukt het bestaan van de grenzen van de leefwereld die hij rechtstreeks met kennis associeert. Het is aan kennis te danken dat de mens zich binnen de wereld kan bewegen in het kader van wat hij zelf van de wereld afweet. De grenzen van onze kennis zijn volgens Grace de praktische grenzen van onze wereld.

De dagelijkse leefwereld is echter niet beperkt tot ‘hier’ en ‘nu’. Iedereen ervaart hem anders op verschillende niveaus, met kleine of grotere afstand, zowel qua ruimte als qua tijd. De sfeer die het dichtst bij de mens staat, is volgens Berger en Luckmann (1989[1966]: 22-28) de wereld waarin hij werkt. Op dat niveau ligt de aanpassing van de realiteit in de handen van

de mens. Hier is zijn bewustzijn puur pragmatisch ingesteld omdat het gedetermineerd wordt door wat de mens heeft gedaan of door wat hij van plan is om te doen.

Verder is de dagelijkse leefwereld volgens Berger en Luckmann (1989[1966]: 28-35) ook *intersubjectief*. De mens deelt hem met anderen wat hij ervaart door middel van interpersoonlijke contacten. Zolang hun wederzijdse contact voortduurt, vallen het 'hier' en 'nu' van de ene en van de andere persoon samen. In direct contact lijkt de ander 'werkelijk' en de interpersoonlijke relaties kunnen dan veranderd en aangepast worden. De mens kan namelijk beseffen hoe hij de ander beschouwt, bijvoorbeeld als man, Europeaan of misschien als koopman om maar iets te noemen. Deze typering wordt toegepast op alle interpersoonlijke interacties. De dagelijkse leefwereld kan dus volgens Berger en Luckmann (1989[1966]: 33-35) waargenomen worden als continuüm van schema's die ook anoniem kunnen zijn als iemand geen direct contact met de ander heeft.

1.2. De sociale constructie van de dagelijkse realiteit

Zoals al vermeld, werd de leefwereld in de tweede helft van de 20^e eeuw voor de eerste keer vanuit het sociologische perspectief benaderd. In *The Social Construction of Reality* wezen Berger en Luckmann (1989[1966]: 4) erop dat de realiteit *sociaal geconstrueerd* is.

De belangstelling van het sociale constructionisme richt zich op de manier waarop de mens en zijn gemeenschap deelnemen aan het creëren van hun sociale realiteit. Met andere woorden beschrijft het sociale constructionisme hoe sociale fenomenen tot stand komen, geïnstitutionaliseerd worden en tot tradities verheven worden. Dit proces is dynamisch en wordt voortgedreven door de mensen die de hele tijd activiteiten ondernemen waardoor hun kennis en hun interpretatie van de leefwereld tot uiting komen. De verrichte activiteiten beginnen vervolgens als patronen te fungeren en ze worden overgenomen door andere leden van de samenleving als vaste rollen. Dit verschijnsel zien Berger en Luckmann (1989[1966]: 4) als *institutionalisering* van sociale interacties die geïmplementeerd worden in de samenleving. Omdat ze als patronen aan de volgende generaties doorgegeven worden, kan onze leefwereld samen met de vastgelegde maatschappelijke orde blijven bestaan.

De belangstelling van Berger en Luckmann (1989[1966]: 47, 53-57, 92-93) gaat vooral uit naar de kennis waardoor het menselijke gedrag in het dagelijks leven wordt bepaald. De mens heeft een nood om regels te vinden voor zijn gedrag wat gebeurt door patronen vast te leggen. Sociale interacties ontstaan op basis van de eenvoudigste menselijke neigingen en gewoontes.

Berger en Luckmann (1989[1966]: 54-57) schetsen drie fases van hun ontstaan: eerst *externalisering*, dan *objectivering* en uiteindelijk *legitimering*. Bij de externalisering komen de innerlijke ervaringen van de mens tot uiting door middel van allerlei activiteiten die hij verricht. De objectivering houdt in dat er bepaalde gedragsmodellen tot stand komen die een gemeenschappelijk en bindend karakter hebben. Ze ontstaan uit de tendens van gewoontevorming in de eerste fase. Uiteindelijk worden de objectiveringen doorgegeven aan de volgende generatie wat in de fase van de legitimering plaatsvindt. De nieuwe generatie heeft het ontstaansproces niet meegemaakt maar ze krijgt toch vaste gedragsmodellen 'voorgeschooteld'. Dit alles resulteert in de ogen van Berger en Luckmann in een soort symbolisch universum waarin de realiteit van een samenleving in kwestie functioneert. Het komt er dus op neer dat de maatschappelijke orde een resultaat is van menselijke activiteiten.

Elke menselijke activiteit bevat echter een subjectief element. Berger en Luckmann (1989[1966]: 17-18) maken hier een verwijzing naar het werk van Max Weber, een Duitse socioloog en econoom, die de vraag van *subjectieve activiteitsinhoud* aan bod heeft laten komen. De sociale orde bestaat in zijn opinie uit activiteiten die toch een subjectieve inbreng van hun verrichter bevatten. Dit is volgens Weber de essentie van het *dualistische karakter* van de samenleving: subjectieve activiteiten die tot objectiveringen verwerkt worden. Op de kwestie van de objectiveringen komt ook St. Clair (1980: 24-25) terug. Hij ziet de samenleving als een soort *gemeenschappelijk gedrag* waarin de mens probeert na te gaan welke bedoelingen achter de sociale activiteiten van de andere(n) liggen. De objectivering beschouwt hij als basis waardoor de mens zijn gedrag kan aanpassen en controleren. Al bij al worden de objectiveringen niet alleen toegankelijk voor hun makers maar ook voor de ander als element van de gemeenschappelijke wereld die niet alleen in directe interacties zichtbaar is maar ook in indirecte. Berger en Luckmann (1989[1966]: 34-36) geven hier woede als voorbeeld. Woede kan in direct contact uitgedrukt worden door middel van mimiek, lichaamspositie of bepaalde bewegingen. Het kan echter ook geobjectiveerd worden, bijvoorbeeld door middel van een wapen.

De dagelijkse realiteit zit niet alleen vol met objectiveringen. Sterker nog: haar bestaan hangt ervan af. De mens wordt omringd door objecten waarvan de subjectieve intenties van de ander af te lezen zijn. Berger en Luckmann (1989[1966]: 41-45, 60) komen dus tot de conclusie dat de samenleving een geobjectiveerde realiteit is. Als men spreekt, hoort hij paradoxaal zijn eigen subjectiveringen die daardoor geobjectiveerd worden. Op die manier construeert iemand zijn sociale realiteit door zijn eigen bestaan te objectiveren, tegelijk voor zichzelf en voor de anderen om hem heen.

1.3. De linguïstische constructie van de dagelijkse realiteit

De vraag naar de mogelijke relatie tussen de mens, zijn taal en de wereld waarin hij leeft, houdt de Westerse wetenschappers al meer dan een eeuw bezig. Volgens Grace (1987: 5) en Lucy (1996: 37) gaat het probleem van zowel sociale als linguïstische constructie van de realiteit terug op de Verlichting, namelijk op het werk van Etienne Bonnet de Condillac die de taal en haar structuren zag als weerspiegeling van de menselijke gedachten. Deze opvatting was, vooral volgens Grace (1987: 5), van belang voor de ontwikkeling van de latere theorieën over de linguïstische creatie van de realiteit.

Grace (1987: 5) en Slobin (1996: 70) gaan nog dieper in op de historische ontwikkeling van deze kwestie en vermelden dat het opnieuw aan bod kwam in het 19e-eeuwse Duitsland. Wilhelm von Humboldt zette dan een stap vooruit in de richting van het linguïstische relativisme. Slobin (1996: 70) noemt de opvattingen van Humboldt een *Leitmotief* voor de ontwikkeling ervan. Humboldt onderstreepte twee kwesties, namelijk dat de talen zich van elkaar onderscheiden en dat de gedachte in geen geval los kan komen van de taal. Daarom zou elke taalgemeenschap de wereld op een andere manier beschouwen en dus een andere *world-view* hebben. Deze opvatting vormde gedeeltelijk een uitgangspunt voor het onderzoek naar het linguïstische beeld van de realiteit in de Slavische landen (nader besproken in Hoofdstuk 2).

In het begin van de 20^e eeuw vestigt men meer aandacht op het feit dat het taalgebruik afhankelijk zou kunnen zijn van de culturele omstandigheden waarin men opgroeit en leeft. De suggestie dat er een nauwe samenhang bestaat tussen het taalgebruik en de cultuur, is terug te vinden in het werk van Edward Sapir en zijn leerling Benjamin Whorf wier onderzoeksgebied de inheemse talen van Amerika waren. Ze onderzochten hoe de verschillen tussen bijvoorbeeld de grammaticale systemen van verschillende Amerikaanse inheemse talen de perceptie van de buitenwereld bij de volkeren in kwestie beïnvloedden.

De Sapir-Whorfhypothese (vandaag de dag *linguïstisch relativisme* genoemd) stelt vast dat het taalgebruik in de cultuur ingebed is en dus de waarneming van de buitenwereld beïnvloedt. Whorf (1956a[1941]: 134) gebruikt de woorden van Sapir als motto waarin de essentie van hun redenering kan worden teruggevonden in zijn artikel "The relation of habitual thought and behaviour to language":

Het is enigszins een illusie om zich in te beelden dat men de realiteit aanpast zonder taalgebruik of dat de taal slechts als incidenteel middel dient specifieke problemen op te lossen, communicatie mogelijk te maken, of te weerspiegelen. Het feit is dat de reële wereld in grote mate onbewust gebouwd wordt door de taalgewoontes van de groep in kwestie [...] We zien, horen en dus ervaren op een

bepaalde manier omdat de taalgewoontes van onze gemeenschap ons voorzien van zekere interpretatiekeuzes. (Whorf 1956a[1941]: 134)

De omgeving en de sociale omstandigheden waarin de mens opgroeit, bepalen dus zijn perceptie van de realiteit die vervolgens tot uiting komt mede in zijn taalgebruik. In de sterke versie van de Sapir-Whorfhypothese wordt aangenomen dat het verband tussen de taal en de beschouwing van de wereld vast staat. De taal lijkt de sleutel te zijn voor de wereld, een gids die de gecodeerde interpretatie ervan bevat. De zwakke versie zegt daarentegen dat de taal iemands denken beïnvloedt maar niet volledig determineert. Op basis daarvan argumenteert Bytniewski (1991: 12) dat de Sapir-Whorfhypothese impliceert dat het zelfs onmogelijk zou zijn om de taal grondig te onderzoeken zonder kennis van de cultuur waarin ze functioneert.

Het latere taalkundige werk van Benjamin Whorf concentreerde zich vooral op het Hopi, één van de inheemse talen van Noord-Amerika, en leverde verdere bedenkingen over het verband tussen taal, cultuur en menselijk gedrag die mede door zijn werkervaring werden geïnspireerd. Whorf (1956a[1941]: 135-136) vertelde dat de baan bij een brandverzekeringsmaatschappij hem een goede gelegenheid gaf om over de *linguïstische betekenissen* na te denken die terug te vinden was in de beschrijvingen van de vele situaties die hij in zijn werkverslagen moest behandelen. Als voorbeeld geeft Whorf (1956a[1941]: 136) de benzinedrums en het kalksteen. Uit zijn werkverslagen leidde hij af dat men zich anders gedraagt bij *benzinedrums* en bij *lege benzinedrums*. Volgens Whorf, suggereert het woord *leeg* dat er geen risico is en men zich dan ook niet zo voorzichtig moet gedragen. Zelfs een leeg blik is nog steeds gevaarlijk en bij roekeloos omgaan met vuur kan er een hevige brand uitbreken. Het kalksteen wordt daarentegen niet beschermd tegen de oververhitting omdat het woorddeel *-steen* suggereert dat het geen vlam kan vatten terwijl kalksteen toch kan branden. Aan de hand van die voorbeelden komt Whorf (1956a[1941]: 137) tot de conclusie dat bepaald gedrag in de bovenvermelde situaties gedetermineerd wordt door linguïstische formuleringen. Hij hield er toch rekening mee dat hij zich hier tot enkelvoudige woorden of uitdrukkingen beperkt.

Whorf zag echter een behoefte aan bredere taalpatronen die de menselijke ervaringen en de realiteit zouden kunnen rangschikken. Naast eenvoudige formuleringen onderzocht hij ook grammaticale categorieën zoals bijvoorbeeld meervoudigheid, werkwoordstijd, lijdende en bedrijvende vorm, flexie enzovoort. Zo ontdekte hij dat de realiteit in verschillende talen op helemaal andere manier gerangschikt kan worden. Als voorbeeld geeft Whorf (1956a[1941]: 147) het Hopi en de SAE-talen (Standard Average European languages). Het Hopi rangschikt de realiteit met oog op gebeurtenissen, de SAE daarentegen op objecten. In zijn opinie groeiden de taalpatronen samen met de culturele normen, elkaar voortdurend beïnvloedend. Vandaar komt

dus een nauwe relatie tussen linguïstische formuleringen en gedragspatronen die bovendien ook in de cultuur gekaderd worden.

Op het verband tussen de taal en realiteit kwam Whorf (1956b[1942]: 247-252) nog breder terug in “Language, mind and reality”. Hij was een voorstander van de opvatting dat aan elke taal een eigenaardige beschouwing en standpunt zijn verbonden. Hij ziet de taal als vast *patroonsysteem* dat de realiteit cultureel rangschikt. Aan de hand daarvan kan de mens met anderen communiceren en verschijnselen om hem heen analyseren. De taal ordent dus de menselijke ervaring en waardoor ze de leefwereld van de mens beschrijft.

Hoewel het werk van Sapir en Whorf vrij grote populariteit heeft bereikt, werd er ook scherpe kritiek op geleverd. Grace (1987: 5), Gumperz en Levinson (1996: 2-3) wijzen erop dat die hypothese geen duidelijke formulering had gekregen en dus niet getest kon worden. Weliswaar waren dat, naar de opinie van Grace (1987: 5), “uitdagende ideeën”, maar men kon er verder niets mee doen. Bytniewski (1991: 12) wijst erop dat de Sapir-Whorfhypothese gezien kan worden als het tegenovergestelde van de opvattingen van Noam Chomsky en zijn benadering van generatieve grammatica die zegt dat de universele structuur van het verstand de grenzen bepaalt van de taal en haar vorm. Het taalgebruik is dus in de generativistische benadering in het verstand geworteld, niet in de cultuur zoals Sapir en Whorf beweerden. Bytniewski (1991: 12) beslist zelf niet welk correlaat, cultuur of verstand, beter voor de taal zou zijn. Guy Deutscher (2012[2010]: 104-105) geeft ook kritiek op het werk van Sapir en Whorf in zijn boek *Through the Language Glass: Why the World Looks Different in Other Languages*. Zijn hoofdargument is dat “de vergaande cognitieve gevolgen toegekend werden aan geringe grammaticale verschillen tussen bepaalde talen.”

Ook Berger en Luckmann (1989[1966]: 22) dragen een steentje bij aan de discussie over het verband tussen taal en leefwereld. Naast ‘hier’ en ‘nu’ dient de taal ook als oriëntatiepunt van onze leefwereld:

De taal, die ik in het dagelijks leven gebruik, geeft mij steeds de nodige objectiveringen en brengt de orde waarin ze verstaanbaar zijn en waarin het dagelijks leven van belang is voor mij. Ik leef in een plaats, die geografisch bepaald is, ik gebruik de werktuigen – van blikopener tot sportauto, die wel in het technische woordenboek van mijn gemeenschap bestaan; ik leef in een net van interpersoonlijke relaties, van schaakclub tot de Verenigde Staten, waarbij die relaties ook gerangschikt werden met behulp van het woordenboek. Op die manier duidt de taal de oriëntatiepunten van mijn leven in de gemeenschap aan en vult mijn leven in met beduidende voorwerpen. (Berger en Luckmann 1989[1966]: 22)

De taal wordt door Berger en Luckmann (1989[1966]: 36-41) gezien als het belangrijkste systeem van tekens in de samenleving. Zij verwijst naar de

actuele of toekomstige activiteiten die met de andere(n) gedeeld kunnen worden. De rol van taal in de creatie van de sociale realiteit vatten Berger en Luckmann op de volgende manier samen (cf. Figuur 1): hetgeen voor het individu subjectief is, wordt door middel van het taalgebruik objectief en begint deel uit te maken van de algemene sociale realiteit aangezien het 'op voorhand' wordt gegeven aan de andere leden van de samenleving als algemene kennis.

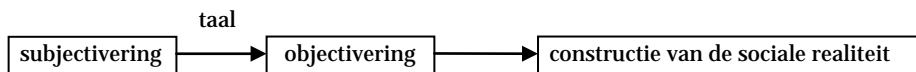

Fig. 1. De rol van taal in de creatie van de sociale realiteit in de benadering van Berger en Luckmann.

De algemene maatschappelijke kennis wordt vervolgens gerangchikt onder andere door middel van de *semantische velden*. Ze bouwen namelijk vaste schema's waarmee verschillende objecten worden geclassificeerd (bijvoorbeeld om afstand en vertrouwelijkheid uit te drukken in het Nederlands gebruikt men *jij* en *u* voor de tweede persoon enkelvoud, in tussentaal *jij*, *gij* en *u*, in het Engels is dit veld beperkt tot *you*).

John Searle (1996: 59) besteedt op zijn beurt aandacht aan de rol van de taal bij de *institutionalisering* die al eerder bij de sociale constructie van de leefwereld bij Berger en Luckmann aan bod kwam. Volgens hem is het nauw verbonden met de taal die in zijn opinie deel uitmaakt van de *institutionele realiteit*. Zijns inziens is het niet mogelijk dat de "institutionele" feiten zoals bijvoorbeeld geld, huwelijk of overheid zonder enige vorm van taal zouden kunnen bestaan. De woorden beschouwt hij als 'dragere' van de institutionele feiten. Searle (1996: 59) concludeert dat elk institutioneel feit ten minste een primitieve vorm van taal eist als bestaansgarantie. De taal ziet Searle (1996: 60-61) echter vooral als symbolische waarde waarmee de innerlijke bedoelingen van de mens geuit worden. Die stelling steunt hij met een voorbeeld: de zin *Ik heb honger* behoort tot de taal omdat hij een symbolische representatie bevat. Het gevoel is op zich echter geen deel ervan. Men heeft de taal niet nodig om honger te voelen, argumenteert Searle.

De opvatting, dat de taal een werktuig is dat de constructie van de realiteit mogelijk maakt, wordt ook door Grace (1987: 3-4) gedeeld. Hij wijst er tevens op dat de taal als zodanig vaak gezien wordt als product van de constructie van de realiteit wat volgens hem niet terecht is. De taal construeert niet alleen maar ook bewaart de reeds geconstrueerde realiteit. Door middel van de taal wordt de geconstrueerde realiteit ook aan anderen doorgegeven. Daarom spreekt Grace (1987: 4) liever van de *linguïstische constructie* van de realiteit.

De linguïstische constructie van de realiteit komt volgens Grace (1987: 31-35) op twee niveaus voor. De taal als geheel kan beschouwd worden als weerspiegeling van een bepaalde, geconstrueerde realiteit of realiteiten (die hij dan *conceptual worlds* noemt). Elke simpele taalhandeling bevat ook een weerspiegeling van een stukje geconstrueerde realiteit (Grace verwijst hier naar *conceptual events*). Als voorbeeld van zo'n event wordt een eenvoudige zin gegeven: *A man sold the doctor a car*. Deze zin heeft een bepaalde structuur: het bestaat uit verbale en nominale constituenten. Hier zijn er ook bepaalde rollen zichtbaar: er is een *agent*, een *patiënt*; en er is ook een handeling. De zin wordt, volgens Grace (1987: 5), door de spreker als geheel ervaren en dus zo geïnterpreteerd. De interpretatie kan echter door de spreker ook gemodelleerd worden (bijvoorbeeld *doctor* kan voor hem een oude man zijn, *car* kan een oude Ford zijnzovoort). Vandaar de naam *conceptual event*: de interpretatie is afhankelijk van de opvattingen van de spreker.

Searle (1996: 63-65) besteedt daarentegen aandacht aan de linguïstische expressie waarmee de inhoud van onze gedachten in perspectief wordt geplaatst door bijvoorbeeld de relaties en identiteiten van de afzonderlijke elementen te bepalen. Hij wijst erop dat wie over de nodige woordenschat beschikt, gemakkelijk *Vandaag is het dinsdag 26 oktober* in een andere taal kan vertalen. Die zin omzetten in een ander kalendersysteem zou echter moeilijkheden opleveren. De datum en de dag van de week kunnen weliswaar op dezelfde manier geïdentificeerd worden, maar de gedachte zelf zou niet vertaald worden als *dinsdag 26 oktober*.

In het licht van de bovenstaande discussie speelt de taal dus de cruciale rol in de constructie van de menselijke leefwereld. Searle (1996: 73) beweert dat “[...] de taal precies ontworpen is als een zichzelf identificerende categorie van de institutionele feiten. Een kind wordt grootgebracht in een cultuur waarin het leert om de geluiden die van zijn eigen mond en de mond van de anderen komen, als de betekenis, representatie van iets te behandelen.” Anusiewicz, Dąbrowska en Fleischer (2000: 21) delen deze opvatting en leggen uit dat de gemeenschap in kwestie rond zijn taal wordt geschapen. In hun opinie leren we de wereld kennen door middel van de taal omdat ze ons sociale gedrag organiseert en regelt.

Grace (1987: 5-9) noemt daarentegen twee uiteenlopende concepties die het verband tussen de taal en de leefwereld benaderen. De basisconceptie verschaft de redenering volgens welke de talen met de kaart van de wereld overeenkomen (*mapping view*). Elke taal is verbonden met een andere *mapping* wat betekent dat de mensen verschillende talen gebruiken en dus over een verschillend niveau van algemene wereldkennis beschikken. De verschillen tussen bepaalde talen worden dan aangevoeld als iets dat de wereld verdeelt. In de tweede conceptie (*reality-construction view*) wordt aangegeven dat de mens over de realiteit slechts kan theoretiseren. Het

verschil tussen die twee concepten lijkt in de aanpak van de taal te liggen. Bij *mapping* wordt de taal beschouwd als representatie van de *echte* wereld. De essentiële opvatting van deze theorie is volgens Grace (1987: 7) dat “alles gezegd kan worden in elke taal” (“anything can be said in any language”). Deze opvatting zou toch wel eens kunnen suggereren dat de taal en de cultuur waarin ze fungeert, los van elkaar bestaan. Elke taal zou dan precies dezelfde gedachte of hetzelfde culturele concept moeten kunnen uiten zodat de kerninformatie niet verloren gaat of niet veranderd wordt. In het tweede concept blijft de representatie van de buitenwereld altijd een geconstrueerd model van de wereld die om de mens heen bestaat. Grace (1987: 9-10) legt uit dat de taal geschapen wordt door cultuur en dat cultuur tot uiting komt via de taal. Hij is wel van mening dat het onmogelijk is om te kunnen bepalen waar de een begint en waar de ander eindigt. Er kan dus geen onderscheid gemaakt worden tussen datgene wat tot taal en wat tot cultuur behoort.

Wat in verschillende talen gezegd kan worden en waarover wordt gesproken is volgens Grace (1987: 10) in elke cultuur anders. Elk taal-cultuursysteem kan een ander beeld van de realiteit presenteren dat een product is van de geschiedenis van de samenleving in kwestie. Anusiewicz (1991: 18-22) deelt deze opvatting. In zijn artikel “Kulturowa teoria języka: Zarys problematyki” [Culturele theorie van de taal: Een probleemschets] schrijft hij onder andere over een *cumulatieve* functie van de taal die volgens hem één van de belangrijkste functies ervan is. Allerlei maatschappelijke informatie, ervaring, waarden, normen en tradities worden in de taal verzameld en aan de volgende generaties doorgegeven. Door zijn moedertaal te gebruiken leert de mens ook zijn cultuur kennen. Anusiewicz (1991: 18) komt echter tot de conclusie dat de perceptie van de realiteit die terug te vinden is in de taal, selectief is. De taal bevat alleen datgene wat erin werd opgeslagen, waarbij de selectie gemaakt wordt door de samenleving, meestal om culturele redenen. Dit is een verzameling van al de sociale ervaringen die uit een bepaalde sociale praktijk groeit door met de leefwereld om te gaan. Daarom beweert Anusiewicz (1991: 22) dat de taal de belangrijkste bron is van de kennis over de cultuur en samenleving in kwestie.

Alle theorieën die tot nu toe werden gepresenteerd, hebben een gezamenlijke kern. Ze ondersteunen namelijk de opvatting dat er wél een verband bestaat tussen de taal en de menselijke gedachten wat verder kan impliceren dat de gebruiker van de ene taal de basisconcepten van de leefwereld waarin de gebruiker van de andere taal leeft, niet helemaal zou kunnen begrijpen. Dat zou ook kunnen betekenen dat het linguïstische beeld van de leefwereld dat in verscheidene talen ontstaat, helemaal anders zou kunnen zijn. Deze opvattingen roepen echter controverses en kritiek op.

Jörg Zinken (2008: 53-54), een Duitse psycholoog die zelf in een meertalige omgeving leeft, stelt op basis van zijn eigen ervaringen vast dat

alhoewel hij wel de indruk krijgt dat zijn leven een beetje anders 'loopt' in verschillende talen, hij toch niet van mening is dat zijn perceptie van de realiteit afhankelijk is van de taal die hij net aan het gebruiken zou zijn: "Tegelijk kan ik niet zeggen dat ik geconfronteerd word met andere wereldbeschouwingen of beelden van de wereld. Als ik Engels spreek met een collega, denk ik nooit dat ik in het Duits anders zou denken. Of dat ik in het Duits een ander idee zou hebben van dit concept." Zinken (2008: 54) concludeert zijn redenering met een stelling dat het alleen lijkt alsof het gebruik van verschillende talen een andere perceptie van de wereld zou forceren. Naar de woorden van Zinken gaat alles toch zijn gewone gang.

Deutscher (2012[2010]: 12-14) wijst er op zijn beurt op dat het verband tussen de taal en de menselijke gedachte vandaag de dag steeds vaker in twijfel wordt getrokken. Zelf drukt hij zijn twijfels uit over de weerspiegeling van de culturele verschillen in de taal. Hij vraagt zich af of de moedertaal wel écht de gedachten en de perceptie van de leefwereld beïnvloedt. De vraag die hij in zijn bedenkingen centraal wil stellen, is wat door de taal weerspiegeld wordt: "de menselijke natuur" of "de culturele conventie van de samenleving". Een kind leert de taal(variëteit) die gebruikt wordt in de omgeving waarin het geboren is juist omdat het daar geboren is. Er bestaat immers geen genetische predispositie voor de verwerving van bepaalde taal(variëteiten). Verder zegt dit ook niets over de natuur van een roos als we zeggen dat hij *zoet* ruikt. Hoewel de benamingen als weerspiegeling van culturele conventies beschouwd worden, moeten de begrippen als expressie van de natuur gezien worden. Deutscher (2012[2010]: 19-20) opteert dus zelf voor de opvatting dat het vermogen om de begrippen van elkaar te onderscheiden, aangeboren is.

De begrippen en hun benamingen waaruit de taal bestaat, moeten volgens Deutscher (2012[2010]: 27) met behulp van grammatica verder geordend worden in samenhangende zinnen die de relaties tussen bepaalde begrippen uitdrukken. De vraag is of de grammaticale regels ook een weerspiegeling van de culturele conventie zijn. Deutscher (2012[2010]: 28) verwijst weliswaar meteen naar het oeuvre van Noam Chomsky en de nativistische stelling dat de regels van de universele grammatica aangeboren en gecodeerd zitten in onze genen maar is toch van mening dat de rol van de cultuur, gezien de complexiteit van grammatica, in dat opzicht onderschat wordt.

1.4. Besluit

De leefwereld is de wereld waarin het individu leeft: de mens krijgt hem 'voorgescheteld' maar aanvaardt tegelijkertijd elk element ervan. De leefwereld kan gemodelleerd en aangepast worden, mede door middel van de

taal die de individuele aanschouwelijkheid naar voren laat komen. Hetgeen echter eerst individueel en dus subjectief is, wordt met behulp van de taal aan de andere leden van de gemeenschap in kwestie doorgegeven. Op die manier doet de taal mee aan het creëren van de sociale realiteit waarin de mens leeft, en zal de taal verder ook als reflectie van cultuur beschouwd kunnen worden. Zonder taal wordt de waarneming van de leefwereld onmogelijk.

De realiteit wordt op zijn beurt door de mens geïnterpreteerd en hij krijgt daardoor een mentaal beeld in zijn gedachten. De taal doet mee aan de rangschikking van objecten die om hem heen in de leefwereld bestaan en dient als oriëntatiepunt van de grenzen van zijn leefwereld. Men kan dus concluderen dat het taalgebruik de manier weergeeft waarop de realiteit wordt waargenomen: woordenschat interpreteert de wereld, taalstructuren verschaffen informatie over de relaties tussen de verschillende elementen van de wereld.

Hoofdstuk 2

De realiteit verwoord. Het linguïstische beeld van de leefwereld etnolinguïstisch benaderd

2.1. Achtergrond: Etnolinguïstiek en haar ontwikkeling in de Slavische landen

Het onderzoek naar het linguïstische beeld van de realiteit¹ werd vooral in de Slavische landen ontwikkeld waar het gekaderd wordt binnen het etnolinguïstische onderzoek. Om deze reden lijkt het terecht om vóór de verdere bespreking van de beginselen en methodologie van dit soort onderzoek een beknopte schets van deze discipline vanuit het Slavische perspectief te geven. Gezien het feit dat dit proefschrift beroep doet op de in Polen uitgewerkte methodologie, zal deze bespreking zich vooral op de ontwikkeling van de etnolinguïstiek in dit land richten. Daarnaast zal ook de groei van het etnolinguïstische onderzoek in andere Slavische landen, vooral in Rusland waar veel inspiratie voor het Poolse onderzoek vandaan komt, kort samengevat worden.

De Poolse taalkundige Jerzy Bartmiński (2005: 10-11), tevens een grote naam in het in Polen verrichte etnolinguïstische onderzoek, merkt op dat het etnolinguïstische onderzoek vooral in Slavische landen wordt uitgevoerd, het meeste ervan in Polen en Rusland². In Rusland valt het onder de hoede van de Afdeling Etnolinguïstiek en Folklore van de Russische Wetenschappelijke Academie die te Moskou gevestigd is; in Polen daarentegen concentreert dit soort onderzoek zich vooral in Lublin waar de Etnolinguïstische School (Lubelska Szkoła Etnolingwistyczna, verder afgekort als ESL) is ontstaan. Daar wordt vanaf 1988 ook het tijdschrift *Etnolingwistyka* [Etnolinguïstiek]³

¹ Pl. *Językowy obraz świata*, afgekort als *JOS* (letterlijk: het linguïstische beeld van de wereld).

² Etnolinguïstisch onderzoek wordt bovendien ook in Servië (Belgrado), Wit-Rusland (Minsk), Oekraïne (Lviv), Tsjechië (Praag) en Kroatië (Zagreb) verricht. Echter, niet op zo grote schaal zoals in Rusland of in Polen.

³ Verder wordt alleen de Nederlandse vertaling van de titel gebruikt.

uitgegeven. In het voorwoord van het eerste nummer formuleerde Bartmiński de bedoelingen en taken van de etnolinguïstiek die werd voorgesteld als taalkundige stroming die zich bezig zou houden met het onderzoek naar het linguïstische beeld van de realiteit dat gezocht zou moeten worden in de grammaticale structuren en betekenissen van woorden en teksten.

De Slavische etnolinguïstiek is over het algemeen toegespitst op de relatie tussen taal, cultuur en sociaal leven. De bedoeling is dat de taal ook als ingrediënt van cultuur zal worden behandeld. Bartmiński (2005: 12) vermeldt nadrukkelijk dat dit soort onderzoek geen nieuwe trend is in de Slavische landen. Hij wijst erop dat het onderzoek naar de taal met oog op haar culturele achtergrond daar al in de 19^e eeuw verricht. Volgens hem beleeft de etnolinguïstiek er momenteel haar ‘wedergeboorte’ die te danken is aan de kritiek op het structuralisme dat de taal van haar sociale, culturele en psychologische context isoleerde. De bedoeling van de herboren etnolinguïstiek was om zich er bewust van te maken dat de perceptie van de leefwereld en het menselijke gedrag door de taal beïnvloed kunnen worden.

De Slavische etnolinguïstiek komt volgens Bartmiński (2005: 10) voort uit de etnografie, de dialectologie en de folklore. Daarnaast sluit ze aan bij de sociolinguïstiek, de psycholinguïstiek en het cognitivisme. Ze berust in grote mate eveneens op de semantiek en de semiotiek. De Slavische etnolinguïstiek wordt ook *cognitieve etnolinguïstiek*⁴ genoemd (cf. Tabakowska 2001: 24; Zinken 2004: 115-116) omdat ze een verband legt tussen de antropologische en cognitieve beschouwing van de taal⁵. De Poolse filoloog en lid van Internationaal Slavistencomité Renata Grzegorzczkova (2001: 162) beschouwt het etnolinguïstische onderzoek zelfs als “centraal idee van cognitieve linguïstiek”.

De aanpak van de etnolinguïstische onderzoeksmethodes en het begrip van de etnolinguïstiek als wetenschappelijke discipline zijn in verschillende Slavische landen toch niet uniform. Bartmiński (2005: 11) onderstreept dat duidelijk in zijn artikel “Etnolingwistyka słowiańska: Próba bilansu” [De Slavische etnolinguïstiek: Een poging tot samenvatting]. De discussie over het onderwerp en de methodes van de etnolinguïstiek in de slavistiek is nog steeds aan de gang. Er wordt getwijfeld tussen een basisformule die het onderzoeksveld beperkt tot kleine etnische gemeenschappen en hun dialecten, folklore en volkscultuur, en een bredere formule waarin de interesse van de dialecten naar de (inter)nationale talen verschuift. In de hedendaagse Slavische etnolinguïstiek blijven er twee richtingen van het onderzoek bestaan, namelijk

⁴ Bartmiński (2010) haalt meerdere mogelijke benamingen aan zoals bijvoorbeeld culturele linguïstiek, linguo-culturologie, antropologische linguïstiek, antropo-culturele linguïstiek of linguïstische antropologie.

⁵ De term *cognitieve etnolinguïstiek* slaat vooral op het oeuvre van de Etnolinguïstische School van Lublin.

de moderne nationale talen en de Slavische volkstalen die als cultureel erfgoed worden gezien. Bartmiński (2010) concludeert dat de Poolse etnolinguïstiek veel meer aandacht besteedt aan de moderne talen terwijl de Russische etnolinguïstiek zich met de Slavische volkstalen blijft bezighouden.

De ontwikkeling van de Slavische etnolinguïstiek gaat volgens Bartmiński (2005: 9-10) terug op het oeuvre van de Duitse en Amerikaanse etnolinguïstiek, namelijk op het werk van Humboldt, Boas, Sapir, Whorf en hun opvolgers. Zinken (2004: 113-114) merkt ook op dat het Slavische onderzoek naar het linguïstische beeld van de wereld aansluit bij de Westerse tradities van de cognitieve linguïstiek. Het gemeenschappelijke punt ziet hij in het “experimentele kader van het onderzoek”. Meteen vermeldt hij echter dat de socioculturele situering van de taalgebruikers duidelijker onderstreept wordt in het Slavische onderzoek wat Bartmiński (2005: 10-14) bevestigt. Hij is echter van mening dat de belangrijkste theoretische gronden van de etnolinguïstiek door de Russische taalkundige Nikita I. Tolstoj (1923-1996) werden geformuleerd die ervoor opteerde dat etnolinguïstiek als grensdiscipline gezien moet worden die culturele inhoud onderzoekt die overgedragen wordt niet alleen met behulp van taal maar ook met tekenigen, rituelen enz. Bartmiński (2005: 12-13) wijst er eveneens op dat de nationale talen volgens Tolstoj samen met alle standaard- en regionale variëteiten in het etnolinguïstische onderzoek opgenomen moeten worden. Over het algemeen was Tolstoj in de opinie van Bartmiński (2005: 14) erin geslaagd om het interessepunt van puur geografische kwesties te verschuiven naar de nog steeds onbeantwoorde vraag naar de visie op de wereld en op de mens die terug te vinden is de nationale talen en culturen.

Het oeuvre van de Poolse etnolinguïstiek sluit volgens Bartmiński (2006a: 11-12, 16-18) nauw aan bij de Russische semiotiek. Het ‘sleutelbegrip’ waar hij daarbij op wijst, is zogenoemd *naïef beeld* van de realiteit dat door de Russische taalkundige Jurij Apresjan werd voorgesteld. Het naïeve beeld van de realiteit zit, volgens Apresjan, opgesloten in de natuurlijke taal. Aan de hand hiervan is het mogelijk om een onderscheid te maken tussen het wetenschappelijke beeld van de wereld en datgene dat in de omgangstaal ontstaat.

Het etnolinguïstische onderzoek houdt veel Poolse filologen vanaf het einde van de jaren zeventig bezig. Het wordt vooral aan de Universiteit van Lublin en aan de Universiteit van Wrocław⁶ verricht. De concepten en methodologie worden met veel interesse ontvangen, niet alleen door filologen, maar ook door filosofen of zelfs pedagogen omdat deze kwestie ook op de Poolse universitaire curricula staat. De groeiende populariteit van het

⁶ De methodologie is de danken vooral aan de ESL. In Wrocław werd toch geen aparte methodologie ontwikkeld.

onderzoek naar het linguïstische beeld van de realiteit wordt bevestigd door het onderzoeksproject EUROJOS⁷ dat op 14th International Slavonic Congress in Ohrid (Macedonië, september 2008) in gang werd gezet om een extra stimulering te geven aan het verdere onderzoek, niet alleen historisch, maar vooral vergelijkend naar het beeld van de realiteit dat in verschillende Slavische talen ontstaat, met elkaar te vergelijken.

Het project wil twee vragen centraal stellen, ten eerste op welke taalvariëteit men zich zou moeten concentreren, standaardtaal of omgangstaal, en ten tweede welke concepten het meest relevant zouden zijn voor het onderzoek, zoals bijvoorbeeld conceptualisatie van de ruimte en tijd, waarden of stereotypen. Een reactie op de eerste vraag kwam onder andere van Zinken (2008: 60-61) die aan deze discussie bijdroeg in zijn artikel “Linguistic pictures of the world or language of the world: Metaphors and methods in ethnolinguistic research” waar hij opteert voor omgangstaal als hoofdregister van elke gemeenschap. Wat de tweede vraag betreft, vindt Bartmiński (2009b) zelf dat het onderzoek naar waarden dé kern van het project zou moeten zijn omdat ze de gemeenschap in kwestie op de meest opvallende manier modelleren en dus ook het linguïstische beeld van zijn realiteit. Bartmiński (2009b) argumenteert dat hoewel de waarden een gemeenschappelijke basis kunnen hebben, ze niet altijd op dezelfde manier worden begrepen, zoals bijvoorbeeld *vaderland*:

De tegenhangers van het Latijnse *patria* onderscheiden zich van elkaar in verschillende talen – *patria* (Spaans en Italiaans), *patrie* (Frans), *fatherland* *motherland/homeland* (Engels), *Vaterland/Heimat* (Duits), *ojczyzna* (Pools), *otečestvo/rodina* (Russisch), *batkivščyna* (Oekraïns). [...] In de Slavische volkstraditie had de conceptualisatie van wat vertrouwd, gewoon is, een mythologisch karakter. Vanwege de historische ontwikkeling heeft dit concept een maatschappelijk, zelfs politiek karakter verworven en berust op het besef van *eigen* grondgebied, *eigen* volk in contrast met *vreemd* grondgebied en *vreemd* volk. (Bartmiński 2009b)

Uiteindelijk hebben de Poolse onderzoekers een verzameling van 75 concepten aangeboden die onder andere persoonlijke en maatschappelijke deugden, ideologische, politieke, religieuze en algemene waarden omvatte. Wat die omvang betreft, raadt Zinken (2008: 61) aan om de concepten te kiezen die relevant zijn voor het dagelijks leven.

⁷ De beginselen en de ideeën van het project heeft Bartmiński (2009b) nader uitgelegd in het artikel “Jakie wartości współtworzą językowy obraz świata Słowian” [Welke waarden creëren het linguïstische beeld van de Slavische wereld]. Te raadplegen (in het Pools) op: <http://www.rastko.rs/rastko/delo/13523>, laatst bezocht op 21.06.2012.

Aangezien de methodologie van het onderzoek naar het linguïstische beeld van de realiteit vooral door de Etnolinguïstische School aan de Universiteit van Lublin werd uitgewerkt, zal de verdere bespreking zich uitsluitend op de ESL concentreren.

Bartmiński (2010) is van mening dat het onderzoek dat door de ESL wordt verricht, als 'subveld' van de etnolinguïstiek beschouwd moet worden omdat het gebruik maakt van authentieke taalgegevens waardoor het veel aandacht besteedt aan de sociale en culturele context. Verder begint het met de beschrijving van de kleine gemeenschappen maar komt het uiteindelijk neer op de Poolse standaardtaal en stelt het vragen over de plaats van cultuur in de taal en niet over de plaats van de taal in cultuur. De ESL zoekt verder een verband tussen de taal en de mentaliteit van haar gebruikers. Daarom vindt Bartmiński (2010) dat het werk van de ESL dicht bij de cognitieve linguïstiek staat en afgebakend moet worden van de Russische etnolinguïstiek die nog steeds de dialectologische en etymologische perspectieven ondersteunt.

Het onderzoek verricht door de ESL kent over het algemeen drie interessegebieden: het linguïstische beeld van de realiteit, sociale stereotypen en axiologie waarvan het eerste het breedst behandeld wordt en als gewenst hoofdconcept van de cognitieve etnolinguïstiek wordt voorgesteld. Bartmiński (2010) geeft daar een aantal redenen voor:

- a) Ten eerste is het linguïstische beeld van de wereld gebaseerd op de waarden die de taalgebruikers koesteren.
- b) Ten tweede omvat het linguïstische beeld van de wereld sociaal verankerde stereotypen.
- c) Ten derde kunnen een stereotype en zijn inhoud vastgelegd worden door een cognitieve definitie te gebruiken.
- d) Ten vierde berust het linguïstische beeld van de wereld op het standpunt en perspectief waarover het conceptualiserende subject beschikt.
- e) Verder wordt de basis van het linguïstische beeld van de wereld opzettelijk gerekend tot het discours via subjectieve profielen.
- f) Uiteindelijk wordt de profilering verricht door de spreker (subject) van de uitspraak waarbij hij zijn specifieke bedoelingen en waarden koestert. (Bartmiński 2010)

Zinken (2004: 117-118) onderneemt op zijn beurt een poging om het nut van de ideeën van de ESL te presenteren in het kader van de algemene metafooranalyse die in de Westerse traditie van de cognitieve linguïstiek verricht wordt. Hij zoekt overeenkomsten en verschillen tussen de ESL en de Conceptuele Metafoor Theorie (verder afgekort als CMT). Allebei schetsen volgens hem een idee waarbij de linguïstische eenheden een betekenis verwerven alleen met oog op de achtergrond (*base* in de cognitieve grammatica en *experience base* in de ESL). Het verschil ligt volgens Zinken

(2004: 117, 2012: 3) juist daar. Hij wijst erop dat terwijl Langacker zich op de individuele voorspellingen op het niveau van de zin richtte, de ESL zulke begrippen zoals *perspective* of *point of view* veel metaforischer aanpakte. *Point of view*, zoals Zinken (2004: 117) opmerkt, is voor de ESL een metafoor voor de socioculturele situering van de taalgebruiker. De metafoor is voor de ESL dus niet zozeer onderzoeksmateriaal maar eerder een middel om de socioculturele situering te reconstrueren.

Uiteindelijk ziet Zinken (2004: 133) drie bijdragen van de ESL aan de metafoortheorie. Ten eerste stimuleert het werk van de ESL volgens hem het gebruik van authentieke taalgegevens. Ten tweede worden de verschillende contexten dankzij de ESL in overweging genomen. Ten slotte wordt de metafoor, als een van de aspecten van de conceptualisatie, helemaal geïntegreerd in het onderzoek naar de taal en conceptualisering. De poging die door Zinken wordt ondernomen om het werk van de ESL aan het bredere, internationale publiek voor te stellen, verklaart zijns inziens het nut van deze ideeën. Underhill (2012: 33-35) vergelijkt daarentegen het werk van de ESL met het oeuvre van de Amerikaanse linguïstische antropologie. Hij is van mening dat er een paar “verfrissende” punten opgenomen zijn in het werk van Bartmiński, namelijk een ruim onderzoek naar literatuur, idiomatiek, discours en etymologie wat volgens Underhill een “dieper inzicht” is in de “linguïstische voorstellingsvermogen”.

2.2. Definitie en beginselen in de benadering van de Poolse etnolinguïstiek

Voor de beginselen van het onderzoek naar het linguïstische beeld van de dagelijkse leefwereld moet men, volgens Anusiewicz, Dąbrowska en Fleischer (2000: 24-25) en Bartmiński (2006a: 11-12) die een beknopte beschrijving geven van de historische achtergrond ervan, terug naar de oudheid. Bartmiński (2006a: 11) wijst erop dat er al bij Aristoteles, in diens *Retorica*, sprake is van *topoi (loci communes)*, gemeenschappelijk geaccepteerde beschouwingen over de leefwereld die een gemeenschappelijk standpunt bouwen.

Anusiewicz, Dąbrowska en Fleischer (2000: 24) zien de beginselen van het onderzoek naar de perceptie van onze leefwereld in de 16^e eeuw, bij Martin Luther, die beweerde dat de wereld in verschillende talen anders wordt waargenomen. Later, ten tijde van de romantiek, werd dit probleem in Duitsland vanuit filosofisch perspectief benaderd door Johan Georg Hamann die dacht dat iemands opvattingen door de taal beïnvloed konden worden en omgekeerd. Johan Gottlieb Herder beweerde op zijn beurt dat elk volk een eigen reservoir van gedachten heeft die tekens en dus taal zijn geworden. De

definitieve stelling over het beeld van de menselijke leefwereld in de taal wordt echter zowel door Anusiewicz, Dąbrowska en Fleischer (2000: 25) als Bartmiński (2006a: 12) gezocht bij Wilhelm von Humboldt⁸, wiens opvattingen al in hoofdstuk 1.3 vermeld werden. Hij stelde dat het te danken is aan het verband tussen gedachten en woorden dat de taal niet alleen een middel is om de bekende waarheden uit te drukken, maar ook een middel om de nog niet bekende waarheden te ontdekken. De talen verschillen van elkaar niet alleen door tekens en geluiden, maar door verschillen in beschouwing en perceptie van de buitenwereld (daarom sprak Humboldt van de zogenoemde *Weltansicht*).

Anusiewicz, Dąbrowska en Fleischer (2000: 24) wijzen erop dat de opvattingen van Humboldt verder ontwikkeld werden door Leo Weisgerber. Elke taal beschikt over een eigen lexicon en syntaxis dankzij welke, volgens Weisgerber, de taalgebruikers hun wereld kunnen waarnemen. Elke taalgemeenschap wordt volgens hem juist door de gemeenschappelijke perceptie van zijn leefwereld gecreëerd.

De opvatting dat de taal een bepaalde beschouwing bevat, werd later ook door Helmut Gippner gedeeld. Anusiewicz, Dąbrowska en Fleischer (2000: 24) wijzen erop dat Gippner de taal zag als expressie van beschouwingen, attitudes, oordelen, normen en waarden die de gemeenschap in kwestie koestert en die dus niet los van de cultuur kunnen komen⁹. Het linguïstische beeld van de leefwereld beschreef hij als samenstelling van relaties die af te lezen zijn aan de semantische structuren van de taal.

James Underhill (2011: 5-7) spreekt op zijn beurt over drie niveaus waarop het beeld van de realiteit gezocht moet worden. Ten eerste onderscheidt hij het beeld dat puur uit het taalsysteem voortkomt. Het taalsysteem zorgt zijns inziens voor een woordelijke representatie van begrippen en concepten¹⁰ die door de samenleving op prijs worden gesteld. Ten tweede wijst hij erop dat er in elk wereldbeeld een culturele denkrichting geworteld is die wél naar de andere taalsystemen kan migreren (als voorbeeld geeft Underhill onder andere katholicisme, boeddhisme en communisme). Ten derde moet een apart wereldbeeld gezocht worden bij elke taalgebruiker.

In het Pools verscheen het begrip *językowy obraz świata* (afgekort als JOS, het linguïstische beeld van de realiteit) in 1978. Zijn definitie verscheen voor het eerst in *Encyklopedia wiedzy o języku polskim* [Encyclopedie van de Poolse taal] door Walery Pisarek. Zijn aandacht ging uit naar de samenleving (het volk) die de realiteit aan de hand van zijn taal interpreteert:

⁸ Underhill (2012: 31) wijst erop dat het werk van Bartmiński zich in het bijzonder sterk steunt op de ideeën van Humboldt.

⁹ De opvattingen van Gippner vallen dus deels samen met het linguïstisch relativisme en het latere werk van Benjamin Whorf, dat al in 1.3 besproken werd.

¹⁰ Underhill (2012) onderneemt zelf een poging om het concept van waarheid, liefde, haat en oorlog in het Engels, Frans, Tsjechisch en Duits te onderzoeken.

Het linguïstische beeld van de wereld, dus het beeld dat terug te vinden is in de (moeder)taal komt niet overeen met het beeld dat door de wetenschap wordt ontdekt. Het is dan ook mogelijk dat er grote verschillen kunnen voorkomen tussen de beelden in verschillende talen, beelden die veroorzaakt worden door verschillende omstandigheden waarin de volkeren in kwestie leven. Het linguïstische beeld van de wereld komt tot uiting vooral in het lexicon. De rijkste woordenschat betreft meestal die domeinen die van grootste belang zijn voor de maatschappij. En omgekeerd: de woordenschat die verschijnselen noemt die niet zo belangrijk zijn in het maatschappelijke leven, is niet rijk. [...] De taal wordt gemodelleerd door de maatschappelijke ervaring van de taalgebruikers en determineert bijgevolg de beschouwing van de wereld door een beeld ervan te creëren. [...] De contacten tussen verschillende volkeren – vooral in het kader van één culturele en sociopolitieke gemeenschap – brachten ontleningen mee. Daardoor zijn de verschillen tussen de linguïstische beelden van de realiteit in verschillende talen vager geworden. (Pisarek 1978: 143)

In de opinie van Pisarek speelt het lexicon dus de grootste rol bij de analyse van het linguïstische beeld van de realiteit dat terug te vinden is in de taal in kwestie. Zijn definitie zegt echter niet precies welke lexicale elementen hiervoor in aanmerking genomen kunnen worden. Dit werd deels vermeld in de definitie van Ryszard Tokarski die pas in 1993 werd opgesteld voor het tweede deel van *Encyklopedia kultury polskiej XX wieku* [Encyclopedie van de Poolse cultuur van de 20^e eeuw]:

Het linguïstische beeld van de wereld is in het algemeen een verzameling regelmatigheden die terug te vinden zijn in categoriale grammaticale verbanden (betreffende flexie, woordvorming en syntaxis) en in de semantische structuur van het lexicon die de eigenaardige perceptie laten zien van de bepaalde wereldelementen, hiërarchie die daartussen bestaat, en waarden die aanvaard worden door de taalgemeenschap in kwestie. (Tokarski geciteerd in Grzegorzcykowa 1999: 39-40)

Wania (2003: 18) schrijft dat de definitie van Pisarek pas in 1999, in de derde uitgave van *Encyklopedia języka polskiego* werd aangevuld wat hoogstwaarschijnlijk te maken had met de verdere ontwikkeling van het onderzoek. De aanvulling concentreerde zich uitsluitend op het lexicon en noemt de volgende lexicale elementen: idiomen (fraseologismen), woordvelden, stereotypen, beroepen, familieleden, dieren, planten enzovoort.

In 1980 werd het onderzoek naar de volkswisie op de mens en de wereld in Wrocław geïnitieerd met de proefdrukken van *Słownik stereotypów językowych* [Het woordenboek van de linguïstische stereotypen] onder de redactie van Bartmiński. In 1986 publiceerden Bartmiński en Tokarski het artikel “JOS a spójność tekstu” [Het linguïstische beeld van de wereld en de

samenhang van de tekst]. Bartmiński (2006a: 16) citeert de definitie van het linguïstische beeld van de realiteit dat in dit artikel werd voorgesteld. Daar werd het gedefinieerd als “een aantal beschouwingen die in de taal terug te vinden zijn in de betekenis van woorden of in de implicaties ervan die informatie geven over de eigenschappen en manier van bestaan van de wereld om de taalgebruiker heen.” Bartmiński (2006a: 16) wijst erop dat het begrip officieel werd onthaald in 1988 door het tijdschrift *Etnolingwistyka* als “naïef beeld dat in de grammaticale structuren en betekenis van de woorden en teksten zit.” Tot nu toe is er echter geen uniforme definitie uitgewerkt. Het linguïstische beeld van de realiteit wordt dus over het algemeen gezien als een middel om de menselijke beschouwing te analyseren maar meer gedetailleerde benadering verschilt per wetenschapper.

Bartmiński (2006a: 12) beschrijft het linguïstische beeld van de realiteit als “interpretatie van de werkelijkheid die in de taal terug te vinden is als samenstelling van de verschillende beschouwingen over de wereld” die niet alleen in de taalelementen maar bijvoorbeeld ook in teksten, rituelen en sociale conventies gezocht kunnen worden. In de lezing die Bartmiński op het Congres van de Poolse Cultuur te Poznań in 2000 hield, onderstreepte hij het belang van het beeld van de realiteit dat in het taalgebruik van een gemeenschap in kwestie terug te vinden is omdat het een “gemeenschappelijk eigendom is dat voortkomt uit de historische ontwikkeling van die gemeenschap.” Daarom wordt de taal als weerspiegeling van cultuur en identiteit gezien. Het komt immers tot stand dankzij het verleden, als gevolg van de menselijke ervaringen, geschiedenis en nationale en/of gemeenschappelijke cultuur. Bij deze opvatting sluiten ook Anusiewicz, Dąbrowska en Fleischer (2000: 11, 31-32) zich aan die stellen dat het linguïstische beeld in grote mate een culturele weerspiegeling is van de realiteit die tegelijk objectief en collectief is. Zinken (2004: 118), zoals eerder vermeld, ziet het daarentegen als *metafoor* voor de socioculturele situering van het individu.

Grzegorzcykowa (1999: 41) gaat er dieper op in. Ze omschrijft de linguïstische uitbeelding van de realiteit als “structuur van begrippen die opgenomen zijn in het taalsysteem in kwestie en die tot uiting komt door middel van de grammaticale en lexicale kenmerken van de taal.” Er wordt aangenomen dat de realiteit geconceptualiseerd wordt met behulp van de semantische en grammaticale ingrediënten van de taal. De realiteit wordt met andere woorden door de mens omschreven, gecategoriseerd, en soms wordt er nog een waardering aan toegekend.

Maćkiewicz (1999: 8, 52) opteert op haar beurt voor de opvatting dat het linguïstische beeld van de realiteit deel uitmaakt van een algemene wereldvisie. In genetisch aspect ziet ze het linguïstische beeld van de wereld als een weerspiegeling van de ervaring van de gemeenschap in kwestie. In pragmatisch aspect beschouwt ze het als het modelleren van de realiteit naar

de wil van de mens. Ze ziet twee basisfuncties ervan: het moet namelijk interpreteren en regelen. Het interpreteert wat wil zeggen dat het het menselijke gedrag en standpunt tegenover de realiteit regelt. Op die manier verbindt het beeld van de wereld zich met twee domeinen van de menselijke activiteit: denken en doen.

De kwestie van het linguïstische beeld van de realiteit werd intussen ook van vele kanten benaderd in de papers die in de Wrocławse reeks *Język a Kultura*¹¹ [Taal en Cultuur] zijn verschenen. Tot nu toe werd er vrij veel onderzoek verricht naar het linguïstische beeld van een bepaald object, zowel concreet als abstract, bijvoorbeeld van de kikker (Dąbrowska 2000) of van de tijd (Burzyńska en Libura 2000). Er wordt ook aandacht besteed aan stereotypen, bijvoorbeeld aan die van de moeder (Bartmiński 2006f). Dit soort onderzoek biedt ook ruimte aan de analyse van de culturele contexten van gekozen begrippen, zoals bijvoorbeeld volk (Bartmiński en Brzozowska 2006). Er wordt ook gepoogd om het linguïstische beeld van de realiteit in verschillende taalvariëteiten te onderzoeken. Burzyńska en Libura (2000) houden zich bezig met het linguïstische beeld van tijd zowel in de omgangstaal als in de wetenschappelijke taal. Biniewicz (2000) richt zijn aandacht op de categorisering in de wetenschappelijke taal. Bugajski en Wojciechowska (2000) verrichten onderzoek naar het algemene linguïstische beeld van de wereld in de literatuur; Filar (2000) richt zich daarentegen op poëtische teksten. Tegelijk komen er verschillende genres aan bod, soms heel specifiek: Borkowski (2000) houdt zich bezig met het linguïstische beeld van de wereld in inscripties op graven, Zagółka en Zagółka (2000) bestuderen contactadvertenties. Het is opmerkelijk dat dit soort onderzoek ook buiten de tekst als zodanig gaat. Sawicka (1994) onderzoekt het beeld van de realiteit aan de hand van graffiti, wat zij als visuele kunst beschouwt. Piętkowa (2007) kadert dit soort onderzoek in de didactiek van de vreemde talen. Die veelzijdigheid mag toch wel eens verbazen. Het was echter de bedoeling van de ESL om een aansporing te geven tot verder onderzoek. Bartmiński legt het zelf uit in het voorwoord van zijn boek *Językowe podstawy obrazu świata* [De linguïstische grond van het beeld van de realiteit, 2006]. De onderzoeker krijgt een paar begrippen die voor hem als wegwijzers dienen, bijvoorbeeld standpunt, perspectief, cognitieve definitie, profilering, stereotypen enzovoort. Tegelijk is het verband tussen de taal en cultuur zo breed dat het veel ruimte biedt om een eigen onderzoekstraject te gaan zoeken.

Bartmiński (2006a: 15) noemt drie redenen waarom het van belang is om het linguïstische beeld van de realiteit te onderzoeken. Ten eerste hebben de laatste twee decennia veel veranderingen met zich meegebracht in de sfeer

¹¹ Digitaal archief kan worden geraadpleegd op <http://www.lingwistyka.uni.wroc.pl/jk/>, laatst bezocht op 25.04.2012.

van de taalpraktijk. In Polen gaat het bijvoorbeeld vooral om de val van het communisme en de nood aan een nieuwe maatschappelijke orde die ook een nieuw communicatiemodel mee zou moeten brengen. Ten tweede beschouwt Bartmiński het onderzoek naar het linguïstische beeld van de wereld als belangrijk punt in de nieuwe richtingen in de cultureel-antropologische en cognitieve linguïstiek. Ten derde is het van belang voor het vergelijkende onderzoek naar de nationale culturen.

Het onderzoek naar het linguïstische beeld van de realiteit wordt op verschillende taalvariëteiten verricht, zowel op standaardtaal als omgangstaal of artistieke en wetenschappelijke taal. Hier onderstreept Bartmiński (2006a: 19, 2006b: 83) toch de stelling van een andere Poolse taalkundige, Stanisław Grabias, die van mening is dat de omgangstaal de belangrijkste taalvariëteit is. Ze is namelijk gebaseerd op de beschouwing van een doorsnee mens en daarom is het meest 'antropocentrisch'. Andere taalvariëteiten lijken die beschouwing te beperken tot gekozen aspecten. De wetenschappelijke taal rationaliseert de werkelijkheid en elimineert tegelijk emoties, bij de ambtelijke taal komt daarentegen een rationeel, normatief en onpersoonlijk standpunt te voorschijn.

Dit soort onderzoek brengt echter nog steeds veel controverse en methodologische betwistingen met zich mee. De redenen daarvan noemt Bartmiński (2006: 7) in het voorwoord van *Językowe podstawy obrazu świata* [De linguïstische grond van het beeld van de wereld]. Volgens hem gaan de meeste onderzoekers er alleen akkoord mee dat het linguïstische beeld van de realiteit "een samenstelling van de beschouwingen over de wereld" is. Er wordt gediscussieerd over het onderzoeksmateriaal en -criteria; men twijfelt ook of het linguïstische beeld van de realiteit een vast geheel is of eerder veranderlijk. Het lijkt alsof de veelzijdigheid van dit begrip tot een probleem uitgroeit. Naar schatting van Bartmiński (2006a: 11) zijn er bijna duizend publicaties over geschreven maar toch is dit begrip nog steeds niet uniform gedefinieerd. Er wordt nog steeds gewerkt aan de onderzoekscriteria en analysemethodes.

2.3. Methodologie van het onderzoek

Het begrip van het linguïstische beeld van de wereld kan volgens Bartmiński (2006b: 76) van twee kanten bekeken worden. Hij heeft het over de *visie op de wereld* (Eng. view of the world) en de *wereldbeschouwing* (Dui. das sprachliche Weltbild) die een resultaat van iemands perceptie zijn. Hoe dan ook, in elk geval moet het eerder gezien worden als *interpretatie* van de werkelijkheid dan als *weerspiegeling* van de werkelijkheid.

Zijn voorkeur voor *interpretatie* legt Barmiński (2006b: 77) uit aan de hand van een paar woorden zoals bijvoorbeeld *de zoon, de maan, de korenbloem, de nier* en *de hond* gegeven. Hier gaat het volgens hem niet alleen om labels die bepaalde voorwerpen benoemen. Aan elk woord wordt ook een semantische inhoud en een of meerdere connotaties toegeschreven. Een verschijnsel of voorwerp in kwestie wordt door de mens mentaal omschreven en gecategoriseerd waarbij zijn perceptionele, functionele en relationele eigenschappen ervan aan bod moeten komen, argumenteert Bartmiński (2006b: 77). Een *korenbloem* is blauw (perceptie), een *korenbloem* is onkruid (functie), een *korenbloem* groeit in het koren (relatie). De gekozen naam drukt relaties, instellingen en waardering tegenover dit object uit en daarom spreekt Bartmiński liever over een *interpretatie*. Het onderstreept het belang van de menselijke activiteit bij de waarneming van de wereld.

Naar het idee van Bartmiński (2006a: 20) moet elk onderzoek naar het linguïstische beeld van de wereld ten minste zes punten in aanmerking nemen die overeenkomen met het basismodel van de communicatie: WIE (autostereotype: wie zijn wij?) – MET WIE (heterostereotype: wie zijn zij?) – WAAR (de conceptualisatie van ruimte en de menselijke plaats erin) – WANNEER (de conceptualisatie van de tijd waarin wij en zij leven) – WAAROM (de waarden die in ‘onze’ wereld gelden) – HOE COMMUNICEERT (het uitdrukkingsvermogen waarover we in verschillende registers beschikken). Op die manier wordt dus niet alleen het autostereotype (wie zijn wij?) en heterostereotype (wie zijn zij?) bepaald. Ook worden de ruimte en de tijd waarin we leven geconceptualiseerd en de waarden bepaald die in ‘onze’ wereld gelden alsook ons uitdrukkingsvermogen waarover we in verschillende registers beschikken.

Bartmiński (2006a: 19-20) opteert er uiteindelijk voor om het linguïstische beeld van de realiteit met het oog op twee punten te onderzoeken, namelijk de structurele eigenschappen van het taalsysteem en de context waarin de taalhandeling plaatsvindt. Daarom doet de door de ESL voorgestelde methodologie beroep op cognitieve en talige elementen. Gezien het feit dat er vaak gepoogd wordt om dit soort onderzoek bij het cognitivisme in te kaderen, worden de cognitieve elementen als eerst besproken.

2.3.1. Cognitieve elementen

Het linguïstische beeld van de realiteit wordt geclassificeerd met oog op wie zijn schepper en wie of wat zijn onderwerp is. Bartmiński (2006b: 78-79) wijst erop dat de realiteit op een andere manier waargenomen wordt door een kind en een volwassene, door een gezond mens en een mens met geestelijke stoornissen enzovoort. Op basis daarvan overweegt hij wat het standpunt van

de taalgebruiker is en welk perspectief zichtbaar is in het verzamelde taal materiaal. Het standpunt en het perspectief als ‘onderdelen’ van het linguïstische beeld van de realiteit staan naar zijn mening boven de grammatica en lexicon.

Om het standpunt van de spreker te bepalen, moet men twee factoren in acht nemen die de manier bepalen waarop over het voorwerp in kwestie wordt gesproken. Dit zijn namelijk de spreker zelf en zijn cultuur. Een kind praat anders over buikpijn dan een volwassene. Een atheïst praat anders over god dan iemand die in een religieuze kring opgroeit en leeft. Het standpunt heeft ook te maken met de verschillende domeinen waarin de mens actief is. Het bepaalt dus de structuur en de inhoud van de woorden en de hele teksten wat vervolgens een basis vormt voor de identificatie van stijlen en taalvariëteiten. Bartmiński (2006b: 83) deelt hier de opvatting van de Russische letterkundige Michail Bachtin dat er een bepaald standpunt gehanteerd wordt samen met een gekozen taalvariëteit. Het standpunt wordt over het algemeen beschouwd als sociaal gestabiliseerd en is verder van belang voor het culturele perspectief.

Het standpunt bepaalt verder het perspectief waaruit het linguïstische beeld van de realiteit wordt benaderd. Underhill (2011: 7) ziet perspectief op zijn beurt als “emotioneel antwoord” van het individu op de interactie met de wereld om hem heen. Het wordt dus constant aangepast conform de ontwikkeling van de taalgebruiker en is dus niet representatief voor de hele samenleving. Zo’n aanwijzing is ook terug te vinden in het oeuvre van Berger en Luckmann (1989[1966]: 86): “Elk perspectief, los van zijn theoretische lading of zelfs *Weltaanschauungen*, blijft bestaan in verband met de sociale belangen van een concrete groep waardoor het aangenomen wordt. Dat betekent echter niet dat allerlei perspectieven, theorieën en *Weltaanschauungen* inclusief, het sociale belang automatisch weerspiegelen.”

Op basis van het standpunt kan volgens Bartmiński (2006g: 89) het *linguïstisch-culturele* beeld van een object in kwestie gereconstrueerd worden dat overeenkomt met de beschouwing van een doorsnee vertegenwoordiger van de gegeven cultuur. Het standpunt verschaft daarom informatie waarmee vaste classificatieschema’s opgesteld kunnen worden die Bartmiński (2006g: 89-90) *profielen* noemt. Profielen organiseren de semantische inhoud van een woord in het kader van zijn basisbetekenis.

De profilering vindt plaats op twee niveaus: eerst worden de *aspecten* genoemd en pas later komt hun *inhoud* aan bod. Deze redenering illustreert Bartmiński en Brzozowska (2006) aan de hand van het onderzoek naar de profielen van *volk* en hun culturele contexten. Uit het onderzoek blijkt dat *volk* in het moderne Pools drie betekenissen heeft, namelijk de bevolking die geen aanzien geniet (dus meestal plattelandsbevolking), de bewoners van een staat of een etnische groep en menigte. Met oog op het standpunt dat voor de

begincategorisatie zorgt, gaan Bartmiński en Brzozowska (2006: 186-188) vervolgens over naar de analyse van “synoniemen, attributen, handelingen, causale relaties, waarderingen en symbolen” en op basis daarvan leiden ze vier profielen af: profiel¹² A: volk – adel; profiel B: volk – wetenschappers; profiel C: volk – rijkaards; profiel D: volk – overheid, elite. Door een aantal volksteksten te analyseren krijgen ze de volgende informatie over volk in profiel A: volk is de lagere laag van de maatschappij (in tegenstelling tot adel, aristocratie), zijn doorsnee vertegenwoordiger is een *boer*, maar in de loop der tijd vond er een verschuiving plaats naar een *arbeider*. Zijn eigenschappen, die in de gebruikte teksten zichtbaar zijn, zijn ijverigheid, arbeid (vooral landbouw), economische, militaire en politieke kracht en collectiviteit (geen individualiteit vermeld). Ten slotte noemen Bartmiński en Brzozowska (2006: 192) onder andere een ploeg en hamer als voorbeeldsymbolen van volk.

Met het standpunt en het perspectief zijn eveneens de waarden verbonden die voor de taalgebruikers van belang zijn en waarvan volgens Bartmiński (2006d: 133-134) het linguïstische beeld van de wereld ook afhankelijk is. Ze ondersteunen immers de culturele en sociale identiteit van de taalgebruiker. De taal op zich kan dan ook beschouwd worden als werktuig om te waarderen, niet alleen met behulp van woorden (bijvoorbeeld door middel van de collocaties), maar ook met behulp van grammaticale, fonetische en tekstuele middelen.

Jadwiga Puzynina (1991: 129) die door Bartmiński (2006d: 131) “de promotor van de axiologische linguïstiek” wordt genoemd, opteert voor een apart onderzoek naar de waarden in het taalsysteem als zodanig en in teksten. Vooral het onderzoek naar de waarden in teksten vindt ze een moeizame taak. Volgens haar moet men zich neerleggen bij het feit dat er toch altijd iets aanwezig zal zijn wat niet direct gezegd wordt of zelfs opzettelijk verborgen wordt door de auteur. Puzynina (1991: 129-130) denkt hier vooral aan verschillende woordspelletjes, zoals metafoor of ironie. Het onderzoek naar de waardering in de tekst eist onder andere kennis van de gelegenheid, zender en ontvanger van de tekst, plaats of tijd. De onderzoeker moet zich ook afvragen over wiens waardering het zou gaan: die van de auteur, van het personage enzovoort.

De onderzoeksvragen inzake waardering verbreedt Puzynina (1992: 9) in haar boek *Język wartości* [De taal van waarden]. Het is van belang om vast te kunnen stellen wat waardering überhaupt is, wie waardeert, wat wordt gewaardeerd, voor wie iets waardevol is, of het woord puur of descriptief kan waarderen, of het woord een emotionele lading bevat enzovoort. Puzynina (1991: 131-133) onderneemt vervolgens een poging om de waarden te categoriseren en stelt een bondige verdeling van de waarderende lexemen

¹² In dit proefschrift wordt alleen de analyse van profiel A kort samengevat.

voor. Er wordt een onderscheid gemaakt tussen de lexemen die “over het algemeen beoordelend” (zoals *goed – slecht, positief – negatief*) en connotatief zijn. Terwijl de semantische omvang van de eerste groep door de axiologen als heel beperkt wordt beschouwd, kan de interpretatie van de tweede groep soms problematisch zijn. Puzynina (1991: 134) vraagt zich af of de waarderende connotatie gezien moet worden als slechts een emotioneel standpunt van de gegeven taalgebruiker.¹³

Bartmiński (2006d: 133) sluit zich erbij aan en probeert de waarden te definiëren vanuit het culturele perspectief. Iets is waardevol als de mensen dat denken en volgens Bartmiński is het niet handig om zich in de typologie van waarden te verdiepen. Wat het onderzoek naar het linguïstische beeld van de wereld betreft, opteert Bartmiński voor de stelling dat het afhankelijk is van een al dan niet direct zichtbaar waardesysteem. Het waardesysteem waar Bartmiński het over heeft, is nauw verbonden met het standpunt en perspectief van de taalgebruiker. Sterker nog, het waardesysteem vindt Bartmiński (2006d: 134) een beslissende factor die onze visie op de wereld bepaalt. Daardoor wordt de culturele en sociale identiteit van de taalgebruiker dus verstevigd. Het begrip waardering, hetgeen de Poolse letterkundige Michał Głowiński (1986: 180) parafraseert als “het invoeren van het axiologische factor”, is een vast element van het taalgebruik en dus van het linguïstische beeld van de realiteit.

Bartmiński (2006d: 134) merkt toch tegelijk op dat de axiologische waarde van het taalgebruik niet altijd hetzelfde is. Als voorbeeld geeft hij de omgangstaal die volgens hem de grootste emotionele lading bevat, terwijl de waardering wordt vermeden in de ambtelijke of wetenschappelijke taal. De reden van het gebrek aan de emotionele lading in deze stijlen ziet Bartmiński in hun bedoelingen. Ze stellen namelijk cognitie, waarheid, nauwkeurigheid of orde op prijs.

Al bij al kan de taal volgens Bartmiński (2006d: 135) behandeld worden als werktuig om een beoordeling te geven. Daarvoor kunnen zowel woorden (ook in de vorm van fraseologismen en collocaties, spreekwoorden enzovoort) als grammaticale, tekstuele en fonetische middelen gebruikt worden. Elke taal beschikt volgens Bartmiński (2006d: 136-142) over een verzameling van waarden: *het goede, de waarheid, de schoonheid, het geloof, de hoop, de liefde, de vrijheid* enzovoort. Bartmiński is het verder eens met Puzynina dat de taal over zulke middelen beschikt die “in het algemeen beoordelend” genoemd kunnen worden (*goed – slecht, positief – negatief* enzovoort). Hij wijst er toch op dat de waardering verschillende aspecten kent, bijvoorbeeld ethisch aspect

¹³ Dit vindt Puzynina (1991: 134) problematisch vooral in de poëtische teksten: de lezer zou ze niet goed kunnen interpreteren zonder goed begrip van de auteur zijn bedoeling. Zo kan de waardering van de auteur helemaal verkeerd worden begrepen.

(eerlijk – oneerlijk), sociaal aspect (vriendelijk – onvriendelijk), hedonisch aspect (plezierig – niet plezierig) en esthetisch aspect (mooi – lelijk). In de opinie van Bartmiński (2006d: 137) zou het essentieel zijn voor het onderzoek naar het linguïstische beeld van de realiteit om vast te stellen welke criteria ten grondslag liggen aan de hiërarchie van waarden. Er kan namelijk ‘gewaardeerd’ worden vanuit verschillende perspectieven, bijvoorbeeld dat van een bepaalde taalgebruiker (een mens, Europeaan, man, katholiek enzovoort) of dat van een bepaald genre (bijvoorbeeld horoscopen).¹⁴ Bartmiński (2006d: 143) eindigt zijn redenering met de stelling dat de waarden *primaire* kunnen zijn voor de perceptie van het object in kwestie. Dit argument ondersteunt hij met een voorbeeld uit de plantenwereld: kruiden worden door de mens op prijs gesteld omdat ze als geneesmiddelen gebruikt kunnen worden. Op die manier wordt ook de categorisering beïnvloed: een korenbloem kan, naar aanleiding van eigen perspectief dat axiologisch ondersteund is, als plant, onkruid of bloem worden gecategoriseerd.

De volgende factor die een rol lijkt te spelen bij het onderzoek naar het linguïstische beeld van de realiteit, is de categorisatie. In haar artikel “Kategoryzacja a językowy obraz świata” [De categorisatie en het linguïstische beeld van de wereld] verklaart Maćkiewicz (1999: 55) de bestaansreden van dit proces:

De voornaamste taak van de categorisatie is om het aantal relaties die tussen de elementen van de wereld bestaan, te reduceren. De categorisatie beheert zowel de eindeloze verscheidenheid van de realiteit als haar wisselvalligheid en dynamiek. We classificeren omdat het leven in de wereld waar niets hetzelfde zou zijn, ondraaglijk zou zijn. Dankzij namen geven en classificaties toepassen krimpt die rijke wereld van eindeloze veranderlijkheid tot tastbare omvang en wordt draaglijk. Categorisering is dus de eerste stap naar de transformatie van de ervaren chaos naar het begrijpelijke heelal. (Maćkiewicz 1999: 55)

Maćkiewicz (1999: 48) wijst verder nog op de taken van categorisatie die door de Amerikaanse psycholoog Jerome Bruner werden vastgesteld: “Categoriseren betekent de objecten op een zichtbare manier bekend maken, objecten, mensen en gebeurtenissen om ons heen groeperen in klassen en erop reageren. Dit eerder in de betekenis van hun toebehoren tot een groep dan in de betekenis van hun uitzonderlijkheid.” De taak van de categorisatie is dus het zoeken van de gezamenlijke eigenschappen van de gegeven objecten.

¹⁴ De waardering in de horoscopen is volgens Bartmiński (2006d: 138) vrij eenvoudig. Iets wat *jong, helder, zuiver, vet, rijp, geheel, gekleed* is, wordt als teken van gezondheid, jeugd en rijkdom geïnterpreteerd. Iets wat *oud, donker, vuil, mager, niet rijp* is, wordt als teken van komende ziekte, dood, armoede gezien.

Maćkiewicz (1999: 48-49) gaat er nog dieper op in en probeert de psychologische grond van de categorisatie vast te stellen. Ze vraagt zich namelijk af op welke manier objecten ons *bekend* worden. Vervolgens verdeelt ze het proces van de categorisatie in twee fases. In de eerste fase wordt het object uit de achtergrond 'gegrepen' en op dit moment kunnen zijn eigenschappen beschreven worden. In de tweede fase worden de geïsoleerde objecten gegroepeerd op basis van de objectieve en subjectieve overeenkomsten en verschillen. De categorisatie definieert Maćkiewicz (1999: 48) dus als "natuurlijke manier om het soort van het object in kwestie te herkennen of ervaren door het belang van sommige van zijn eigenschappen te onderstrepen, verminderen of verbergen." Zo begrepen maakt de categorisatie deel van het cognitieproces uit. Wania (2003: 23) deelt die opvatting en neemt aan dat de menselijke perceptie van de wereld en de cognitieprocessen nauw verbonden zijn met de categorisatie. Piętkowa (2007: 88) opteert voor de stelling dat de mens "overeenkomsten in de verscheidenheid" weet te vinden dankzij het vermogen om te categoriseren. De categorieën worden dus gecreëerd naar aanleiding van de menselijke noden en belangen. Aan de ene kant worden ze door de omgeving waarin men leeft beïnvloed en aan de andere kant zijn ze afhankelijk van de mens die toch over een bepaalde ervaring en kennis beschikt.

Over het algemeen wordt gesproken van twee categorisatiemodellen, namelijk de klassieke (logische) categorisatie en de cognitieve (natuurlijke) categorisatie.¹⁵ Het eerste model, beschreven door Aristoteles, maakt gebruik van de theorie van verzamelingen. In het licht daarvan wordt een klassieke categorie gecreëerd door een verzameling objecten die over bepaalde eigenschappen beschikken. Dezelfde samenstelling eigenschappen wordt van elk element van de categorie vereist, dus ofwel het object in kwestie behoort ertoe ofwel behoort het er niet toe. Maćkiewicz (1999: 50) wijst erop dat de grenzen van categorieën in de klassieke benadering heel duidelijk zijn.

De zwakke punten van dit model kwamen naar voren toen men de begrippen die typisch voor de dagelijkse leefwereld zijn, probeerde te categoriseren. Het bleek dat er in veel gevallen geen gezamenlijke eigenschappen gevonden konden worden. Men merkte eveneens op dat eigenschappen die helemaal geen verband hadden met de categorisering, soms van groter belang waren voor het gegeven begrip dan de categoriserende eigenschappen. Het tweede model, met een psychologische¹⁶ basis, vestigt de

¹⁵ Cf. Taylor 2001: 38-42, 44-45; Maćkiewicz 1999: 48-51; Wania 2003: 23-26; Piętkowa 2007: 89-90.

¹⁶ Tot de psychologen die aan de ontwikkeling van dit model bijdroegen, rekent Maćkiewicz (1999: 50) vooral E. Rosch, E. Smith, E. Schoben en L. Rips. De gedetailleerde beschrijving van de ontwikkeling van de cognitieve categorisatie kan geraadpleegd worden in: Lakoff, George. 1987. *Women, Fire and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. The University of Chicago Press: Chicago & London.

aandacht op het zogenoemde *prototype* dat begrepen kan worden als *representatief* of *typisch*. Dit werd nader uitgelegd door George Lakoff en Mark Johnson (2010[1980]: 170-172) in *Metaphors We Live By*:

[...] we categoriseren met het oog op een prototype. Een prototypische leunstoel heeft een duidelijke leuning, zitvlak, vier poten en twee armleuningen. Er bestaan toch leunstoelen die niet prototypisch zijn: een schommelstoel, vouwstoel [...]. De niet-prototypische leunstoelen worden niet waargenomen als leunstoelen als zodanig, maar met betrekking tot de prototypische stoelen. We begrijpen dat de vouwstoelen, kapperstoelen en orthopedische stoelen tot leunstoelen worden gerekend niet omdat ze over dezelfde eigenschappen beschikken zoals het prototype, maar omdat ze voldoende op het prototype lijken [...]. (Lakoff en Johnson 2010[1980]: 170)

Lakoff en Johnson (2010[1980]: 172) concluderen dat er geen behoefte is aan een vaste verzameling van eigenschappen die typerend zouden zijn voor de prototypische leunstoelen. Zowel een vouwstoel als een tandartsstoel zijn leunstoelen omdat ze op hun eigen manier genoeg lijken op het prototype. De natuurlijke categorieën hebben dus geen vaste grenzen en hun omvang schijnt flexibel te zijn. Maćkiewicz (1999: 51) merkt tegelijk op dat er bij de natuurlijke categorieën een verschuiving wordt geobserveerd van de *definiërende* eigenschappen naar de *karacteristieke* eigenschappen. Aangezien ze te maken hebben met het individuele perspectief van de waarnemer, verschaffen ze informatie over zijn perceptie van het gegeven object. Dit model van de categorisering wordt dan ook als antropocentrisch beschouwd.

Bij het onderzoek raadt Maćkiewicz (1999: 53-54) aan om een paar punten te overwegen. Het eerste is de omvang van de gegeven categorie omdat het mogelijk is dat verschillende talen hetzelfde stukje realiteit op helemaal andere manier *segmenteren*. Die verschillen ziet ze als bewijs van andere sociale en culturele ervaring die de taalgebruikers hebben opgedaan via hun aanraking met de realiteit. Vervolgens wordt de aandacht gevestigd op het prototype. Het kan wel dat een bepaalde categorie in verschillende talen dezelfde omvang zou tonen maar haar innerlijke structuur gevarieerd zou kunnen zijn wat volgens Maćkiewicz te maken zou hebben met de keuze van het prototype. Dat verschaft informatie over welk object in de gemeenschap in kwestie genoeg aanzien geniet dat het als prototype wordt gekozen. De categorisatie kan verder verricht worden op het niveau van verschillende taalvariëteiten. Maćkiewicz (1999: 54) ondersteunt dit punt met het argument dat de categorisatie in de wetenschappelijke taal vlotter zou verlopen als de onderzoeker duidelijke grenzen voor de gekozen categorieën zou bepalen.

Naast het standpunt, perspectief, de waarden en categorisatie noemt Bartmiński (2006a: 14) nog drie verdere kwesties die *communicatief relevant* zijn voor de perceptie van de realiteit die om ons heen bestaat, namelijk de

wereldkennis, opvattingen en geloven die door de samenleving in kwestie gekosterd worden en die normaal gezien gemeenschappelijk zouden moeten zijn zowel voor de zender als voor de ontvanger. Bartmiński (2006a: 20, 2006e: 42-43) raadt aan om op basis daarvan de zogenoemde *cognitieve definities* toe te passen die een subjectieve verzameling zijn van onder andere de categoriale, karakterisiteke en evaluatieve eigenschappen van het onderzochte object.

Het adjectief *cognitief* in deze naam vervult volgens Bartmiński (2006e: 42-43) twee functies. In de eerste plaats richt het de aandacht op het feit dat de inhoud van de *definiëns* een verband moet hebben met de verwerving van kennis over de leefwereld, dus men kan niet spreken over een uitsluitend semantisch karakter. De cognitieve definitie verschaft namelijk informatie over hoe het voorwerp in kwestie door de taalgebruikers wordt beschouwd. De tweede, volgens Bartmiński (2006e: 42-43) minder belangrijke reden voor het gebruik van *cognitief* is de neiging om aan te sluiten bij de cognitieve linguïstiek die problemen van de categorisering van de wereldverschijnselen door de mens centraal stelt. De cognitieve aanpak houdt dus in dat het interpretatieperspectief overeen moet komen met de beschouwing van de taalgebruiker wiens taal het onderwerp van de analyse is.

Elke cognitieve definitie doet een beroep op *connotaties*. Het begrip *connotatie* moet volgens Bartmiński (2006e: 43) in de bredere betekenis gebruikt worden, namelijk als “synoniem van de betekenisinhoud” dat te maken heeft met de eigenschappen van het object in kwestie. Van de hele verzameling moet de onderzoeker die eigenschappen weten te kiezen die op een manier vast staan in het maatschappelijke bewustzijn en in de taal. Grzegorzczkova (1999: 40-42) buigt zich ook over de connotaties. Het associëren van dingen met bepaalde kenmerken vindt zij het moeilijkste aspect van het onderzoek naar het linguïstische beeld van de realiteit. Ze ziet namelijk twee problemen die daarmee verbonden zijn. Ze vraagt zich af hoe men de omvang van zo’n connotatie zou moeten vaststellen als we aannemen dat connotaties vaak individueel of milieugebonden zijn. Uiteindelijk komt ze tot de conclusie dat er twee aparte standpunten bestaan. De connotaties kunnen ofwel *talig* bevestigd zijn (bijvoorbeeld door afleidingen of fraseologismen), ofwel *tekstueel* (bijvoorbeeld in poëzie).

Bartmiński (2006e: 43-45) probeert het belang van een cognitieve definitie te bewijzen aan de hand van een vergelijking met een taxonomische definitie. Daarvoor gebruikt hij voorbeelden uit *Słownik Języka Polskiego* [Woordenboek van de Poolse Taal, ed. Witold Doroszewski], bijvoorbeeld *de wind* “horizontale luchtbeweging in een bepaalde richting die tot stand komt door drukverschillen”, *de regen* “atmosferische neerslag in de vorm van druppels water die naar beneden vallen”. Deze definities berusten op wetenschappelijke en niet op algemene kennis. Het wetenschappelijke

karakter van de definitie vermindert volgens Bartmiński haar verklarende waarde. De informatie over de distinctieve eigenschappen van het gedefinieerde voorwerp wordt alleen tot de basiseigenschappen beperkt. Voor de vergelijking geeft Bartmiński (2006e: 46-47) een voorbeeld van een cognitieve definitie van de regen die werd opgesteld op basis van de volksteksten en etnografische documentatie:

REGEN [...]:

1. (basiscategorie) *water*
2. (uiterlijk) in de vorm van *druppels*
3. (eigenschappen) is *mals regentje* (vaak als bepaling in de volksliederen)
4. (werking) voorjaarsregen maakt de grond vruchtbaar, woeste stroom brengt onheil mee. Het kan zacht of hevig regenen wat verder af te lezen is aan de verschillende benamingen van de regen alsook de werkwoorden die de manier van regenen noemen.
5. (tijd van werking) het volkslied kent zachte regen op zondagochtend [ontmoeting van een verliefd paar] en hevige regen 's avonds [een verliefd paar is uit elkaar] [...]
6. (samenhangende gebeurtenissen)
 - a) in de wereld van de mensen: liefde en gehuil [...]
 - b) in de natuur: onweer, bliksem; wolken, dauw [...]
 - c) in de buitenaardse wereld: gestorven vader of moeder komen met de regen mee om het weeskind te bezoeken [...]
7. (plaats van werking) [...]
8. (bijgeloven) [...] (Bartmiński 2006e: 46-47)

De hele definitie van Bartmiński telt 11 punten waarvan elk ondersteund wordt met de voorbeelden uit Poolse volksliederen. Bartmiński (2006e: 47) onderstreept vooral het belang van de *inhoudelijke adequaatheid* van de cognitieve definities. Hun inhoud wordt namelijk toegepast op de volkskennis en dus verschaffen ze geen puur wetenschappelijke informatie.

2.3.2. Talige elementen

In de kring van de Poolse etnolinguïsten is er een rijke discussie ontstaan welke talige elementen een rol spelen bij het onderzoek naar het beeld van de realiteit. Bartmiński (2006a: 13), Grzegorzcykowa (1999: 41) en Anusiewicz, Dąbrowska en Fleischer (2000: 31-38) zijn het met elkaar eens dat in de reconstructie van het linguïstische beeld van de realiteit verschillende niveaus van de taal aan bod moeten komen, zowel grammatica als woordenschat (basis en derivaten). Niet alle elementen worden echter als even belangrijk beschouwd in het onderzoek naar het linguïstische beeld van de realiteit. De belangrijkste elementen lijken

volgens Bartmiński (2006a: 13) grammatica en lexicon te zijn waarbij veel meer aandacht tot nu toe aan lexicon besteed werd.

Bij grammatica heeft men te maken met enorme veelzijdigheid van de grammaticale structuren. Er moet rekening gehouden worden bijvoorbeeld met de persoon, getal, genus, tijd, modus of naamval. Anusiewicz (1991: 20-21) wijst erop dat grammatica “een geformaliseerde interpretatie van de werkelijkheid” bevat en daarom moet men overwegen welke ‘stukjes’ realiteit gelexicaliseerd worden en welke gegrammaticaliseerd. Hij argumenteert dat terwijl tijd, getal, persoon en genus in de meeste Europese talen een aparte grammaticale categorie zijn, er ook talen bestaan waarin het niet het geval is.

Als grammaticale categorieën die in aanmerking moeten komen voor het onderzoek naar het linguïstische beeld van de realiteit noemt Anusiewicz (1991: 26) genus, getal, casus, tijd, naamval, aspect, wijze, actieve en passieve vorm, persoon, bepaaldheid en onbepaaldheid. Grzegorzcykowa (1999: 40-42) onderstreept in haar artikel “Het linguïstische beeld van de wereld en zijn reconstructie” ook het belang van flexie bij dit soort onderzoek. Als voorbeeld geeft ze het gebruik van de mannelijke en vrouwelijke uitgangen van de vervoegde werkwoorden. In het Pools wordt de mannelijke uitgang uitsluitend met betrekking tot mannen gebruikt. Grzegorzcykowa ziet dat als talig overblijfsel van de maatschappelijke betrekkingen in het voormalige Polen waar mannen een sterkere en prestigieuzere positie genoten. Bij bijvoorbeeld dieren en niet persoonlijke verschijnselen (waarvan het natuurlijke genus ook mannelijk kan zijn) wordt de vrouwelijke uitgang gebruikt. Het lijkt alsof als de wereld wordt verdeeld in “mannen en de rest”: *szafy, drzewa, psy, kobiety stały* (de kasten, bomen, honden, vrouwen stonden; *-ły* is de vrouwelijke uitgang) maar *mężczyźni stali* (de mannen stonden; *-li* is de mannelijke uitgang). Dit zal echter niet van toepassing kunnen zijn bij het onderzoek naar het linguïstische beeld van de wereld in de talen die over arme flexie beschikken, onder andere het Nederlands en zijn variëteiten.

Anusiewicz, Dąbrowska en Fleischer (2000: 33-34) zijn van mening dat het grammaticale systeem van de taal de menselijke gedachten lijkt te rangschikken. De aandacht aan het lexicon wordt in de tweede plaats besteed. Anusiewicz, Dąbrowska en Fleischer (2000: 33) buigen zich ook over flexie (bijvoorbeeld Poolse *chłopi – chłopcy – boeren*: de uitgang verschaft hier informatie over de waardering: de eerste vorm is neutraal terwijl de tweede vorm als ironisch of minachtend wordt bedoeld en aangevoeld), het grammaticale genus (bijvoorbeeld *das Mädchen, het meisje* – het natuurlijke genus klopt niet) die een invloed uitoefend op de metaforisering. In het Pools hangt de metaforisering van het genus af, daarom wordt bijvoorbeeld de *dood* (‘śmierć’ – vrouwelijk) in het Pools als vrouw aangevoeld, *de maan* (‘księżyc’ – mannelijk) daarentegen als man.

Er wordt eveneens aandacht besteed aan syntaxis en structuur van de tekst. Hier moet men volgens Anusiewicz, Dąbrowska en Fleischer (2000: 34-35) vooral de woordvolgorde overwegen. De basisvraag is hier of hij vrij is of niet. Verder moet de logische accentuering van de zinsdelen overwogen worden. Dit probleem wordt interessant in talen zoals het Nederlands waar vaste woordvolgorderegels worden toegepast. De taalgebruiker moet dan een andere manier vinden om bepaalde zinsdelen logisch te accentueren. Het gebruik van de bedrijvende en lijdende vorm kan ook wat informatie verschaffen, bijvoorbeeld over het belang van de verrichter van de activiteit.

Een andere Poolse taalkundige, Maria Libura, draagt ook een steentje bij aan de discussie over de elementen van het linguïstische beeld van de wereld. Zij concentreert zich echter uitsluitend op grammatica. In haar artikel "Jak świat odbija się w gramatyce" [Hoe de wereld in de grammatica wordt weerspiegeld] probeert ze de lezer ervan te overtuigen dat grammatica bij dit soort onderzoek van groter belang is dan het lexicon. Libura (2000: 125) argumenteert dat grammatica, begrepen als vast taalsysteem dat de constructieve mogelijkheden van de taal omvat, meer gesystematiseerde kennis verschaft over hoe de taalgebruikers de wereld om hen heen beschouwen en aanvoelen, dan het lexicon. De waarschijnlijkheid dat iets bij toeval verankerd wordt in de taal, vindt Libura groter bij het lexicon. Als onderzoeksmateriaal neemt ze de taal van de klassieke fysica.

Als uitgangspunt van haar onderzoek gebruikt Libura (2000: 125-126) een paar stellingen van de Britse taalkundige Michael Halliday, uit zijn artikel "New Ways of Analyzing Meaning" (1992). In Hallidays benadering is grammatica niet alleen een deel van de realiteit die buiten de taal om bestaat, maar dient ze ook als *metaforisch model* van de wereld die de mens leert kennen. Halliday opteert voor de opvatting dat grammatica mee evolueert met de gemeenschap in kwestie. Libura (2000: 126) haalt verder de stelling van Halliday aan dat er een overgang heeft plaatsgevonden van grammatica die puur op de relaties tussen de zinsdelen toegespitst was naar grammatica die nadruk op de structuur van de informatie legt. De belangrijkste transformatie van dit soort is volgens Halliday het proces van nominalisering die bedoeld is om de natuur te beheren. Libura (2000: 126) gaat van die stelling uit en analyseert zelf twee stukjes tekst die hetzelfde verschijnsel (de verspreiding van golven) beschrijven. Het eerste stukje bevat een simpele uitleg, geschikt voor een niet-fysicus, het tweede bevat een fragment uit een encyclopedie en de uitleg bevat heel wetenschappelijke taal. Aan de hand van beide fragmenten concludeert Libura (2000: 127-128) dat de wetenschappelijke uitleg veel meer nominalisering bevat. Volgens haar zijn ze een manier om de wereld *statisch* te houden waardoor verschijnselen als objecten worden geconceptualiseerd en tot model van de wereld verheven worden. Daar zit, volgens Libura, een stukje determinisme in dat

weergegeven wordt door de nominalisering van de taal. Dit kan niet geobserveerd worden in de omgangstaal want zij beschikt over te veel structuren die waarschijnlijkheid en zekerheid uitdrukken (als voorbeeld geeft Libura de modale werkwoorden). Bovendien kent de beschrijving die in de omgangstaal gemaakt wordt geen nominalisering die de fysische processen als abstracte objecten zouden kunnen weergeven. Daarom zou het niet mogelijk zijn om een vast model van de wereld aan de hand van de grammatica van omgangstaal te maken.

De woordenschat is volgens Bartmiński (2006a: 13) daarentegen “een classificatie van de maatschappelijke ervaringen die existentieel, maatschappelijk en cultureel relevante begrippen bevatten.” Deze inventaris is uiteraard onderhevig aan veranderingen. Er komen namelijk nieuwe woorden en begrippen bij die nieuwe objecten en verschijnselen benoemen (bijvoorbeeld computer, bacterie, genoom) of nieuwe relaties in het publieke leven definiëren (bijvoorbeeld mensenrechten, globalisatie).

Het is van belang om de mechanismen te leren kennen die een rol spelen bij het creëren van nieuwe benamingen door de onomasiologische basis en binnensystematische relaties (derivatie, synonymie en opposities) te onderzoeken. Bartmiński (2006a: 13-14) geeft er een paar voorbeelden van, zoals *nietoperz* ‘vleermuis’. In de Poolse etymologie komt hij van *vogel* (-*perz* – pierze, veer) wat erop wijst dat hij in de perceptie van de mensen op een vogel leek (*veer* beschouwd als distinctieve eigenschap). Het Nederlandse woord *vleermuis* komt van het Middelnederlandse *vlederen* (met ongelijkmatige bewegingen vliegen) + *muis*. Hier zijn dus de manier van bewegen en het uiterlijk de distinctieve eigenschappen.

Anusiewicz (1991: 26-27) koestert de opvatting dat semantiek als expressie van de menselijke kennis behandeld moet worden. Hij vestigt zijn aandacht vooral op het culturele aspect van woordvorming, lexicon, fraseologie, paremiologie en metaforiek van de taal in kwestie. Dit is van belang voor de interpretatie van de waarden en normen die door de cultuur in kwestie op prijs worden gesteld. Aan het einde vermeldt Anusiewicz nog onomastiek als het laatste element dat een rol kan spelen bij de reconstructie van het linguïstische beeld van de realiteit. Achter de namen, achternamen en bijnamen kunnen ook de waarden schuilen die belangrijk zijn voor de samenleving in kwestie. Deze redenering ondersteunt Anusiewicz met het argument dat de keuze van namen niet toevallig is en ook van de samenleving afhangt.

Tokarski (1993: 335-361) concentreert zich daarentegen uitsluitend op het belang van de woordenschat bij de reconstructie van het linguïstische beeld van de realiteit. Hij is het Bartmiński en Anusiewicz eens dat de gemeenschappelijke ervaring in de taal terug te vinden is waardoor de maatschappelijke waardering tot uiting komt. Maar hij wijst er echter op dat de betekenis van het woord niet exact weergegeven kan worden. Sommige

eigenschappen van het object in kwestie worden onderstreept, sommige verzwegen. De betekenis als zodanig behandelt Tokarski dan ook als subjectieve eigenaardige interpretaties van de realiteit die afhankelijk zijn van zowel inwendige als uitwendige factoren (bijvoorbeeld psychische factoren en culturele factoren).

Grzegorzcykowa (1999: 40-42) bespreekt op haar beurt verschillende aspecten van het lexicon. Ze begint met derivatie die volgens haar bepaalde kenmerken van het object in kwestie onderstreept. Door middel van woordvorming wordt de perceptie van de spreker geuit. Het Poolse woord *niedźwiedź* 'beer' is afgeleid van het Oudslavische *medved* 'houdt van honing eten'. Juist deze eigenschap wordt dus door de benaming onderstreept. Verder is Grzegorzcykowa van mening dat de fraseologismen een eigenaardig taalelement zijn dat ook veel over de perceptie van de realiteit kan zeggen. Op deze kwestie gaat ze echter niet dieper in. Ze gaat over naar categorisering waar ze het over de woordvelden heeft. Ze geeft een 'basisvoorbeeld' met de Poolse werkwoorden *myć* ('wassen' met water, zeep enzovoort, behandelen) en *prać* ('wassen', wrijvend schoonmaken). In het Nederlands en in het Engels wordt er geen onderscheid gemaakt tussen die twee. Allebei kunnen vertaald worden als 'wassen' en 'to wash' terwijl het gebruik van de Poolse werkwoorden ervan afhangt of het voorwerp in kwestie hard (zoals auto, bord of raam om iets te noemen: *myć samochód, talerz, okno*) of zacht is (zoals kleed, tapijt om iets te noemen: *prać sukienkę, dywan*). Dit voorbeeld toont hoe de voorwerpen in het Pools gecategoriseerd worden afhankelijk van hun structuur.

Gezien de gevoeligheid waarover de mens volgens haar alleen in zijn moedertaal beschikt, vindt Grzegorzcykowa (1999: 42) dat aanbevolen is om het linguïstische beeld van de realiteit slechts in de moedertaal te onderzoeken. Deze bedenking illustreert ze met een voorbeeldreconstructie van het linguïstische beeld van de aarde voor:

Het woord 'aarde' (*ziemia*) heeft veel betekenissen in het moderne Pools. De belangrijkste zijn:

- 1) aarde (planeet, wereld), bijvoorbeeld *Het leven op aarde is relatief laat verschenen* [Życie na *ziemi* pojawiło się stosunkowo późno], *De walvis is de grootste zoogdier op aarde* [Wieloryb jest największym ssakiem na *ziemi*]
- 2) aarde (grond, waar we op lopen), bijvoorbeeld *Iets viel op de grond* [Coś spadło na *ziemię*]
- 3) aarde (bodemlaag waarin de planten groeien), bijvoorbeeld *Vruchtbare, onvruchtbare grond* [*ziemia* żyzna, jałowa]
- 4) aarde (vaste grond, in tegenstelling met de zee), bijvoorbeeld: De reizigers hebben uiteindelijk land in zicht [Wreszcie podróżnikom ukazała się *ziemia*]
- 5) aarde (eigendom of plaats waar we geboren zijn), bijvoorbeeld vaderland [*ziemia* ojczysta]. (Grzegorzcykowa 1999: 43-45)

Deze verzameling betekenissen is volgens Grzegorzcykowa (1999: 45) een bewijs van de eigenaardige conceptualisatie van het gegeven stukje realiteit. Ze vermeldt dat de bepaalde betekenissen soms helemaal verschillende equivalenten hebben in het Engels: *Earth, world, land, ground*. De analyse van fraseologismen en afleidingen die gebaseerd zijn op verschillende betekenissen van *aarde* alsook van haar eigenschappen die af te leiden zijn van de associaties, laat het beeld van de aarde reconstrueren. Het woord *aarde* is bijgevolg niet alleen een naam van een stukje realiteit, maar beschikt ook over symbolische waarde waarmee vooral de attitudes worden bedoeld. Vervolgens concentreert Grzegorzcykowa (1999: 45-46) zich op het profiel van *moeder Aarde* en stelt vast dat het vooral voor de betekenis (3), (5) en (1) geldt: men leeft op planeet aarde, de aarde verschaft oogst en voedsel. Deze perceptie van de aarde komt tot uiting door middel van bepaalde attitudes of gedrag. Grzegorzcykowa vermeldt hier bijvoorbeeld de wens om in het vaderland begraven te worden.

Een breed overzicht van de lexicale elementen die een rol spelen bij het onderzoek naar het linguïstische beeld van de wereld wordt in het gezamenlijke artikel van Anusiewicz, Dąbrowska en Fleischer (2000: 31-38) voorgesteld. Naar hun mening moet er bijzondere aandacht aan woordenschat en fraseologie worden besteed. Het zou van belang zijn om zich vooral over de semantische velden te buigen en te bepalen welke rijk zijn en welke arm. Dit kan informatie verschaffen welke domeinen van het leven belangrijker voor de gemeenschap in kwestie zijn. Er moet tevens aandacht besteed worden aan de keuze van synoniemen gezien het feit dat ze bijvoorbeeld eufemismen kunnen zijn. Men moet ook rekening houden met ontleningen. De auteurs vragen zich af of ze dan wel onze interpretatie van de wereld zouden veranderen of dat ze misschien alleen komen om gaatjes in te vullen. Daarbij kunnen ze zich uiteraard aanpassen aan de interpretatie van de wereld. Purismen kunnen als bewijs dienen van bijvoorbeeld een groeiende tendens voor nationalisme.

Anusiewicz, Dąbrowska en Fleischer (2000: 36-37) overwegen tot slot nog twee punten, namelijk stilistiek en etiquette. Ze vragen zich af of de verschillende stijlen (of taalvariëteiten) voor een andere interpretatie van de wereld zorgen. Door verschillende stijlen te gebruiken kan men een bepaald beeld van de wereld krijgen, bijvoorbeeld grappig, ironisch enzovoort. Hier kan ook de intonatie van belang zijn. Etiquette wordt meegeteld want ze verschaft informatie over de hiërarchie van de samenleving. Zo eist de beleefdheid in het Pools geen kennis van de naam bij de aanspreking (*proszę pani, proszę pana*), in het Nederlands is het ook het geval (*meneer, mevrouw*). Het Pools laat het gebruik van *pani/pan* (mevrouw/meneer, bijvoorbeeld *Pani Aniu*) met de voornaam toe als de spreker al beter bekend is. In het Nederlands wordt dat niet toegepast. Als volgend voorbeeld wordt

de ‘verdeling’ van de tijd gegeven. In het Pools bestaat alleen *dzień dobry, dobry wieczór* (‘goedemorgen’, ‘goedenavond’), in het Nederlands *goedemorgen, goedenavond* én *goedemiddag*.

Een andere Poolse taalkundige, Małgorzata Brzozowska, gaat dieper in op de derivaten in haar artikel “Derywaty onomazjologiczne (asocjacyjne) w językowym obrazie świata” [De onomasiologische (associatieve) derivaten in het linguïstische beeld van de wereld]. Brzozowska (2000: 143-144) maakt een onderscheid tussen de semantische derivaten (waar de lexicale betekenissen van het derivaat op de betekenis van zijn basis berust) en de zogenoemde onomasiologische¹⁷ derivaten wier betekenis te maken heeft met die eigenschappen van het voorwerp in kwestie die op zijn waarneming door de taalgebruiker gebaseerd zijn. Als voorbeeld geeft Brzozowska (2000:143) het Poolse woord *szarak* ‘haas’ dat afgeleid is op basis van de kleuraanduiding *szary* ‘grijs’. De benaming wil dus suggereren dat een haas grijs is. Ze wijst er daarbij op dat de eigenschappen die de benaming bepalen, als dominerend beschouwd kunnen worden. Hier sluit Brzozowska aan bij de opvattingen van Bartmiński (2006e: 43) inzake de connotaties. Ze laten namelijk zien hoe het object in kwestie door de taalgebruikers wordt ontvangen.

De onomasiologische derivaten worden in de opinie van Brzozowska (2000: 144) door de taalgebruikers gecreëerd op basis van hun ervaring die ook nog van de cultuur, waarin ze leven, afhankelijk is. De onomasiologische derivaten zijn dan ook een beduidend deel van het cognitieproces en volgens Brzozowska (2000: 145) kunnen ze niet beschouwd worden als toevallig. Haar standpunt ondersteunt Brzozowska met de analyse van de namen van paddenstoelen¹⁸ (ca. 300 namen), vlinders (ca. 400) en maanden. Die keuze staft ze met de stelling dat er juist in die benamingen verschillende standpunten en perspectieven heel goed zichtbaar zijn. Daarnaast is ze van mening dat het gekozen onderzoeksmateriaal goed ‘geworteld’ is in het Pools aangezien men steeds dezelfde benamingen tegenkomt in de atlanten en encyclopedieën die in verschillende periodes samengesteld zijn. De bedoeling van het onderzoek is eveneens om te tonen hoe de derivaten afhankelijk zijn van het linguïstische beeld van de wereld dat door de taalgebruikers wordt gekoesterd.

Brzozowska (2000: 145-150) stelt vast dat elke onderzochte benaming een andere associatieve basis heeft die mede door de ervaring van de taalgebruiker wordt gevormd. Tot de associatieve basis van de namen van de paddenstoelen rekent Brzozowska niet alleen het uiterlijk (vooral kleur en vorm), smaak of consistentie. Even belangrijk vindt ze de eigenschappen die af

¹⁷ *Onomasiologisch* en *associatief* gebruikt Brzozowska als synoniemen.

¹⁸ In dit proefschrift wordt alleen de analyse van de paddenstoelennamen kort samengevat.

te leiden zijn van de plaats waar de paddenstoelen groeien, de verschijnselen die ze veroorzaken en zelfs het gevoel dat de mens krijgt wanneer hij een paddenstoel aanraakt. Het onderzoek laat zien welke eigenschappen van de paddenstoelen volgens de taalgebruikers dominerend zijn. Er wordt geconstateerd dat de paddenstoelen vooral naar de kleur en vorm zijn genoemd (bijvoorbeeld *bielaczek*, afgeleid van *biel* 'wit', een paddenstoel die wit is of *gąbczak*, afgeleid van *gąbka* 'spons', een paddenstoel die op spons lijkt). Verder kwamen nog de manier van de groei en de smaak aan bod (bijvoorbeeld *gąska*, afgeleid van *gęś* 'gans', paddenstoelen die in een rijtje groeien, net zoals de ganzen in een rijtje achter elkaar lopen of *pieprznik*, afgeleid van *pieprz* 'peper', een paddenstoel die naar peper smaakt). Brzozowska (2000: 146) wijst erop dat het noemen naar de smaak redelijk zelden voorkwam. Dit heeft volgens haar te maken met het feit dat paddenstoelen proeven dodelijk kon zijn. Niet zo frequent zijn ook de benamingen die de plaats of tijd van het groeien bepalen (bijvoorbeeld *borowik*, afgeleid van *bór* 'woud', een paddenstoel die in het woud groeit of *zimówka*, afgeleid van *zima* 'winter', een paddenstoel die in de winter groeit) of met de waardering te maken hebben (bijvoorbeeld *prawdziwek* 'eekhoortjesbrood', letterlijk 'echte paddenstoel' of *podgrzybek* 'xerocomus', letterlijk 'onderpaddenstoel, een paddenstoel die slechter is dan echte paddenstoel').

Brzozowska (2000: 146) concludeert dat het linguïstische beeld van paddenstoelen vooral gebaseerd is op overeenkomsten met andere objecten, bijvoorbeeld objecten die men in het dagelijks leven gebruikt, zoals spons. Verder onderstreept Brzozowska dat het perspectief van de consument eveneens zichtbaar is aangezien paddenstoelen als eetbaar of niet eetbaar worden geclassificeerd. Haar analyse eindigt ze met de stelling dat de onomasiologische derivaten niet alleen een belangrijk element van het linguïstische beeld van de wereld als zodanig geven, maar ook een zekere weerspiegeling zijn van de waarden die de gemeenschap in kwestie op prijs stelt.

2.3.3. Pragmatisch aspect

Het linguïstische beeld van de wereld wordt niet alleen gezien als weerspiegeling van ervaringen, kennis en geloof van de gemeenschap in kwestie. In de geraadpleegde theoretische werken wordt ook gewezen op het pragmatische aspect, namelijk het modelleren van de realiteit naar de wil van de mens (cf. Maćkiewicz 1999: 8, 52) wat hem in die realiteit laat bewegen.

Wierzbicka (1992: 225) en Schneider en Barron (2008: 3) schrijven dat het gebruik van de taal niet alleen de kennis van woordenschat en haar fonetische en grammaticale structuren inhoudt. Kiklewicz (2006: 319) betuigt dat de inhoud van taalhandelingen waardoor de wil en behoeften van de mens

uitgedrukt worden, door de keuze van de taalelementen aangepast wordt aan zijn bedoelingen en de omstandigheden waarin het gesprek plaatsvindt. Het komt er volgens Kiklewicz op neer dat er telkens een pragmatische waarde wordt toegevoegd aan de semantische laag van een taalhandeling. Hetzelfde taalelement kan dus, afhankelijk van de gegeven situatie en onze bedoelingen, verschillende manieren van informatieoverdracht aanbieden, bijvoorbeeld door de negatieve instelling of de ernst van de uitspraak te verzachten. De keuze van bepaalde taalelementen bepaalt dus op welke manier iets gezegd kan worden wat op zich afhankelijk is van wie met wie en in welke omstandigheden praat.

Het gebruikte taalelement wordt dus een linguïstische exponent van hoe de taalgebruiker zijn leefwereld aanpast naar zijn wil, behoeften en bedoelingen die door middel van taalhandelingen naar voren worden gebracht. Volgens Austin (1962: 3) en Searle (1983: 4-5) houdt een taalhandeling (*speech act*) over het algemeen in dat er iets gezegd wordt met een bepaalde intentie voor ogen. Schuhmann en Smith (1990: 48) vestigen hun aandacht op het feit dat de beginselen van de theorie over taalhandelingen teruggaan op de zogenoemde *social acts* (of *social operations*) die door taalfilosoof Thomas Reid werden onderscheid. In de benadering van Reid worden er sociale operaties verricht tegelijk met het produceren van een uitspraak. Vervolgens moeten ze gericht worden aan iemand met wie op het gegeven moment wordt gesproken. Tot de sociale operaties waarmee het individu zijn leefwereld kan aanpassen, rekende hij onder andere verzoeken, weigeringen, bevelen en beloftes.

Wierzbicka (1991: 26) wijst erop dat de taalhandelingen een weerspiegeling zijn van de culturele normen en strategieën die door de gemeenschap in kwestie gekoesterd worden. Verder vestigt ze haar aandacht op het feit dat de taalhandelingen niet als universeel beschouwd mogen worden. Ze zijn verschillend, niet alleen in de andere talen, maar zelfs ook in de regionale of sociale variëteiten¹⁹ van dezelfde taal.

De tot nu toe besproken theoretische beginselen van het onderzoek naar het linguïstische beeld van de realiteit concentreren zich op vooral op het taalsysteem als zodanig dus op de woordenschat en de grammaticale structuren. Er wordt echter weinig aandacht besteed aan de buitentalige context waarin de taalgebruiker zijn taaluiting produceert. De in Polen uitgewerkte methodologie van het onderzoek naar het linguïstische beeld van de realiteit werd verder ook niet op de pluricentrische talen, zoals het

¹⁹ Muhr (2008: 211) overweegt twee niveaus in zijn onderzoek naar de pragmatische verschillen tussen het Oostenrijkse en Duitse Duits, namelijk macro- en micropragmatisch niveau. Het eerste niveau richt zich, heel algemeen gezegd, op de openbare communicatie. Het tweede niveau omvat de persoonlijke communicatie: de interacties tussen de doorsnee sprekers.

Nederlands, toegepast. Schneider en Barron (2008: 3-4) wijzen erop dat het niet terecht is om zich in het geval van de pluricentrische talen uitsluitend op de taalelementen te concentreren. Ze zijn van mening dat het negeren van de pragmatische laag van de variëteiten van de pluricentrische talen over het algemeen een “serieuze tekortkoming” is.

2.4. Het beeld van de dagelijkse leefwereld in woordenschat

Zoals al eerder gesignaleerd, zou het linguïstische beeld van de dagelijkse leefwereld gezocht moeten worden aan de hand van de omgangstaal. Bartmiński (1992: 40, 2006a: 19, 2006b: 83) wijst op het antropocentrische karakter van de omgangstaal wat bepaalde gevolgen met zich meebrengt voor het onderzoek. Het beeld van de realiteit dat in de omgangstaal bestaat, berust namelijk op de beschouwing van een doorsnee mens. Anusiewicz (1992: 9) constateert dat het neutraal is en vanuit het perspectief van de taalgebruikers als vanzelfsprekend wordt beschouwd.

Bartmiński (1992: 40) richt zich in zijn artikel “Styl potoczny” [De omgangsstijl] op de taalelementen die volgens hem noodzakelijk zijn om het linguïstische beeld van de dagelijkse realiteit te reconstrueren. Naar zijn opvatting zullen hier vooral woordenschat (samen met zijn semantische organisatie, fraseologismen en spreekwoorden), grammaticale categorieën, derivaten en zinsstructuur in aanmerking moeten komen. Het belangrijkste element van het linguïstische beeld van de dagelijkse leefwereld zal volgens Bartmiński (1992: 40) toch de woordenschat zijn.

Aan de hand van de woordenschat van de omgangstaal, zal het volgens Bartmiński (1992: 40) mogelijk zijn om “de grenzen van de mentale wereld van een doorsnee mens uit te stippelen.” Juist die woordenschat zal een aanwijzing geven welke domeinen primair zijn in het dagelijks leven van een doorsnee mens. Bartmiński (1992: 40) stelt verder dat de woordenschat nodig is in elementaire levenssituaties en gebruikt wordt om andere objecten te definiëren en beschrijven. Hij introduceert de volgende classificatie van de woordenschat die tot de omgangstaal behoort. Die woordenschat omvat alle woordsoorten en heeft betrekking op de volgende domeinen van de realiteit die buiten de taal om bestaat:

1. lichaamsdelen (bijvoorbeeld *oog, hoofd, hart*)
2. menselijke ontwikkeling (bijvoorbeeld *zijn, groeien, sterven*)
3. voedsel (bijvoorbeeld *eten, drinken, melk, brood*)
4. huis en zijn uitrusting (bijvoorbeeld *kamer, raam, bed*)
5. kleding (bijvoorbeeld *schoenen, mouw*)
6. familie (bijvoorbeeld *moeder, vrouw, zoon*)

7. beweging en vervoermiddelen (bijvoorbeeld *gaan, lopen, bus, auto*)
8. lichaamsverzorging (bijvoorbeeld *zich wassen, ziekte, liggen*)
9. interpersoonlijke relaties (bijvoorbeeld *ontmoeten, praten, leren*)
10. menselijk gedrag (bijvoorbeeld *kijken, vluchten, vragen*)
11. gevoelens en emoties (bijvoorbeeld *houden van, vrezen, haten*)
12. wil (bijvoorbeeld *willen, voorkeur geven*)
13. verstand en geheugen (bijvoorbeeld *verstaan, begrijpen, zich herinneren*)
14. menselijk karakter (bijvoorbeeld *braaf, geduldig, koppig*)
15. zedelijkheid (bijvoorbeeld *goed, boos, schuld, shade*)
16. geloof en religie (bijvoorbeeld *doop, zonde, God*)
17. persoonlijke voornaamwoorden als uitdrukking van de interpersoonlijke relaties
18. grammaticale basiswoordenschat (voegwoorden en preposities als uitdrukking van spatio-temporele relaties)

Verder wordt onderstreept dat de woordenschat in kwestie neutrale of emotionele lading kan tonen. Op de grammaticale categorieën bij de reconstructie van het linguïstische beeld van de dagelijkse leefwereld gaat Bartmiński echter niet dieper in.

Een complexere verdeling van de woordenschat die tot de omgangstaal behoort en dus deel uitmaakt van het linguïstische beeld van de dagelijkse leefwereld, werd door Włodzimierz Wysoczański (2006) aangeboden. In zijn onderzoek naar het linguïstische beeld van de realiteit in de gelexicaliseerde vergelijkingen onderscheidde Wysoczański (2006: 91-93) de volgende 'hoofdbegrippen' die volgens hem de semantische en culturele segregatie van de dagelijkse leefwereld verbeelden, namelijk: 1. NATUUR, 2. MENS, 3. RELIGIE. Binnen elk begrip worden tevens specifiekere eenheden onderscheiden:

1. **NATUUR: heeal** (wereld, hemel, aarde, water, licht en duisternis, vuur), **plantenwereld** (wortelen en groeien, soorten planten, bos, bomen, paddenstoelen, bloemen, vruchten), **dieren** (wilde dieren, door de mens gefokte dieren, huisdieren), **vogels** (wilde vogels, huisvogels) enzovoort.
2. **MENS: individu – lichamelijke sfeer** (uiterlijk, geboorte en dood, functies; voedsel: eten, drinken, genot, keuken; kleding en schoenen; hygiëne; gezondheid en ziektes; dood); **individu – geestelijke sfeer** (bewustzijn en psychische toestand, verstand en geheugen, wil en behoefte), **ervaring** (existentie, duur: begin en einde, tijd, seizoen, leeftijd; lot; kleur, geur, geluid, maat enzovoort), **individu in gemeenschap** (sociale relaties binnen en buiten familie; bezit; sociale

normen: misdaad, justitie, straf; sociale structuur; werk; vervoer; urbanisatie en industrie; school; kunst; gewoontes).

- 3. RELIGIE: goden en afgoden, werelddelen** (hiernamaals, hemel, hel), **fantastische wezens, geloof** (symbolen en dogma's, bijbelse personages, liturgie en gebed, kerk en zijn hiërarchie enzovoort).

De door Wysoczański voorgestelde classificatie is thematisch gebaseerd op *Słownik stereotypów i symboli ludowych* [Het woordenboek van stereotypen en volkssymbolen], samengesteld door Bartmiński.

2.5. Besluit

Het taalgebruik verschaft informatie over hoe de leefwereld door de mens wordt waargenomen. Hoe de taalgebruiker zijn leefwereld interpreteert en welke relaties (alsook de veranderingen die daarin worden aangebracht) hij tussen de verschillende elementen van zijn wereld ziet, wordt weergegeven door de taalstructuren: woordenschat en grammatica.

Aan de ene kant wordt het linguïstische beeld van de realiteit gezien als uitbeelding van de cultuur waarin het individu leeft. Aan de andere kant moet er echter rekening worden gehouden met het feit dat met elke taal(variëteit) en/of met elke spreker een andere perceptie van de buitenwereld verbonden kan zijn. De verschillende percepties van de realiteit die om ons heen bestaan zijn terug te vinden bij bijvoorbeeld een kind en een persoon met een geestelijke handicap, of in de wetenschappelijke taal en in de omgangstaal waarin het linguïstische beeld van de dagelijkse leefwereld juist gezocht moet worden. Het linguïstische beeld van de dagelijkse leefwereld is gebaseerd op de beschouwing van een doorsnee mens.

Hoofdstuk 3

Voor de (taal)variatie

3.1. De classificatie van de taalvariëteiten

Aangezien Vlaamse tussentaal geen aparte taal is, maar een bijzondere variëteit van het Nederlands (geen dialect of sociolect, geen standaardtaal maar een mengvorm ertussen: *informele omgangstaal*, die sociaal prestige geniet (cf. bijvoorbeeld Geeraerts 2000a; De Caluwe 2006; Taalunieversum¹)), lijkt het van belang om in dit proefschrift een beknopt theoretisch overzicht te bieden van hoe taalvariëteiten geclassificeerd worden en in de sociale context worden geplaatst. Voor een beter begrip van de specificiteit van de omgangstaal als zodanig wordt deze variëteit onder de loep genomen om na te gaan wat haar plaats is te midden van alle andere taalvariëteiten en wat eigen aan haar is.

Het onderzoek naar taalvariatie wordt tegenwoordig toegespitst op twee subvelden, namelijk op de geografische variatie (dialectologie) en op de sociale variatie (sociolinguïstiek, taalsociologie)² (cf. Grabias 2003; Van Oostendorp 2004). De taalvariëteit wordt door Meecham en Rees-Miller (2001: 541) gedefinieerd als “label” dat door de samenleving, gemeenschap of groep in kwestie toegekend wordt. Ze geven echter toe dat deze term meerduidig is. Hij kan namelijk betrekking hebben ofwel op woordenschat, fonetiek, syntaxis en morfologie ofwel, algemeen gezegd, op de manier waarop het individu, de groep, de gemeenschap of de samenleving in kwestie spreekt. Grabias (2003: 120-121) beschrijft taalvariatie daarentegen als een “facultatief verschijnsel” dat verbonden is met de sociale differentiatie van de gemeenschap of groep in kwestie.

¹ Cf. <http://taalunieversum.org/onderwijs/termen/term/349/>, laatst geraadpleegd op 4.12.2011.

² Ondanks veel pogingen is het nog steeds niet gelukt om een duidelijke grens tussen sociolinguïstiek en taalsociologie en hun interessegebieden vast te leggen (cf. Grabias 2003: 14-16; Handke 2008: 13-14). Handke (2008: 13) opteert ervoor om voor de afbakening van die twee disciplines naar hun uitgangspunt te kijken. Als er uitgegaan wordt van sociologie, dan zou gesproken moeten worden over taalsociologie; als er uitgegaan wordt van taalkunde, dan is er sprake van sociolinguïstiek.

Wat de taalvariatie in de geografische ruimte betreft, wordt er zowel diachroon als synchroon onderzoek verricht naar de traditionele dialecten van al dan niet gesloten dorpsamenlevingen. In aanvulling hierop wordt er vandaag de dag ook aandacht besteed aan de sociale aspecten van dialecten alsook stadsdialecten. Dialect wordt over het algemeen gedefinieerd als regionale of sociale taalvariëteit (dus geen standaard) die eigenaardige kenmerken vertoont op het gebied van uitspraak, syntaxis en lexicon. Het is wel mogelijk dat het slechts in gesproken vorm bestaat (cf. Meecham en Rees-Miller 2001; Van Oostendorp 2004). Willemyns en Daniëls (2003: 302-303) wijzen er nog op dat dialecten niet alleen geografisch beperkt zijn maar dat hun gebruik ook situationeel en sociaal beperkt is. Aangezien Vlaamse tussentaal geen dialect is, wordt daarop in dit proefschrift verder niet dieper ingegaan.

De variatie in de sociolinguïstische benadering omvat zowel de nationale talen, als hun dialecten, accenten, registers en stijlen. Er wordt eveneens gesproken over standaardvariëteiten en niet-standaardvariëteiten (cf. Meecham en Rees-Miller 2001; Grabias 2003; Handke 2008).

Wat de typologie van de taalvariëteiten binnen de nationale talen betreft, doen de Poolse taalkundigen Aleksander Wilkoń (1987: 13) en Stanisław Grabias (2003: 77) een beroep op de opvattingen die door een andere Poolse taalkundige, Zenon Klemensiewicz, in de jaren vijftig zijn aangeboden. Weliswaar fungeerden zulke begrippen zoals de literaire taal, volksdialecten, sociolecten, stijlen en omgangstaal wel, maar Klemensiewicz wees er steeds op dat er een neiging heerste om vrij te bepalen wat een aparte taalvariëteit zal zijn. Zelf opteerde hij ervoor om de variëteiten van de nationale taal te bepalen door naar hun empirische en sociale erkenning te kijken. Wilkoń (1987: 14) wijst er nog op dat het niet terecht is om *stijl* als synoniem van *taalvariëteit* te behandelen. *Taalvariëteit* ziet hij, zoals Klemensiewicz, als een verzameling bepaalde taalmiddelen. *Stijl* is dan een manier waarop die taalmiddelen gebruikt worden om het eigenaardige karakter van de uitspraak te bereiken.

Grabias (2003: 120-121) deelt die opvatting en opteert ervoor om de begrippen *stijl* en *taalvariëteit* duidelijk van elkaar af te bakenen. Hij argumenteert dat stijlen, in tegenstelling tot varianten, niet facultatief zijn in de taal en dus als “gesloten eenheden” beschouwd moeten worden. Grabias (2003: 120) heeft het zelfs over “stereotypische communicatieve situaties” (zoals op school, op het werk enzovoort). Zich baserend op de Poolse taalsociologen Andrzej Piotrowski en Marek Ziółkowski onderscheidt hij de consultatieve stijl (neutrale stijl), institutionele stijl (formeel stijl), eervolle stijl, koude stijl (terughoudende, kwaadwillige stijl), openhartige stijl en informele stijl. Ten slotte stelt Grabias (2003: 121) vast dat het onmogelijk is om de ene stijl door de andere te vervangen zonder sterke ingreep in de inhoud van de boodschap, wat volgens hem niet het geval zal zijn bij twee verschillende taalvariëteiten.

Wilkoń (1987: 14-16) creëert op zijn beurt een classificatie van de taalvariëteiten binnen de nationale taal op basis van Klemensiewicz's opvattingen: de nationale taal bestaat uit de standaardtaal en regionale variëteiten. De standaardtaal zelf bestaat uit een omgangstaal (waarin nog de conversationele taal en monoloogtaal worden onderscheiden) en literaire taal. Hij wijst er verder op dat het begrip *standaardtaal* in de Poolse linguïstiek voor de eerste keer gebruikt werd juist in de door Klemensiewicz voorgestelde typologie. Klemensiewicz zag standaardtaal niet als synoniem van literaire taal of de taal van elite. Volgens hem was de standaardtaal een algemeen communicatiemiddel van iedereen, onafhankelijk van zijn afkomst, geslacht, leeftijd of maatschappelijke status.

Er werden echter snel bezwaren geformuleerd tegen de classificatie van Klemensiewicz. Wilkoń (1987: 16-17) geeft daar een paar redenen voor. Ten eerste leek het gebruik van de term *nationale taal* ongeschikt te zijn. Er werd getwijfeld of men in geval van multi-etnische 'volkeren' (bijvoorbeeld van de Verenigde Staten of het toenmalige Rusland) ook van nationale talen kon spreken. Ten tweede trekt Wilkoń de term *regionale talen* in twijfel. Volgens hem is dat dubbelzinnig omdat men net zo goed over een regionale variant van de standaardtaal kan spreken. Verder ziet hij geen noodzaak om de omgangstaal verder in monoloogtaal en conversationele taal op te splitsen. Zowel monoloog als conversatie, argumenteert Wilkoń (1987: 17), kunnen verricht worden op het niveau van elke taalvariëteit en hebben in de eerste plaats betrekking op de structuur van een tekst. Ten slotte wordt de term *omgangstaal* als gesproken taal volgens hem te breed geïnterpreteerd.

Voorts haalt Wilkoń (1987: 17) de typologie van de taalvariëteiten aan die door een andere Poolse taalkundige, Stanisław Urbańczyk, opgesteld werden als polemiek op de typologie van Klemensiewicz. Wilkoń concludeert dat Urbańczyk een duidelijke status had gegeven aan de stadsdialecten. Uit zijn benadering blijkt dat ze te maken hebben met de dialecten en jargons. Als het belangrijkste aan de typologie van Urbańczyk ziet Wilkoń het onderscheiden van jargons, dialecten en stadsdialecten, de algemene nationale taal en haar splitsing in literaire taal en spreektaal. Men merkt tevens gemakkelijk op dat de typologie van Urbańczyk een paar variëteiten minder bevat dan de typologie van Klemensiewicz. Tot slot noemt Wilkoń (1987: 17-18) nog een derde typologie van taalvariëteiten, die door de Poolse taalkundige Antoni Furdal werd opgesteld. Wilkoń wijst erop dat Furdal bij het opstellen van zijn typologie uitsluitend grammaticale en semantisch-lexicale criteria toepaste. Zo onderscheidde hij volkstaal en stadstaal naast de literaire taal, geschreven taal naast gesproken taal en dan nog beroepstaal, omgangstaal en uiteindelijk artistieke taal.

De Britse taalkundige Randolph Quirk (1990: 99) opteert ervoor om (op basis van de variëteiten van het Engels)³ twee subvelden van taalvariëteiten te onderscheiden, namelijk “gebruikgebonden en taalgebruiker-gebonden” variëteiten. Het eerste soort variëteiten wordt volgens Quirk geassocieerd met de rol die het individu op het gegeven moment neemt. Hij geeft verder een voorbeeld op basis van de variëteiten van het Engels: een advocaat zou op het werk “wettelijk Engels” moeten gebruiken, een artikel voor *The Times* zou hij eerder in “literair Engels” schrijven en bij het werk met een tekstditor zou hij wel eens de behoefte krijgen om ook wat “computerjargon” te gebruiken.

Quirk (1990: 99-100) verklaart verder dat men pas op basis van de gebruikgebonden variëteiten over taalgebruiker-gebonden kan spreken. Over het algemeen zou het individu in zijn ogen slechts over één taalgebruiker-gebonden variëteit beschikken, die volgens hem altijd met de etnografische of linguïstische basis van de spreker te maken heeft: de Britten spreken Brits Engels, de Amerikanen daarentegen Amerikaans Engels. Quirk (1990: 100) constateert dus dat er altijd een lokaal kleurtje zichtbaar zal zijn in de analyse van de gebruikgebonden taalvariëteiten.

Op een bijzondere classificatie van de taalvariëteiten, die door Charles Ferguson was aangeboden, wijzen Boksański et al. (1977: 59-60). De varianten binnen de al dan niet nationale taal zouden met het oog op het aantal gebruikers onderscheiden kunnen worden. Zo zag Ferguson drie soorten taalvarianten die door de gemeenschap in kwestie gebruikt worden: de hoofdtal (25% of ten minste een miljoen gebruikers), minderheidstaal (5% of ten minste 100.000 gebruikers). Het derde soort waren de “speciale talen”, zoals de taal van religie, de literaire taal en de taal van het onderwijs. Zijn redenering ondersteunde Ferguson met twee voorbeelden. In Spanje onderscheidde hij namelijk twee hoofdtalen (Castiliaans en Catalaans), één minderheidstaal (Baskisch) en twee speciale talen (Frans en Latijn). In de Verenigde Staten zag hij zelfs zes hoofdtalen (Engels, Duits, Spaans, Italiaans, Pools en Jiddisch).

Over het algemeen kan de taalvariatie dus worden beschreven met oog op territoriaal bereik, op de functies die door de taal(variëteit) vervuld worden in de gemeenschap die ze gebruikt, en op de sociale omstandigheden waarin ze worden gebruikt. Grabias (2003: 23) wijst erop dat de beginselen van de functionele classificatie van taalvariëteiten teruggaan op het Praagse structuralisme en haalt de opvattingen van de Franse taalkundige Antoine Meillet aan. In de jaren twintig van de 20^e eeuw heeft Meillet namelijk het

³ Quirk geeft geen algemene classificatie van de taalvariëteiten, maar concentreert zich uitsluitend op de variëteiten van het Engels: *Legal English, American English, Black English, Computer English* enzovoort. Zijn verdere bedenkingen over de verdeling van de taalvariëteiten in gebruikgebonden en taalgebruiker-gebonden variëteiten lijken ook op de andere talen aangepast te kunnen worden.

concept van *systemen in het systeem* geïntroduceerd. Men merkte op dat er binnen één taal (die zich van de andere talen onderscheidt door grammatica en fonetiek) toch verschillende lexicale systemen naast elkaar fungeren. Hun aantal zou gelijk zijn aan het aantal groepen in de gemeenschap die de taal in kwestie gebruikt. Er werd echter al snel geconcludeerd dat de variatie binnen de taal niet alleen op haar lexicale elementen berust, maar ook op fonetische en morfologische factoren. Grabias (2003: 23-24) onderstreept verder dat de eerste classificatie van de taalvariëteiten die door de Praagse structuralisten werd aangeboden (cf. Tabel 1), werd gedaan met oog op hun functies: communicatief, praktisch of theoretisch beroepsgebonden of poëtisch.

Tabel 1. De classificatie van de taalvariëteiten door de Praagse structuralisten. Naar Grabias (2003: 24).

Functie	Taalvariëteit
communicatief	omgangstaal (conversatietaal)
praktisch beroepsgebonden	beroepstaal (onderwerpstal)
theoretisch beroepsgebonden	wetenschappelijke taal
poëtisch	poëtische taal

Het Praagse structuralisme heeft volgens Grabias (2003: 27-28) vooral in de Slavische landen heel veel inspiratie geleverd voor het onderzoek naar de vorming van nieuwe variëteiten binnen de nationale talen. Over het algemeen concentreerde men zich erop tot het einde van de jaren zestig. Daarbij werden zowel functionele, territoriale als sociale factoren in acht genomen: het onderzoek omvatte niet alleen de literaire taal of dialecten, maar ook de andere stijlen en sociale taalvariëteiten. Men merkte tegelijk op dat de sociale invloed op de taal het meest zichtbaar zal zijn op het laagste niveau van haar verdeling, dat wil zeggen in sociolecten of in jargons.

Grabias (2003: 25) onderstreept verder dat het uitwerken van de verdeling en definitie van de taalfunctie eveneens aanleiding is geworden voor de beschrijving van de differentiatie binnen de nationale talen waar de volgende stijlen onderscheiden worden: informeel, retorisch, ambtelijk, wetenschappelijk, journalistiek en artistiek. Elke stijl beschikt dan over eigenaardige kenmerken die zijn uitzonderlijkheid bepalen. Grabias (2003: 25-26) concludeert ten slotte, dat de kenmerken van een taalvariëteit gedetermineerd worden door de functie die ze vervult in het maatschappelijke leven. Daardoor wordt de keuze van de taalmiddelen bepaald.

De verdeling van Praagse structuralisten gaf aanleiding tot verdere bedenkingen over de functies van taal. Een van de populairste classificaties van de taalfuncties werd later ontworpen door onder andere de Oostenrijkse psycholoog Karl Bühler en de Britse taalkundige Michael Halliday. Bühler was

als psycholoog vooral geïnteresseerd in taal als psychisch werktuig dat anderen om het individu heen kan beïnvloeden. In zijn *Sprachtheorie* (1934) onderscheidde hij drie hoofdfuncties van de taal, namelijk als teken (beschrijving van objecten en verschijnselen), de expressieve (zelfexpressie) en de impressieve (bedoeld om de anderen te beïnvloeden) functie. Halliday (1975) onderscheidde daarentegen de volgende zeven functies van de taal: de instrumentale (om eigen noden uit te drukken), regelende (om de interpersonele relaties te regelen), interactieve (als basis voor de wederzijdse contacten), representatieve (om de verworven kennis te bewerken), imaginaire (om de gedachten en verbeeldingen over te dragen), heuristische (om te leren) en persoonlijke (om emoties en gevoelens uit te drukken) functie. Meecham en Rees-Miller (2001: 541) opteren voor een functionele verdeling in vijf registers. Ze onderscheiden alledaagse, formele, technische, vereenvoudigde en andere registers.

Meecham en Rees-Miller (2001: 541-542) verdelen de sociolecten in enkele subvelden, afhankelijk van de sociaaleconomische status van de taalgebruiker, zijn geslacht, etnische groep, leeftijd en beroep. Grabias (2003: 111) wijst er toch op dat het begrip *sociolect*, ten minste in de Poolse linguïstiek, niet mag worden gebruikt met betrekking tot die taalvariëteiten die binnen een beroepsgroep zijn ontstaan. Verder wijst Grabias (2003: 136) op de methodologische betwisting in de beschrijving van sociolecten. Gezien het feit dat de grenzen tussen bepaalde variëteiten moeilijk vast te leggen zijn, wordt soms geopteerd voor de beschrijving van sociolecten in het kader van de omgangstaal. Grabias deelt die opvatting niet en opteert zelf voor een tweede standpunt, namelijk voor de aparte beschrijving van verschillende soorten sociolecten. Hij argumenteert dat er toch een heel grote differentiatie van sociale groepen voorkomt (van groepen gebonden aan een bepaald milieu tot beroepsgroepen) en dat elk sociolect een andere talige basis kan hebben (zoals het sociolect van leerlingen, studenten of dieven). Bovendien hangt het uitdrukkingsvermogen van het gegeven sociolect af van welke functie het in de groep in kwestie vervult. Vervolgens geeft Grabias (2003: 137-138) een beknopt overzicht van de classificatie van de sociolecten in de Poolse linguïstiek: er wordt geconcentreerd ofwel alleen op één eigenschap ervan, zoals de talige basis, functie of geheim of openbaar karakter, ofwel op meerdere eigenschappen. Op de gedetailleerde typologie⁴ van de sociolecten wordt hier echter niet ingegaan omdat tussentaal geen sociolect is.

Volgens de Nederlandse taalkundige Marc van Oostendorp (2004) in zijn *gangbare visie* op de taalvariëteiten (cf. Figuur 2) worden de variëteiten zoals dialecten als foutieve of lelijke taal beschouwd.

⁴ Te vinden onder andere in Wilkoń (1987: 92-101) en Grabias (2003: 136-138).

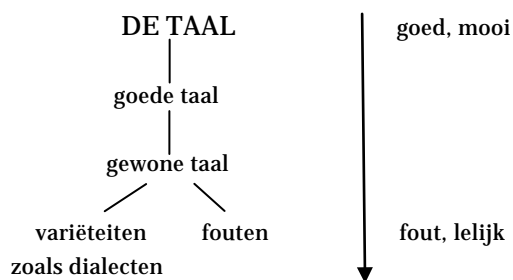

Fig. 2. De gangbare visie op de taalvariatie volgens Van Oostendorp (2004).

De standaardtaal is dus ‘de bovenlaag’ en wordt gezien als neutrale taalvariëteit. Daarmee is *overt prestige* verbonden, wat wil zeggen dat het aanzien geniet en als cultuurtaal wordt beschouwd. De dialecten en sociolecten vallen daarentegen onder de *covert prestige*. Dat houdt in dat de taalgebruiker zijn toebehoren tot een bepaalde maatschappelijke groep kan tonen door juist deze taalvariëteiten te gebruiken. Op die manier wordt ook een positieve waardering gemanifesteerd tegenover niet-standaardvariëteiten (cf. Meecham en Rees-Miller 2001: 552; Van Oostendorp 2004).

Bokszański et al. (1977: 67-68) wijzen erop dat de standaardtaal vier functies vervult. Ze verbindt namelijk alle andere taalvariëteiten waardoor elke taalgebruiker geïntegreerd wordt in zijn gemeenschap. Verder bepaalt de standaardtaal de nationale identiteit van de taalgebruikers. Haar bestaan is eveneens een bewijs van sociale ontwikkeling op hoog niveau. Ten slotte wordt er ook een normatief karakter aan haar toegeschreven. Op basis van de standaardtaal bepaalt men welke vormen als taalfouten beschouwd moeten worden. Volgens de Belgische taalkundigen Leen Impe en Dirk Spielman (2008: 111) wordt de standaardtaal toegepast op drie niveaus, namelijk op situationeel, geografisch en sociaal niveau. Ze kan in elke situatie gebruikt worden waarbij de herkomst en de sociale klasse van de spreker niet verraden worden.

3.2. De taalvariatie in sociale context

De diversiteit die in het taalgebruik van de samenleving in kwestie en van elke taalgebruiker op te merken valt, ‘leeft’ met hen mee op allerlei niveaus van het gemeenschappelijke leven: thuis, in het onderwijs of op het werk om maar iets te noemen (cf. Hymes 1967; Halliday 1971; Meecham en Rees-Miller 2001; Grabias 2003). De houding van de taalgebruikers tegenover een taal(variëteit) en hun perceptie van het uitdrukkingsvermogen waarover ze in zijn ogen beschikt, bepalen of ze als communicatiemiddel al dan niet wordt gewaardeerd.

Bij deze opvatting lijkt ook de Amerikaanse taalkundige en de 'uitvinder' van de variationele sociolinguïstiek William Labov (2006[1966]: 3) aan te sluiten. In de probleemstelling van zijn onderzoek naar de sociale stratificatie van het Engels in New York onderstreept hij duidelijk dat het taalgedrag overeenkomt met sociale patronen. De sociale omstandigheden waarin de mens leeft, modelleren zijn taalgebruik door bijvoorbeeld nabootsing of hypercorrectie te eisen. Hij concludeert dat het mogelijk is om een sociale betekenis aan een bepaald taalelement toe te schrijven. Benveniste (1980[1974]: 32) beweert daarentegen dat de taal samen met de samenleving "wordt geboren door middel van collectief werk aan de verwerving van levensmiddelen".

De Amerikaanse taalkundige en antropoloog Dell Hymes (1967: 8) is daarentegen van mening dat de voornaamste vraag die uit de taalvariatie voortvloeit, de *functionele rollen* van de taal zal moeten betreffen. Hij argumenteert dat elke gemeenschap een beroep doet op meerdere taalvariëteiten (of *codes* zoals Hymes ze noemt)⁵ die op zich met diverse situaties verbonden zijn. Hymes opteert (1967: 8) er verder voor om het verband tussen de taal en de sociale situering van zijn gebruikers juist aan de hand daarvan te onderzoeken. Daarvoor moet men over bepaalde gegevens beschikken, namelijk welke taal(variëteit) waar, wanneer en door wie wordt gebruikt, onder wie, waarvoor en met welk resultaat. Weliswaar wees Hymes (1967: 9-10) erop dat de pogingen in de contemporaine linguïstiek om de taal vanuit het sociale perspectief te benaderen, zich op het bilinguïsme richtten, maar zelf zag hij het niet als basis voor het theoretiseren over de sociale context van de taal, maar als "bijzonder geval" van variatie in het repertoire van codes waarover de taalgebruiker beschikt. Dat er constant overgeschakeld wordt, niet alleen op de andere talen, maar ook op variëteiten van dezelfde taal, ziet Hymes uiteindelijk als markering tussen verschillende sferen van het dagelijks leven die, wat hij duidelijk onderstreept, van de gemeenschap in kwestie afhangt.

Deze kwestie werd verder ontwikkeld door Michael Halliday (1971: 168-169), die de taal(variëteiten) in sociaal perspectief zette door naar hun betekenisvermogen te kijken. Het taalgebruik beschouwt hij als *sociaal gedrag*. Het uitdrukkingsvermogen waar een taal(variëteit) in de ogen van haar gebruikers over beschikt, determineert dan ook wat het in de gegeven situatie kan *doen*, *bedoelen* of *zeggen*. Bokszański et al. (1977: 80-81) delen de opvatting dat het taalgedrag van het individu niet los gezien kan worden van de sociale context. Iedereen van ons beschikt immers over het hele repertoire van taalvariëteiten en afhankelijk van de situatie kiezen we dan toegepaste taalvormen. Er wordt dus voorgesteld om het taalgedrag van een individu altijd met oog op de achtergrond van de gegeven situatie te

⁵ Hymes (1967), als hij taalvariëteiten bedoelt, spreekt over *codes*, Bernstein ook over *codes*, Bartmiński (2006b) heeft het over *stijlen*.

analyseren (bijvoorbeeld de tijd en de omstandigheden waarin de situatie plaatsvond, wie de zender en ontvanger was enzovoort).

Naarmate de samenleving gevarieerd wordt, komt er ook meer variatie binnen zijn taal wat betekent dat er steeds nieuwe codes ontstaan die alle taalregels moeten respecteren (cf. Hymes 1967: 8, Bernstein⁶ 1980: 9). Bernstein onderstreept verder dat het gebruik van een bepaalde code afhankelijk is van de sociale omstandigheden wat te maken heeft met de sociale structuur van de samenleving in kwestie.⁷ De sociale structuur van de gemeenschap in kwestie is juist dé bron van alle nodige codes. Grabias (2003: 9) wijst in het voorwoord van zijn boek *Język w uwarunkowaniach społecznych* [De taal in de sociale omstandigheden] dat taal als zodanig en haar variatie niet alleen sociale constructen zijn, maar ook meedoen aan het creëren van de sociale differentiatie binnen de gemeenschap in kwestie. Handke (2008: 14) sluit daar bij aan: volgens haar wordt ons taalgebruik in de gegeven situatie vooral door sociale factoren bepaald.

Vanaf het einde van de jaren vijftig werden er in de taalsociologie pogingen ondernomen om de domeinen, waarin een taal(variëteit) wordt gebruikt, te classificeren. De domeinen van het gebruik van een taal(variëteit) werden in de taalsociologische context voor het eerst door de Amerikaanse taalkundige Charles Ferguson (1959) beschreven bij de typering van de taalsituatie in Haïti (het Frans als *high variety*, de creoolse taal als *low variety*)⁸ waarbij hij de volgende domeinen heeft onderscheiden: (1) preek, (2) instructies voor huisbedienden, obers, arbeiders, beampten, (3) persoonlijke brief, (4) politieke toespraak, (5) universitaire lezing, (6) gesprekken met familie, vrienden en collega's, (7) nieuwsprogramma's, (8) soapseries op de radio, (9) nieuwsbladen, nieuwsberichten en onderschriften bij plaatjes, (10) onderschriften bij politieke cartoons, (11) poëzie, (12) volksliteratuur (cf. Ferguson 1959: 328-329). De Duitse taalkundige Ulrich Ammon (1989: 72-78) maakte een lijst van 58 domeinen, waarbij hij rekening hield met de verschillen tussen de mondelinge en de schriftelijke communicatie.

De domeinen waarin een taal(variëteit) wordt gebruikt, werden door de Canadese taalkundige William Mackey (1989: 14-16) in drie gebieden verdeeld: werk (school/universiteit inbegrepen), vrije tijd en diensten. Hij

⁶ Bernstein zag code echter als ordening van de relaties met de buitenwereld. In tegenstelling tot de Praagse structuralisten, die codes definieerden door naar een bepaalde functie van taal te kijken, was Bernstein van mening dat er meerdere codes binnen een taalvariëteit kunnen fungeren.

⁷ Volgens Grabias (2003: 48) is dat een aansluiting bij de opvattingen van Benjamin Whorf die van mening was dat het communicatieve gedrag van het individu niet alleen de traditionele grammatica bevat, maar ook veel andere elementen die uiteindelijk tot verschillende *manieren* van spreken leiden.

⁸ Verder afgekort h-variety en l-variety.

merkt tegelijk op dat ‘werk’ het belangrijkste gebied is omdat juist op het werk een mens het grootste contact met de taal heeft. ‘Werk’ is tevens een verplichte activiteit, terwijl ‘vrije tijd’ en ‘diensten’ eerder verbonden zijn met optionele activiteiten. Bij ‘werk’ en ‘diensten’ wordt per se de *h-variety* verwacht en bij ‘vrije tijd’ de *l-variety*.

De situatie waarin er twee talen of twee taalvariëteiten naast elkaar fungeren en elkaar completeren, wordt *diglossie* genoemd. Deze term werd door Charles Ferguson in zijn artikel “Diglossia” (1959: 325) voorgesteld met de bedoeling om de taalsituatie in Griekenland, het Duitstalige deel van Zwitserland, de Arabische landen en Haïti te beschrijven, waar twee varianten van dezelfde taal (of twee nauw aan elkaar verwante talen) naast elkaar gebruikt worden.

Ferguson (1959: 325) karakteriseert diglossie als een “relatief duurzame taalsituatie waarbij er naast de oorspronkelijke dialecten van een taal (die standaardvariëteit of regionale standaardvariëteiten kan bevatten) een heel divergente, aanzienlijk gecodificeerde (vaak complexer op het gebied van grammatica) opgelegde taalvariëteit voorkomt [...]”. Eén van de variëteiten waar Ferguson (1959: 324-340) het over heeft, is formeel (*h-variety*), de andere is informeel (*l-variety*). Een *h-variety* is een taal(variëteit) die officieel erkend, gecodificeerd en door de taalgebruikers gewaardeerd is en waarin literatuur wordt geschreven. Een *l-variety* is daarentegen een taal(variëteit) die niet als achtenswaardig wordt beschouwd en die vooral in de dagelijkse conversaties wordt gebruikt.

Volgens Ferguson (1959: 324-340) zijn er negen kenmerken van diglossie, namelijk (1) het naast elkaar bestaan van de *h-* en *l-variety*, (2) prestige, (3) literaire erfenis, (4) taalverwerving, (5) standaardisatie, (6) duurzaamheid en (7) grammatica, (8) woordenschat, (9) fonetiek (structurele kenmerken van een taal(variëteit)). De *h-* en *l-varianties* kunnen worden beschreven uitgaande van de volgende punten: (1) standaardisatie, (2) literaire erfenis, (3) structurele kenmerken, (4) taalverwerving en (5) prestige⁹.

⁹ Er dient een uitleg gemaakt te worden inzake de volgorde van de punten, volgens welke de tussentaal en het Standaardnederlands zullen worden benaderd als *h-* en *l-variety*. De volgorde die door Ferguson werd gepresenteerd, wordt in dit proefschrift niet gevolgd. Prestige wordt als laatst besproken. Prestige heeft te maken met de vraag of de taal in kwestie een ausbausprache is, dat wil zeggen dat ze gecodificeerd is en onafhankelijk van de andere standaardtalen (cf. Kloss 1967: 29). In de taalsociologie is de term *prestige* ook verbonden met de mate waarin een taal(variëteit) wordt gewaardeerd door de samenleving. Ammon (1989: 23-24) onderstreept het belang van sociale prestige van een taal(variëteit). Om die reden lijkt het wenselijk om eerst de standaardisatie, literaire erfenis en structurele kenmerken van een taal(variëteit) onder de aandacht te brengen want op basis daarvan kan vastgesteld worden of een taal(variëteit) gecodificeerd is en als norm voor het correcte taalgebruik dient. In de volgende plaats komt de taalverwerving die informatie verschaft over sociaal prestige. Ammon (1989: 23) wees erop dat de taal(variëteit) die op een natuurlijke manier wordt verworven, door de taalgebruikers meer gewaardeerd is. Het lijkt

De betekenis van de term *diglossie* werd later door Joshua Fishman uitgebreid. Fishman (1967: 29) constateerde dat elke situatie waarin er in de samenleving twee niet-verwante talen naast elkaar fungeren die in verschillende domeinen worden gebruikt als *h-* en *l-variety*, diglossie zou moeten worden genoemd. Het komt er dus op neer dat er twee soorten diglossie aangetroffen kunnen worden, namelijk diglossie tussen twee talen en diglossie tussen varianten van dezelfde taal. Beide soorten diglossie konden ook in Vlaanderen geobserveerd worden: de eerste vroeger, de tweede vandaag (cf. Auer 2005).

Vóór de overname van de standaardtaal uit Nederland werd er in Vlaanderen diglossie tussen het Nederlands en het Frans aangetroffen. Het Nederlands dat toen eigenlijk als verzameling dialecten bestond, in tegenstelling tot het Frans, fungeerde als *l-variety*. De overname van de standaardtaal uit Nederland leek een goede manier om daar een eind aan te maken. Dit proces leidde echter tot de ontwikkeling van een nieuwe diglossie, deze keer binnen het Nederlands (cf. Figuur 3).

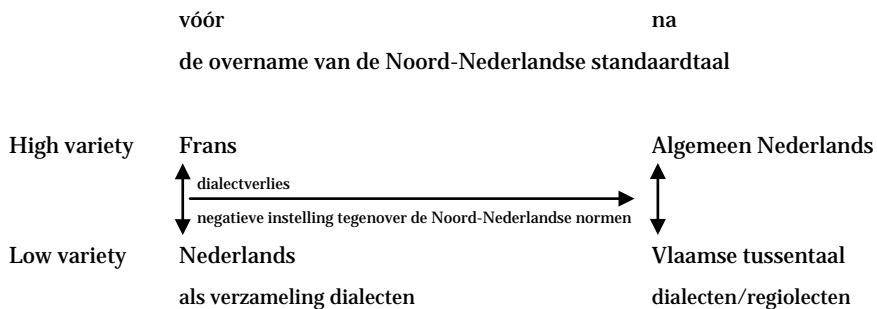

Fig. 3. Twee soorten diglossie in Vlaanderen: vóór en na de overname van de Noord-Nederlandse standaardtaal (Wiercińska 2010: 247).

Er werd verwacht dat het AN een *h-variety* zou worden. Het dialectverlies en de negatieve instelling tegenover de standaardtaal uit Nederland leidden tot het ontstaan van de Vlaamse tussentaal. Vandaag de dag wordt het Standaardnederlands (*h-variety*) gecompleteerd door de tussentaal die zijn tegenpool en de *l-variety* is. Auer (2005: 24) noemt de huidige taalsituatie in Vlaanderen zelfs diglossie omdat tussentaal een soort continuum tussen de dialecten en de standaardtaal is. Op de taalsociologische benadering van Vlaamse tussentaal wordt verder in het vierde hoofdstuk ingegaan.

er dus op dat het (al dan niet sociale) prestige pas volledig kan worden besproken uitgaande van de bespreking van (1) standaardisatie, (2) literaire erfenis, (3) structurele kenmerken en (4) taalverwerving.

3.3. De omgangstaal en haar eigenaardigheden

De omgangstaal is een vast element van de alledaagse communicatie die in bepaalde mate van de sociale omstandigheden afhankelijk is en daarom ook niet homogeen. Bartmiński (1992: 37) wijst erop dat de omgangstaal de eerste taal van elk mens is. Ze wordt thuis verworven en daarom staat ze zo dicht bij de mens.

Wilkoń (1987: 58-59) ziet de omgangstaal als basis van alle andere taalvariëteiten die op de cultuur van de gemeenschap in kwestie berusten. Hij wijst er verder op dat de term *omgangstaal* meerduidig is en probeert vervolgens de vraag te beantwoorden wat haar huidige status is. Zoals al in 3.1 werd vermeld wordt omgangstaal ten eerste als *spreektaal* gezien (de benadering van Klemensiewicz). Wilkoń wijst toch op een aantal andere benaderingen. De omgangstaal wordt ook begrepen als taal die dagelijks wordt gebruikt in gesprekken die algemene onderwerpen betreffen en ook in geschreven vorm voorkomt of de stijl die zich op het lexicon van de standaardtaal baseert, een emotionele lading heeft en gebruikt wordt in de niet-officiële individuele contacten. De omgangstaal wordt ook gedefinieerd als het dagelijkse taalgebruik van goed opgeleide mensen. Tot slot voegt Wilkoń (1987: 60) nog de encyclopedische benadering toe die de omgangstaal als een tegenstelling van de literaire taal voorstelt. Zinken (2008: 61) ziet de omgangstaal zelfs als *hoofdregister* van elke gemeenschap. Zij is namelijk gebaseerd op doorsnee mentaliteit.

Het lijkt erop dat vooral de gesproken vorm het belangrijkste kenmerk van de omgangstaal is. Wilkoń (1987: 60) suggereert dat haar geschreven vorm niet van groot belang is want in de meeste gevallen “heeft men het over *stileren* naar de gesproken taal”. De gesproken vorm is dan primair en Wilkoń ziet geen nood om de omgangstaal nog in een gesproken en geschreven vorm te splitsen. Bartmiński (1992: 39) is van mening dat de omgangstaal niet tot alleen gesproken vorm beperkt mag worden al geeft hij toe dat juist haar gesproken vorm bijzonder goed ontwikkeld is. Handke (2008: 224) sluit aan bij deze opvatting en constateert dat de mondelinge boodschap hier de grootste rol zal spelen. Dientengevolge zal het volgens haar moeilijk zijn om de wereldkennis van de linguïstische competentie van de taalgebruiker af te bakenen.

Wilkoń (1987: 60) definieert de omgangstaal uiteindelijk als “primaire variëteit van de gesproken taal, in de bredere benadering primaire variëteit van de taal in kwestie”. Dit verbindt hij met het feit dat ze alom tegenwoordig is en door iedereen gebruikt wordt niet alleen in de dagelijkse contacten met vrienden, familie of collega's, maar ook in half-officiële en zelfs officiële contacten. Anusiewicz (1992: 12) deelt die opvatting en naast de door Wilkoń genoemde argumenten vestigt hij de aandacht nog op de spontaniteit van de omgangstaal. Ook Bartmiński (1992: 37) neemt aan dat de omgangstaal de

primaire taalvariëteit is. Niet alleen omdat ze als eerste wordt verworven en het grootste aantal gebruikers geniet. Ze bevat ook de verzameling van basisvormen en betekenissen waardoor de elementaire gedachten en perceptie van de wereld in verband met de basisnoden van de mens verstevigd worden. Verder wijst Bartmiński (1992: 46-47) erop dat de omgangstaal vooral concrete objecten benoemt en geen ruimte biedt voor abstracte objecten aangezien die meestal niet tot de sfeer van het dagelijks leven behoren.

De omgangstaal is verder volgens Wilkoń (1897: 61) niet beperkt qua onderwerp. Ze ‘bedient’ namelijk niet alleen de onderwerpen die betrekking hebben op het dagelijks leven maar ook wel professionele onderwerpen. Ze moet wel duidelijk afgebakend worden van de literaire taal omdat ze zorg voor de correcte uitspraak en syntaxis wel mist. Geen normativiteit dus maar willekeur op alle niveaus, wat vanuit het perspectief van taalcultuur wel als een negatief verschijnsel aangevoeld kan worden. Wilkoń (1987: 63) ziet uiteindelijk toch twee factoren dankzij welke de omgangstaal tot primaire taalvariëteit uitgegroeid is. Ten eerste is het te danken aan het dialectverlies, ten tweede is de omgangstaal, zoals al eerder vermeld, niet homogeen. Ze bestaat uit groot aantal sociolecten, regionale en andere functionele varianten. Wilkoń (1987: 91) onderscheidt nog vijf varianten binnen de omgangstaal (cf. Figuur 4).

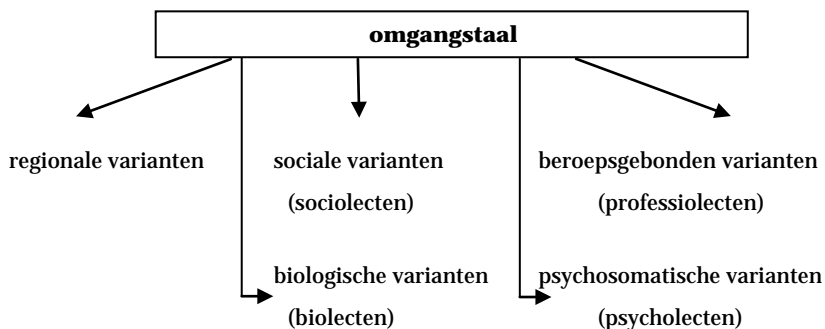

Fig. 4. De typologie van de omgangstaal naar Wilkoń (1987: 91).

De regionale kenmerken in de omgangstaal blijven meestal beperkt tot woordenschat en/of bepaalde uitspraakverschijnselen. Sociolecten zijn uitsluitend met maatschappelijke klasse, laag of milieu verbonden. Als bron voor de sociolecten ziet Wilkoń (1987: 91) alleen de neutrale variant van de omgangstaal. Grabias (2003: 239-242) wijst erop dat de omgangstaal aan de ene kant een grote ‘inspiratiebron’ is voor de sociolecten en jargons, maar aan de andere kant kan ze er ook iets van overnemen. Als voorbeeld geeft Grabias de woordenschat die met jagen te maken heeft. In het moderne Pools heeft dat woordveld betrekking op bijvoorbeeld de politie en haar activiteiten.

Beroepsgebonden taal ziet Wilkoń (1987: 101) als omgangstaal waaraan vakwoordenschat toegevoegd wordt. Het is echter geen vaste formule aangezien elke beroepsgroep eigen taalvariëteit creëert die uitsluitend naar voren komt in bepaalde werksituaties: discussies, vergaderingen enzovoort. Met biolecten worden die taalvariëteiten bedoeld, die op zulke factoren zoals geslacht of leeftijd berusten. Psycholecten, zoals de naam doet vermoeden, berusten op psychische factoren. Aangezien geestelijke aandoeningen een sociaal probleem zijn, is Wilkoń (1987: 106) van mening dat het taalgebruik van mensen die eraan lijden, ook een interesse van de sociolinguïstiek zal moeten zijn. Ook Bartmiński (1992: 37) is van mening dat de omgangstaal als basis en achtergrond voor de andere taalvariëteiten dient. Sterker nog: zonder omgangstaal zullen sommige taalvariëteiten niet onderscheiden worden. Op specifieke typologie gaat hij echter niet in.

Bartmiński (2006d: 134) merkt op dat de omgangstaal over bijzondere axiologische waarde beschikt. Ze zal volgens hem de grootste emotionele lading bevatten terwijl in ambtelijke of wetenschappelijke taal waardering en emoties worden vermeden. De reden van het gebrek aan emotionele lading in de andere taalvariëteiten ziet Bartmiński in hun bedoelingen. Ze stellen namelijk cognitie, waarheid, nauwkeurigheid of orde op prijs. Wilkoń (1987: 61-62) wijst erop dat de omgangstaal het hele repertoire van taalmiddelen bevat waarmee allerlei emoties van de taalgebruikers uitgedrukt kunnen worden en waarvan hun instelling tegenover de buitenwereld af te lezen is. Qua axiologische waarde opteert hij evenwel voor de verdeling van de omgangstaal in twee subvarianten, namelijk de neutrale variant die in elke situatie en tussen elke zender en ontvanger gebruikt kan worden en de emotionele variant die zowel positieve als negatieve expressie kan uitdrukken.

De eigenaardigheid van de omgangstaal brengt bepaalde gevolgen voor het onderzoek naar het linguïstische beeld van de wereld mee. Bartmiński (2006a: 19, 2006b: 83) vestigt de aandacht op het antropocentrische karakter van de omgangstaal. Ze wordt namelijk gebaseerd op de veelzijdige beschouwing van een doorsnee mens. Vanuit zijn perspectief wordt gesproken over een naïef beeld van de wereld dat al vroeger in het tweede hoofdstuk vermeld werd. Anusiewicz (1992: 9) constateert dat het linguïstische beeld van de wereld in de omgangstaal neutraal zal zijn. Dat wil zeggen dat het als vanzelfsprekend wordt genomen door de taalgebruikers en dat het zal overeenkomen met het gezamenlijke standpunt van de gemeenschap in kwestie. De wetenschappelijke stijl bijvoorbeeld rationaliseert de werkelijkheid en elimineert emoties en beoordeling, bij de ambtelijke stijl daarentegen komt er een rationeel, normatief en onpersoonlijk standpunt te voorschijn. Het linguïstische beeld van de wereld dat in de omgangstaal bestaat, zal volgens Handke (2008: 225) geen weerspiegeling van de algemene kennis zijn, maar eerder van de individuele indrukken die de taalgebruiker krijgt.

Het linguïstische beeld van de dagelijkse realiteit kan het beste juist in de omgangstaal gezocht worden omdat ze over een groot aantal clichéteksten en stereotypen beschikt. Op de kwestie van de stereotypen in de omgangstaal gaat Handke (2008: 225-226) dieper in. Ze is van mening dat stereotypen die uit onwetendheid komen, ten grondslag zullen liggen aan de taalverschijnselen die op het niveau van de omgangstaal voorkomen. Daaraan wordt per se geen negatieve lading gehecht. Ze hebben zich in de taal ‘geworteld’ in het verleden, toen de mogelijkheden om kennis te verwerven heel beperkt waren, en bleven tot nu toe fungeren. Ondanks de ontdekkingen van Copernicus zegt men nog steeds dat de zon *op* en *onder* gaat. Ook aan dieren worden veel eigenschappen toegeschreven die uit onwetendheid voortkomen. In het Pools en in het Nederlands zegt men bijvoorbeeld *zo dom als een ezel* terwijl wetenschappelijk onderzoek bewijst dat een ezel een van de slimste dieren is. De menselijke instelling tegenover dat dier berust toch op zijn gedrag: het dier wil vaak de wil van zijn baas niet uitvoeren.

De uitdrukkingen zoals “de zon gaat op”, “de zon gaat onder” of “zo dom als een ezel” komen overeen met de algemene observaties van een doorsnee taalgebruiker. Aan de ene kant ziet Handke (2008: 226) dit als een soort historische waarde die door middel van omgangstaal overgedragen wordt, maar aan de andere kant wijst ze erop dat de versteviging van zulke stereotypen die vandaag de dag gemakkelijk tegengesproken kunnen worden door wetenschappelijke gegevens, toch om negatieve lading roept omdat het de afstand tussen wetenschappelijke kennis en het bewustzijn van doorsnee taalgebruikers steeds groter lijkt te maken.

3.4. Besluit

Ondanks veel stellingen dat het taalgebruik als zodanig afhankelijk zijn van de sociale omstandigheden waarin de taalgebruikers leven, wordt juist de omgangstaal beschreven als de primaire taalvariëteit van elke mens. Verworven thuis op natuurlijke wijze wordt de omgangstaal beschouwd als hoofdregister dat een basis vormt voor de andere taalvariëteiten. De omgangstaal geniet verder het grootste aantal gebruikers en hoort thuis bij de mondelinge alledaagse communicatie: alom aanwezig, gebruikt door iedereen niet alleen in de dagelijkse contacten met familie, vrienden of collega’s maar ook in formele situaties. Verder is de omgangstaal de taalvariëteit die de grootste emotionele lading zou bevatten. Aangezien de omgangstaal gebaseerd op de beschouwingen van een doorsnee taalgebruiker is, zal het in de omgangstaal gezochte linguïstische beeld van de leefwereld de algemene observaties en de individuele indrukken van de spreker weergeven.

Hoofdstuk 4

Vlaamse tussentaal: Status quaestionis

4.1. Ter inleiding: Bipolariteit van het Nederlandse taalgebied

De heterogeniteit van het Nederlandse taalgebied (bestaande uit Nederland, Vlaanderen, Suriname en de Nederlandse Antillen) waar zowel nationale varianten van het Nederlands als meerdere regionale varianten bestaan, roept vanzelfsprekend associaties met andere multinationale taalgebieden op, zoals bijvoorbeeld met het Engelse of Spaanse taalgebied. Cajot (2012: 53) wijst er toch op dat vandaag de dag het Nederlandse taalgebied slechts als *binationaal* beschouwd zou moeten worden. Hij argumenteert dat de moedertaalsprekers van het Nederlands uit Zuid-Amerika slechts 2% van het gehele aantal van de mondiale moedertaalsprekers uitmaken. Het Zuid-Amerikaanse Nederlands heeft naar zijn opvatting dus geen invloed op de kwestie van de taalnormen.

Volgens Cajot (2012: 53-55) is er in de laatste decennia een steeds grotere kloof tussen Vlaanderen en Nederland te observeren. Hij merkt op dat het Belgische Nederlands “tenminste als een zelfstandige nationale taalvariëteit” wordt gezien en dat de wederzijdse contacten en communicatie tussen Nederland en Vlaanderen “drastisch” aan het afnemen zijn wat resulteert in “verstrekkende afname van aanvaarding en erkenning”. Steeds minder cultuurproducten worden met elkaar gedeeld. Als goed voorbeeld ervan noemt Cajot (2012: 54) het feit dat er remakes van de Vlaamse films in Nederland worden gemaakt (*Loft* kreeg een Nederlandse versie in 2010) en omgekeerd (de Vlaamse film *Zot van A* is een remake van de Nederlandse film *Alles is liefde*). Cajot vindt het opvallend dat dit verschijnsel heel zeldzaam voorkomt in de grotere (en zelfs intercontinentale taalgebieden) en concludeert dat het Vlamingen en Nederlanders blijkbaar te veel moeite kost om elkaar te verstaan. Het komt er dus op neer dat alhoewel Nederlanders en Vlamingen dezelfde taal gebruiken, ze geen cultuurgenoten zijn. Op het linguïstische niveau wordt eveneens gesproken van variatie binnen het Nederlands zowel in Nederland als in Vlaanderen.

Geeraerts (2001a: 339-341) heeft een typering opgesteld van de variatie binnen het Nederlands gesproken in Vlaanderen en in Nederland. Hij onderscheidt telkens drie taallagen: standaardtaal, informele spreektaal en dialecten waarbij hij bijzondere aandacht besteed heeft aan de informele spreektaal. De afstand tussen de standaardtaal en de spreektaal in Vlaanderen zal volgens hem groter zijn dan in Nederland. Hij wijst er tevens op dat alhoewel de standaardtaal in Vlaanderen tot stand was gekomen door de adaptatie van de Noord-Nederlandse taalnormen, de Belgische en Nederlandse varianten van de standaardtaal niet identiek zijn. *Het Taalcharter*¹ (1998) vermeldt dat de Belgische standaardtaal alleen op een beperkt aantal punten van de in Nederland gebruikte standaardtaal verschilt: “alleen wil de VRT er meer dan in het verleden mee rekening houden dat de Nederlandse standaardtaal zoals ze in België gebruikt wordt, op een beperkt aantal punten kan verschillen van de in Nederland gebruikelijke variant van de Nederlandse standaardtaal.”

Geeraerts (2001a: 339) stelt een grafische weergave van de taalvariëteit binnen het Nederlands in Vlaanderen en in Nederland (cf. Figuur 5) op. Tussentaal, als tegenhanger van de Nederlandse informele taal, wordt als aparte taalvariëteit gezien die, in tegenstelling tot Nederland, dichter bij dialecten staat.

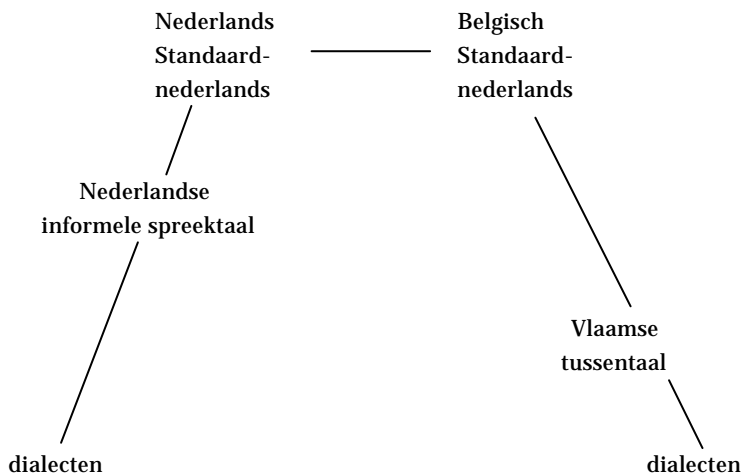

Fig. 5. De typologie van de taalvariëteiten in de Lage Landen volgens Geeraerts (2001a: 339)

¹ Online toegankelijk op <http://www.vrt.be/taal/taalcharter>, laatst geraadpleegd op 6.10.2012.

De vraag die in verband met zo'n geval van taalvariatie ontstaat is of Vlaanderen en Nederland naar elkaar toe of uit elkaar groeien. Dit is een complex probleem waarop niet zomaar met "ja" of "nee" geantwoord kan worden. De afstand tussen de standaardtaal en de spreektaal is in Vlaanderen aanzienlijk groter dan in Nederland. Daarom is het van belang om die twee variëteiten apart door te nemen en te proberen het antwoord te zoeken zowel op het niveau van de spreektaal als op dat van de standaardtaal.

Geeraerts et al. (1999) proberen om na te gaan of er sprake is van convergentie of divergentie tussen Belgisch en Nederlands Nederlands. Ze verrichten een vergelijkend onderzoek naar twee lexicale velden, met name kledingtermen en voetbaltermen, om na te gaan hoe de Nederlandse woordenschat zich in Vlaanderen en in Nederland ten opzichte van elkaar verhiel. Ze concentreren zich op de periode van 1950 tot 1990 en gebruiken twee soorten materiaal. Er werd namelijk authentiek taalgedrag geobserveerd (ongeveer 30 begrippen verzameld in gekozen tijdschriften, verdeeld in twee lexicale velden waar later een *onomasiologisch profiel* van werd samengesteld dat de onderzoekers definiëren als het geheel van de alternatieve benamingen van het gegeven concept) en daarnaast werden er twee enquêtes gehouden die informatie moesten verschaffen over de taalattitudes (zelf een benaming geven die volgens de ondervraagden tot het Standaardnederlands zou behoren en vervolgens bepalen tot welke taalvariëteit het gegeven woord gerekend zou moeten worden).

Het onderzoek werd op drie niveaus verricht. Er werd gekeken naar het geografische verschil tussen Belgisch Nederlands en Nederlands Nederlands (Belgisch Nederlands wordt hier als taalnaam gebruikt), de geografische stratificatie van het taalgebruik (dus bijvoorbeeld registersverschillen en de toenemende graad van informaliteit) en tot slot de historische ontwikkeling (drie periodes: 1950, 1970 en 1990). Er werd vastgesteld dat in de gegeven periode een effectieve lexicale toenadering tussen Belgisch Nederlands en Nederlands Nederlands te observeren was. De lexicale convergentie werd dus bevestigd.

Grondelaers et al. (2001: 179) doen beroep op het boven beschreven onderzoek. Ze halen twee hypothesen aan, namelijk dat er sprake zou zijn van "diachrone convergentie" tussen Belgisch Nederlands en Nederlands Nederlands die het resultaat is van de standaardisering van Belgisch Nederlands en, naar wat men kan vermoeden, zijn normatieve oriëntatie op Nederlands Nederlands. Aan de andere kant zou men toch wel kunnen spreken over "synchrone afstand" tussen de regionale en supraregionale registers van Belgisch Nederlands en Nederlands Nederlands waarbij de afstand tussen de regionale en supraregionale registers groter zal zijn in Belgisch Nederlands.

Grondelaers et al. (2001) gebruiken op hun beurt een corpus van kleding- en voetbaltermen, maar verbreden hun analyse met voorzetselverbindingen en concentreren zich op de periode van 1958 tot 1998. Zij concluderen dat Belgisch Nederlands en Nederlands Nederlands in die periode naar elkaar toe groeiden,

zowel qua woorden als preposities. Grondelaers et al. (2001: 194) wijzen er echter op dat de toename van de diachrone convergentie afhankelijk is van “de stilistisch-stratificatieve status” van de bronnen omdat de kwaliteitskranten duidelijk aansloten bij de taal van de Nederlandse kranten wat helemaal niet het geval was bij de Vlaamse regionale kranten. Het onderzoek heeft bevestigd dat de afstand tussen formeel en informeel taalgebruik opvallend groter was in Vlaanderen dan in Nederland.

4.2. Tussentaal in het Vlaamse taallandschap

Bij de bespreking van de huidige taalsituatie in Vlaanderen hoort men steeds de namen van drie taalvariëteiten terugkomen: het Standaardnederlands, Vlaamse tussentaal en de dialecten. Absilis et al. (2012: 4) in de inleiding van *De Manke Usurpator*, een bundel die uitgekomen was naar de aanleiding van een gelijknamige workshop (2010) besteed aan tussentaal, constateren dat:

het leven gelijk het leven in Vlaanderen is, zich tegenwoordig haast integraal in dit Verkavelingsvlaams lijkt af te spelen. Uithangborden in Antwerpse straten sporen automobilisten aan om vaart te verminderen met de slogan ‘Merci om trager te rijden’. Langs de snelwegen waarschuwt het Belgisch Instituut voor de Verkeersveiligheid diezelfde automobilisten met de boodschap: ‘Gene zever: binnenkort speekseltest tegen drugs in het verkeer’. En de NMBS promoot haar *blue bikes*, blauw geverfde fietsen die reizigers kunnen lenen aan stations, met affiches van gefingeerde treinhalttes als ‘de bomma’ en ‘ongelofelijk toffe botten’; de laatste beeldde als bestemming een schoenwinkel af. (Absilis et al. 2012: 4)

Het is intussen meer dan vijftientig jaar geleden dat de Belgische schrijver en publicist Geert van Istendael alarm sloeg over een nieuw taalverschijnsel dat in zijn ogen een bedreiging was voor de dialecten en voor de standaardtaal. Toen de eerste uitgave van zijn boek *Het Belgisch labyrint* het licht zag in 1989, werd tussentaal als “manke usurpator in kale kleren” geïntroduceerd:

Er is trouwens iets nieuws, iets vuils de taal in de Zuidelijke Nederlanden aan het aantasten, aan het doodknippen. Het is een manke usurpator in kale kleren, maar hij heeft de verwaandheid en de lompheid van de parvenu. Hij heet *Verkavelingsvlaams*. Verkavelingsvlaams, dat is de taal die gesproken wordt in de betere villa’s op de verkavelde grond van onze verminkte dorpen. Het is de taal van de jongens en de meisjes die naar een deftige school gaan en andere kinderen uitlachen omdat die zo onbeschaafd praten. De woordenschat van die jongens en meisjes is niet plat, o nee, maar ze is arm. Hun zinsbouw is niet dorps, maar krom. Hun uitspraak is niet echt lelijk, maar karakterloos [...] Verkavelings-Vlaams, het is de taal van een nieuwssoorting, door en door vals Vlaams zelfvertrouwen, het is

zelfvertrouwen, het is de taal die uit minachting voor de spraak van gewone mensen en uit angst voor Nederlands geboren is, een wangedrocht is het, die taal van het nieuwe Vlaanderen, dat blaakt van intellectuele luiheid. Het allerergste is dat het waardeloze Verkavelings-Vlaams steeds vaker door gewone mensen wordt overgenomen. (Van Istendael 1989: 108)

Sindsdien wordt nog steeds druk gediscussieerd over allerlei aspecten van de aanwezigheid van tussentaal in het Vlaamse taallandschap, onder andere over haar naam. In de literatuur worden naast tussentaal immers nog drie andere namen gebruikt: *Verkavelingsvlaams*, *Schoon Vlaams* en *Soap-Vlaams*. De term *tussentaal* is volgens Van Ouytsel (2012: 74) geen optimale benaming voor dit verschijnsel, maar hij houdt in ieder geval rekening met het feit dat tussentaal een continuüm vormt tussen dialecten en standaardtaal. Het vermijdt verder de emotionele en denigrerende lading die af te lezen is in de andere voorgestelde benamingen.

Van Istendael heeft tussentaal als *Verkavelingsvlaams* gedoopt. De naam *Verkavelingsvlaams* komt van verkaveling, waarmee de door verkaveling tot stand gekomen nieuwe woonwijken worden bedoeld. De mensen die er bij elkaar gaan wonen, moeten hun dialecten afwijzen zodat een betere verstaanbaarheid wordt gegarandeerd. Deze benaming wordt niet goed ontvangen (cf. Willemyns 2005: 31; Van Ouytsel 2012: 75) omdat hij te vaag en te emotioneel geladen is. Er wordt eveneens op gewezen dat Van Istendael zelf geen taalkundige is. Geeraerts et al. (2000: 162) proberen op hun beurt de naam *Soap-Vlaams* te lanceren naar aanleiding van het onderzoek naar het taalgebruik in de Vlaamse soaps *Thuis* en *Familie*. Deze benaming is ook negatief bedoeld en klopt volgens Van Ouytsel (2012: 74) niet met de werkelijke taalsituatie. Tussentaal is immers geen variëteit die alleen in soaps en andere fictie gebruikt zou worden. De volgende benaming, *Schoon Vlaams*, die door Goossens (2000: 7) wordt gehanteerd en eveneens als ironisch kan worden gevoeld, heeft daarentegen betrekking op de mensen die de slordige tussentaal gebruiken en denken dat ze de standaardtaal wel goed beheersen, wat uiteraard niet waar is. Goossens beweert zelf dat de term *Schoon Vlaams* neutraal en positief bedoeld is.

4.2.1. Oorsprong van tussentaal: Historisch achtergrond

De huidige toestand van de taalvariatie in Vlaanderen heeft te maken met de historische ontwikkeling waarin de Franse overheersing een belangrijke rol speelde (cf. Janssens en Marynissen 2005: 140-146). Van 1793 tot 1815 behoorde Vlaanderen tot Frankrijk en later was het nog steeds sterk verfranst ondanks de pogingen tot hervernederlandsing onder Willem I en zelfs na de onafhankelijkheid in 1830.

De standaardtaal werd in België later ontwikkeld dan in Nederland. België werd onafhankelijk in 1830, terwijl Nederland als Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden al in de 17^e eeuw van haar onafhankelijkheid kon genieten, wat natuurlijk een bijdrage aan de ontwikkeling van een standaardtaal heeft geleverd. In België was geen kans op de ontwikkeling van de standaardtaal onder de Spaanse, Oostenrijkse en ten slotte Franse heerschappij. Er was toen ook geen sprake van de vernederlandsing van het onderwijs en de administratie.

Na 1830 was de positie van het Nederlands in België ook niet veel veranderd. Door de invloed van de hogere klassen die nog steeds Frans spraken, bleef de positie van die taal onaangetaast (cf. Laptos 1995: 172-174; Janssens en Marynissen 2005: 140-146). Het Frans was de taal van het onderwijs, de justitie, het leger en zelfs van de kerk. Wat het Nederlands in die periode betreft, bleef het nog steeds beperkt tot een verzameling van verschillende dialecten die, rekening houdend met de geringe mobiliteit van het individu, volwaardige en voldoende communicatiemiddelen waren. Pas later leidden de activiteiten van de Vlaamse Beweging tot de strijd tegen de discriminatie van de Nederlandstaligen.

De Vlaamse Beweging vocht aan de ene kant voor de erkenning van het Nederlands in het België van de 19^e eeuw, aan de andere kant was ze erin geslaagd om ook de maatschappij bij haar activiteiten te betrekken. De standaardisatie van de taal leek noodzakelijk om om de erkenning van de taal te vechten. Het was dus een voorwaarde voor succes en aan het einde van de 19^e eeuw werd de eerste stap gezet in de richting van de standaardtaal in het toenmalige België door de Noord-Nederlandse standaardtaal over te nemen.² Geeraerts (2001a: 337-339) noemt dit feit “de eerste serieuze verschuiving van dialecten naar de supraregionale taal”.

In de jaren vijftig van de 20^e eeuw werd sterk gestreefd naar de bevordering van het Algemeen Nederlands.³ Absilis et al. (2012: 16) concluderen dat er in de jaren 50 en 60 een “wildgroei” van taalrubrieken zichtbaar was onder andere in dagbladen, op de radio en op de televisie die toen volledig gecontroleerd werd door de overheid. De pogingen om het AN te promoten leidden volgens Debrabandere (2005: 55a) echter tot de ontwikkeling van een nieuwe taalvariëteit: “De ABN-actie dwong ongewild tot tussentaal. Het is mijn overtuiging dat Nederlands te vaak als alternatief tegenover het dialect werd voorgesteld. Het dialect was als het ware iets minderwaardigs [...]” De bevordering van het AN in Vlaanderen is dus gedeeltelijk gelukt. Het wordt vandaag de dag door tussentaal gecompleteerd.

² Voor meer informatie over de adoptie van de Noord-Nederlandse normen cf. Geeraerts 2001a: 338, Geeraerts 2001b: 282-283; Taeldeman 2007: 20.

³ De termen *Algemeen Nederlands* (AN) en *Standaardnederlands* worden in deze bijdrage afwisselend gebruikt.

Gezien het feit dat er een variëteit tussen het algemeen Belgisch Nederlands en de dialecten ontstond, kan men vermoeden dat het standaardisatieproces in Vlaanderen ofwel nog niet voltooid is ofwel mislukt is. Volgens Taeldeman (2007: 20-21) is de standaardisatie van de gesproken taal in Vlaanderen nooit succesvol geweest. Hij verklaart de onvoldoende beheersing van de standaardtaal als een gevolg van de negatieve instelling tegen buitenlandse taalnormen en gebrekkige opleiding van zijn verspreiders:

Dat impliceerde dat Vlaanderen een buitenlandse taalnorm opgelegd kreeg (dan nog in een maatschappelijk klimaat met veel anti-Hollandse gevoelens, niet het minst bij de clerus). Bovendien waren de potentiële verspreiders van die noordelijke norm (onderwijs, media en openbare besturen) onvoldoende opgeleid om die taak naar behoren te kunnen uitvoeren. Daardoor is de gesproken standaardtaal nooit in brede lagen van de bevolking kunnen doordringen, behield ze het karakter van een elitetaal. (Taeldeman 2007: 20)

De opgelegde buitenlandse normen voor het Nederlands in Vlaanderen wekten dus eerder een anti-Hollandse stemming op. In de loop der tijd verwierf de gesproken standaardtaal de status van elitetaal. Geeraerts (2001a: 343) gebruikt daar een doeltreffende metafoor voor. Voor een doorsnee Vlaming was ze zoals een *zondagspak*. Je hebt het aan omdat het zo moet, maar je zal nooit zeggen dat je je daarin op je gemak voelt.

Cajot (2012: 40) is op zijn beurt van mening dat er helemaal niet nagedacht is over informele communicatie. De dialecten zijn in zijn ogen wel volwaardige communicatiemiddelen, maar ze worden nooit op grote schaal gebruikt. Bovendien werden ze als communicatiemiddel van de lagere klassen beschouwd. En, om eerlijk te zijn, passen ze steeds minder in de moderne wereld waar geografische en een 'sociale mobiliteit' een noodzaak is geworden. Er groeide dus behoefte aan een omgangstaal, die niet discrimineert en tegelijk informeel alsook supraregionaal is. Het lijkt dat noch het algemeen Belgisch Nederlands noch de dialecten aan die behoefte konden voldoen.

Plevoets (2008: 10) maakt een opsomming van vijf sociologische redenen voor het ontstaan van tussentaal. Ten eerste de negatieve instelling van de taalgebruikers tegenover de dialecten en daardoor dialectverlies. Ten tweede de negatieve instelling van de taalgebruikers tegenover het Standaardnederlands dat Vlamingen nog steeds niet goed zouden beheersen wat een gevolg is van het ingevoerde taalbeleid. Ten derde de modernisering van de maatschappij die voor integratie zorgde tussen verschillende maatschappelijke lagen. Ten vierde, "het toegenomen bewustzijn" van de Vlamingen zowel op politiek als economisch vlak kan ook beschouwd worden als ontstaansreden van tussentaal. En ten vijfde de veranderingen in het medialandschap. Hier heeft Plevoets het over de opkomst van de commerciële zenders, zoals VTM, die als eerste tussentaal in hun programma's toelieten.

Cajot (2012: 43-44) ziet twee hoofdmotivaties voor het ontstaan van tussentaal. Ten eerste heeft hij het over “het evoluerende identiteitsgevoel” van de middenklasse die dialect als “obstakel in socialiseringsproces” begon te beschouwen. Ten tweede, de “toenemende mobiliteit” forceerde de behoefte aan een bovenregionale taal. Het ‘geadopteerde’ Nederlands was volgens Cajot (2012: 45) echter niet in staat om te voldoen aan de communicatie in de alledaagse domeinen.

Er is nog één interessante opvatting, namelijk dat tussentaal uit angst is ontstaan, wat de opvatting van Geert van Istendael (1989: 108) is. Volgens hem is Verkavelingsvlaams “uit angst voor dialecten en uit angst voor het Nederlands” ontstaan. Van Istendael is echter niet de enige die aandacht besteedt aan de taalonzekerheid van de Vlamingen. De Schutter (1998: 243) beschrijft het op de volgende manier:

Wat de meeste taalbeschouwers en alle taalbewakers tegen dit soort ‘tussentaal’ hebben, is dat die zowel de rijkdom van de standaardtaal als de spontaniteit van het dialect mist: het is een taal die uit angst geboren wordt: angst om dialect te spreken, omdat het niet ‘netjes’ is, en angst om de standaardtaal te spreken, omdat men denkt die niet aan te kunnen, of omdat men wel zeker weet dat men die niet aankan. (De Schutter 1998: 243)

Al met al lijkt de tussentaal niet meer uit het Vlaamse taallandschap weg te denken. Ze is overal te horen (op straat, in radio- en tv-advertenties, tv-reeksen enzovoort). Ze komt ook veel in geschreven vorm voor (in mailtjes, sms’jes, in chattaal enzovoort). De standaardtaal heeft daarentegen haar plaats in de nieuwsprogramma’s en andere formele situaties gevonden.

4.2.2. Tussentaal als aparte taalvariëteit en *code-switching*

Er worden diverse opvattingen gehanteerd over de status van tussentaal in het Vlaamse taallandschap. Jan Goossens (2000: 4-5) beschrijft tussentaal als “niet dialectische omgangstaal” die in informele omstandigheden wordt gesproken. Hij wijst er tegelijk op dat het een soort algemeen Vlaams is, de taal van iedereen: zowel van wie dialect heeft aangeleerd als van wie geen dialect kent. Hij noemt tussentaal dus dé taal waarin de spreker in tegenstelling tot het Standaardnederlands zich op zijn gemak zou voelen en merkt op dat ondanks regionale variatie binnen tussentaal zelf, ze in het hele Vlaanderen wordt begrepen.

Volgens het model van Geeraerts (2001a: 339) dat al in 4.1 is aangehaald, staat Vlaamse tussentaal tussen de dialecten en de standaardtaal. Geeraerts ziet tussentaal dus als informele spreektaal die een “tussenlaag” vormt tussen dialecten en het Standaardnederlands in Vlaanderen. Er is dus sprake van een continuüm tussen de dialecten en standaardtaal. Ook De Caluwe

(2002: 64, 2006: 19) ziet tussentaal als taalvariëteit die tussen dialecten en standaardtaal staat. Hij benadrukt dat tussentaal thuis hoort in “de informele mondelinge communicatie” en de taal is “van wie AN probeert te spreken zonder dat AN echt te beheersen.” Aan de andere kant wijst De Caluwe er toch op dat tussentaal tegelijk de taal is van wie AN wél beheerst, maar bewust voor tussentaal kiest.

Taeldeman (2007: 20-21) wijst er daarentegen op dat tussentaal ten minste in het begin werd beschouwd als een soort “transmissietaal” die een mengeling was van zowel dialectische als standaardtalige elementen en die gebruikt werd door wie niet meteen van zijn dialect naar de standaardtaal kon overschakelen. Willemyns (2005: 31) deelt de opvatting dat tussentaal noch dialect noch standaardtaal is, en dat ze wordt gesproken door mensen die “nog zelden dialect spreken of er geen meer kennen.” Hij wijst erop dat ze vooral in gesproken vorm⁴ bestaat. Willemyns (2005: 31) definieert tussentaal uiteindelijk als “verzameling kenmerken” die zelfs van taalgebruiker tot taalgebruiker verschillen wat onder andere te maken zou hebben met de regio, leeftijd, opleiding enzovoort. Juist omdat het taalgebruik in Vlaanderen een continuüm vormt, is Willemyns (2005: 31) ertegen om tussentaal als aparte taalvariëteit te behandelen:

Het taalgebruik in Vlaanderen (en in vele andere plaatsen) is een continuüm. Als je probeert een stuk uit dat continuüm te lichten en een naam geven, kom je gelijk in de problemen. Maar de echte problemen beginnen pas wanneer anderen die naam gaan overnemen, maar er niet per se dezelfde portie continuüm mee bedoelen. (Willemyns 2005: 31)

Bij deze opvatting sluit ook Cajot (2012: 47) aan. Hij komt hij tot de conclusie dat vanwege de grote regionale variatie die binnen tussentaal voorkomt, het problematisch blijft om tussentaal van dialecten alsook van de standaardtaal af te bakenen. Verder is het volgens Cajot (2012: 49) niet terecht om tussentaal als “transitievervalsing” of “fase in standaardtaalleerproces”⁵ te beschouwen. Hij wijst er tevens op dat het begrip *tussentaal* zoals het in de Nederlandse taalkunde wordt begrepen, in geen geval geïnterpreteerd mag worden zoals *interlanguage* in de vreemdetalendidactiek⁶ (een dynamisch taalsysteem dat ontwikkeld wordt door L2-leerling en dat in zich de kenmerken van L1 en L2 verbindt).

De Nederlandse Taalunie definieert het algemene begrip *tussentaal* als “taal(variëteit) met kenmerken van twee nauw eraan verwante

⁴ Vandekerckhove (2006) wijst erop dat tussentaal ook in geschreven vorm voorkomt in de elektronische media.

⁵ Cajot (2012: 49) noemt dat kort “een weg naar ‘beter’ Nederlands”.

⁶ In de Engelstalige papers waarin het probleem van tussentaal aan bod komt wordt toch de term *interlanguage* gebruikt, afwisselend met *in-between language* (cf. Taeldeman 2007; Geeraerts 2001b).

taalsystemen waartussen ze als overgang fungeert.”⁷ Met betrekking tot de taalsituatie in Vlaanderen wordt de volgende definitie gegeven: “term waarmee men in Vlaanderen de mengvorm aanduidt tussen standaardtaal en dialect.” De Nederlandse Taalunie zelf definieert dus tussentaal als mengvorm tussen dialect en standaardtaal.

Tot nu toe zijn er twee linguïstische modellen opgesteld die de plaats van tussentaal binnen de taalvariatie in Vlaanderen proberen weer te geven, namelijk door Dirk Geeraerts (2001a: 339, al vroeger aangehaald in 4.1) en door Johan de Caluwe (2009: 17). Op het model van Geeraerts, dat gebruik maakt van het klassieke dialect-standaardtaal model en dat telkens drie ‘lagen’ (standaardtaal, substandaardtaal, dialect) voorstelt voor de beschrijving van de taalvariatie in Nederland en in Vlaanderen, is veel kritiek geleverd. De Caluwe (2009: 15) is van mening dat z’n visualisatie van de afstand tussen de taalvariëteiten in kwestie misleidend is. Er wordt namelijk geen rekening gehouden met het feit dat tussentaal en standaardtaal elkaar overlappen. Het is dan ook niet terecht om tussentaal grafisch als aparte taalvariëteit weer te geven.

In zijn eigen model houdt De Caluwe (2009: 17) rekening met die opmerkingen en benadert de taalvariatie in Vlaanderen vanuit het perspectief van de doorsnee taalgebruiker waarbij het ook opmerkelijk is dat hij de term *tussentaal* door *omgangstaal* (cf. Figuur 6) vervangt.

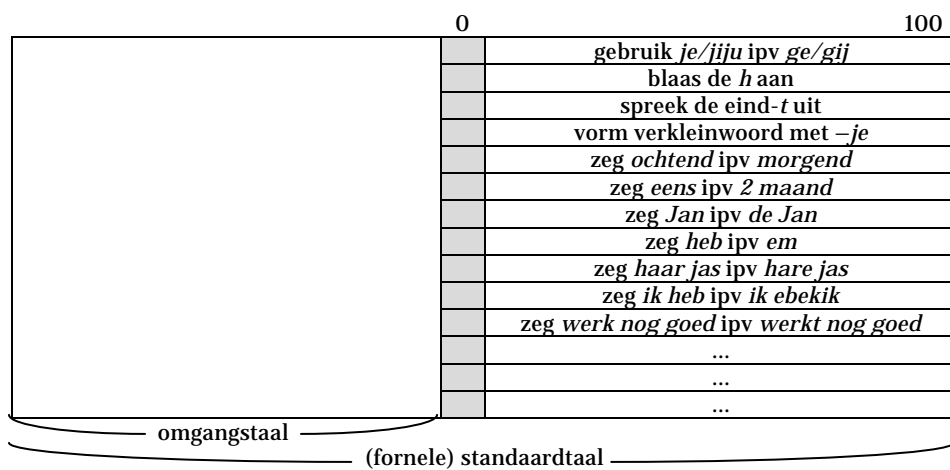

Fig. 6. Geïntegreerd model omgangstaal/standaardtaal volgens De Caluwe (2009: 17).

⁷ Cf. <http://taalunieversum.org/onderwijs/termen/term/349/>, laatst geraadpleegd op 10.02.2013.

Dit model wordt ook een 'schuifknoppenmodel' genoemd. Elke knop staat voor een morfologisch, fonologisch of morfo-syntactisch kenmerk dat door zijn dialectische (in informele situaties) of standaardtalige (in formele situaties) tegenhanger kan worden vervangen. In werkelijkheid staan de knoppen echter nooit op 0 (alle knoppen op 0 betekent dat er pure omgangstaal wordt gebruikt) of op 100 (alle knoppen op 100 betekent dat er pure standaardtaal wordt gebruikt) omdat de taalgebruiker constant aan het overschakelen is tussen verschillende taalvariëteiten. Dit komt uiteindelijk op *code-switching* neer. Het model van De Caluwe verklaart dus dat de omgangstaal en standaardtaal elkaar op fonetisch, morfologisch en morfo-syntactisch niveau overlappen en dat de taalgebruiker kan wisselen tussen de varianten van een bepaald kenmerk.

Hier zou het terecht zijn om even aandacht te besteden aan het reeds in Vlaanderen verrichte onderzoek naar het gebruik van tussentaal in bepaalde domeinen, zoals bijvoorbeeld het gebruik van tussentaal in media. Opmerkelijk is dat dit onderzoek (en niet alleen het onderzoek verricht door de wetenschappelijke medewerkers van de Vlaamse universiteiten, maar ook het onderzoek in de masterscripties⁸ van de Vlaamse studenten) juist teruggaat op *code-switching*. Er wordt meestal gekeken naar gekozen kenmerken van tussentaal en hun frequentie ten opzichte van de standaardtalige vormen. Vervolgens wordt de zogenoemde *tussentaalindex* berekend en procentueel aangegeven.

Het taalgebruik in de media werd onderzocht onder andere aan de Katholieke Universiteit Leuven door Dirk Geeraerts en zijn onderzoeksgroep QLVL (Quantitative Lexicology and Variational Linguistics). In hun bijdragen werd het taalgebruik in soapseries, met *Familie* en *Thuis* als onderzoeksmateriaal (cf. Geeraerts et al. 2000; Geeraerts 2001b) en in advertenties (onderzoeksmateriaal: corpus van 150 tv-reclamespots en 150 radioadvertenties verzameld in de herfst 2000, cf. Van Gijssel et al. 2004) onderzocht. Uit de analyse van de soapseries blijkt dat 'de vertussentaling' van *Familie* 29% en van *Thuis* 58% bedraagt (Geeraerts 2001b: 288). De analyse van de advertenties bewees dat de hoogste 'vertussentaling' voorkomt in de reclamespots die op jongeren gericht zijn (22,5%) en in de spots die de vorm van een minidrama hadden (31,2%) (cf. Van Gijssel et al. 2004: 1141).

Het gebruik van de tussentaal door Vlaamse tieners in internetconversaties werd onderzocht door Reinhild Vandekerckhove (Universiteit Antwerpen). Het onderzoeksmateriaal bevatte een corpus van ongeveer 35.000 woorden die in oktober 2003 en tussen februari en juli 2005

⁸ De ongepubliceerde masterscripties over tussentaal kunnen wel online geraadpleegd worden bijvoorbeeld op www.scriptiebank.be of op de webpagina van de Universiteitsbibliotheek Gent: www.lib.ugent.be (laatst geraadpleegd op 14.03.2013).

werden verzameld en het Corpus Gesproken Nederlands.⁹ De analyse werd uitgevoerd met oog op de verspreiding van twee variabelen: het diminutiefsuffix *-ke* en het persoonlijke voornaamwoord van de tweede persoon enkelvoud *gij*. Het onderzoek bewees dat Vlaamse tieners in chatconversaties vaker het suffix *-ke* (*-ke*: 70.65%, *-je*: 29.34%) en *gij* als aanspreekvorm (*gij/ge*: 82.29%, *jij/je*: 17.70%) gebruikten (cf. Vandekerckhove 2007: 192-199).

4.2.3. De structurele kenmerken van tussentaal

Zoals al eerder vermeld, verbindt tussentaal de elementen uit zowel dialecten als standaardtaal. Daarnaast zijn er ook nieuwe elementen die typerend voor de tussentaal zijn. Taeldeman (2007: 20) merkt op dat tussentaal nog steeds een breed spectrum regionale kenmerken vertoont ondanks het feit dat haar gebruik “in hoge mate geïnspireerd is door een bewuste beweging van het dialect weg.” Hij is toch van mening dat de meeste taalgebruikers zich niet bewust zijn van de regionale kleur van sommige kenmerken. Verder betoogt Taeldeman (2008: 27) dat er binnen tussentaal steeds meer elementen zijn die zich aan het stabiliseren zijn. Dit heeft volgens hem te maken met het feit dat er ook elementen van het Belgische Standaardnederlands in tussentaal aanwezig zijn. Daar komen nog helemaal nieuwe elementen bij. Het voornaamste voorbeeld is het gebruik van *noemen* als mogelijke hypercorrectie van *heten* zijn.

De eigenaardigheden van tussentaal worden gedetailleerd besproken in de bijdragen van onder andere Geeraerts (2001b), De Caluwe (2002), Janssens en Marynissen (2005), Rys en Taeldeman (2007) en Taeldeman (2007). Op basis daarvan worden de fonetische (Tabel 2.), morfologische (Tabel 3.), grammaticale en lexicale (Tabel 4.) kenmerken van tussentaal ten behoeve van dit proefschrift in tabellen samengevat. Er worden telkens voorbeelden gegeven en hun vertaling in het Standaardnederlands.

4.2.3.1. Fonetische kenmerken

Over het algemeen is de uitspraak van de tussentaal regionaal gekleurd waarbij Brabant de grootste invloed op de overige provincies heeft. Taeldeman (2007: 20) en Van Sterkenburg (2009: 80-81) wijzen erop dat de dialectische achtergrond het meest opvallend is in West-Vlaanderen. Een West-Vlaming zal de korte [i] en [u] zo open als in zijn dialect articuleren, bijvoorbeeld vis [vès] en put [pùt] terwijl een Brabander ze heel scherp zal

⁹ Voor meer informatie over het Corpus Gesproken Nederlands (CGN) zie: <http://lands.let.ru.nl/cgn/>, laatst geraadpleegd op 17.10.2012.

uitspreken, namelijk vis [*vies*] en put [*puut*]. De fonetische eigenaardigheden worden in Tabel 2. samengebracht.

Tabel 2. Overzicht van de fonetische kenmerken

kenmerk	voorbeelden		opmerkingen
	tussentaal	Standaardnederlands	
verlies van de initiële 'h'	ik 'eb 'elemaal g'ad khad uwe gsm nie dus doek et ier ej Oe iest?	ik heb helemaal gehad Ik had je gsm(nummer) niet dus ik doe het hier, hé Hoe is het?	
verlies van de slotmedeklinker	da nie wa ma me Da's nie echt goe. Da's wa minder leuk. Moete (=moet ge) vrijdag niet naar D. kome? Ocharm, gij wou da zien? Wa is da voor iets? Ik zou u drie kusse geve ma ik ga ze maandag geve, bereid u al maar voor!	dat niet wat maar met Dat is niet echt goed. Dat is wat minder leuk. Moet je vrijdag niet naar D. komen? Ach, je wou dat zien? Wat is dat? Ik zou je drie kussen geven maar ik ga ze maandag geven, bereid je al maar voor!	komt voor vooral in korte woorden
wegvallen van eind-sjwa voor volgende klinker	Kheb te weinig g'oeffend We zijn te vroeg g'kome	Ik heb te weinig geoefend. We zijn te vroeg gekomen.	

4.2.3.2. Morfologische kenmerken

De meeste afwijkingen van de standaardtaal komen waarschijnlijk op het gebied van morfologie voor. Hier heeft men te maken met veranderingen in het stelsel van de lidwoorden of persoonlijke voornaamwoorden en de verbuiging van de adjectieven of bezittelijke en aanwijzende voornaamwoorden wat in Tabel 3. wordt samengebracht.

Tabel 3. Overzicht van de morfologische kenmerken

kenmerk	voorbeelden		opmerkingen
	tussentaal	Standaardnederlands	
bepaald lidwoord 'den'	den man den hond Da zou beter nogeens terug op den tv kome	de man de hond Dat zou beter nog eens terug op de tv komen.	<ul style="list-style-type: none"> • gebruikt alleen met de mannelijke nomina • afkomstig van de accusatief in oud stelsel van naamvallen
onbepaald lidwoord 'nen/ne' of 'e'	nen boom nen otto ne mens ne vrouw e kind Morgen eens gaan kijken voor nen bak 'A' bij P. in A. Of ander goed bier... Alé jong... tis weer iets voor ne man Ne gelukkige verjaardag! Ge zijt ne schat En wa ge nu weer maar	een boom een auto een mens een vrouw een kind Morgen eens gaan kijken voor een bak A. bij P. in A. Of ander goed bier... Nou zeg... het is weer iets voor een man. Gelukkige verjaardag! Je bent een schat. En wat je nu weer eens laat blijken is dat je echt	<ul style="list-style-type: none"> • 'nen/ne' zijn afkomstig van de accusatief in oud stelsel van naamvallen • 'nen' komt voor b,d,t,ch en alle klinkers, 'ne' – in alle andere gevallen. • 'e' wordt gebruikt alleen met onzijdige nomina

	eens laat blijken is da ge echt ne zatlap geworre zjzt	een zatlap bent geworden.	
verbuiging van de adjectieven -verbuigingsuitgang ‘-en’ i.p.v. ‘-e’ -verbuigingsuitgang ‘-e’ i.p.v. ø	haar nieuwen auto ne kleinen tafel nen dikke boek	haar nieuwe auto een kleine tafel een dik boek	• het is toch geen regel – ‘nen dikken boek’ komt ook voor.
verbuiging van de voornaamwoorden -bezittelijke voornaamwoorden -aanwijzende voornaamwoorden	hare hond mijnen kat onzen klas dienen boom diejen auto dezen fles Bon, den deze gaat zjzn bedje in E. wil zjzne spiderman pyjama aan. Geniet van uwen dag!	haar hond mijn kat onze klas die boom die auto deze fles Goed, deze gaat zjzn bedje in. E. wil zjzn spiderman pyjama aan. Geniet van je/uw dag!	• ‘diene(n)/dieje(n)’ voor ‘die’, ‘dezen’ voor ‘deze’
gebruik van het ‘verkeerde’ lidwoord	het school het stad de moment T. is bezig met werk voor t school.	de school de stad het moment T. is bezig met werk voor de school.	• met ‘t Stad wordt Antwerpen bedoeld
gebruik van lidwoord bij persoonsnamen	den Jan de Joris D. overlegt met den Hans.	Jan Joris D. overlegt met Hans.	• vooral in regio Antwerpen
veranderingen in het stelsel van de persoonlijke voornaamwoorden:	ekik Da ‘eb ekik nie gewete.	ik Dat heb ik niet geweten.	

stapelvormen, persoonlijk voornaamwoord samengetrokken met het werkwoord, 'hem' in plaats van 'hij' als onderwerp.	hem, 'em	hij	
	Morgen gaat hem ('em) zwemmen	Morgen gaat hij zwemmen.	
	Daarna stelt hem nog twee vragen met betrekking tot de cursus over uw groepstaak en dan moogt ge naar huis gaan.	Daarna stelt hij nog twee vragen met betrekking tot de cursus over je groepstaak en dan mag je naar huis.	
	Ik wist (al twee seizoenen) dat hem nog leefde! Hoera!	Ik wist (al twee seizoenen) dat hij nog leefde! Hoera!	
	En sorry dat ik niet naar de opening ben gekomen. Hoe was em?	En sorry dat ik niet naar de opening ben gekomen. Hoe was het?	
	Over wie hebde (=hebt ge) het?	Over wie heb je het?	
	wa gade ginder doen?	Wat ga je ginder/daar doen?	
	hoe lelijk kunde (=kunt ge) op een foto staan?	Hoe lelijk kan je op een foto staan?	
gij (ge)	jij, u, jullie		
Zijt gij tevreden?	Ben je/bent u/zijn jullie tevreden?		
Ge zijt heel moe.	Je bent/u bent/jullie zijn heel moe.		

	<p>Komt ge?</p> <p>Gij werkt daar ook heb ik gehoord.</p> <p>Gaat ge ze zien op Pukkelpop?</p> <p>Oh gij pietzak!</p> <p>Ge moogt normaal uw boek wel gebruiken.</p>	<p>Kom je?</p> <p>Je werkt daar ook heb ik gehoord.</p> <p>Ga je ze zien op Pukkelpop?</p> <p>Oh, jij geluksvogel!</p> <p>Je mag normaal je boek wel gebruiken.</p>	
<p>veranderingen in de vervoeging van het werkwoord, bijvoorbeeld: -‘-n’ i.p.v. ‘-ø’ -‘-ø’ i.p.v. ‘-t’</p>	<p>ik zien ik staan hij zie</p>	<p>ik zie ik sta hij ziet</p>	
<p>verkleinwoorden gevormd met ‘-(s)ke’</p>	<p>een meiske een pilleke een boekske een weekske ietske efkes doucheke</p> <p>Nog een paar fotokes online zwieren</p> <p>Binne een koppel uren zit da meiske in de studio.</p> <p>Ik vond het wel een goeike.</p> <p>Da's een goei mopke.</p>	<p>een meisje een pilletje een boekje een weekje ietsje eventjes douche</p> <p>Nog een paar fotootjes online zetten.</p> <p>Over een paar uren zit dat meisje in de studio.</p> <p>Ik vond het wel goed.</p> <p>Dat is een goed mopje.</p>	

	Een afleveringske van X. zien en dan stillekes afzakken naar de vergadering.	Een aflevering van X. bekijken en dan langzaam vertrekken naar de vergadering.	
gebiedende wijs gevormd met ‘-t’	werkt goe! komt hier! zegt 't maar!	werk goed! kom hier! zeg het maar!	

4.2.3.3. Andere grammaticale kenmerken

Tussentaal beschikt over een beperkt aantal bijzondere grammaticale kenmerken waarvan eigenaardig gebruikt van sommige voegwoorden ten opzichte van het Standaardnederlands het meest opvallend is.

Soms verschijnt er een ‘overbodig’ voegwoord “dat” en de beknopte bijzin met te-infinitief wordt niet door “om” ingeleid, maar door “van” of “voor”, bijvoorbeeld “kweet nie wanneer da hij naar huis gaat” (ik weet niet wanneer hij naar huis gaat), “tis geen geheim wie dat onze frigo kapot heeft gemaakt” (het is geen geheim wie onze koelkast kapot heeft gemaakt), “geen idee wa da t betekent” (geen idee wat het betekent), “ge moet probere van op tijd te kome” (je moet proberen om op tijd te komen), “hij wou twee euro’s voor een ijske te kopen” (hij wou twee euro’s om een ijsje te kopen). “Als” wordt op zijn beurt gebruikt in plaats van “toen” als voegwoord van tijd, bijvoorbeeld “Als ik ‘em zag, wist ik meteen dat...” (toen ik hem zag, wist ik meteen dat...).

Een vernadering ten opzichte van de standaardtaal is ook te zien in de werkwoordelijke eindgroepen. Het is ook opmerkelijk dat voltooid deelwoord in het midden in de werkwoordelijke eindgroepen staat die uit meer dan twee werkwoorden bestaan, bijvoorbeeld “[...] zal gedaan worden” (zal worden gedaan, gedaan zal worden), “[...] zal moeten gedaan worden” (zal moeten worden gedaan, zal gedaan moeten worden).

In tussentaal komt ook wel een dubbele negatie voor, bijvoorbeeld “ik hoor nie goe nie meer” (ik hoor niet goed meer), “kzou dat niemand nie afraden” (ik zou dat niemand afraden).

Een andere eigenaardigheid is de constructie met het dubbele “gaan”, bijvoorbeeld “ik ga nog wat gaan slapen” (ik ga nog wat slapen). Deze constructie komt vooral in West- en Oost-Vlaanderen voor. Bij sommige uitdrukkingen met dubbele “gaan” zit echter een klein betekenisverschil, bijvoorbeeld “gaan eten” en “gaan gaan eten”, “gaan zwemmen” en “gaan gaan zwemmen”. “Ik ga gaan eten” zou betekenen dat “ik uit ga eten”. In het zinnetje “Ik ga eten” ligt de nadruk op de handeling zelf. Hetzelfde geldt voor “zwemmen”. “Ik ga gaan zwemmen” betekent dat ik een uitstapje naar het

zwembad organiseer (met zwemzak, verkleedhokjes, douchen na het zwemmen enzovoort). Bij “Ik ga zwemmen” ligt de nadruk dan weer op de handeling. Het betekent dat men niets speciaals moet doen om aan het zwemmen toe te komen.

4.2.3.4. Woordenschat

Van veel woorden bestaat er een extra synoniem in tussentaal. Het voornaamste voorbeeld is waarschijnlijk het gebruik van “noemen” als synoniem van “heten”. Van Istendael (1989: 108) schreef in *Het Belgisch labyrint* dat “degene die durft te zeggen dat ‘noemen’ en ‘heten’ geen synoniemen zijn, een spelbreker is”. Het ziet er echter naar uit dat steeds meer Vlamingen zich er bewust van zijn dat “noemen” en “heten” toch geen synoniemen zijn. Er wordt zelfs veel gepleit voor het correcte gebruik op de sociale netwerksites. De gebruikers van Facebook konden bijvoorbeeld lid worden van een groepje “Noemen niet, heten wel!” of “Het verschil tussen noemen en heten” liken.¹⁰

Het laatste wat bij de analyse van de lexicale verschillen gemaakt dient te worden, is een woordenlijst opstellen met de populairste voorbeelden. De in Tabel 4. gepresenteerde lijst is gebaseerd op eigen observaties die uit de contacten met de moedertaalsprekers voortkomen. Het is opvallend dat veel woorden uit het Frans komen.

Tabel 4. Tussentaal: de dikwijls voorkomende woorden

tussentaal	Standaardnederlands	voorbeeld
afkuisen	schoonmaken, afvegen	Als ge wilt komen dan kuis ik hier wat af!
ajuin, de	ui, de	Ik zit altijd te huilen als ik een ajuin moet pellen.
amai	nou	Amai, je bent alweer geslaagd!
ambetant	vervelend	Mijn neef doet zo ambetant!
ambeteren	lastigvallen	Als ik niets te doen heb dan zit ik mijn vrienden te ambeteren
ambiance, de	de sfeer	Wat een fuif, wat een ambiance!
amen en uit	het is voorbij	Game over, amen en uit!
bleiten	huilen	Mijn lief zei dat het uit was en nu zit ik de hele dag te bleiten.
boefen	eten	Wat gaan we vanavond boefen?
bomma	oma	Mijn bomma kan lekkere taart maken.
bompa	opa	Mijn bompa werkt graag in de tuin.
bon	goed	Bon, en nu ga ik maffen.
buisen	(voor een examen) zakken	Ik ben gebuisd op Nederlands.

¹⁰ FB-groepen en pagina's laatst bezocht op 2.09.2015.

een tasje koffie	een kopje koffie	Zin in een tasje koffie?
frigo, de	koelkast	Zet die gesmolten chocolade in de frigo, aub!
gazet, de	krant	De gazet van morgen mag ik niet missen.
gezien	aangezien, omdat	Gezien je schoolresultaten niet goed zijn, moet je nog een examen afleggen.
goesting	zin (in iets hebben)	Goesting in e pintje?
ieverans(t)	ergens	Naar verluidt woont hij nu ieveranst in Leuven.
klappen	praten	Als ge alles verstaat dan ga ik verder mijn dialect klappen
kleed, het	de jurk	Ik heb een nieuw zwart kleed gisteren gekocht
lief, de; het liefje	vriend/vriendin	Hebt gij geen liefje?
lommerte, de	schaduw	Het is te heet, ik ga even in de lommerte zitten.
madam(meke)	mevrouw	Madammeke achter de balie zegt dat we moeten wachten.
ma enfin	maar goed, never mind	Ma enfin, ik ga niet verder vragen.
malcontent	ontevreden	De leerlingen zijn altijd malcontent als ze veel huiswerk moeten maken.
mot, de	slag	Hou ermee op of je krijgt een mot in je gezicht!
nieverans(t)	nergens	Waar is mijn gsm? Ik kan hem nieverans vinden!
nonkel, de	onkel	Nonkel Miel doet altijd raar op de feestjes.
om waduur is...?	Om hoe laat is...?	Om waduur is het examen?
perte totale	kapot	Mijn auto is perte totale. Ik reed tegen nen boom.
salukes	(afscheid)doei, dag	Ik moet door, salukes!
schoon	mooi	Schoon autootje!
sebiet	straks	Ik zie je dus aan het stadhuis, tot sebiet!
seffe(n)s	zodadelijk, aanstonds	Tot seffens!, Ik zal seffens kijken of het gaat
solden, de	uitverkoop, de	Tijdens de solden bezoek ik alle winkels twee keer per dag.
stekskes	lucifers	Het licht is uitgevallen en ik zit zonder stekskes...
stillekes	langzaam	Ok, ik ga stillekes naar huis.
tof, plezant	leuk	Hoe was de fuif nog? Echt tof!
vaneigens	vanzelfsprekend	Vaneigens zat ik weer zonder een cent.
zever	onzin, nonsens	Jongen, verkoop niet zo veel zever!
zot	gek	Ge zijt zot!

4.3. Tussentaal taalsociologisch benaderd¹¹

Er wordt geobserveerd dat de evolutie van de functies van tussentaal in twee richtingen loopt. Taeldeman (2007: 20) ziet namelijk een overname van de functies van de *polaire* variëteiten, dus van zowel de dialecten als van de standaardtaal. Hij argumenteert dat dit verschijnsel te maken heeft met “de zwakte van de *polaire* variëteiten” wat betekent dat ze in sommige communicatiedomeinen niet voldoende zijn.

Zoals eerder vermeld, is de huidige taalsituatie in Vlaanderen een voorbeeld van diglossie. De bevordering van het AN in Vlaanderen is gedeeltelijk gelukt omdat het door tussentaal wordt gecompleteerd. Het AN fungeert als *high variety* en tussentaal als *low variety*. Op basis van vijf kenmerken van diglossie die door Charles Ferguson (1959: 324-340) zijn beschreven (een nadere bespreking in hoofdstuk 3.2), heeft Wiercińska (2010: 248-249) tussentaal en het Standaardnederlands op de volgende manier gekarakteriseerd.

Qua standaardisatie wordt tussentaal beschouwd als gesproken taalvariëteit ondanks het feit dat ze ook in geschreven vorm kan voorkomen in de elektronische media waar de spreektaal wordt nagebootst (cf. Vandekerckhove 2006). Er bestaan echter geen grammatica's, woordenboeken, verhandelingen over de uitspraak enzovoort. In de geraadpleegde literatuur kunnen weliswaar beknopte beschrijvingen van haar structurele kenmerken (fonetiek, grammatica, woordenschat) worden gevonden¹² maar ze hebben een descriptief en niet-normatief karakter.

Er bestaat geen literaire erfenis in tussentaal. Deze sfeer is in Vlaanderen gereserveerd voor het Standaardnederlands. Er worden geen literaire teksten geschreven in tussentaal.

De structurele kenmerken van tussentaal verschillen van die van het Standaardnederlands. De verschillen treden op op het gebied van grammatica, lexicon en fonetiek. Tussentaal lijkt qua structurele kenmerken rijker te zijn dan het Standaardnederlands, maar wordt vaak als een verzameling taalfouten bestempeld (cf. Debrabandere 2005a: 54; VRT 2001).

Wat taalverwerving betreft, wordt aangenomen dat de *l-variety* de moedertaal is. Tussentaal, hoewel ze maar een variëteit van het Nederlands is, wordt thuis op een natuurlijke manier verworven (cf. Debrabandere 2005a: 55; De Caluwe 2006: 24).

¹¹ Dit hoofdstuk is een samenvatting van een conferentiebijdrage die werd gepresenteerd op het derde Centraal-Europees colloquium voor doctorandi en habilitandi (*Neerlandistische ontmoetingen – Trefpunt Olomouc*) in maart 2010 en die ook later in een conferentiebundel verscheen als “Dialecten, Standaardnederlands en ietske ertussen. Vlaamse tussentaal taalsociologisch benaderd” (2010).

¹² Zie ook Referentiebestand Belgisch Nederlands (toegang kan worden aangevraagd op <http://www.tst.inl.nl>).

Er wordt aangenomen dat alleen de *h-variety* prestige zou genieten omdat ze gecodificeerd is en als norm dient voor het taalgebruik. In Vlaanderen wordt het AN op prijs gesteld, terwijl tussentaal door taalkundigen als *lingua non grata* wordt bestempeld (cf. Van Istendael 1989: 12; Goossens 2000: 11; Geeraerts 2001a: 340; De Caluwe 2004). Tussentaal wordt daarentegen wel door de doorsnee taalgebruiker al dan niet bewust aanvaard. Taeldeman (2007: 21) spreekt zelfs van een “massale vlucht naar de tussentaal”. Lybaert (2011: 142) constateert echter dat tussentaal, los van haar alomtegenwoordigheid, nog steeds niet zo sterk ‘geworteld’ is in de perceptie van de Vlamingen. De bovenstaande typering wordt in Tabel 5. samengevat.

Tabel 5. De eigenschappen van tussentaal (l-variety) en het Standaardnederlands (h-variety) (Wiercińska 2010: 249)

Standaardnederlands	Vlaamse tussentaal
gestandaardiseerd	niet-gestandaardiseerd
dient als norm voor het taalgebruik	haar structurele kenmerken worden vaak taalfouten genoemd
literaire taal	dagelijkse omgangstaal
onderwezen op school	moedertaal, ondanks het feit dat ze slechts een taalvariëteit is (dit verschijnsel is verbonden met de houding van de taalgebruikers tegenover tussentaal)
officieel erkende taal	gewaardeerd door de taalgebruikers

Het komt er dus op neer dat de Vlaamse tussentaal een door de sprekers gewaardeerde dagelijkse omgangstaal is die graag wordt gebruikt in informele omstandigheden. Op basis van de classificatie van Ammon en de geraadpleegde literatuur over tussentaal maakte Wiercińska (2010: 250-251) in Tabel 6. het volgende overzicht van de domeinen waar Vlaamse tussentaal wordt gebruikt. Elk domein wordt tegelijk als ‘werk’, ‘vrije tijd’ of ‘diensten’ geclassificeerd:

Tabel 6. Waar wordt tussentaal gebruikt? Toetsing aan de criteria van Ammon en Mackey samengesteld op basis van Hendrickx (1998), Geeraerts (2001b), Dhoest (2004)¹³, Van Gijssel et al. (2004), Debrabandere (2005a), De Caluwe (2006), Taeldeman (2007) en Vandekerckhove (2007). (opgenomen uit: Wiercińska 2010: 250-251)

	Vlaamse tussentaal (l-variety)	Standaardnederlands (h-variety)	gebied
literatuur	niet gebruikt	gebruikt	werk/diensten/vrije tijd
alledaagse conversaties	gebruikt	gebruikt	vrije tijd/werk

¹³ Het is een sociologisch onderzoek dat een goed beeld geeft van de evolutie van het taalgebruik in de Vlaamse fictiereeksen.

formele conversaties	niet gebruikt	gebruikt	werk/diensten
alledaagse berichtgeving	gebruikt	gebruikt	vrije tijd/diensten
formele berichtgeving	niet gebruikt	gebruikt	werk/diensten
gesproken media			
journaal	niet gebruikt	gebruikt	vrije tijd/werk
advertenties	gebruikt	gebruikt	vrije tijd/werk
fictie(reeksen)	gebruikt	gebruikt	vrije tijd/werk
geschreven media	niet gebruikt	gebruikt	vrije tijd/werk
onderwijs	gebruikt	gebruikt	werk

Uit de bovenstaande tabel blijkt dat de Vlaamse tussentaal thuis wordt gebruikt, in alledaagse conversaties, informele berichtgeving en in de gesproken media (fictiereeksen, advertenties, enzovoort). De positie van het AN blijft echter nog altijd onaangetast in de literatuur, geschreven media en formele berichtgeving. In het onderwijs worden de twee taalvariëteiten door elkaar gebruikt. Op basis daarvan zou vastgesteld kunnen worden dat tussentaal het meest voorkomt in de sfeer van de vrije tijd en in mindere mate in de sfeer van werk en diensten, die nog altijd grotendeels voor het AN gereserveerd is. Er moet echter rekening worden gehouden met het feit dat het een individuele kwestie is wanneer en in welke mate er op tussentaal wordt overgeschakeld. Het ligt aan de taalgebruiker of hij tussentaal in de hele gespreksituatie of misschien slechts in één zin gebruikt. Daarom zijn sommige domeinen van meer dan één label voorzien en hun benadering zoals in de bovenstaande tabel wordt gepresenteerd, is dus schematisch en vereenvoudigd.

4.4. Polemieken rond de huidige taalsituatie in Vlaanderen

In 2001 is er in Vlaanderen grote opschudding ontstaan rond tussentaal. Met de leus *Dag Karl, gij ept voor ons dienen dikken boek elemaal uitgelezen. Vertelt ne keer. Taalsignaal voor 6 miljoen Vlamingen* kwam de VRT met zijn campagne op tegen het gebruik van de tussentaal.¹⁴ Het feit dat de VRT zich verplicht voelde om zo'n campagne te beginnen, was ongetwijfeld een duidelijk teken dat de tussentaal erin 'geslaagd' was om vaste grond onder de

¹⁴ Meer informatie terug te vinden op <http://taal.vrt.be>, laatst geraadpleegd op 17.10.2012.

voeten te krijgen. Ze lijkt volledig aanvaard door de samenleving, de leerkrachten, hoogopgeleiden en de politici inbegrepen (cf. Permentier 2003); de jonge generatie gebruikt haar in e-mails, sms'jes, ze komt ook voor op allerlei fora en sociale netwerksites.

Volgens de VRT is het gebruik van de tussentaal echter een teken van luiheid, want “verzorgd spreken kost niet veel moeite”, aldus Ruud Hendrickx, sinds 1998 de taaladviseur bij de VRT. De VRT komt er met zijn campagne voor op en wijst de ‘top 15’ (dat wil zeggen: 15 grootste slordigheden¹⁵) van tussentaal aan. Ruud Hendrickx in *Het Taalcharter* (1998) verklaart:

Dialect en tussentaal zijn geenszins uitgesloten, maar ze kunnen alleen worden gebruikt in programma's waarin ze functioneel zijn, met name in fictie en in uitzendingen over streekcultuur. In soaps, feuilletons en comedyseries van eigen bodem mag dialect en tussentaal te horen zijn. Als er personages uit een bepaald milieu opgevoerd worden, mogen ze klinken zoals die mensen spreken. Het komt de geloofwaardigheid van de personages alleen maar ten goede. [...] In de praktijk moeten we ervoor waken dat het gebruik van dialect en tussentaal de communicatie niet in gevaar brengt. (Hendrickx 1998)

De VRT is echter niet de eerste om de discussie over de tussentaal op gang te brengen. Zoals al eerder gesignaleerd, betoogt Geert van Istendael (1989: 12) in *Het Belgisch Labyrint* dat tussentaal een ongewenst verschijnsel is in het Vlaamse taallandschap omdat ze uit luiheid, minachting, angst of een negatieve instelling is geboren. In de laatste twee decennia hebben ook vele taalkundigen een steentje bijgedragen aan die hete discussie.

Jan Goossens (2000: 8) vindt de opkomst van tussentaal ook geen positieve ontwikkeling. Volgens hem is Vlaanderen op weg naar de tweetaligheid: “Dit moet letterlijk opgevat worden: het gaat om twee talen met een eigen, linguïstisch beschrijfbaar structuur.” De nieuwe tweetaligheid zal volgens Goossens op de volgende manier werken: tussentaal in informele situaties, standaardtaal in formele situaties. Tussentaal vindt hij echter geen cultuurtaal en hij is van mening dat Vlaanderen geen behoefte heeft aan een omgangstaal die niet tegelijk cultuurtaal is.

Tussentaal wordt ook negatief beoordeeld door Taeldeman (2007: 20) en De Brabandere (2005b: 35). Taeldeman is bezorgd over zo'n “massale toevlucht naar tussentaal”. De Brabandere stelt op zijn beurt dat Vlamingen geen moed hebben om standaardtaal te leren spreken. Tussentaal lijkt hem niets meer te zijn dan een “amalgam van dialect, gewestelijke taal, purismen, archaïsmen en vertaald Frans”.

¹⁵ Terug te vinden op <http://taal.vrt.be>, laatst geraadpleegd op 17.10.2012.

Er zijn echter niet alleen negatieve stemmen in deze discussie. Jaspers (2001: 131-132) wijst erop dat er over tussentaal altijd op “stigmatiserende” manieren wordt gepraat wat te zien is in haar benamingen. Naar zijn mening wordt tussentaal ook te vaak als onzuivere of onvolwaardige taalvariëteit beschouwd. Naar de opvatting van De Caluwe (2002: 59) is de ontwikkeling van tussentaal natuurlijk in het Vlaamse taallandschap want er was een behoefte aan een bovenregionale omgangstaal. Dialecten en standaardtaal kwamen en komen hier nog steeds niet in de aanmerking.

De Caluwe (2002: 62-63) redeneert dat een zekere emancipatie van de Vlamingen achter de opkomst van tussentaal schuilgaat. Ze wijzen namelijk de “standaardisatie-ideologie” af wat niet per se betekent dat ze de standaardtaal afwijzen. Dat er steeds meer dialect en tussentaal wordt gesproken in de media, vindt De Caluwe (2002: 63) geen negatieve trend en zegt dat “hij ervan overtuigd is dat het doordachte gebruik van standaardtaal en tussentaal in de media bijdraagt tot de registergevoeligheid van de Vlaming.” De Caluwe (2002: 63-64) is verder van mening dat er meer registergevoeligheid zou moeten komen, vooral in het onderwijs. Dit zou tot een betere beheersing van de standaardtaal leiden, wat op zich de kloof zou kunnen verminderen tussen tussentaal en standaardtaal.

4.5. Besluit

Ondanks de hevige discussie over de plaats van tussentaal in het Vlaamse taallandschap waarin de negatieve opinies nog steeds overheersend zijn en de uiteenlopende standpunten of ze als aparte taalvariëteit behandeld kan worden, lijkt ze volledig aanvaard te zijn door de samenleving. Ze is overal te horen (op straat, op het werk, op school, in de tv-reeksen, radio- en tv-advertenties enzovoort), de jonge generatie gebruikt haar in mailtjes en sms'jes. De positie van het Standaardnederlands blijft echter onaangetast in de literatuur, formele berichtgeving en geschreven media.

Gezien als Vlaamse supraregionale omgangstaal, voldoet tussentaal aan de behoeften van de mondelinge communicatie in de alledaagse situaties van het menselijke leven. Op basis daarvan kan men aannemen dat het linguïstische beeld van de Vlaamse dagelijkse leefwereld aan de hand van tussentaal gezocht kan worden.

Hoofdstuk 5

Het linguïstische beeld van de dagelijkse realiteit op basis van gekozen Vlaamse films

Er wordt aangenomen dat de realiteit die buiten de taal en de taalgebruiker om bestaat, wordt weerspiegeld in de taalstructuren die de realiteit interpreteren aan de hand van woordenschat en grammatica. Op deze manier wordt een 'mentaal' beeld van de realiteit gecreëerd bij de taalgebruikers. In het praktische gedeelte van deze dissertatie wordt gepoogd om het linguïstische beeld van de dagelijkse realiteit in Vlaanderen zoals die in de filmkunst van deze regio wordt voorgesteld, aan de hand van het taalgebruik te bekijken.

5.1. Film als voorstelling van de dagelijkse realiteit

Als onderzoeksmateriaal dienen de gesprekken die de personages in de gekozen films met elkaar voeren. Film kan beschouwd worden als weerspiegeling van communicatief gedrag en als vorm van individuele expressie en daarom wordt ervan uitgegaan dat de gesprekken representatief zijn voor de alledaagse communicatie in Vlaanderen. Een corpus van fictieve gesprekken omvat bovendien veel soorten communicatieve situaties waarin de interpersoonlijke relaties eveneens worden weerspiegeld.

5.1.1. Achtergrond: De Belgische filmindustrie

Al bij de eerste kennismaking met het verslag van het Vlaams Audiovisueel Fonds vzw uit 2010 komt men tot de conclusie dat de Belgische filmindustrie geen grote industrie is waarvoor tweetaligheid ook typerend is. Afhankelijk van de taal wordt gesproken van een Waalse film (Franstalig) en van een Vlaamse film (Nederlandstalig) die via traditionele kanalen wordt gedistribueerd: bioscoop, televisie, dvd of video.

Het verslag van het Vlaams Audiovisueel Fonds vzw (2010: 8) vermeldt dat fictie de grootste financiële steun krijgt ten opzichte van de andere genres. Uit de kijkcijfers die in het rapport van het VAF (2010: 142) staan, blijkt dat de Vlaamse filmproductie een grote populariteit geniet, vooral dankzij bioscoopreleases:

Maar op het einde van de rit blijft de bioscooprelease een belangrijk moment voor de Vlaamse films. In 2010 kon vooral *Zot van A* sterke cijfers neerzetten, maar ook *De helaasheid der dingen* en *Dossier K.*, uitgebracht respectievelijk oktober en december 2009, wisten nog heel wat mensen naar de bioscoop te lokken in 2010. In totaal gingen 2.099.472 bioscoopbezoekers naar 34 Vlaamse films, wat meer is dan het totaalcijfer uit het legendarische *Loft*-jaar 2008 (1.968.418). (VAF 2010: 142)

VAF (2010: 146) observeert dus een stijging van bijna 10% ten opzichte van de kijkcijfers uit 2009 (cf. Fig. 7). De kijkcijfers van de buitenlandse producties die in de Belgische bioscopen werden getoond, worden echter niet gegeven.

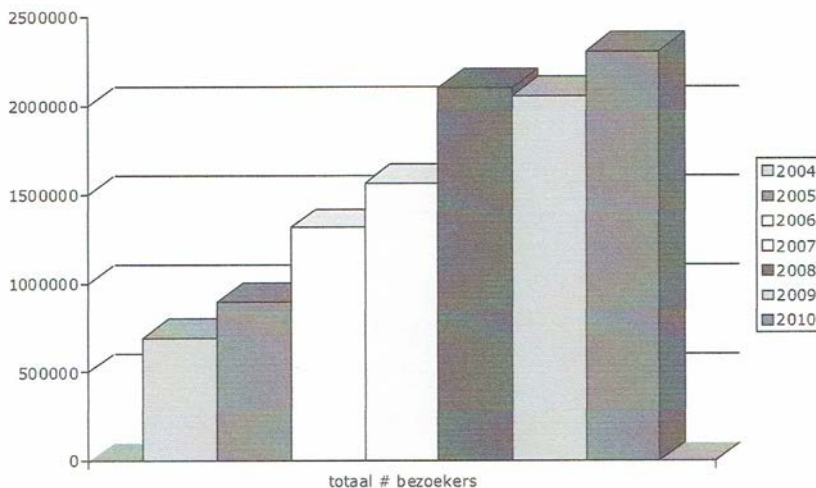

Fig. 7. Bezoekersaantallen Vlaamse film 2003-2010 (VAF 2010: 147)

De in België opgenomen films raken niet vaak 'buitenshuis'. Indien wel, dan in de meeste gevallen op allerlei filmfestivals. De weg naar de buitenlandse bioscoopzalen vinden ze echter doorgaans niet. Het is opmerkelijk dat het zelfs in Nederland een probleem blijkt te zijn. Er wordt eerder voorkeur gegeven aan de Nederlandse remakes van de gegeven Vlaamse films en omgekeerd. In 2010 ging de Nederlandse remake van *Loft* de Nederlandse bioscopen in, de Vlaamse

film *Zot van A* is de Vlaamse versie van de Nederlandse film *Alles is liefde* (2007). In beide gevallen heeft de kijker te maken met precies hetzelfde verhaal en een gelijk scenario. Cajot (2012: 54) wijst erop dat zo'n verschijnsel eigenlijk niet voorkomt in de andere taalgebieden waar meerdere nationale variëteiten van dezelfde taal worden gebruikt.

Hoewel de Belgische films zelden buiten de landsgrenzen worden getoond, worden er successen geboekt, niet alleen op de meest prestigieuze Europese filmfestivals (bijvoorbeeld *Toto le Héros* (1991) en *Le Huitième Jour* (1996) van Jaco van Dormael kregen *Caméra d'Or* in Cannes; *Rosetta* (1999) van Jean-Pierre en Luc Dardenne kreeg Gouden Palm in Cannes). *Ma vie en rose* (1997) van Alain Berliner heeft een Golden Globe gewonnen voor de beste buitenlandse film. Er waren ook een paar Belgische kandidaten voor de Academy Awards voor de beste buitenlandse film (bijvoorbeeld *Iedereen beroemd* (2000) van Dominique Deruddere, *De helaasheid der dingen*¹ (2009) van Felix Van Groeningen of *Rundskop* (2011) van Michaël R. Roskam). Het Vlaams Audiovisueel Fonds (2010: 142) vermeldt dat Belgische films in totaal voor 975 internationale selecties buiten België in aanmerking kwamen wat 111 internationale nominaties of prijzen heeft opgeleverd.

Van twee meest succesvolle Belgische films, *De zaak Alzheimer* (2003) en *Loft* (2008) van Erik Van Looy, worden zelfs Amerikaanse remakes gemaakt. De remake van *Loft* ging op 30 januari 2015 de Amerikaanse bioscopen in. Het Amerikaanse publiek had een gelegenheid om kennis te maken met de originele versie van *De zaak Alzheimer* (uitgebracht in 2005 onder de titel *The Memory of a Killer*) maar op dit moment wordt aan een Amerikaanse remake ervan gewerkt bij Focus Features.²

5.1.2. Het corpus

Het corpus bevat 10 films wat neerkomt op ongeveer 18 uur materiaal, ruim 83.000 woorden. Bij de keuze waren drie criteria doorslaggevend, namelijk de taal (Nederlands), de periode (2000-2010) en de kijkcijfers (de meest bezochte films op basis van het rapport van het Vlaams Audiovisueel Fonds vzw uit 2010).

Bij de keuze van de periode werd rekening gehouden met het feit dat men pas in de jaren nul een verschuiving ziet naar het stijgende gebruik van tussentaal in de Vlaamse fictie (cf. D'Hoest 2004: 168-169). Het komt er echter op neer dat de kijker een mengeling, een continuüm tussen het

¹ *De helaasheid der dingen* kreeg daarentegen ook een Poolse release (onder de titel *Boso, ale na rowerze*), maar werd daar nooit getoond in de grote multiplexen.

² De informatie over de Amerikaanse remakes van *Loft* en *De zaak Alzheimer* laatst geraadpleegd op 3.09.2015.

Standaardnederlands en tussentaal hoort. Wat het taalgebruik in de gekozen films verder betreft, wordt de taal aangepast aan de situaties die de taalgebruiker in zijn dagelijks leven meemaakt.

Het toepassen van deze criteria levert de volgende lijst op die verschillende genres omvat: van komedie tot misdaad of thriller waar verschillende dagelijkse onderwerpen aan bod komen: dorpsleven, liefdesleven, activiteiten van een sportvereniging, criminaliteit, ziekte en dood enzovoort. Het algemene beeld van het dagelijks leven in Vlaanderen zal door de kijker grotendeels ‘gegrepen’ worden op basis van wat hij ziet (scenografie). Dit proefschrift richt zich echter uitsluitend op het taalgebruik.

***Loft*. 2008. Thriller. Regie: Erik van Looy (1.194.434 bezoekers)**

Tot nu toe blijft *Loft* de meest bekeken Belgische film. Zoals eerder vermeld, werd er in 2010 een Nederlandse en in 2015 een Amerikaanse remake ervan uitgebracht.

Samenvatting: Vijf getrouwde vrienden (Vincent, Luc, Koen, Marnix en Filip) delen in het geheim een loft waar ze hun minnaressen kunnen ontvangen. Op een ochtend vinden ze daar het levenloze lichaam van een jonge vrouw. Het is niet duidelijk waar ze vandaan komt en hoe ze in hun loft terecht is gekomen. Gezien het feit dat alleen zij de sleutel bezitten, worden de vrienden gedwongen om onderling uit te zoeken wat er gebeurd is. Dan blijkt dat ze van elkaar veel minder afweten dan ze dachten.

***De zaak Alzheimer*. 2003. Misdaad. Regie: Erik van Looy (755.559 bezoekers)**

De zaak Alzheimer is een bewerking van het gelijknamige boek van Jef Geeraerts (1985). In 2005 werd de film uitgebracht in de Verenigde Staten onder de titel *The Memory of a Killer* en op dit moment wordt gewerkt aan een Amerikaanse remake ervan.

Samenvatting: De actie speelt zich af in Antwerpen. Eric Vincke en Freddy Verstuyft van de gerechtelijke politie houden zich bezig met een zaak van kinderprostitutie en vervolgens met de verdwijning van een topambtenaar die vermoord blijkt te zijn door het hoofdpersonage Angelo Ledda. Ledda, een huurmoordenaar met de beginnende symptomen van de ziekte van Alzheimer, is in Antwerpen opgegroeid en keert daar terug in opdracht van baron De Haeck, minister van staat, wiens zoon gechanteerd wordt vanwege zijn afspraken met kinderprostituees. Als Ledda erachter komt dat het om kindermisbruik gaat, weigert hij een kinderprostituee van twaalf te doden. Hij neemt contact op met de twee commissarissen en probeert hen op de sporen van de echte misdadigers te brengen vóór zijn ziekte het onmogelijk zal maken.

***De Helaasheid der dingen.* 2009. Tragikomedie. Regie: Felix van Groeningen (454.336 bezoekers)**

Het is de verfilming van het gelijknamige boek van Dimitri Verhulst (2006) die onder andere op het filmfestival in Cannes in 2009 werd bekroond en verkozen als Belgische inzending voor de Academy Awards voor de beste niet-Engelstalige film (niet gewonnen).

Samenvatting: De kijker leert de familie van de ik-figuur, Gunther Strobbe, kennen en krijgt tevens een algemeen beeld van het dorpsleven. Het lijkt erop dat in Reetveerdegem drank en seks schering en inslag zijn. Het lokale café is het centrum van het sociale leven. De familie Strobbe wordt door een klasgenoot van Gunther marginaal genoemd. Het gaat om vier volwassen zonen die terug bij hun oude moeder, “een vrouw uit de miljoenen”, zijn ingetrokken. Zonder perspectieven, zonder vaste aanstelling, maar wel met een levensfilosofie van “hoe minder bezit, hoe beter”. Hun familieleven speelt zich af rond het tv-toestel, totdat deze door de deurwaarder in beslag wordt genomen. Er komen toch ook betere momenten in het leven van de Strobbes als Celle beslist naar een ontwenningsskliniek te gaan. Er wordt zelfs een nieuw tv-toestel aangeschaft en Gunther krijgt geld van zijn oma om een nieuwe fiets te kopen.

***Frits & Freddy.* 2010. Komedie. Regie: Guy Goossens (445.000 bezoekers)**

Deze film werd opgenomen zonder steun van het Vlaams Audiovisueel Fonds vzw maar volledig dankzij privéfinanciering. Aangezien hij vrij veel bezoekers kreeg, wordt hij vermeld in het rapport van het VAF.

Samenvatting: Frits en Freddy Frateur zijn broers die van deur tot deur kloppen om Bijbels te verkopen. Als ze bij iemand binnen mogen, dan stelen ze nog heel wat. Op een dag kloppen ze aan bij de crimineel Carlo Mus die hen wegstuurt. Ze komen gewapenderhand terug en eisen geld maar het alarm schrikt hen af. 's Nachts ondernemen ze nog een poging, maar zoals meestal blijken ze slecht voorbereid te zijn. In plaats van geld nemen ze de vrouw van Carlo, Gina, mee.

***Zot van A.* 2010. Romantische komedie. Regie: Jan Verheyen (430.237 bezoekers)**

Zot van A is de Vlaamse remake van de Nederlandse film *Alles is liefde* (2007).

Samenvatting: Antwerpen is klaar voor de intocht van Sinterklaas, maar de acteur Tom Reynders, die al lang de Sint bij deze gelegenheid vertolkt, sterft aan een hartaanval net voor de stoomboot de haven van Antwerpen in zal varen. Hij wordt vervangen door de mysterieuze Jan die een held wordt door een meisje van de verdrinkingsdood te redden. De komst van de nieuwe Sint schudt een paar levens door elkaar en dwingt tot diepere overwegingen over

liefde en relaties (van Anna, dochter van Reynders, die haar man het huis uit had gezet, van haar vriendin Lydia, die denkt dat haar man vreemdgaat, van de begrafenisondernemer Fred die net met zijn vriend gaat trouwen en van Astrid die last heeft van bindingsangst).

Dossier K. 2009. Misdaad. Regie: Jan Verheyen (414.826 bezoekers)

Dossier K. is de verfilming van het gelijknamige boek van Jef Geeraerts en het vervolg op *De zaak Alzheimer*.

Samenvatting: De commissarissen Vincke en Verstuyft worden geconfronteerd met het Albanese milieu in Antwerpen en Albanese families die het elkaar betaald proberen te zetten. De commissarissen moeten een moordzaak oplossen en vrezen voor de escalatie van het conflict tussen de hermetische Albanese clans. Het blijkt dat de moord waar ze mee bezig zijn, in een groter geheel past wat hen tot 'groepswork' met andere politieorganen dwingt die hun werk bewust proberen te verstoren.

Team Spirit 2. 2003. Komedie / drama. Regie: Jan Verheyen (354.920 bezoekers)

Team Spirit 2 is een vervolg op *Team Spirit* (2000).

Samenvatting: Levensverhalen van de voetballers van "Eendracht Vooruit". Erik, de kapitein, probeert de ploeg bij elkaar te houden wat niet gemakkelijk is aangezien veel spelers bezig zijn met hun familie en kinderen (vooral Jean-Marc die een drieling krijgt en Franky die een kind probeert te adopteren).

Team Spirit. 2000. Regie: Jan Verheyen (337.033 bezoekers)

Team Spirit is een remake van de Nederlandse film *All Stars* (1997).

Samenvatting: De actie speelt zich af rond het leven van een paar vrienden, voetballers die in een klein ploegje bij een amateursclub spelen. Ze spelen al 10 jaar samen en ze zijn zich nu aan het voorbereiden voor hun 500^e wedstrijd.

Ben X. 2007. Drama. Regie: Nic Balthazar (315.567 bezoekers)

Ben X is gebaseerd op het boek van Nic Balthazar *Niets was alles wat hij zei* dat door een echt verhaal werd geïnspireerd: Tim, een schooljongen uit Gent die aan het syndroom van Asperger leed, pleegde zelfmoord omdat hij gepest werd op school. De bedoeling van de film is de kijker er bewust van te maken wat voor gevolgen pesten op school mee kan brengen.

Samenvatting: Het verhaal gaat over Ben, een schooljongen die aan het syndroom van Asperger lijdt en op school wordt gepest. Hij vlucht in de wereld van het computerspel waar hij door een meisje, Scarlite, wordt vergezeld. In de werkelijkheid heeft hij Scarlite nooit ontmoet, maar online heeft hij veel contact met haar. Als Ben voor de zoveelste keer slachtoffer

wordt van zijn klasgenoten, begint hij een zelfmoord te plannen. Scarlite maakt zich zorgen over hem en probeert hem te vinden. Na de teleurstellende ontmoeting probeert Ben zich onder een trein te werpen, maar de ingebeelde Scarlite houdt hem tegen. Ze blijft bij hem en overtuigt hem om zelfmoord wel te plegen, maar dan op een creatieve manier. Ben doet alsof hij een zelfmoord pleegt wat door zijn ouders verfilmd wordt. Het filmpje wordt verder vertoond bij de rouwbijeenkomst.

Pauline & Paulette. 2001. Komedie / drama. Regie: Lieven Debrauwer (252.370 bezoekers)

Samenvatting: Pauline is 66 jaar oud maar mentaal lijkt ze op een 7-jarig kind. Ze wordt verzorgd door haar zus Martha die plotseling sterft. Pauline moet dus opgevangen worden door een van haar twee andere zussen: Paulette, een zangeres bij de plaatselijke operette die nog een winkeltje met luxe artikelen uitbaat, of Cécile die met haar vriend in Brussel woont. Geen van beiden heeft echter zin om voor Pauline te zorgen. Zonder afspraak wordt Pauline door Paulette naar Brussel gebracht. Na een tijdje wonen bij Cécile probeert Pauline echer op eigen houtje terug naar Paulette te komen.

5.2. Op naar criteria: Het beeld van de realiteit in de omgangstaal

De bedoeling van dit subhoofdstuk is om geschikte criteria vast te leggen voor de beschrijving van het linguïstische beeld van de Vlaamse dagelijkse leefwereld in tussentaal. In de eerste stap wordt een voorstel van onderzoeksmodel uitgewerkt. In de volgende stap worden de taalmiddelen van tussentaal (woordenschat, grammaticale structuren) benaderd vanuit het perspectief van het beeld van de realiteit dat ze kunnen bevatten.

5.2.1. Voorstel onderzoeksmodel

Bij het samenstellen van onderzoeksmodel werd nog eens beroep gedaan op de eigenschappen van de omgangstaal die in de hoofdstukken 2 en 3 zijn samengevat. De omgangstaal wordt namelijk door iedereen thuis als de moedertaal verworven dus ze kent het grootste aantal gebruikers (doorsnee mensen). Ze heeft zowel een mondelinge als een schriftelijke variant, waarbij de voorkeur aan de mondelinge variant wordt gegeven en de schriftelijke variant eerder als aanvulling op de mondelinge wordt beschouwd. De woordenschat die tot de omgangstaal behoort, wordt beschreven als verzameling basisbegrippen die de elementaire noden van de taalgebruikers uitdrukken.

De omgangstaal beslaat het grootste aantal situaties waarin een taalvariëteit gebruikt kan worden. Het is echter onmogelijk om aan een ‘vast’ aantal situaties te denken waarin de omgangstaal gebruikt zou kunnen worden. De in het corpus voorkomende situaties worden samengevat in Tabel 7. Ze kunnen verdeeld worden op basis van de omstandigheden waarin het gegeven gesprek zich afspeelt (scenerie) of afhankelijk van wat de personages in de gegeven situatie willen bereiken (bedoelingen).

Tabel 7. Taalgebruik in de dagelijkse communicatieve situaties

omstandigheden waarin het gesprek plaatsvindt (scenerie)	thuis
	op straat
	op het werk
	op school
	in de winkel
	op een (trouw)feest
	in het café / in het restaurant
	op een begrafenis
	in een sportclub
	tijdens een politieactie
	op kantoor
	in een ziekenhuis
bedoelingen van het individu	welkomst- en afscheidsgroeten
	kennismaking
	bedreigingen en ruzies
	verhoor
	overval
flirten en daten	

De vraag is of de aard van de situatie waarin het gesprek plaatsvindt, het juiste uitgangspunt zou zijn voor het opstellen van onderzoeksmodel. In de loop van de analyse bleek echter dat de omstandigheden waarin het gesprek plaatsvindt, in de meeste gevallen helemaal geen of een geringe invloed hadden op de keuze van bepaalde taalvormen. Dit wordt eerder gestuurd door de aard van de relatie tussen de sprekers of de bedoelingen van de personages.

Op basis van allerlei aspecten van het linguïstische beeld van de realiteit die door de Poolse etnolinguïsten werden benaderd, kan men de volgende stappen volgen bij het samenstellen van een onderzoeksmodel waaraan de kenmerken van tussentaal getoetst kunnen worden. Het beeld van de dagelijkse realiteit komt in de eerste plaats uit de betekenis van de morfemen die al dan niet een emotionele lading mee kunnen dragen. Het moet dus gezocht worden in de woordenscht (inclusief derivaten, spreekwoorden en fraseologismen). De

perceptie van de taalgebruiker kan daarnaast ook door grammaticale elementen van het taalsysteem weergegeven worden (bijvoorbeeld flexie, genus enzovoort).

Men moet echter er rekening mee houden dat hetzelfde taalelement, afhankelijk van de bedoelingen of behoeften van de taalgebruiker, verschillende manieren van informatieoverdracht aanbiedt. Zo wordt de realiteit om de taalgebruiker heen aangepast aan zijn eigen wil en behoeften die tot uiting komen door middel van zijn taalhandelingen. Dit lijkt bijzonder belangrijk in het geval van tussentaal die ook als *code-switching* wordt beschreven waarbij nog onderstreept wordt dat het gebruik van bepaalde kenmerken afhankelijk is van de taalgebruiker. Het is dus van belang dat niet alleen de semantische laag van het taalgebruik maar ook de pragmatische aan bod komt in het samengestelde onderzoeksmodel (cf. Tabel 8). Het voorgestelde model zal gebruikt worden om de taalstructuren die als “typisch tussentaal” worden gelabeld, te benaderen vanuit het perspectief van het beeld van de realiteit die ze kunnen ‘meedragen’.

Tabel 8. Voorstel onderzoeksmodel: semantisch en pragmatisch aspect van het taalgebruik

Semantische laag		Pragmatische laag		
Thematische groep binnen woordenschat		Lading ³	Taalhandeling	Lading/Functie
MENS	uiterlijk	neutraal, positief, negatief	verzoek	positief, negatief; versterking, verzachting
	familie		aanvaarding	
	levensmiddelen		weigering	
	kleding		ironie	
	ontwikkeling		bevel	
	karakter en gedrag		belofte	
	gevoelens en emotionele staat		voorstel	
	interpersoonlijke relaties			
OMGE- VING	dieren			
	planten			
	huis			
	vervoer			
	werk en school			
	urbanisatie			
	sociale normen			
GEESTE -LIJK LEVEN	religie			
	kunst			

³ Lading zou echter altijd overwogen moeten worden met oog op de context van de gegeven situatie.

De verdeling van de woordenschat op basis waarvan het beeld van de dagelijkse realiteit gezocht kan worden, werd geïnspireerd door de classificaties die door Bartmiński (1992: 40) en Wysoczański (2006: 91-93) opgesteld zijn. De thematische groepen werden beperkt tot groepen die relevant zijn voor de communicatieve situaties die in het corpus te vinden zijn. Ze houden wel rekening met het fysische, materiële en geestelijke aspect van het menselijke leven. De woordenschat die in aanmerking zal komen voor het onderzoek, heeft dus betrekking op de mens, zijn omgeving en geestelijk leven. Binnen deze groepen kunnen verder nog kleinere thematische groepen onderscheiden worden, zoals bijvoorbeeld uiterlijk, kleding, levensmiddelen, familie, menselijke ontwikkeling, karakter en gedrag, gevoelens en emotionele staat, interpersoonlijke relaties; dieren, planten, vervoer, huis, werk en school, urbanisatie, sociale normen; religie en kunst. In pragmatisch opzicht wordt geopteerd voor de analyse van verschillende soorten taalhandelingen die in de corpusgesprekken aan bod komen, zoals bijvoorbeeld een verzoek, een weigering, een voorstel enzovoort. Hier wordt gekeken hoe en door middel van welke taalelementen de bedoelingen, behoeften of waarderingen van de taalgebruiker worden uitgedrukt.

5.2.2. Tussentaal: De linguïstische exponenten van het beeld

De dagelijkse leefwereld van elke taalgebruiker bestaat uit wat hij direct ervaart. Het bestaat dus uit de spatio-temporele en interpersoonlijke relaties want de taalgebruiker verricht bepaalde handelingen en wordt omringd door voorwerpen en personen waarmee en met wie hij in interactie komt. De zoektocht naar de criteria van het onderzoek moet zich dus juist op die relaties en hun talige exponenten concentreren.

Aangezien tussentaal slechts een variëteit van het Nederlands is en over een beperkt aantal eigenaardige kenmerken beschikt, is het bereik van het onderzoek beperkt. Het linguïstische beeld van de Vlaamse dagelijkse realiteit op zich zal immers nooit uitsluitend op tussentaal berusten. Voor elk tussentalig exponent die de spatio-temporele en interpersoonlijke relaties in Vlaanderen beschrijft, bestaat er een standaardtalige tegenhanger. Daar komt nog bij dat de taalgebruiker meer dan één taalvariëteit tegelijk kan gebruiken en constant aan het switchen is tussen verschillende taalvariëteiten. De vraag is dus welk 'stukje' realiteit door welke taalelementen wordt weerspiegeld. Het doornemen van de theoretische werken waarop in het theoretische gedeelte beroep werd gedaan, leidt tot de conclusie dat de volgende kenmerken van tussentaal in aanmerking moeten komen: lexicon, aanspreekvormen, diminutieven en tot slot eventueel andere morfologische eigenaardigheden van tussentaal.

Bartmiński (1992: 40) signaleert dat het lexicon het belangrijkste ingrediënt van het linguïstische beeld van de dagelijkse leefwereld is want, zoals hij suggereert, is het juist aan de hand van de woordenschat die tot de omgangstaal behoort, mogelijk om “de grenzen van de mentale wereld van een doorsnee mens uit te stippelen”. Juist die woordenschat zal een aanwijzing geven welke domeinen primair zijn in het dagelijks leven van een doorsnee mens. Er zal dus gekeken worden op welke domeinen die in het onderzoeksmodel zijn opgenomen, de woordenschat die typisch is voor tussentaal betrekking heeft. Ook hun omvang zal onder de loep genomen worden.

De socioculturele situering van de taalgebruiker kan vervolgens ook aan de hand van de aanspreekvormen weergegeven worden. Wierzbicka (1992: 9-10) postuleert dat het concept van *jij* (you) tot de zogenoemde “semantische primitieven”⁴ behoort. Dat wil zeggen dat het primair is in de dagelijkse leefwereld van elke taalgebruiker. Fashold (1990: 39) en Maalej (2010: 148) zijn van mening dat de sociale relaties van het individu georganiseerd en gecategoriseerd worden door het gebruik van bepaalde aanspreekvormen. Maalej (2010: 148) heeft het zelfs over “het bouwen van een sociale brug tussen de sprekers”. Het gebruik van een bepaalde aanspreekvorm is namelijk gemotiveerd zowel door de sociale hiërarchie die in de samenleving in kwestie van toepassing is als door de doeleinden die de taalgebruikers in de gegeven situatie willen bereiken (bijvoorbeeld de afstand tussen de gesprekspartners kleiner of groter maken). Naast het sociolinguïstische aspect dat de variabelen zoals bijvoorbeeld geslacht, leeftijd en maatschappelijke status aan de orde brengt, hebben de aanspreekvormen dus ook een pragmatisch aspect.

Aanspreekvormen weerspiegelen in de eerste plaats het netwerk van de sociale relaties in het centrum waarin de taalgebruiker zich bevindt. Ze zeggen iets over hoe de taalgebruiker zijn gesprekspartners beschouwt en categoriseert. Ten tweede kunnen de aanspreekvormen en vooral het switchen tussen verschillende aanspreekvormen allerlei veranderingen weergeven die in de relaties tussen de gesprekspartners aangebracht worden. Maalej (2010: 150-151) geeft er een voorbeeld van (waarin hij achter de nieuwe aanspreekvorm ook nog geconceptualiseerde emoties ziet). In zijn onderzoek naar de aanspreekvormen in het Tunesisch Arabisch observeert hij veranderingen in de manier waarop ouders hun kind aanspreken. In de eerste situatie werd het kind met diminutief van zijn voornaam aangesproken (terwijl het normaal met de standaardvorm van zijn voornaam wordt aangesproken) als het met een verzoek werd benaderd. In de tweede situatie wordt het kind normaal gezien altijd met diminutief van zijn voornaam aangesproken, maar niet als het iets heeft gedaan wat van de ouders niet mag. In het eerste geval heeft Maalej (2010: 151) het over

⁴ Daarnaast noemt Wierzbicka (1992: 9) nog: I, someone, something, this, want, don't want, think, imagine, feel, part, world, say, and become.

“de pragmatische verandering” van de relatie tussen de ouders en hun kind omdat het diminutief juist wordt gebruikt zodat de ouders hun doel kunnen bereiken; in het tweede geval ziet hij een geconceptualiseerde woede achter de verandering van de aanspreekvorm.

Aangezien tussentaal over een rijkere inventaris van pronominale aanspreekvormen van de tweede persoon enkelvoud (dus directe aanspreking) beschikt dan het Standaardnederlands (cf. bijvoorbeeld Vandekerckhove 2004, 2007). In Vlaanderen bestaan er drie opties voor de pronominale aanspreking in de 2^e persoon enkelvoud: *gij* dat als informeel taalgebruik wordt beschouwd, *jij* dat tot het Standaardnederlands behoort maar in Vlaanderen als vreemd en te Hollands kan worden aangevoeld (cf. Vanderkerckhove 2004: 990), en *u* dat in principe gereserveerd is voor formele situaties of zeer beleefde uitspraken. In dit proefschrift wordt de aandacht vooral gericht op het gebruik van *gij* en *jij*.

Het Standaardnederlands kent maar één diminutiefsuffix *-je*. De omgangstaal in Vlaanderen kent het uiteraard ook wel maar daar wordt het vaak vervangen door het alternatieve suffix *-ke* dat niet tot het standaardtaalgebruik behoort. Pee (1936: 53) stelde dat de regio's waar de voorkeur aan *-ke* wordt gegeven, “de centra van katholieke overlevering” zijn en de regio's waar voorkeur aan *-je* wordt gegeven, “de centra van protestantse overlevering” zijn. Taeldeman (2008: 33) wijst erop dat het suffix *-ke* een dialectische achtergrond heeft en dat zijn aanwezigheid het meest opvallend is in Brabant, Limburg en Oost-Vlaanderen. Mede aan de hand van dit kenmerk wordt bewezen dat Vlaamse tussentaal de gangbare taalvariëteit is in heel Vlaanderen: *-ke* wordt overal gebruikt onafhankelijk van de dialectische achtergrond van de gegeven regio. Dit suffix hoort bijvoorbeeld niet thuis in de West-Vlaamse dialecten, maar wordt wel gebruikt door de West-Vlamingen die tussentaal spreken. In dit proefschrift zal worden gekeken of er in de filmdialogen bepaalde, al dan niet culturele tendensen zichtbaar zijn waarvan het suffix *-ke* het linguïstische exponent zou kunnen zijn.

De basisbetekenis van de diminutief duidt op een kind of een klein formaat. Maar het gaat veel verder: diminutieven bieden namelijk een mogelijkheid tot verschillende manieren van informatieoverdracht, waarmee aan de communicatieve noden van een samenleving wordt voldaan. (cf. Brown en Levinson 1987: 108-109, 156-157; Wierzbicka 1992: 225; Mendoza 2005: 169). Daarmee kan de taalgebruiker onder andere zijn warme gevoelens en genegenheid uitdrukken, emoties intensiveren of verzachten, verzoeken minimaliseren, bescheidenheid onderstrepen enzovoort. Mendoza (2005: 169) wijst erop dat het gebruik van diminutieven veel zegt over onze sociale relaties. Het gebruik van diminutieven verschaft namelijk informatie over de attitudes en de bedoelingen van de spreker. Badarneh (2010: 151) concludeert dat aangezien een diminutief zowel een positieve als negatieve lading kan hebben, het een ‘multifunctioneel werktuig’ is in de sociale interacties.

Wierzbicka (1992) en Travis (2004) beschouwen de diminutief als *cultureel idee* dat tijdens de interactie met de ander zichtbaar wordt. Op basis van taalmateriaal uit het Pools en het Russisch heeft Wierzbicka (1992) bewezen dat het frequente gebruik van diminutieven in deze talen een soort 'cultureel script' is voor de gewenste warmhartigheid. Travis (2004) wijst erop dat het frequente gebruik van diminutieven een soort uitdrukking is van het culturele belang van bepaalde waarden. Zelf onderneemt ze een poging om het pragmatische aspect van het gebruik van de diminutieven in het Colombiaans (gesproken) Spaans te onderzoeken. Achter de veel grotere distributie van het suffix *-ito/ita* ten opzichte van andere Spaanse diminutiefsuffixen staat volgens haar een cultureel script om onder andere genegenheid te uiten tegenover gesprekspartners. De conclusies van Wierzbicka en Travis lijken heel inspirerend als men denkt aan het taallandschap in Vlaanderen waar in tegenstelling tot Nederland twee diminutiefsuffixen naast elkaar fungeren in de dagelijkse informele communicatie.

Naast woordenschat, aanspreekvormen en verkleinwoorden beschikt tussentaal over veel andere verschijnselen die typisch voor die variëteit zijn en die in de laatste fase van het onderzoek worden bekeken. De vraag is of ze überhaupt van belang zijn voor het onderzoek naar het linguïstische beeld van de Vlaamse dagelijkse realiteit of dat ze alleen gebruikt worden omdat de taalgebruikers er meer vertrouwd mee zijn. In het tweede geval, vanuit het perspectief van het linguïstische beeld van de realiteit, zijn ze dan sowieso een soort talige exponent van de Vlaamse identiteit.

5.3. Op zoek naar het beeld van de Vlaamse dagelijkse leefwereld

Het onderzoek bestaat uit vier delen waarin de kenmerken van tussentaal kwalitatief worden geanalyseerd vanuit het perspectief van het linguïstische beeld van de wereld dat ze bevatten. De woordenschat wordt geanalyseerd in overeenstemming met de thematische groepen die in het onderzoeksmodel zijn opgenomen (cf. Tabel 8). Vervolgens worden de aanspreekvormen doorgenomen met oog op de informatie over de interpersoonlijke relaties die ze verschaffen. In de derde stap worden de diminutieven geanalyseerd in verband met hun pragmatische waarde (de bedoelingen van de taalgebruikers die erachter schuilen). Tot slot wordt overwogen of de andere eigenaardigheden van tussentaal tot het onderzoek kunnen bijdragen. Elk deel van het onderzoek wordt met voorbeelden gestaafd. Vanwege de grote omvang van het corpus en het originele proefschrift wordt het aantal voorbeelden in deze editie sterk beperkt tot de meest representatieve voorbeelden.

5.3.1. Woordenschat

De analyse van het corpus met oog op de voor tussentaal typische woordenschat levert een lijst van verschillende woorden op die getoetst worden aan het voorgestelde onderzoeksmodel. De thematische groepen komen aan bod volgens de volgorde in het model (cf. Tabel 8) werd voorgesteld. Elk voorbeeld wordt voorzien van de afgekorte titel van de film en het tijdstip.

Het blijkt dat de toetsing aan het model alleen gedeeltelijk lukt. In de drie hoofdgroepen (de mens, zijn omgeving en zijn geestelijke leven) werden er geen woorden gevonden die betrekking op de laatste groep hebben. In de twee overige groepen zijn ook niet alle subgroepen 'ingevuld'. Er zijn geen woorden die betrekking hebben op het uiterlijk en de ontwikkeling van de mens (bij categorie "mens"), dieren, planten, urbanisatie of sociale normen (bij categorie "omgeving").

De meerderheid van de gevonden behoort tot de categorie "mens" en heeft betrekking op familie, levensmiddelen, kleding, karakter en gedrag, gevoelens en emotionele staat en interpersoonlijke relaties. Van woorden die de familieleden benoemen is er slechts één voorbeeld gevonden dat van het Standaardnederlands afwijkt. Het blijkt dus de kleinste groep te zijn.

(1) **MENS** → **familie**: nonkel (oom)

DHDD: #00:03:15	GUNTHER: [...] Noch mijn pa Celle, noch nonkel Petrol, noch nonkel Koen.
PP: #00:16:58	CECILE: Als Martha dat ook lachend heeft gezegd op de begrafenis van nonkel Georges.
ZvA: #00:49:03	ALAIN: Tis trouwens het enige nummer dat nonkel Rudy kan spelen.

Ook de volgende groepen, die betrekking hebben op het materiële aspect van het menselijke leven, zijn ook niet omvangrijk. Van woorden die levensmiddelen noemen, zijn er maar vier die van het Standaardnederlands afwijken.

(2) **MENS** → **levensmiddelen**: appelsien (sinaasappel), chocolat (reepje chocola), confituur (jam), patat (aardappel)

DHDD: #01:33:30	PETROL: At ge daar appelsienen ?
ZvA: #00:14:20	BEDIENDE 1: Er staat niets in mijn contract over me belachelijk maken in het openbaar verkleed als mandarijn. - BEDIENDE 2: Appelsien . En doe niet zo flauw, he.
DK: #00:10:00	FREDDY: [...] Of naar de vervaldatum van uw chocolat ?

- FF: #00:32:31 CHARLIE: Of ja. Een wafel en een **chocolat...** en een cola.
- PP: #00:01:57 MARTHA: Wat moet erop, **confituur** of chocopasta? – PAULINE: Choco. **Confituur**
- TS2: #00:01:51 GEERT: Ik ga dat heel goed inkomen dat Jean-Marc nu veel liever bij zijn hoogzwangere vrouwtje is dan hier bij ons op dat **patattenveld**.

Van woorden die kledingstukken noemen, zijn er ook maar vier voorbeelden gevonden.

- (3) **MENS** → **kleding**: bot (laars), frak (jas), klak (pet), kleed (jurk)
- FF: #01:14:50 GINA: Ik denk er niet aan. Dan kan ik m'n **botten** wegslijten.
- ZvA: #00:04:24 FRED: Manneke, hebben we echt geen andere **botten** dan dit? Dit zijn jeanette**botten**. Dat ziet toch iedereen?
- L: #00:12:20 MARNIX: Jezus, man, hebt ge gezien wat een schoon volk hier rondloopt? Amai, m'n **frak**, zeg. Zie, zie, zie, dat zwartje...
- FF: #00:14:30 POLITIEAGENT: Wilde ge dan, dat ik hier een WC uit mijn **klak** tover?
- L: #00:26:03 MARNIX: Zie, dat jong ding. Zie, zie. Met dat zwarte haar en dat groen **kleedje**. Die wil ik wel eens tegen m'n gilet trekken.
- L: #00:28:35 ANN: Dat windt hem op. Als hij mij dan ziet tussen al die mensen wetend dat ik niks aan heb onder mijn **kleed**.
- PP: #00:06:15 KLANT: Zou ge dat **slaapkleedje** willen inpakken?

De woordenschat die het menselijke karakter en gedrag beschrijft, is ook heel schaars vertegenwoordigd in het corpus. Het is wel opvallend dat de onderstaande woorden een negatieve lading hebben die al dan niet van de context afhangt.

- (4) **MENS** → **karakter en gedrag**: bleiten (huilen, maar het wordt negatiever aanvoeld dan 'huilen'), verschieten (schrikken), zever(en) (onzin (vertellen)), zwanzen (onzin vertellen).
- L: #01:50:36 MIRIAM: Hier se, meneer den aanhouder. **Bleitend** heb ik hem terug in huis gepakt, he.

- L: #00:08:22 ONDERVRAGER: Hou u niet van den domme, jongen. Een van uw maten heeft trouwens alles al bekend. Da's **verschieten**, hè. Wilt ge niet weten wie?
- L: #01:39:06 LUC: Ge doet me **verschieten**. Dag, Chris. Is dat verstandig om hier af te spreken?
- DK: #00:58:57 CASSIERS: Godverdomse klootzak. Mij zo doen **verschieten**?
- FF: #00:19:54 LEON: Maar misschien is hij **verschoten** van dat vuurwerk.
- L: #00:34:45 MARNIX: Hey, Vince... Vincy boy... Niet **zeveren**, hè, makker. Hey. Krik krak. Sleuteltje in de zak. Het sleuteltje van de...
- TS1: #0:10:02 ANNELIES: Allez, Stef, **zevert** niet. Waarom zou ik eigenlijk met u willen trouwen?
- FF: #00:16:32 VADER: Ge zijt weer aan het **zwanzen**.

De woordenschat die typisch is voor tussentaal, is wel rijker vertegenwoordigd in de volgende groep, namelijk woorden die betrekking hebben op gevoelens en de emotionele staat van de spreker. Dit is de grootste groep die in het corpus geobserveerd is. Tot deze groep zouden eigenlijk ook "bleiten" en "verschieten" kunnen behoren omdat ze ook met emoties te maken hebben. Aangezien ze gedrag beschrijven, zijn ze toch onder (4) zijn geplaatst.

- (5) **MENS** → **gevoelens en emotionele staat**: goesting (zin), ça va (het gaat goed), content (tevreden), de max (de top), plezant (plezierig), proper (schoon), schoon (mooi), graag zien (houden van), ambetant (vervelend), foert (ter aanduiding dat men zich ergens niet (meer) mee wil bemoeien), miserie (ellende), flik (politieagent), janet (homoseksueel), kastaar (deugniet), loebas (lomperik), pipo (onnozel persoon), amai (tussenwerpsel; ter uitdrukking van verbazing of teleurstelling), zot (gek)
- L: #01:07:10 BARBARA: Ik heb geen **goesting** om alleen te gaan.
- TS1: #00:09:53 ANNELIES: Ge zijt zelf nog een kind en ik heb geen **goesting** om twee kinderen op te voeden.
- TS2: #00:27:07 NANCY: Zolang dat dat niet in orde is, heb ekik geen **goesting** om heel het weekend tussen kinderen en baby's te gaan zitten

ZvA: #01:15:54	FRANK: En dan gaat hij dood. Of weg. Of hij heeft er ineens geen goesting niet meer in.
DZA: #01:37:53	VINCKE: Ça va? - LEDDA: Ça va. Merci.
DZA: #00:01:18	VADER VAN BIEKE: Het is een schatje, se Echt waar. Ge gaat content zijn, ik voel het.
DHDD: #00:07:47	CELLE: De mama was content , se.
TS2: #00:10:25	VIK: Kijk, ze zijn in Leuven content met mij. Heel content .
BX: #00:26:17	MOEDER: Dr. Meyvaert zal heel content zijn van ons weer te zien.
FF: #00:50:31	FREDDY: Zijt ge content ? Als ik u zeg dat ge niet kunt meerijden. Als ik u zeg dat ik geen tijd heb! Dat is het juist! Omdat ge niet luistert!
DHDD: #00:12:42	KOEN: Ja? Dat is de max , he man. Dag, madam.
L: #00:16:14	VINCENT: Een plekske waar dat niemand u kan storen, waar dat ge kunt komen wanneer maar dat ge wilt, met wie dat ge maar wilt. Zou dat niet plezant zijn? Zo'n plaats waar dat ge... Hoe zou ik het zeggen? Tijd kunt stelen.
TS1: #00:11:32	RITA: 4:1. Verloren. Wat is daar nu plezant aan?
FF: #01:21:53	FREDDY: En waarom? Was het in Holland niet meer plezant genoeg?
ZvA: #00:24:01	PAUL: Spijtig. Ik begon het juist plezant te vinden.
TS1: #00:19:58	FRANKY: Doede gij hem maar een proper broek aan?
TS2: #00:16:22	KATIA: Goh, jongen, kunde gij niet proper eten, wat is dat? Uw handjes, uw handjes, blijf daar nu toch een keer van.
FF: #00:12:37	CARLO: Hier. Nog goed dat ge daar proper naam en uw adres in geschreven hebt.
ZvA: #00:35:19	LYDIA: Hoe moet ik dit proper zeggen... ze vindt u een ordinaire hoer.
L: #00:12:20	MARNIX: Jezus, man, hebt ge gezien wat een schoon volk hier rondloopt?

- DZA: #00:09:45 TAXIBESTUURDER: Maar Antwerpen is veel **schoner**, hé?
- DK: #00:36:45 MAJOOR: Dat zou heel **schoon** zijn, maar ...dat zijn twee compleet verschillende zaken, vrees ik.
- DHDD: #00:42:10 GUNTHER: De legendarische opperdrinker, Maurice Strobbe liet, sinds hij zich op zijn 49e had dood gezopen naast een vrouw en vier zonen ook nog een zeldzaam **schone** dochter na: mijn tante Rosie.
- TS1: #00:06:22 STEF: En, Erik, een **schoon** madam gezien in Barcelona?
- TS1: #01:28:10 VADER VAN VIK: **Schoon** beeld van me en mijn vrouw - VIK: Heel mooi.
- ZvA: #01:12:00 LUCAS: Dag, ongelooflijk **schone** vrouw.
- ZvA: #01:21:03 BRUNO: Omdat jullie zo goed getrouwd zijn, zo **schoon** samen zijn.
- L: #00:08:37 ONDERVRAAGSTER: Ge **ziet** uw vrouw **graag**.
- L: #00:15:31 FILIP: Ik mag nog efkes profiteren. Ik ben nog altijd vrijgezel. Is niet dat ik Vicky niet **graag zie**. Ik **zie** Vicky heel **graag**. Maar ben op een andere ook niet kwaad.
- L: #00:35:53 ELSIE: Is er iemand anders die ge **graag ziet**, Luc?
- DHDD: #00:21:37 VRIENDIN: Gunther, ik **zie** u **graag**.
- TS2: #00:03:59 FRANKY: Bon, omdat we kinderen **graag zien**. Wat is dat nu voor een vraag?
- PP: #01:05:36 VERPLEEGSTER: Wat **ziet** Paulette **graag**? - PAULINE: Bloemen.
- FF: #00:03:08 FREDDY: De mensen **zien** mekaar niet **graag** niet meer. Het vertrouwen is weg.
- ZvA: #01:15:44 JAN: Luistert, vind ik he... Als gij Alain **graag ziet** en hij u, dan zou ik me daar maar keihard aan vastklampen.
- TS1: #00:53:40 RONNY: Tis namelijk zo dat iedere keer als ik naar de stad kom, zijn dat die collega's van u die die **ambetante** papierkes onder mijn wisser steken.
- PP: #00:05:48 PAULETTE: Ge weet, ze doet **ambetant** als ze in de winkel is.

DHDD: #00:08:38	CELLE: Gunther, haal 's even een rol wc-papier. - GUNTHER: Foert , jong
DK: #00:41:16	VADER VAN NAOMI: Naomi, die miserie gaat niet terug beginnen.
TS1: #00:27:22	ERIK: Als ge allemaal dat zo'n miserie vindt waarom doet ge het al zo lang?
L: #01:02:45	FILIP: Die teef wou naar de flikken . Hoort gij dat goed?
DHDD: #00:28:42	CELLE: De flikken stonden voor de deur, he man!
TS1: #00:21:20	RONNY: Vindt ge dat bon dat ge ne flik zijt?
FF: #00:51:46	FRITS: Flikken zijn altijd minstens met twee.
L: #00:21:37	FILIP: Raak me nog een keer aan en ge kunt ernaast gaan liggen, he janetje .
TS2: #00:04:49	GEERT: En als we nu eens er een zaalvoetbalploeg van maakten? - ERIK: Dat is voor janetten , he
DHDD: #00:06:48	OMA: Lowie, dat is ne kastaar , he meneer.
DHDD: #00:04:20	GUNTHER: Een piëta met vier loebassen [...]
L: #01:18:19	FILIP: Pipo ? Staat dat op mijn kop of wat? Hè?
L: #00:12:20	MARNIX: Jezus, man, hebt ge gezien wat een schoon volk hier rondloopt? Amai , m'n frak, zeg. Zie, zie, zie, dat zwartje...
L: #00:16:02	CHRIS: Amai , chic [over de loft]
L: #00:25:21	MARNIX: Onze vrouwen zijn hier. Zijt gij niet zot ?
DHDD: #00:27:43	FRANKY: Uw vader is zot ...
TS1: #01:26:23	VIC: Wacht... Laat me raden. Nu zijt ge dus helemaal zot geworden of wat?
TS2: #00:33:32	FRANKY: Kunde die niet in auto laten liggen? - STEF: Zijt ge zot of wat?
ZvA: #01:18:41	LYDIA: Arno, vindt ge mij nog aantrekkelijk? - ARNO: Tuurlijk, zotteke .
ZvA: #01:34:46	LUCAS: Anna, ikke... ik ben zot van u.

Over sommige woorden dienen echter nog een paar opmerkingen gemaakt te worden. Het gebruik van "Ça va" is weliswaar typisch voor tussentaal maar het moet onderstreept worden dat deze uitdrukking uit het Frans is overgenomen. Van "goesting", "content", "plezant", "schoon" en "zot" komen in het corpus weliswaar ook hun standaardtalige alternatieven voor maar ze

worden maar deze worden minder vaak gebruikt. “Schoon” en “zot” zijn de meest voorkomende Vlaamse woorden in het corpus.

Tussen “graag zien” en het standaardtalige “houden van” kan toch een klein semantisch verschil optreden. De betekenis van “graag zien” wordt door de taalgebruikers op verschillende manieren geïnterpreteerd. Het kan precies hetzelfde betekenen of het kan als zwakker dan “houden van” aangevoeld worden, bijvoorbeeld “eerst zie ik u graag” en pas later als de relatie zich ontwikkelt, “begin ik van jou te houden”. In Vlaanderen wordt “graag zien” echter algemeen in de betekenis van “houden van” gebruikt. Naar het schijnt, is het impliciet.

Binnen alle thematische groepen die in het voorgestelde model worden onderscheiden, is de groep die betrekking heeft op de menselijke gevoelens en emotionele staat, de omvangrijkste verzameling van de voor tussentaal typische woordenschat. Het moet echter meteen vermeld worden dat de gevoelens en emotionele staat ook geconceptualiseerd kunnen worden door de andere taalelementen, zoals aanspreekvormen en diminutieven waarvan de nadere bespreking verderop volgt.

De laatste subgroep woorden bij de hoofdgroep “mens” zijn de interpersoonlijke relaties. De woorden die het meest daarover kunnen zeggen, zijn de persoonlijke voornaamwoorden, gebruikt als aanspreekvormen. Gezien de veelzijdigheid van hun gebruik, worden ze apart besproken in 5.3.2. Van andere woorden die betrekking op de interpersoonlijke relaties hebben, zijn de woorden die de personen uit de naaste omgeving van de spreker noemen. In het vorige punt zijn er al een paar voorbeelden genoemd, bijvoorbeeld “flik”, “pipo” enzovoort. In dit punt worden de woorden opgenomen die emotioneel van lading zijn. Tot deze groep behoren ook de woorden die dagelijkse interacties tussen de sprekers benoemen.

- (6) **MENS** → **interpersoonlijke relaties**: gebuur (buur), madam (mevrouw), patron (baas), beenhouwer (slager), facteur (postbode), garçon (ober), klappen (praten), noemen (hypercorrectie voor “heten”), poepen (vrijen), verstaan⁵ (begrijpen), verwittigen (waarschuwen, informeren), zien (kijken)
 FF: #00:11:50 FRITS: De **geburen** zullen lachen.
 DZA: #00:19:45 LINDA: Maar **madam** is een goede kennis van onzen baas.

⁵ Tussen “verstaan” en “begrijpen” komt er echter een klein betekenisverschil op. Het online Vlaams Woordenboek meldt aan dat “de betekenis van ‘verstaan’ in Vlaanderen breder is dan het duidelijk kunnen horen van een boodschap of een spreker, zoals in de Nederlandse standaardtaal. Zo ook wordt de betekenis van ‘begrijpen’ bedoeld bij het gebruik van ‘verstaan’. En niet alleen het begrijpen van een spreker maar ook begrip tonen voor iemand of een situatie.” <http://www.vlaamswwoordenboek.be/definities/term/verstaan>, laatst geraadpleegd op 12.01.2013.

- DHDD: #01:02:57 CELLE: Dat moet ge hem zelf vragen, **madam**.
- TS1: #0:06:22 STEF: En, Erik, een schoon **madam** gezien in Barcelona?
- DZA: #01:24:18 BARON: Die aanslag op u was een idee van uw **patron**.
- PP: #00:02:40 MARTHA: Wacht, ge moet eerst ne keer naar de **beenhouwer**.
- DHDD: #01:33:47 PETROL: Daar is gene ene **facteur**, he Celle, die dat zoveel cafés op zijn ronde heeft gelijk gij.
- L: #00:16:36 MARNIX: Zeg, die **garçons** die komen niet tot hier, zeker? Ik ga nog eens terug, he. Vinc, geef me straks uwe sleutel. Dan kan ik Filips z'n grieten alle hoeken van de kamer laten zien.
- DK: #00:06:41 VINCKE: En die **garçon** is 'm niet achterna gegaan of zo?
- TS2: #00:57:37 NANCY: We komen eens **klappen**.
- FF: #00:03:31 FREDDY: Ah zo. Meneer heeft gene tijd om over God te **klappen**.
- L: #00:42:21 ANJA: Kijk se, nog Belgen in het hotel, hoor ik. Ik **noem** Anja.
- DHDD: #01:00:39 BREEJEN: Celle, ze **noemt** Nele Fuckaday.
- L: #00:25:58 MARNIX: Er loopt hier anders keuze genoeg rond. Zeg wat ge maar wilt maar dat rijk volk, dat **poept** schoon, man.
- ZvA: #00:36:15 LYDIA: Het is niet omdat ge erop los poept dat gij dan een slechte vader zoudt zijn.
- FF: #00:03:27 CARLO: Hoe bedoelt ge? Welk stuk **verstaat** ge niet?
- ZvA: #00:01:12 ARNO: Ja... Wel... Papa heeft een paar keer te veel uitgeslapen op een niet-uitslaapdag, **verstaat** ge.
- DK: #01:04:24 VINCKE: Iemand moet haar ouders **verwittigen**.
- TS1: #0:00:59 ERIK: Kan er iemand Franky **verwittigen** dat de match morgen om half tien is. Zijn telefoon is precies stuk.
- PP: #00:20:41 PAULETTE: ...en ge gaat niet weg zonder mij te **verwittigen**. Verstaan?

- L: #00:12:41 MARNIX: Rustig aan, he scheet, op gemakske, hè. We waren juist mensen aan het **zien**
- TS2: #00:08:25 NANCY: Nee, **zien** naar Michael Jackson!

De frequentie van “klappen” is vergelijkbaar met het aantal standaardtalige alternatieven, bijvoorbeeld “babbelen”. Tot de groep interpersoonlijke relaties kan men eveneens “graag zien”, “zeveren” en “zwanzen” rekenen.

De volgende groep in het model omvat de woorden die met de dagelijkse omgeving te maken hebben: dieren, planten, vervoer, huis, werk en school, urbanisatie en sociale normen. Er zijn geen woorden gevonden die planten, dieren, aspecten van urbanisatie en sociale normen noemen. De woordenschat die betrekking heeft op “huis” is hier de rijkste subgroep. Het heeft betrekking op zijn uitrusting en voorwerpen die dagelijks worden gebruikt. Eén woord, “opkuisen”, heeft betrekking op de handeling die thuis wordt verricht.

- (7) **OMGEVING** → **huis**: frigo (koelkast), schuif (la), tas (kopje), televisies⁶ (tv-toestel), zak (tas), gazet (krant), gsm (mobiel), (op)kuisen (schoonmaken), kot (kamer), schouw (schorsteen), koer (binnenplaats)
- TS2: #00:33:21 FRANKY: Pintjes zijn in de **frigo**.
- ZvA: #00:28:57 BRUNO: Nee, omdat ik morgen een presentatie heb, omdat den boiler kapot is, omdat de **frigo** leeg is [...].
- DK: #00:24:30 LINDA: Ja, dat dacht ik ook al. Daarom zal ik het onder in mijn **schuif** leggen.
- TS1: #00:33:37 RITA: De plakband ligt in den **schuif**.
- TS1: #00:46:58 VROUW: Hebde ge nog zin in een **taske** koffie?
- PP: #00:12:53 PAULETTE: Cécile, wilde gij koffie? – CECILE: Oh ja, een **taske** koffie.
- ZvA: #00:08:58 ANNETTE: Grote jongen, wilde gij meneer Reynders asap een koffie brengen? Zwart en strak, in z’n eigen **tas**.
- DHDD: #00:03:02 BREEJEN: Ge gaat onze **televisies** toch niet meepakken?
- TS2: #00:31:25 STEF: Zijn melkske zit in de **zak**.

⁶ Dit lijkt echter een uitspraakvariatie te zijn, maar zo’n orthografische weergave wordt in het Vlaams Woordenboek aangetroffen, <http://www.vlaamswwoordenboek.be/definities/term/televisies>, laatst geraadpleegd op 24.01.2013.

PP: 00:24:19	PAULETTE: Moet ik het in een zakske doen?
L: #00:17:18	VINCENT: Ge kunt hier ook uw gazet komen lezen, hè.
DZA: #00:46:59	LEDDA: Hebde ge gazetten gelezen, commissaris?
TS1: #00:33:53	JOS: De winkels zijn toe omdat al die middenstaanders die de hele dag in de winkel hebben gestaan nu ook op het gemak hun gazetje willen lezen.
DZA: #00:48:18	FREDDY: Waarom hebben al die bandieten een gsm en wij niet?
TS2: #00:06:11	NELLIE: Uw gsm rinkelt.
BX: #00:33:10	MOEDER: Hebt ge uw gsm mee? Gaat ge me bellen als er iets is?
TS2: #00:17:07	KATJA: Als ik thuis kom 's avonds, kan ik meteen direct opnieuw beginnen werken: kuisen , koken, de was, de stijk [...]
L: #01:03:57	FILIP: Waar zat ge? Waar zat ge toen we afgeslagen werden? Hè? En terwijl ons moeder deed alsof ze niks hoorde. Veilig op uw kot Leuven, jongen. Daar zat ge.
DK: #01:13:02	VINCKE: Doorzoek het kot .
FF: #00:04:30	FRITS: Ah meneer, ge kunt zo'n kot toch nooit kopen zonder zwart geld.
ZvA: #00:49:23	TV-PRESENTATOR: Ze vraagt of u haar Wii straks een beetje voorzichtig in de schouw laat vallen.
DK: #00:51:22	DE KEYSER: Targets centraal op binnen koer . Delta, do we have a visual?

Verder zijn er binnen het domein "omgeving" woorden gevonden die betrekking hebben op vervoermiddelen. Dit groepje is de kleinste subgroep van de woorden die betrekking hebben op de menselijke omgeving. Er zijn slechts twee woorden gevonden.

- (8) **OMGEVING** → **vervoer**: camionette (vrachtwagen), velo (fiets)
 FF: #00:20:01 FREDDY: Als ekik efkes uw **camionette** mag lenen en Balou is over een uur niet thuis... ga ik hem zoeken, samen met de Frits.

FF: #00:25:30	GRETA: Hebde [hebt ge] onze camionette nog nodig?
DHDD: #00:07:30	GUNTHER: Mijnen velo is naar de kloten, he.
DHDD: #00:16:01	OMA: Dat is voor een nieuwen velo .

De groep woorden die betrekking hebben op werk en school, is ook niet omvangrijk en slaat eigenlijk slechts op werk.

- (9) **OMGEVING** → **school en werk**: job (baan), pree (loon)
DK: #01:19:04	TECHNICUS: Mijn job heeft al eens op 't spel gestaan, ja?
DHDD: #00:04:53	BREEJEN: Anders houdt ge zo'n job toch niet voll!
TS2: #00:10:25	VIK: Kijk, ze zijn in Leuven content met mij. Heel content.[...] Niet omdat mijn vader dat jobke voor mij geregeld heeft.
ZvA: #00:46:33	PAUL: Is die job nog vrij?
L: #00:11:59	BARBARA: Dat is waar, met uw pree ... Ge zijt een sukkelaar.

Tot deze groep behoren ook enkele beroepsnamen die al in punt (6) zijn opgenomen, bijvoorbeeld "beenhouwer" (slager), "facteur" (postbode) enzovoort.

Zoals al vermeld, zijn er geen woorden gevonden die betrekking hebben op de geestelijke sfeer van het menselijke leven. Het opvallend dat al de boven genoemde groepen niet bijzonder groot in omvang zijn.

Het corpus bevat ook woorden en uitdrukkingen die moeilijk in te kaderen zijn in een van die groepen, zoals bijvoorbeeld: "in de affronten vallen" (belachelijk worden gemaakt), "alcoholieker" (alcoholicus), "allez" (awel, komaan; tussenwerpsel dat woord kan toch een pragmatische functie hebben omdat het soms als aansporing wordt gebruikt), "binnenbreken" (inbreken), "boel" (rommel), "bon" (goed, gebruikt om over te gaan naar iets anders), "brousse" (jungle), "buitensmijten" (buitengooien), "curieus" (benieuwd), "gelijk" (net zoals, in vergelijking), "geraken" (raken), "kwijtspelen" (kwijtraken, verliezen), "metser" (metselaar), "plooiën" (vouwen), "precies" (blijkbaar), "perte totale" (total loss), "piste" (spoor), "plakker" (pleister), "sebiet" (straks), "toe" (dicht), "weeral" (alweer).

Het komt erop neer dat het corpus qua woordenschat vrij beperkt materiaal voor de verdere analyse opleverde. Er kunnen slechts twee grotere groepen onderscheiden worden, namelijk "mens" en "omgeving". Hun verdere verdeling levert ook geen grote subgroepen op. Aan de ene kant ligt dat aan de

omvang en specificiteit van het corpus. Sommige subvelden kennen zeker meer voorbeelden (familie om iets te noemen: *bomma, bompa*). Aan de andere kant kan dat een aanwijzing zijn voor dat woordenschat die tot tussentaal behoort, geen grote rol zou spelen in het onderzoek naar het linguïstische beeld van de Vlaamse dagelijkse realiteit. De meeste domeinen die de Vlaamse dagelijkse leefwereld beschrijven, berusten op de woordenschat van de standaardtaal. Om maar wat te noemen: woordenschat die de groei van de mens beschrijft (“zijn”, “geboren zijn”, ‘groeien’, “sterven”), zijn lichaam (“kop”, “oog”, “hart”), levensmiddelen (“brood”, “water”, “melk”), kleding (“broek”, “hemd”, “schoen”) enzovoort.

5.3.2 Aanspreekvormen⁷

Er wordt aangenomen dat de aanspreekvormen het netwerk van de sociale relaties weerspiegelen die de taalgebruikers in hun leefwereld opbouwen en ervaren. De aanspreekvormen verschaffen aan de ene kant informatie hoe de taalgebruiker zijn gesprekspartners beschouwt en categoriseert. Het switchen tussen verschillende aanspreekvormen zegt daarentegen veel over de veranderingen in het netwerk van de sociale relaties die om de taalgebruiker heen bestaat. De keuze van bepaalde aanspreekvormen is dus niet alleen gemotiveerd door sociolinguïstische variabelen zoals bijvoorbeeld leeftijd of maatschappelijke hiërarchie. Het kan ook pragmatisch gemotiveerd worden wat wil zeggen dat de keuze van bepaalde aanspreekvormen beïnvloed wordt door de intenties van de taalgebruiker.

De analyse richt zich vooral op de 2^e persoon enkelvoud waarvoor in de gesproken taal in Vlaanderen, zoals al eerder vermeld, drie opties bestaan: *gij*, *jij* en *u*. De aanspreekvormen worden in de eerste plaats kwalitatief geanalyseerd met oog op de aard van de relatie die de sprekers met elkaar hebben. Op basis daarvan krijgt men een beeld van de sociale structuur in Vlaanderen. In de tweede stap worden de aanspreekvormen bekeken met oog op de pragmatische waarde die ze kunnen hebben. Op die manier wordt nagegaan hoe en waarom de sociale structuur wordt aangepast en gemodelleerd door de personages. Bij elk gesprek wordt rekening gehouden met zijn buitentalige context. De analyse wordt, vanwege de grote omvang van het corpus, alleen gestaafd met de meest essentiële voorbeelden.

⁷ Een herziene en uitgebreide versie van dit hoofdstuk werd gepresenteerd op het Regionaal Colloquium Neerlandicum te Olomouc/Brno in mei 2015 met de titel “Aanspreekvormen en het linguïstische beeld van de sociale relaties in Vlaanderen”. Een gelijknamig artikel is te verschijnen in *Brünner Beiträge zur Germanistik und Nordistik* in 2016.

5.3.2.1. Het beeld van de sociale structuur van de samenleving

Om het beeld van de sociale structuur op basis van de aanspreekvormen te reconstrueren, kan met twee mogelijke uitgangspunten overwogen, namelijk de situatie waarin het gesprek plaatsvindt en het soort van de relatie tussen de gesprekspartners. In de loop van de analyse bleek echter dat de omstandigheden van het gesprek in de meeste gevallen geen of weinig invloed hadden op de keuze van de aanspreekvormen. Daarom wordt geopteerd voor de aard van de wederzijdse relatie tussen de sprekers als uitgangspunt.

Het corpus bevat gesprekken die gevoerd worden in allerlei situaties en tussen personages met verschillende maatschappelijke status. Ze kennen elkaar (vrij) goed kennen of juist helemaal niet, er is een groot leeftijdsverschil tussen hen of juist geen leeftijdsverschil enzovoort. Op basis daarvan wordt er een indeling in vier categorieën voorgesteld, namelijk familiekring, peer group, gesprekken tussen mensen met verschillende maatschappelijke status en eenmalig/oppervlakkig contact.

5.3.2.1.1. Familiekring

In de gesprekken in de familiekring onderstreept *gij* de wederzijdse vertrouwelijkheid en de kleine afstand tussen de familieleden. Het is opmerkelijk dat *gij* de enige aanspreekvorm is die in de gesprekken binnen de familiekring wordt gebruikt. Het maakt niet uit wie met wie aan het praten is: de echtgenoten, de ouders met hun kinderen, de broers en zussen enzovoort. De familieleden worden door middel van *gij* gecategoriseerd als personen die het dichtst bij de spreker staan en die zich op een gelijk niveau zoals de spreker bevinden. Het lijkt dat de emotionele staat van de sprekers geen invloed lijkt uit te oefenen op de keuze van de aanspreekvormen. De stemming van de interactie kan eerder afgelezen worden van de intonatie of extra aansprekingen, zoals bijvoorbeeld in twee situaties van *Loft*.

- (1) Miriam ergert zich aan haar man. Ze nemen deel aan een feest maar Marnix is vooral geïnteresseerd in drank en andere vrouwen. Haar geduld raakt op als hij grapjes begint te maken over de suikerziekte van hun vriendin Elsie.

#00:12:38 MIRIAM: Wat is 't? Zijt **ge** aan het amuseren, dikke?

#00:12:41 MARNIX: Rustig aan, scheid he, op gemakske, hè. We waren juist mensen aan het zien.

- #00:12:44 MIRIAM: Me niet in affront laten vallen of ik laat u hier alleen achter.
- [...]
- #00:13:06 MARNIX: 'Zoet'... En ze heeft juist haar suiker gemeten.
- #00:13:09 MIRIAM: Vindt **ge** dat nu voor te lachen, dikke? Uwe maat zit tenminste met zijn vrouw. Ik vraag me af of dat **gij** dat zou doen moest ik dat voorhebben.

In dit geval worden de negatieve gevoelens van Miriam weergegeven door de extra aanspreking “dikke”. In de tweede situatie daarentegen maken de extra aansprekingen de stemming van de interactie juist minder negatief.

- (2) Ellen, de vrouw van Chris, doet moeilijk omdat haar man een feest voor zijn vrienden wil organiseren. Ze wordt belast met allerlei voorbereidingen en hij zorgt er niet voor om naar huis op tijd te komen want zijn werk is te belangrijk. De negatieve instelling van zijn vrouw vindt hij vervelend.

- #00:32:13 CHRIS: Schatke, kunt **ge** toch wel een beetje enthousiasme tonen?
- #00:32:15 ELLEN: Het is uw feestje. En trouwens, ik moet koken.
- #00:32:17 CHRIS: Komaan, doe niet zo.
- #00:32:20 ELLEN: Chriske, als **gij** per se uw vriendjes wilt uitnodigen, zorg dan tenminste dat **ge** op tijd thuis zijt.
- #00:32:25 CHRIS: Het heeft een beetje langer geduurd op het werk. **Ge** weet toch hoe dat het gaat?
- #00:32:31 ELLEN: En wat moet ik doen om een beetje aandacht te krijgen? Me laten opnemen in uw kliniek?

Ellen wordt aangesproken door Chris met “schatke” en ze spreekt zelf haar man aan met “Chriske”. Het gebruik van diminutief als aanspreking door beide personages verzacht de negatieve gevoelens die ze op dit moment voor elkaar hebben. Aan de pronominale aanspreekvorm is niets van die negativiteit te merken.

Het is opvallend dat de echtgenoten en partners elkaar in elke omstandigheden met *gij* blijven aanspreken: thuis, op het werk, op een feest, op een begrafenis, op een café enzovoort. En niet alleen op goede momenten maar

ook tijdens de ruzies en op de momenten waarop de een niet zeker is of de ander hem of haar trouw blijft, wat twee andere situaties uit *Loft* goed illustreren.

- (3) Op het feestje van Chris wordt onder andere over polyamorie (tegelijk verliefd zijn op een paar vrouwen) gesproken. Elsie, de vrouw van Luc, voelt zich daardoor onzeker en maakt gebruik van de gelegenheid dat zij haar insulinespuit moet krijgen om eerlijk met haar man te praten.

#00:35:42 LUC: We moeten nieuwe insuline halen. Deze is bijna op.
 #00:35:45 ELSIE: Luc, is er iets dat **gij** me moet vertellen?
 #00:35:48 LUC: Wat zou ik u moeten vertellen?
 #00:35:50 ELSIE: Hebt **gij** geheimen voor mij?
 #00:35:52 LUC: Natuurlijk niet.
 #00:35:55 ELSIE: Is er iemand anders die **ge** graag ziet, Luc? **Ge** kunt me dat zeggen.
 #00:35:58 LUC: Waarom begint **ge** nu zo'n rare vragen te stellen? Nee, ik bedrieg u niet.

- (4) Filip en zijn vrouw Vicky nemen deel aan een feest waar er om geld wordt gekaart. Hij merkt op dat zijn jongere zus ook aan het kaartspelen is en beschuldigt er zijn vrouw van en reageert agressief.

#01:13:56 FILIP: Hebde **gij** Sharon kaarten gegeven voor vanavond?
 #01:13:58 VICKY: Jongen, **ge** doet me zeer.
 #01:14:00 FILIP: Ze zei tegen mee 'geef me kaarten, ik zeg nee en **gij** geeft ze achter mijn rug.
 #01:14:01 VICKY: En dan? Zijt **ge** haar vader of wat?
 #01:14:03 FILIP: Hebt **ge** gezien hoe ze erbij loopt? Net precies een hoer.
 #01:14:05 VICKY: Ik dacht dat 't u opvoerde.

Onzekerheid en agressie zorgen dus ook niet voor een verandering in aanspreekvormen. Hetzelfde geldt ook voor de andere koppels. De meningsverschillen tussen Jos en Rita (*Team Spirit*), de eigenaren van een tuincentrum, tussen Vik en zijn vriendin Inge (*Team Spirit 2*) die als stripper werkt wat Vik een probleem vindt, of tussen Gunther en zijn vriendin (*De helaasheid der dingen*) die tegen zijn zin zwanger raakt, zijn geen reden om van aanspreekvorm te veranderen. Vanuit het perspectief van de aanspreekvormen blijft de positie van de ene echtgenoot in de leefwereld van de andere onaangetast.

Geen verandering van de aanspreekvormen is ook zichtbaar in de gesprekken van ouders met hun kinderen. De kinderen worden als gelijke partners gezien ongeacht hun leeftijd en alle mogelijke betwistingen die in elke ouder-kindrelatie onvermijdelijk zijn. Zelfs in de extreme gevallen zoals in *De zaak Alzheimer*.

- (5) Jean de Haeck, de zoon van baron De Haeck, vreest voor zijn leven. Vanwege de activiteiten van zijn vader vermoedt hij dat hij het volgende doel van een huurmoordenaar wordt.

#00:44:41 JEAN: Waar zijt **ge** mee bezig?
 #00:44:44 BARON: Ook een goeiemorgen, Jean.
 #00:44:47 JEAN: **Ge** hebt het toch gehoord? Seynaeve is dood. Neergeschoten.
 #00:44:51 BARON: Dat kan niet.
 #00:44:53 JEAN: Papa, waar zijt **ge** in godsnaam mee bezig? Die gast loopt hierbuiten ergens rond. Ik wou dat...
 #00:44:59 BARON: “Ik wou”, “ik wou” is voor ouwe wijven, Jean. Een man zegt: “ik wil”. Maak u niet ongerust. Die man kent me niet. Alle sporen stoppen bij Seynaeve.

De emotionele opschudding van Jean de Haeck lijkt geen invloed uit te oefenen op de keuze van de aanspreekvorm. Hetzelfde geldt voor Anna (*Zot van A*) die enorm geïrriteerd is omdat haar vader, acteur Tom Reynders die de Sinterklaas zal vertolken, geen extra aandacht aan zijn kleinzoon wil geven. Zij blijft hem met *gij* aanspreken. Ook Gunther (*De helaasheid der dingen*) blijft zijn vader uitsluitend met *gij* aanspreken ondanks het feit dat hij meerdere keren het slachtoffer is geworden van zijn vaders agressieaanvallen. Ze proberen hun relatie herop te bouwen maar de pronominale aanspreekvormen laten helemaal niet zien dat hun relatie bijzonder moeilijke momenten kende.

- (6) De dronken Celle krijgt een agressieaanval omdat Gunther twee ongepate vragen stelde, namelijk of hij op internaat mocht en of Celle Gunters moeder heeft gezien.

#00:25:00 CELLE: Ik zwoeg me de kloten vantussen mijn benen. Ik doe mijn best, maat. Het is nooit goed genoeg. Eerst uw moeder en nu **gij**. **Gij** kleine stukske verrader, dat **ge** d'r zijt. De vuile hoer. Ik heb 't altijd geweten. En **ge** zijt de zoon van een vuile hoer.

Een tegenovergestelde situatie is te vinden in *Team Spirit* waar de kijker een andere moeilijke relatie van een vader en een zoon volgt. Vik zoekt helemaal geen contact met zijn vader maar komt even bij hem langs om te vragen of er geen werk is voor een vriend van hem.

- (7) Vik zoekt bij zijn vader een baan voor een van zijn vrienden.
- #00:16:38 VIK: Ah wel... Het zit eigenlijk zo... Ik hoorde dat **u** aan het verbouwen was
- #00:16:43 VADER: U? School... twintig jaar anti-autoritaire opvoeding... en dan noemt hij zijn vader **u**.
- #00:16:49 VIK: Oke, ik hoorde dat **gij** aan het verbouwen waart. En... ne kameraad van mij, dien is elektricien. Het is echt een echte vakman, he, maar heeft nu niet zoveel werk. Dus ik dacht... misschien... dat hij hier, bij u...
- #00:17:09 VADER: Zijt **ge** daarvoor naar hier gekomen? Voor iemand anders, niet eens voor uw eigen? Zijt **ge** nu loopjongske geworden voor die losers van vriendjes van u? Is bezoekske afgelopen?

Eén ding is opvallend in de interactie tussen Vik met zijn vader. De vader wordt met *u* aangesproken wat betekent dat Vik afstand van zijn vader wil houden. De aanspreekvoorm suggereert dat hij niet wordt gezien als iemand die dicht bij Vik zijn leefwereld staat. Hoe dan ook, de vader wijst er zelf op dat hij zo'n aanspreking ongepast vindt. Vik begint dan *gij* te gebruiken wat de afstand tussen hen een beetje lijkt te verminderen. Het kan ook pragmatisch gemotiveerd zijn: met een meer vertrouwelijke aanspreking is de kans ook groter dat de vader met zijn verzoek instemt.

Men hoort ook steeds *gij* vallen in de specifieke interacties van Pauline (*Pauline & Paulette*) en Ben (*Ben X*) met hun buitenwereld. Pauline is eigenlijk al een oudere vrouw maar mentaal functioneert ze als een 7-jarig kind. Ben lijdt daarentegen aan het aspergersyndroom en zegt niet veel. Er wordt eerder tegen hem gesproken. Het lijkt alsof hun wereld mede door aanspreekvormen wordt geordend. Zelf kunnen ze dat misschien niet onderscheiden maar met behulp van de mensen die hem aanspreken krijgt hij een idee wie het dichtst bij hen staat en met wie ze een vertrouwelijke relatie kunnen opbouwen.

- (8) Moeder probeert Ben te ondervragen wat er allemaal op school is gebeurt.

#00:24:29

MOEDER: He, mijnen man. Gaat het een beetje? Is er iets? Wilt **ge** me iets vertellen?

#00:24:39

BEN: Nee.

#00:24:39

MOEDER: **Ge** hebt een berichtje. Is dat van dat meiske? Van Scarlite? Wanneer krijgen we die nu eens te zien in 't echt? Of gaat dat zo niet meer tegenwoordig? Ik laat u ...chatten. Of hoe dat **ge** dat ook noemt. Slaap wel.

In het hele corpus zijn er verder geen andere aanspreekvormen dan *gij* gebruikt in de gesprekken tussen andere soorten verwanten, bijvoorbeeld tussen Celle en zijn broers (*De helaasheid der dingen*), tussen Frits en zijn broer Freddy (*Frits & Freddy*) of tussen drie zussen van Pauline (*Pauline & Paulette*). De stemming van de interactie kan ook hier eerder afgelezen worden van de intonatie en eventuele andere aansprekingen zoals bijvoorbeeld in het gesprek tussen Rosie en haar broer Petrol.

- (9) Rosie is al jaren geleden uit Reetveerdegem vertrokken en woont nu met haar dochter en man in “het verre Antwerpen”. Hun huwelijk is echter niet gelukkig en Rosie wordt door haar man geslagen. Ze zoekt bescherming in Reetveerdegem, maar beweert tegelijk dat ze geen Strobbe meer is. Petrol reageert met irritatie.

#00:43:15

PETROL: Ik maak 'm kapot. Ik zweer 't u. Ik draai z'n kloten door een gehaktmolen.

#00:43:18

ROSIE: Lowie, **ge** hebt 't wel over haar vader, he. Ik wil niet dat er hier zo over hem gesproken wordt, ok?

#00:43:28

PETROL: En **ge** zijt m'n zuster. Ik ga u altijd verdedigen.

#00:43:35

ROSIE: Ik wil het niet weten.

#00:43:38

PETROL: Aan een Strobbe komt ge niet!

#00:43:40

ROSIE: Ik ben gene Strobbe niet meer.

#00:43:44

PETROL: Watte?

#00:43:46

ROSIE: Ik ben gene Strobbe niet meer.

#00:43:51

PETROL: Ah zo? Wat komt **ge** hier dan doen? Wat komt ge hier dan doen, vrouwke?

#00:44:00

ROSIE: Stop ermee, Lowie.

Rosie wordt door door zijn broer eveneens met “vrouweke” aangesproken wat in dit geval denigrerend klinkt en conceptualiseert Petrols irritatie. Maar “schrijverke” tegen Gunther is daarentegen helemaal niet negatief bedoeld.

- (10) Gunther en zijn drie ooms bezoeken zijn oma in het bejaardenhuis. Petrol werd net benaderd door een professor volkskunde met de opdracht om de teksten van de regionale zuipliedjes op papier te zetten. Hij wil graag dat Gunther meehelpt.

#01:28:57 GUNTHER: Ik ga hier echt niet beginnen zingen, he.

#01:29:01 PETROL: Laat **ge** ons in de steek?

#01:29:03 GUNTHER: Als **ge** het per se zo wilt zien, ja.

#01:29:06 PETROL: Ja, dat is precies zoals ik het zie, he. Kleinen, Daar heeft een professor in de volkskunde gebeld, he man ...omdat ze die liekes willen inventariseren en een deel uit laten maken van cultureel patrimonium. [...] **Gij** zijt hier toch de grote cultuurmens? **Ge** kruipt overal podium op. Hoe het met u gaat, kleine, we moeten weer lezen in de gazet. Schrijverken...

Op basis van alle gesprekken die binnen de familiekring plaatsvinden kan geconcludeerd worden dat *gij* met de gelijke positie van de sprekers te maken heeft, ongeacht hun leeftijd, soort relatie die ze met elkaar hebben of de omstandigheden waarin het gesprek plaatsvindt.

5.3.2.1.2. Peer group

Het corpus bevat gesprekken die gevoerd worden door de personages die elkaar al (vrij) goed kennen of elkaar juist leren kennen. In de loop van de film kan de kijker dus de ontwikkeling van hun relatie volgen. Wat de keuze van de aanspreekvormen betreft, zijn er twee dingen opmerkelijk. De personages spreken elkaar uitsluitend met *gij* aan of schakelen vrij snel naar *gij* over. *Gij* is dan een soort linguïstische exponent van verminder(en)de afstand tussen de sprekers en groeiend vertrouwen tussen hen. Net zoals in de gesprekken binnen de familiekring, schijnen de emoties van de personages en de omstandigheden waarin het gesprek plaatsvindt geen invloed te hebben op de keuze van de aanspreekvormen. Zelfs in heel extreme omstandigheden zoals bijvoorbeeld in *Loft* waar vijf vrienden op een dag een lichaam van een jonge vrouw vinden in hun geheime loft.

- (1) Vincent, Luc, Chris, Marnix en Filip raken in paniek. Ze zoeken een verklaring hoe de vrouw in hun loft terecht was gekomen en wie de mogelijke dader is.
- #00:06:12 VINCENT: Luc? Luc? Wat is er? Jesus. Wat is hier gebeurd?
- #00:06:30 LUC: Ik weet het niet, Vincent. Ik weet het echt niet.
- #00:06:40 VINCENT: **Hebde** [=hebt gij] hier iets mee te maken?
- #00:06:42 LUC: Tuurlijk niet. Ik kwam hier binnen en ze lag daar. Niet aanraken. Laat ons wachten op de politie.
- #00:06:49 VINCENT: Hebt **ge** politie gebeld?
- #00:06:51 LUC: Nog nee, maar dat is toch...
- #00:06:52 VINCENT: We bellen voorlopig geen politie, oké? Jezus, man. Godverdomme. Hebde **gij** rest al gebeld?
- #00:07:03 LUC: Jawel, Marnix en Chris zijn onderweg. De Filip, die kon ik niet bereiken
- #00:07:05 VINCENT: **Ge** blijft hem bellen. Iedereen moet wel echt naar hier komen.
- #00:07:09 LUC: Wie is dat? Weet **gij** dat? Vinc, wete **gij** wie dat daar ligt?
- #00:07:12 VINCENT: Natuurlijk niet. Langs waar ze hebben binnengebroken?

In zo'n crisissituatie neemt het wederzijdse vertrouwen uiteraard af maar dit feit wordt niet 'verraden' door de aanspreekvormen. Het maakt dus niet uit welke gevoelens de personages op het gegeven moment voor elkaar hebben wat het best geïllustreerd kan worden aan de hand van *Frits & Freddy*. De burens van Frits en Freddy hebben geen gemakkelijk leven met die twee. Elke interactie brengt ontzettend veel spanning met zich mee en Frits en Freddy richten ook materiële schade aan bij hun burens. Van vertrouwen is dus helemaal geen sprake maar ondanks alles worden hun interacties niet formeler of afstandelijker, iets dat makkelijk te bereiken zou zijn met de verandering van de aanspreekvorm.

- (2) Greta ergert zich aan Frits en Freddy omdat ze haar vrachtwagen hebben geleend en nog niet hebben teruggegeven. Haar hond is ook verdwenen maar ze weet niet dat Frits en Freddy hem hebben gedood omdat ze genoeg hadden van zijn geblaf.
- #00:25:30 GRETA: **Hebde** [hebt ge] onze camionette nog nodig?

- #00:25:33 FRITS: Goeienavond.
 #00:25:34 GRETA: Freddy had tegen Leon gezegd dat hij hem terug zou brengen.
 #00:25:37 FRITS: Ja... Het is wat uitgelopen. We hebben in de file gezeten.
 #00:25:41 GRETA: Hebt **ge** onze Balou nergens gezien?
 #00:25:44 FRITS: Nee. Zijt **ge** hem kwijt?

Hetzelfde ook bij de andere personages kan geobserveerd worden die qua leeftijd, beroep of hobby's op gelijk niveau staan, bijvoorbeeld bij de leden van de sportclub uit *Team Spirit* en *Team Spirit 2* of de politieagenten uit *De zaak Alzheimer* en *Dossier K*.

In *De zaak Alzheimer* en in *Dossier K*. hebben de relaties weliswaar een professioneel karakter maar men kan wel een indruk krijgen de aard van de relatie tussen sommige personages doorslaggevend is voor de keuze van de aanspreekvormen, zoals bijvoorbeeld bij Vincke en Freddy, die theoretisch zijn ondergeschikte is (het is niet het geval in alle personages van wie Vincke de leidinggevende is). Het feit dat ze elkaar met *gij* aanspreken onderstreept dat ze de onderlinge vertrouwelijkheid boven beroepsverhouding stellen. En dat onafhankelijk van de situatie: voor, tijdens of na politieacties, op het bureau of in het café.

- (3) Freddy vindt dat Vincke een verkeerde beslissing heeft genomen tijdens hun laatste politieactie. Hij komt Vincke echter in het café opzoeken met de nieuwe rapporten.

- #01:15:29 VINCKE: Bolleke?
 #01:15:30 FREDDY: Ik kom voor het werk.
 #01:15:32 VINCKE: Ga zitten, Freddy.
 #01:15:36 FREDDY: Ik dacht dat **gij** liever alleen op café zat.
 #01:15:41 VINCKE: Ik ben ook alleen, hé?
 #01:15:42 FREDDY: **Ge** hebt mij toch?
 #01:15:45 VINCKE: Da's soms nog erger dan alleen zijn maar goed... Nog nieuws?
 #01:15:47 FREDDY: Ze hebben de vluchtwagen gevonden van Ledda.

Een soortgelijke situatie ziet de kijker ook in *Zot van A*. Alhoewel de relatie van de toptennisser Paul en zijn assistente puur professioneel is, onderstrepen ze door het gebruik van *gij* dat ze met elkaar goed kunnen omgaan.

Als apart type dienen de situaties overwogen te worden waarin de personages elkaar voor de eerste keer ontmoeten. Als allereerste aanspreking worden dan zowel *u* als *gij* gebruikt maar het is opmerkelijk dat de personages die leden van dezelfde peer group kunnen zijn, elkaar meestal direct met *gij* aanspreken. Deze keuze onderstreept dat ze direct gelijkwaardige gesprekspartners voor elkaar worden. Dit valt bijvoorbeeld te observeren in het gesprek tussen Astrid en Paul (*Zot van A*) of in het gesprek van Vincent, Marnix en Luc met twee Belgische dames die ze net in het hotel hebben leren kennen (*Loft*). Ook Vincke wordt in *De zaak Alzheimer* meteen vertrouwelijk behandeld door de vader van Bieke.

- (4) Vincke, als undercover politieagent, maakt een afspraak met de vader van Bieke om de volgende 'klant' te worden van het meisje dat betrokken is in de kinderprostitutie.

#00:01:18

VADER VAN BIEKE: Het is een schatje, se. Echt waar. **Ge** gaat content zijn, ik voel het. Als er één ding is wat ik heb, het is mensenkennis, he. Ik zie bijvoorbeeld dat **ge** zenuwachtig zijt. De eerste keer dat **ge** op café kwam, ook zenuwachtig, hé. Ik dacht bij mij eigen: Oei, oei, oei een stille [...]

Denkend dat niemand toevallig zo'n afspraak maakt, behandelen Bieke en haar vader Vincke als een van de zijnen wat ook door de aanspreekvorm wordt onderstreept.

Astrid en Paul (*Zot van A*) hebben tijdens de eerste ontmoeting eigenlijk geen gelegenheid om met elkaar te praten (Paul, vergezeld door de camera's, redt haar van de opressie als ze een paard probeert te temmen tijdens de intocht van Sinterklaas). De volgende dag bezoekt hij haar op het werk en probeert een afspraak te maken. Ze spreken elkaar meteen met *gij* aan wat een indruk geeft dat ze op hetzelfde niveau staan.

- (5) Astrid ziet een date met Paul niet zitten en sluit zich op in het toilet. Hun gesprek gaat ondanks dat door.

#00:43:26

ASTRID: Waarom wilde **gij** een date met mij?

#00:43:32

PAUL: Omdat... Omdat gisteren, toen dat **ge** in m'n armen viel... ik iets voelde.

Sommige personages bewaren echter wat meer afstand bij hun eerste ontmoeting, zoals bijvoorbeeld Chris en Ann in *Loft*. Als ze elkaar voor de eerste keer aanspreken, dan gebruiken ze *u*. Het kan echter gedeeltelijk door

de omstandigheden gemotiveerd zijn omdat ze elkaar op een formeel feestje leren kennen. Het is toch opvallend dat ze vrij snel naar *gij* switchen.

- (6) Ann spreekt Chris aan in verband met de therapie die haar zus zonder resultaat bij hem heeft gevolgd. Hij heeft er spijt van.

#00:13:30 ANN: Mag ik u nu 's iets vragen? **U** bent toch psychiater, hé?

#00:13:33 CHRIS: Ja, klopt. Chris Van Outryve.

#00:13:35 ANN: Dokter Van Outryve, klopt, ja. Dat was 't.

#00:13:39 CHRIS: Kennen wij mekaar?

#00:13:40 ANN: Nee, nee, nee. **U** hebt mijn zus gekend. Ze heeft nog therapie bij **u** gevolgd. Sofie. Sofie Marai.

#00:13:47 CHRIS: Het spijt me heel erg wat er met uw zus gebeurd is.

#00:13:50 ANN: Ach ja, sommige mensen worden helemaal ongelukkig geboren, hé dokter. Dat zou **u** toch moeten weten.

#00:13:55 CHRIS: Ja, ik begrijp het niet want de laatste weken hadden we nochtans veel vooruitgang geboekt.

#00:14:00 ANN: Maar die laatste sprong voorwaarts was niet direct een succes, hé. Tien verdiepingen. Hebt **u** hier een appartement gekocht misschien?

#00:14:11 CHRIS: Nee, de architect is een vriend van mij. **U**?

#00:14:16 ANN: Ik? Nee, nee, nee... Ik ben hier met de burgemeester Van Eysbroeck. Ik werk voor hem. Ik ben zijn... persoonlijke assistente, zeg maar.

#00:14:24 CHRIS: Ah ja. Interessant?

#00:14:26 ANN: Niet echt, nee. Ik ben Ann. Ann Marai.

#00:14:30 CHRIS: Het spijt me van uw zus.

#00:14:32 ANN: **Ge** moet het dan niet aantrekken. **Ge** had haar toch niet kunnen redden. Het zit een beetje in de familie, vrees ik.

#00:14:38 CHRIS: **Ge** zijt toch ook niet van plan om iets stoms te doen?

#00:14:42 ANN: Ik doe niks anders, dokter. Ik val namelijk altijd op de verkeerde mannen.

Het is opmerkelijk dat Ann naar *gij* switcht als de zelfmoord van haar zus aan bod komt. Zo vermindert ze de afstand tot Chris en laat hem weten dat hij geen spijt moet hebben. In hun verdere interacties hoort men uitsluitend *gij*.

Het standaardtalige *jij* in de gesprekken gevoerd door de (potentiële) leden van dezelfde peer group komt in het corpus één keer voor, in de interactie van de Strobbes (*De helaasheid der dingen*) met hun Iraanse buur Sjawasj.

- (7) De deurwaarder heeft het tv-toestel van de Strobbes meegenomen. Ze gaan dus het optreden van Roy Orbison bij hun Iraanse buurman kijken.

#00:11:58	SJAWASJ: : Welkom.
#00:12:00	BREEJEN: Petrol, Gunther, Celle, Koen. De Strobbes.
#00:12:05	SJAWASJ: Mijn naam is Sjawasj.
#00:12:07	PETROL: Sia-watte?
#00:12:08	SJAWASJ: Sjawasj.
#00:12:09	PETROL: Gelijk in 'carwash'?
#00:12:11	SJAWASJ: Dit is mijn vrouw Mehri. Dank je wel.
#00:12:16	KOEN: Goedendag. Jij Roy Orbison kennen?

Sjawasj wordt door de Strobbes met *jij* aangesproken omdat hij geen oorspronkelijke inwoner van Reetveerdegem is en dus iemand van buiten de groep. *Jij* onderstreept de afstand die er tussen de Strobbes en Sjawasj is maar geeft tegelijk het vertrouwelijke karakter van de situatie weer. Maar geen echt vertrouwelijk karakter van hun relatie. Het lijkt alsof alleen *gij* de sprekers als leden van dezelfde groep kan categoriseren. Zo'n poging tot categorisatie is zichtbaar bijvoorbeeld in de interactie van de Strobbes met Nele van de jeugdzorg (*De helaasheid der dingen*).

- (8) De Strobbes denken dat Nele van de jeugdzorg een vrouw is die Celle eergisteravond heeft ontmoet.

#00:59:35	NELE: Marcel Strobbe, alstublieft?
#00:59:37	BREEJEN: Marcel? Komde gij voor onze Celle?
#00:59:40	NELE: Ja.
#00:59:43	BREEJEN: Celle, opstaan. Bezoek. [...]
#00:59:50	NELE: Ik wacht wel.
[...]	
#01:00:20	CELLE: Hoe noemt ze?
#01:00:23	BREEJEN: Hoe noemde gij ?
#01:00:24	NELE: Nele Fockedey.

[...]

#01:01:11

BREEJEN: Zijt **ge** de vrouw waarmee hij eergisteravond?

#01:01:13

NELE: Eh, nee...

Nele reageert toch formeel en afstandelijk.

Op basis van alle gesprekken die binnen een peer group plaatsvinden, kan geconcludeerd worden dat de aanspreekvorm *gij* suggereert dat mensen tot dezelfde groep behoren wat de gesprekspartners op hetzelfde niveau stelt. Het is opmerkelijk dat de keuze van de aanspreekvorm in deze kring, net zoals in de gesprekken tussen familieleden, niet afhankelijk is van externe factoren, zoals de gevoelens die de personages op het gegeven moment voor elkaar hebben. De omstandigheden waarin het gesprek plaatsvindt kunnen daarentegen wel de keuze van de aanspreekvormen in de allereerste interacties van bepaalde personages beïnvloeden.

5.3.2.1.3. Werkvloer

De maatschappelijke hiërarchie is het volgende criterium dat de sociale structuur bepaalt. Hier denkt men in de eerste plaats aan de personages die hun hogere maatschappelijke status te danken hebben aan hun afkomst (zoals baron De Haeck in *De zaak Alzheimer*). Zulke gesprekken zijn echter gering vertegenwoordigd in het corpus en daarom ligt de nadruk op de al dan niet directe hiërarchie op het werkvloer.

De personages die hoger dan de anderen op de maatschappelijke ladder staan, hebben dat meestal te danken aan hun beroep. In *De zaak Alzheimer* en *Dossier K*. staat bijvoorbeeld procureur De Bracke tegenover de ‘gewone’ politieagenten. Nele en de deurwaarder uit *De helaasheid der dingen* kunnen vanwege hun functies over bepaalde aspecten van het leven van de Strobbes beslissen. En juist in deze gevallen verschaft de keuze van de aanspreekvormen veel informatie, vooral van de personages die in de gegeven situatie een zwakkere maatschappelijke positie hebben. Dit kan geïllustreerd worden aan de hand van twee situaties uit *Team Spirit 2*.

Jean-Marc, een van de zes vrienden die samen voetbal spelen, werkt als politieagent. Tijdens zijn dienst confronteert hij twee spelers van de tegenpartij met het feit dat ze verkeerd hebben geparkeerd.

- (1) Jean-Marc wordt uitgescholden als hij zijn voetbaltegenstanders erop wijst dat ze verkeerd hebben geparkeerd.

#00:21:10

JEAN-MARC: U mag hier niet staan, meneer.

- [...]
#00:21:22 RONNY: Vindt **ge** dat bon dat **ge** ne flik
zijt?
- [...]
#00:22:16 JEAN-MARC: Ja, ja, nu herken ik **jullie**
ook. De Buffalo Boys. Dan gaan we niet
moeilijk doen. Sportvrienden...
- #00:22:25 RONNY: **Gij...** **gij** gaat niet moeilijk doen.

Voor Jean-Marc is de situatie eigenlijk formeel. Hij is namelijk op het werk. Hij bewaart afstand door eerst *u* te gebruiken en dan het standaardtalige *jullie*. Zelf wordt hij echter met *gij* aangesproken waarmee Ronny zijn minachting voor Jean-Marc wou laten tonen. Echter, *gij* gebruikt door de personages die in de gegeven situatie de lagere positie innemen, doelt niet altijd op negativiteit, zoals in het gesprek van Frank en Nancy (*Team Spirit 2*) met de ambtenaar die moet beslissen of ze wel een kind zouden mogen adopteren.

(2a) Frank en Nancy hebben het over adoptie met een ambtenaar.

- #00:08:10 AMBTENAAR: Het is natuurlijk belangrijk
dat **u** later voor uw eventuele adoptiekind
kunt zorgen.
- #00:08:15 NANCY: We hebben alle twee vast werk,
zeg. Zijt gerust, eventueel adoptiekind gaat
niets tekort komen,
- #00:08:19 FRANKY: Ik denk niet dat **ge** stinkrijk
moet zijn om recht te hebben op kinderen
[...]

De bedoeling van Frank en Nancy is uiteraard om zich meer vertrouwelijk voor te doen. Door *gij* te gebruiken kunnen ze de afstand tussen hen en de ambtenaar verminderen. Echter, als het blijkt dat zijn beslissing negatief is, conceptualiseert *gij* de irritatie van Nancy en niet de drang naar meer vertrouwelijk contact.

(2b) Nancy ergert zich aan de negatieve beslissing van de ambtenaar waardoor zij en Franky geen kind mogen adopteren.

- #00:57:37 NANCY: We komen eens klappen.
- #00:57:40 AMBTENAAR: **U** kent mijn standpunt.
- #00:57:42 NANCY: **Ge** kent ons standpunt niet.

De bovenstaande voorbeelden doen nog denken aan de gesprekken van de Strobbes met Nele van de jeugdzorg en de deurwaarder in *De helaasheid der*

dingen. Vanuit het perspectief van Nele en de deurwaarder is dat ook een formele situatie. Ze zijn ‘in functie’ en het lot van Gunther en Strobbes bezit hangt af van hun beslissing. Door het gebruik van *u* onderstrepen ze de afstand tussen hen en de Strobbes. De Strobbes op hun beurt gebruiken *gij* in beide situaties. De deurwaarder behandelen ze met irritatie en minachting en Nele nemen ze voor een vrouw die Celle eergisteravond heeft ontmoet.

Het corpus bevat ook precies tegeovergestelde situaties waarin de sterkere positie van het ene personage juist door *gij* wordt onderstreept, zoals bijvoorbeeld in de interactie van de rijkswachter en Ledda (*De zaak Alzheimer*).

- (3) Ledda is gewond en valt in slaap in de auto terwijl hij op groen licht wacht. De rijkswachters maken hem wakker. Ze denken dat hij onder invloed van alcohol is.

#00:59:38 RIJKSWACHTER: Hé, frisse. Blijft **ge** hier wonen, of wat? Groener gaat dat niet worden, se makker.

#00:59:52 LEDDA: Sorry, ik heb niks gedronken. Gewoon in slaap gevallen.

#00:59:58 RIJKSWACHTER: Uw lichten ook? Uw lichten, ook in slaap gevallen? Voila se, da’s beter, he. Dan vindt **ge** uw papieren terug. Uw autopapieren, identiteitskaart, rijbewijs. Wat is dat, maat? Fuck!

In dit geval drukt *gij* misschien ook een beetje minachting voor Ledda van wie de rijkswachters denken dat hij dronken is.

Een analoge situatie ziet men in *Zot van A*. Annette is verantwoordelijk voor het vlekkeloze verloop van de intocht van Sinterklaas in Antwerpen. Tom Reynders, als ster, wordt door Annette met veel respect behandeld wat door *u* wordt onderstreept.

- (4a) Tom vraagt om koffie.

#00:06:26 TOM: Trouwens, over zwart gesproken. Kijk, ik wil hem graag zwart en sterk. Zoals de Pieten.

#00:06:33 ANNETTE: Natuurlijk, ja. Als **u** nu aan de boord gaat, dan zorg ik ervoor dat **u** daar heerlijke koffie krijgt. Zwart en straf, zoals uw Pieten.

Lucas, de stagiair, kan echter niet op haar respect rekenen.

- (4b) Annette ergert zich aan Lucas omdat de Zwarte Pieten nog niet aangekomen zijn.

#00:06:52

ANNETTE: Lucas? Lucas de stagiair? Ik sta hier verdomme nog altijd zonder ook maar een Piet. Waar zijn m'n fucking Pieten?

#00:07:03

LUCAS: Ja, we hebben een klein beetje vertraging, denk ik. Ik ben heel dichtbij, echt waar.

#00:07:06

ANNETTE: **Ge** snapt het niet, he?

#00:07:08

LUCAS: Ja, tot zo.

In dit geval conceptualiseert *gij* ook haar irritatie.

De aanspreekvormen die door de collega's worden gebruikt, geven een beeld van onderlinge beroepsverhoudingen. De keuze voor bepaalde aanspreekvormen hangt hier echter niet alleen af van hun positie ten opzichte van elkaar. Het kan ook beïnvloed worden door de formaliteitsgraad van de gegeven situatie. Over het algemeen zijn er in de gesprekken tussen collega's twee tendensen zichtbaar. De collega's die qua beroepspositie gelijkwaardig zijn, spreken elkaar uitsluitend met *gij* aan zelfs als hun contact eenmalig of oppervlakkig is (zoals bijvoorbeeld de interactie van Linda en de andere politieagent in *Dossier K.*). De leidinggevende personages lijken meer vrijheid te hebben bij de keuze van de aanspreekvormen. Hoe hoger een personage zich in beroepshierarchie bevindt, hoe vaker hij of zij met *u* wordt aangesproken en hoe vaker hij of zij zelf *u* gebruikt om de afstand tussen zichzelf en de andere collega's te handhaven (zoals bijvoorbeeld procureur De Bracke met Vincke in *De zaak Alzheimer*). In de praktijk wordt *u* niet zo vaak gebruikt. De leidinggevendenden gebruiken meestal *gij* als ze met hun ondergeschikten praten maar dat betekent niet dat deze vertrouwelijk worden benaderd. Dit kan geïllustreerd worden aan de hand van een gesprek van commissaris Van Parys met Vincke en Freddy.

- (5) Commissaris Van Parys spreekt Vincke en Freddy erop aan dat ze niet goed bezig zijn met het onderzoek in naar de verdwijning van een Antwerpse ambtenaar.

#00:20:53

VAN PARYS: Vincke, kunnen we bij de feiten blijven?

#00:20:55

VINCKE: Met al respect chef, maar dat probeer ik te doen. Als **u** liever zelf het verhoor afneemt? Of zullen we onze vrienden van de rijkswacht hun job laten doen?

[...]

- #00:23:45 VAN PARYS: Weten we al iets over Van Camp?
- #00:23:47 VINCKE: Linda en Coemans zijn daarmee bezig, chef, maar voorlopig geen nieuws, nee.
- #00:23:52 VAN PARYS: Ik heb mevrouw Van Camp nieuws beloofd. Freddy, **ge** hebt het over iemand van de rijkswacht. Ga daar even langs en probeer iets te weten te komen.
- #00:23:58 VINCKE: Wij zijn momenteel wel met iets anders bezig, chef.
- #00:24:01 VAN PARYS: Bieke Cuypers, zeker? Dat dossier dat **ge** achter mijn rug bij Jeugdzorg hebt opgevraagd. Sorry, Vincke, maar die zaak is afgesloten voor ons.

Vincke geeft op zijn beurt de leiding aan Freddy (*De zaak Alzheimer, Dossier K.*), Linda (*De zaak Alzheimer, Dossier K.*), Coemans (*De zaak Alzheimer*) en Cassiers (*Dossier K.*). Op Freddy na, spreken alle collega's over wie hij gezag uitoefent, hem met *u* aan terwijl hij in gesprek met iedereen *gij* gebruikt.

(6) Vincke in gesprek met zijn ondergeschikten.

- #00:40:06 LINDA: Commissaris? Het is zoals **u** dacht. De kogels komen alle twee uit hetzelfde wapen. De vrouw uit de koffer is neergeschoten door de moordenaar van Bieke Cuypers.
- [...]
- #00:42:09 VINCKE: Coemans... hebt **ge** de wagen gecheckt?
- #00:42:11 COEMANS: Affirmatief, commissaris.
- #00:42:14 COEMANS: I am for 69.
- #00:42:18 VINCKE: Nog een ziekere mens dan **gij**, Freddy.

Het is opvallend dat de personages die lagere positie op het werk hebben, hun leidinggevendens soms ook met *gij* aanspreken. In tegenstelling tot de gesprekken waar het ene personage in de gegeven situatie een sterkere positie genoot, impliceert *gij* in dit geval alleen negatieve gevoelens en minachting tegenover de leidinggevendens, zoals bijvoorbeeld in het gesprek van Vincke en majoor De Keyzer (*De zaak Alzheimer*).

- (7) Vincke, Freddy en majoor De Keyzer kunnen met elkaar helemaal niet overweg. In het onderstaande gesprek worden ze informatie geweigerd die ook voor hun zaak relevant lijkt te zijn.

#00:27:36 MAJOOR: Als **ge** informatie wilt over de zaken van de Rijkswacht, willen we die heel graag geven. Maar stuur ons misschien eerst zo'n officieel papierke. Daar zijn **ge** toch heel goed in?

#00:27:45 FREDDY: Sorry, majoor. We wisten echt niet dat jullie konden lezen.

#00:27:49 MAJOOR: Ik wist niet dat **ge** moest leren schieten bij de gerechtelijke. En als **ge** dan toch moet leren schieten, meneer Verstuyft, waarom hebt **ge** dan geen eigen schietbaan?

#00:27:59 VINCKE: Wij hebben jammer genoeg niet de budgetten van de rijkswacht, majoor.

#00:28:02 MAJOOR: Nee, nee, nee, Vincke. Dat is omdat 90% van jullie budget opgaat aan papier.

#00:28:17 FREDDY: Majoor, als ik te veel papier heb verspild, komt **ge** bij ons maar wat halen.

De majoor spreekt Vincke en Freddy met *gij* aan wat niet alleen zijn hogere beroepspositie moet onderstrepen maar ook de minachting die hij voor zijn collega's van de gerechtelijke politie wil tonen. Waarschijnlijk spreken Vincke en Freddy hem om dezelfde reden met *gij* aan.

Het valt op dat de keuze van de aanspreekvormen in de beroepsgerelateerde gesprekken wel afhankelijk kan zijn van de externe factoren, bijvoorbeeld van wat de ondergeschikten op het gegeven moment over hun leidinggevende denken. Bovendien kan *gij*, net zoals *u* met machtsafstand geassocieerd worden.

5.3.2.1.4. Eenmalig/oppervlakkig contact

Het corpus bevat veel interacties van de personages die met elkaar alleen in oppervlakkig of eenmalig contact komen en die met elkaar niets gemeen hebben. Ze verschijnen alleen voor eventjes in elkaars leefwereld, zoals bijvoorbeeld Chris en een mevrouw van de immobiëlen (*Loft*) of Ledda en de verpleegster die voor zijn broer Paolo in het verzorgingshuis zorgt (*De zaak Alzheimer*). In zulke gevallen is *u* de enige aanspreekvorm die gebruikt wordt. Het onderstreept de afstand en gebrek aan vertrouwelijkheid tussen de personages die alleen voor kort met elkaar in aanraking komen.

5.3.2.2. Het beeld van de veranderingen in het netwerk van de sociale relaties

Aparte aandacht moet besteed worden aan de interacties tijdens welke de personages van aanspreekvorm switchen. Zoals al in de beschrijving van de voorgestelde onderzoekscriteria is gesignaleerd, betekent dit dat het karakter van de relatie die de personages met elkaar hebben, aan het veranderen is. Een nieuwe aanspreekvorm staat namelijk gelijk aan een nieuwe status van de ene spreker in de leefwereld van zijn gesprekspartner. De reden die voor de hand ligt is dat de personages elkaar beter leren kennen maar de analyse van de corpusgesprekken laat zien dat er nog twee pragmatische motivaties kunnen zijn voor de verandering van aanspreekvormen tijdens het gesprek. De personages switchen van aanspreekvormen omdat ze iets willen bereiken of omdat ze hun gevoelens door middel van de aangepaste aanspreekvorm willen uitdrukken.

Een duidelijk voorbeeld van zo'n pragmatische verandering waarbij de intenties van het personage een rol spelen, ziet met in *De zaak Alzheimer*. De vrouw van het slachtoffer wil niet met de politie samenwerken maar haar bekentenis is heel hard nodig. Freddy probeert het nog een keer en op dat moment switcht hij van *u* naar meer vertrouwelijk *gij*.

- (1) Freddy probeert mevrouw Seynaeve⁸ nog een keer te overtuigen dat ze moet bekennen.

#00:49:10	FREDDY: Mw. Seynaeve?
#00:49:19	MEVROUW SEYNAEVE: Je bent net een echte.
#00:49:21	FREDDY: De deur stond open.
#00:49:23	MEVROUW SEYNAEVE: Ken je een betere manier om iemand binnen te laten dan?
#00:49:25	FREDDY: Bedankt dat ik langs mocht komen.
#00:49:28	MEVROUW SEYNAEVE: Shoot.
#00:49:30	FREDDY: Kent u Angelo Ledda?
#00:49:34	MEVROUW SEYNAEVE: Nee.
#00:49:35	FREDDY: Bernard Casoni?
#00:49:36	MEVROUW SEYNAEVE: Groot? Blond?
#00:49:38	FREDDY: Donker.
#00:49:42	MEVROUW SEYNAEVE: Ja, zo ken ik er wel een paar. Maar, nee sorry, die naam zegt me niets.

⁸ Het taalgebruik van mevrouw Seynaeve is niet relevant voor het onderzoek omdat ze uit Nederland afkomstig is.

- #00:49:49 FREDDY: Hij belde ons een paar uur geleden met de gsm van uw man. Wat denkt **ge** daarvan?
- #00:49:57 MEVROUW SEYNAEVE: Dat je die misschien eens dringend moet laten afsluiten. Je weet het wel mooi in te kleden.
- #00:49:57 FREDDY: Pardon?
- #00:50:02 MEVROUW SEYNAEVE: Wat denk je nou? Dat ik niet weet wat je komt doen?
- #00:50:04 FREDDY: Mevrouw, ik ben...
- #00:50:07 MEVROUW SEYNAEVE: Wat dacht je? Die kan ik 's lekker tegen de muur aanplakken?
- #00:50:11 FREDDY: Ik denk dat **u** meer weet dan **u** zegt.
- #00:50:14 MEVROUW SEYNAEVE: Oh, je bent een denker. Ik dacht dat je misschien meer een doener was.

Freddy past dus de aanspreekvorm aan en het is opmerkelijk dat hij in deze interactie met een Nederlandse vrouw niet voor *jij* kiest maar toch voor *gij* dat in zijn ogen het meest vertrouwelijk is. De verandering van de aanspreekvorm van een formele naar een vertrouwelijke doelt op de verkleining van de afstand tussen Freddy en mevrouw Seynaeve en op de verwarming van hun relatie. Dit zou hem meer kans geven dat hij de gewenste informatie krijgt. Mevrouw Seynaeve toont echter interesse voor hem op een ongepaste manier. Op dit moment begint Freddy weer *u* te gebruiken van een grotere afstand tussen die twee teruglegt.

Het is ook de bedoeling van Linda om haar contacten met Vincke, haar leidinggevende warmer te maken. Zoals al eerder vermeld, spreekt ze hem altijd met *u* aan. Ze is echter verliefd op hem en als ze het in *Dossier K* bekendmaakt, gebruikt ze voor de eerste keer *gij* in een gesprek met Vincke.

- (2) Linda komt 's avonds naar Vincke om over hun laatste onderzoek te praten.

- #00:23:40 VINCKE: Linda, kom binnen.
- #00:23:42 LINDA: Commissaris. Misschien had ik eerst moeten bellen maar...
- #00:23:44 VINCKE: Nee, natuurlijk niet. Sorry, kom binnen. Iets drinken? Koffie? Ga zitten.
- #00:23:51 LINDA: Commissaris, die lunchreservatie die niet is komen opdagen...
- #00:23:53 VINCKE: Op naam van Vincke, ja.

- #00:23:55 LINDA: Wel, uw naam komt nog drie keer in voor.
- #00:23:58 VINCKE: Ik ben er wel eens gaan eten maar drie keer?
- #00:23:59 LINDA En telkens op 'n dag dat het slachtoffer daar ook gereserveerd heeft.
- #00:24:03 VINCKE: Bij Gaba stond mijn naam ook al op een lijst. De zwarte lijst. Die mannen moesten echt op hun tanden bijten om mij niet ter plekke te fileren.
- #00:24:11 LINDA: **Ge** denkt dat 't met de moord te maken heeft? De lunchafspraken met Vincke... Is het Gaba die u bedreigt?
- #00:24:15 VINCKE: Ik zou niet weten hoe. Misschien zijn er wel twee Vinckes, he.
- #00:24:19 LINDA: Dan word ik helemaal zot.
- #00:24:27 VINCKE: Als dat boek in handen komt van de procureur, dan haalt hij ons van de zaak.
- #00:24:30 LINDA: Ja, dat dacht ik ook al. Dan zal ik het onder in mijn schuif leggen. Wie weet, misschien vergeet ik het wel te registreren.
- #00:24:37 VINCKE: Nee, dat moet **ge** niet doen. Dat kan ik niet echt verlangen van een collega.
- #00:24:40 LINDA: Voor ne collega zou ik dat niet doen.

De bedoeling van Linda is om haar relatie met Vincke intiemer te maken en hem uiteindelijk als liefdespartner krijgen. De aangepaste aanspreekvorm zegt ze Vincke dichter bij zich in haar leefwereld wil en dat ze dichter bij Vincke in zijn leefwereld wil staan.

De intenties spelen ook een grote rol tijdens het verhoor van Vincent in *Loft*. Hij wordt ervan verdacht om een jonge vrouw in zijn loft te hebben vermoord. De observatie van de aanspreekvormen in zijn interactie met de ondervrager en ondervraagster levert wat informatie op.

- (3) Vincent wordt ondervraagd in verband met het vrouwenlichaam dat in zijn loft werd gevonden.

- #00:01:51 VINCENT: Ik heb hier niks mee te maken. Ik meen 't. **Ge** moet mij geloven.
- #00:01:55 ONDERVRAAGSTER: We zouden niks liever willen dan **u** te geloven, meneer Stevens. Maar uwen uitleg is op z'n minst nogal raar.

- #00:02:00 VINCENT: Luister, we zijn geflikt. Alles is in scène gezet.
- #00:02:03 ONDERVRAGER: Dus **ge** zijt erin geluisd? Is dat wat **gij** wilt zeggen? Dat **ge** zelf slachtoffer zijt?
- [...]
- #00:02:18 VINCENT: Is de anderen ondervraagd?
- #00:02:20 ONDERVRAAGSTER: We zijn ermee bezig. Maakt u geen zorgen.
- #00:02:20 ONDERVRAGER: Dus alles is een groot complot, als ik het goed begrijp? Waarom maakt **ge** 't **u** niet gemakkelijk en bekent **ge**?
- #00:02:30 ONDERVRAAGSTER: Kan **u** nog 's vertellen wat er vanmorgen gebeurd is?
- #00:02:33 VINCENT: Nog 's?
- #00:02:34 ONDERVRAAGSTER: Nog 's, meneer Stevens. Van het begin, als **ge** zo vriendelijk wilt zijn.

Het is opmerkelijk dat Vincent beide ondervragers alleen met *gij* aanspreekt. Hij wil zich vertrouwelijker voordoen en hoopt dat de politieagenten uiteindelijk zijn bekentenis accepteren. De houding van de ondervrager tegenover Vincent is echter denigrerend wat ook wordt weerspiegeld door *gij*. De ondervraagster pakt het anders aan. Het is namelijk opvallend dat zij van aanspreekvorm verandert. De verandering is van haar kant gemotiveerd ofwel door haar emoties, want ze begint *gij* te gebruiken als ze ook ongeduldig wordt, ofwel door het feit dat ze toch een beetje genegenheid voor Vincent toont. Ze doet hetzelfde tijdens het verhoor van Luc.

Ook procureur De Bracke wordt in de loop van *Dossier K.* ertoe gedwongen om zijn relatie met Vincke aan te passen. Hun interacties, zowel in *De zaak Alzheimer* als in *Dossier K.* verlopen heel formeel, zoals het op het werk hoort. Het gebruik van *u* impliceert de afstand die tussen die twee bestaat vanwege hun ongelijke positie in beroepshiërarchie. In *Dossier K.* bemoeit Vincke zich met de zaak die naar het Albanese milieu leidt. Tegelijk wordt er een grootschalige operatie tegen het Albanese milieu voorbereid en de procureur is zich ervan bewust dat het werk van Vincke en Freddy de actie van de afdeling Georganiseerde Misdad kan verhinderen. Het wordt belangrijk om Vincke ervan te overtuigen dat hij en Freddy moeten gaan samenwerken met majoor De Keyzer. In deze situatie wordt Vincke voor de eerste keer door de procureur met *gij* aangesproken.

- (4) Procureur De Bracke hoopt dat Vincke en Freddy met majoor De Keyzer gaan samenwerken.

#00:35:20

PROCUREUR: Commissaris De Keyzer is op dit moment dé expert in Albanese maffia. De statistieken liegen niet, Vincke. Zijn cel heeft in korte tijd verbluffende resultaten neergezet. Weet **ge** waarom? Omdat hij open staat voor teamwork. Maar goed... Ik weet dat er in het verleden meningsverschillen geweest zijn ... maar ook dat **ge** geen rancuneuze man zijt. Geloof me. **U** kunt zijn expertise goed gebruiken, Vincke.

Door Vincke met *gij* aan te spreken wil de procureur zich meer vertrouwelijk voordoen en Vincke meer als gelijkwaardige collega behandelen. Dit zou hem een grotere kans geven dat Vincke aan zijn verzoek voldoet. Snel switcht de procureur echter terug naar *u* wat vermoedelijk zijn hogere positie weer moet onderstrepen. Vincke wordt door hem weer met *gij* aangesproken net vóór de begrafenis van Linda. Hij heeft sterke bewijzen tegen de procureur die diens carrière kunnen beëindigen. De procureur wordt boos en behandelt Vincke met minachting wat in de verandering van de aanspreekvorm wordt weerspiegeld.

- (5) Procureur De Bracke reageert op het feit dat Vincke sterke bewijzen tegen hem heeft.

#01:47:08

PROCUREUR: **Ge** begint me stilaan de keel uit te hangen, he Vincke. **Ge hebt** iets geprobeerd en bon. Het is mislukt, iedereen is dood. Dus houde [houdt ge] op met die kinderachtige rancune. We zijn hier voor een begrafenis!

#01:47:20

VINCKE: **U** was toch niet van plan om te speeche, meneer de procureur?

#01:47:22

PROCUREUR: Ja, natuurlijk wel. Waarom?

#01:47:24

VINCKE: Ik zou het niet doen. Ik zou wachten tot na de begrafenis, voor de pers. Hier is de tekst.

#01:47:33

PROCUREUR: Mijn kandidatuur als de regeringsadviseur terugtrekken en commissaris De Keyzer ontslaan? **Ge** moet echt naar de dokter, Vincke.

De procureur wordt duidelijk boos en behandelt Vincke met minachting wat door het gebruik van *gij* wordt weegspiegeld.

Ook Freddy (*Frits & Freddy*) uit zijn irritatie door middel van de verandering van de aanspreekvorm als Carlo Muis geen bijbel van hem en zijn broer wil kopen.

- (6) Carlo heeft geen interesse in de bijbels die door Frits en Freddy worden verkocht.

#00:02:55	FREDDY: Dag meneer, goedemiddag
#00:03:05	FREDDY: Het gaat niet goed met deze wereld. Helemaal niet goed zelfs. De mensen zien mekaar niet graag niet meer. Het vertrouwen is weg. Ze zijn bang.
#00:03:14	CARLO: Ja? En wat gaan we daaraan doen?
#00:03:17	FRITS: We zouden graag eens met u willen klappen.
#00:03:20	FREDDY: Over God.
#00:03:24	CARLO: Ik peins niet dat ik daar tijd voor heb.
#00:03:26	FREDDY: Hoe bedoelt u ?
#00:03:27	CARLO: Hoe bedoelt ge ? Welk stuk verstaat ge niet?
#00:03:31	FREDDY: Ah zo. Meneer heeft gene tijd om over God te klappen. Verstaat ge deze stuk? [Haalt een pistool te voorschijn]
#00:03:35	FRITS: Freddy!
#00:03:36	FREDDY: Voor Onzen Lieven Heer moet ge tijd... maken! Oh, oh... Dat zou ik niet doen. Want ik schiet een gat in uwen buik, he kerel, dat uwe kak tot bij de burens tegen de muren plakt!

Hun gesprek begint heel rustig. Frits en Freddy vertellen waarvoor ze komen. Ze spreken Carlo met *u* aan waardoor ze beleefdheid en respect voor de potentiële koper uitdrukken. Het blijkt echter dat Carlo hen niet even beleefd en respectvol wil behandelen. Hij spreekt de broers direct met *gij* aan. De keuze van de aanspreekvorm kan hier ook pragmatisch gemotiveerd zijn: op die manier hebben ze waarschijnlijk meer kans om hun doel te bereiken en een bijbel aan Carlo te verkopen. Carlo spreekt de broers onmiddellijk met *gij* aan. Hij is niet geïnteresseerd in hun bijbel en wil snel van Frits en Freddy af te zijn. De stemming van hun gesprek verandert. Freddy wordt boos. Op dit moment wordt Carlo ook met *gij* aangesproken wat gezien kan worden als conceptualisatie van Freddy's woede.

5.3.3. Diminutieven

Het corpus bevat in totaal 497⁹ verkleinwoorden waarvan 30% (145) met het suffix *-je* wordt gevormd. Zoals al eerder in de criteriabeschrijving gesingnaleerd, zijn verkleinwoorden een handig werktuig aan de hand waarvan men het beeld van de dagelijkse leefwereld kan interpreteren. Diminutieven bieden namelijk verschillende manieren van informatieoverdracht aan waardoor onze perceptie van bepaalde objecten en verschijnselen tot uiting komt. Door middel van een diminutief kan de taalgebruiker onder andere zijn warme of juist negatieve gevoelens uitdrukken, zijn verzoek minder dringend laten klinken enzovoort. Daarom worden diminutieven in dit gedeelte van het onderzoek met oog op hun functie in dagelijkse sociale interacties bekeken waarbij wordt uitgegaan van de taalhandelingen die in het onderzoeksmodel (zie Tabel 8) zijn opgenomen. Daarnaast wordt ook gekeken of beide suffixen dezelfde functies vervullen in verschillende taalhandelingen. Zoals in de vorige hoofdstukken, zal de analyse ook hier gestaafd worden met de meest essentiële voorbeelden uit de corpusgesprekken.

De basisbetekenis duidt op een kind of iets van een klein formaat. Diminutieven die deze functie vervullen zijn echter niet rijk in het corpus. Kind-gerelateerde diminutieven omvatten 20% (97 treffers) van alle diminutieven die relevant voor de analyse waren. Ze hebben betrekking niet alleen op kinderen zelf maar ook op verschillende objecten die net ter sprake kwamen in de gesprekken met kinderen.

(1) Diminutief → kind-gerelateerd

[Jean-Marc ziet zijn dochttertje voor de eerste keer.]

TS2: #00:05:36 JEAN-MARC: Awel, zo'n schattig gerimpeld **molleke**.

[Annelies is net zwanger geworden en brengt Eric op de hoogte. Ze sluit uiteraard aan bij voetbal.]

TS1: #0:05:45 ANNELIES: We krijgen binnenkort een **spitske** bij. Een **priminiemke**. Allez ja, als het een jongske wordt, natuurlijk.

[Vader van Bieke over zijn dochter die als kinderprostitutuee werkt.]

DZA: #00:01:18 VADER VAN BIEKE: Het is een **schatje**, se. Echt waar. Ge gaat content zijn, ik voel het.

⁹ Buiten beschouwing werden de verkleinwoorden gelaten die een deel uitmaken van een vaste uitdrukking of geen tegenhanger hebben zonder diminutiefsuffix, zoals bijvoorbeeld "meisje" of "beetje". Echter, "meiske" en "beeteke" blijken wel een diminerende functie te vervullen.

[Arno is blij dat zijn dochtertje niet verdronken was.]

ZVA: #00:27:37 ARNO: **Prinseske**, ge leeft.

[Anna laat haar zoontje even bij zijn vader.]

ZVA: #00:29:45 ANNA: Dag, **schatke**. Gedraagt ge.

[Annelies over de babyspulletjes die ze met Stef gaat kopen.]

TS1: #00:23:50 ANNELIES: Erik, de Stef kan morgen niet komen sjooten zenne want we gaan **babyspullekes** kopen.

[Katja over moeilijkheden in verband met tandjes krijgen.]

TS2: #00:13:21 KATJA: Nu dat hij **tandjes** krijgt, heeft hij iets meer last van **sljmkes**, zenne.

[Jos in gesprek met zijn dochtertje.]

TS1: #00:24:18 JOS: Geeft gij de **bloemkes** maar aan mama?

[Martha wil dat Pauline iets eet.]

PP: #00:01:57 MARTHA: Kom eerst een **boterhammeke** eten.

De diminutieven die betrekking hebben op een klein formaat zijn nog geringer vertegenwoordigd. Het corpus bevat slechts 33 treffers wat 7% van alle onderzochte diminutieven is. Dit is tevens de kleinste groep.

(2) Diminutief → klein formaat

[Vincke over een klein beukentakje dat hij naast het slachtoffer vond.]

DK: #00:11:33 VINCKE: Nee, nee, in de Kanun is dat sterven als een hond. Een dode moet ge op z'n rug leggen zodat de ziel kan opstijgen. Met een **beukentakske** daarnaast.

[Freddy en het door hem ontvoerde meisje over hun vervoermiddel waarin maar een paar mensen passen.]

FF: #01:02:55 MEISJE: Ik wil de sleutels van dat **buske**.
– FREDDY: Dat **buske** is wel niet van ons.

[Freddy over de behoeftes van een kleine hond.]

FF: #00:05:36 FREDDY: Zo'n beer van een vent die naast zijne vlooiënbal staat te wachten tot ie z'n **kakske** en z'n **pieske** heeft gedaan.

[Bediende bij de slager over een stuk vlees dat Pauline voor Martha moet kopen.]

PP: #00:05:03 BEDIENDE: Roger, een **biefstukske** van 100 frank.

[Pauline verwaart ijsblokjes in haar cola met stenen.]

PP: #00:57:55 PAULETTE: Dat is gene steen. Da's een **ijsblokske**. Dan blijft uwe cola koud.

[Paulette over haar nieuw appartementje dat veel kleiner zal zijn dan haar huis.]

PP: #00:58:52 PAULETTE: Tof **livingske**, goed ingericht **keukentje**.

De aanwezigheid van diminutieven is opvallender in de uitspraken waarin de gevoelens van de personages een rol spelen. In het corpus zijn er in totaal 145 diminutieven die positieve of negatieve gevoelens van de spreker uitdrukken (respectievelijk 73 en 72 treffers). Zulke diminutieven slaan in de eerste plaats op al dan niet materiële objecten uit de naaste omgeving van de spreker.

(3) Diminutief → positief/negatief gevoel

[Pauline, die mentaal gehandicapt is, is bezig ofwel met bloemen water geven ofwel met haar notitieboekje waar ze foto's van bloemen in plakt. Dat boekje is alles voor haar. Ze wil van Paulette een stukje papier met rozen om erin te plakken.]

PP: #00:07:18 PAULETTE: Laat me nu efkes met rust. –
PAULINE: Voor mijn **boekske**.

[Vader van Bieke over het geld dat Vincke moet betalen voor zijn afspraak met het meisje.]

DZA: #00:01:59 VADER VAN BIEKE: En als ge **frankskes** op de tafel legt.

[Petrol over de streekliedjes.]

DHDD: #01:28:14 PETROL: Ze zullen allerlei **liekes** inventariseren in het dialect. Per streek. Verstaat ge? Dus mijn vraag is: kende gij nog van die **liekes**?

[Petrol over drank.]

DHDD: #01:33:57 PETROL: Nee zeggen tegen al de pinten, tegen **jeneverkes** en **portokes**.

[Filip liefkozend over een collega van hem die al te veel heeft gedronken.]

L: #00:15:09

FILIP: Sorry dat m'n **vriendinke** in de champagne gevlogen is. Ik zou u voorstellen. Dat is een collega van op den bureau. En dat is een collega van onder den bureau.

[Jos feliciteert Stef met zijn eerste baby.]

TS1: #00:07:05

JOS: Een **gezinneken**, he. Dat is het mooiste wat er is.

[Luc over de schoonzus van Chris.]

L: #00:23:02

LUC: Kom, Chris, dat ziet er toch een goed **meiske** uit, ge ziet het toch?

[Marnix over een heel aantrekkelijke vrouw die hij net zag.]

L: #00:12:19

MARNIX: Jezus, hebt ge gezien wat een schoon volk hier rondloopt? Amai, m'n frak, zeg. Zie, zie, zie, dat **zwartje**...

[Vader van Vik ergert zich aan zijn zoon omdat hij langs is gekomen alleen om een aanstelling van een vriend aan te vragen.]

TS1: #00:17:17

VADER VAN VIK: Is **bezoekske** afgelopen? Ik heb nog niet eens een knuffel gekregen.

[Freddy vraagt zich af hoe je het best een bmw kan beschadigen. Hij heeft er een hekel aan.]

DZA: #00:19:10

FREDDY: Dat slotroest, zeker bij de goedkope **modellekes** [...]

[Marnix minachtend over de tijdschriften voor vrouwen.]

L: #00:45:57

MARNIX: Ah ja, wat staat er in al die **vrouwenboekskes**? Twee dingen, Anja. Wat een varkens de venten zijn en hoe dat ge ze moet verleiden.

[Astrid ziet de eventuele relatie met de toptennisser Paul niet zitten. Ze laat het hem ironisch weten.]

ZVA: #00:43:56

ASTRID: **Efkes** beleefd aan uw chauffeur gevraagd of hij tot hier kon rijden. Knap, zeg. Dit is gewoon geen goed idee. Ik bedoel, gij hebt drie huizen, gij hebt 300 **vriendinnekes**, minstens.

Een deel van de verkleinwoorden die de gevoelens van de spreker uitdrukken, wordt ook als directe aanspreking gebruikt in interacties met de andere personages. Ze zeggen dus ook wat over de interpersoonlijke relaties die in de films getoond worden. Door middel van een diminutief kan de spreker zijn genegenheid en warme gevoelens tegenover zijn gesprekspartner uitdrukken.

(3b) Diminutief → positief gevoel: aanspreking

[De aalmoezenier in verpleeghuis ziet dat Vincke op bezoek is bij Paolo, de broer van Ledda. Paolo heeft alzheimer en is er zich eigenlijk niet meer van bewust wat er om hem heen gebeurt.]

DZA: #01:09:34 AALMOEZENIER: **Paoloke**, bezoek, jongen?

[Erik probeert Annelies te troosten nadat Stef vreemd is gegaan.]

TS1: #00:59:12 ERIC: Annelies? **Annelieske**, gaat het?

[Vicky lacht dat ze haar man zal temmen.]

L: #00:24:10 VICKY: Dat weet ik. Ik zal hem wel temmen, hé, **schatke**.

Ter vergelijking kan men kijken naar de verkleinwoorden die ook aansprekingen zijn die in negatieve uitspraken worden gebruikt. Het lijkt erop dat het niet hun bedoeling is om de negatieve gevoelens tegenover de gesprekspartner uit te drukken maar juist de negatieve toon van de hele uitspraak te verzachten.

(4a) Diminutief → negatief gevoel: aanspreking

[Chris reageert op het lastige gedrag van zijn vrouw die duidelijk laat zien dat ze van zijn feestje niet geniet.]

L: #00:32:12 CHRIS: **Schatke**¹⁰, kunt ge toch een beetje enthousiasme tonen?

[Anja maakt duidelijk dat ze echt lang op haar collega stond te wachten.]

L: #00:46:22 ANJA: Vijf minuten? Sarah, **schateke**, ik sta hier potverdikke al 'n uur op u te wachten. Tis geluk dat ik hier gesponsord word.

¹⁰ In het corpus wordt "schatje" ook een paar keer gebruikt. De vraag die in verband daarmee verschijnt is of de taalgebruikers "schatke" anders dan "schatje" zouden aanvoelen. Via discussies met de moedertaalsprekers werd vernomen dat het ofwel regionaal gemotiveerd is (in sommige dialecten is *-ke* meer gangbaar omdat het van oorsprong daar thuis-hoort; in de andere dialecten is *-ke* daarentegen doorgedrongen dankzij de supraregionale verspreiding van tussentaal) ofwel sociolinguïstisch gemotiveerd. Het is wel mogelijk dat bijvoorbeeld "schatje" vaker door vrouwen en "schatke" vaker door mannen wordt gebruikt. Daar bestaat echter geen studie over.

Hoe Chris en Anja het gedrag van Ellen en Sarah beoordelen, klinkt dankzij verkleinwoord minder bot.

Het is opvallend dat de rest van de onderzochte diminutieven (222 treffers wat 45% van het gehele aantal verkleinwoorden die wel geschikt voor de analyse waren) doelt op de verzachting van de lading die in de uitspraak zit. Dit kan goed geïllustreerd worden aan de hand de uitspraak van Jos (*Team Spirit 2*) die tijdens het voetballen een ongeluk heeft gehad en vertelt in het ziekenhuis aan zijn vrouw wat er gebeurt was: “Ik ben gewoon van een trapke gevallen” (00:37:37#). Het diminutief laat zijn beschrijving heel onschuldig klinken en suggereert dat er niets ernstigs gebeurt is. Het feit is echter dat Jos nu een ernstig probleem heeft met zijn werwelkolom en zijn blaas niet meer kan controleren. Hij stelt de hele situatie minder ernstig dan het werkelijk is waardoor zijn vrouw zich misschien minder zorgen zal maken. Zo’n verzachting kan niet alleen betrekking hebben op de ernst van de situatie maar bijvoorbeeld ook op de materiële waarde van een object. Beide gevallen worden goed door de volgende voorbeelden geïllustreerd.

(5) Diminutief → verzachting: algemeen

[Annelies, de vriendin van Stef, vindt het slecht dat hij de hele muur met “Ik hou van Annelies” volverft in plaats van gewoon “sorry” te zeggen.]

TS1: #00:10:26 ANNELIES: Ik had toen liever een klein **briefke** met “sorry”.

[Stef is vreemd gegaan op het kamp van zijn voetbalploeg en Annelies heeft hem gedumpt. Erik probeert haar te overtuigen dat ze hem toch nog een kans kan geven. Hij vertelt hoe de dingen op kamp lopen.]

TS1: #00:58:03 ERIC: Ge zit samen in een **bungalowke** met vrienden, ge drinkt wat, ge zevent wat, ge komt wel **meiskes** tegen [...]

[Celle is ziek. Gunther wil zijn vader bij diens baas verontschuldigen.]

DHDD: #00:46:20 GUNTHER: Meneer, hier Gunther Strobbe he. Mijn vader kan vandaag niet komen werken. Hij is een **beeteke** ziek.

[Er is een lijk gevonden in de loft en de vrienden die met elkaar de loft in kwestie delen, raken in paniek. Vincent probeert hun emoties tegen te houden.]

L: #00:17:45 VINCENT: Marnix, rustig! Luc, we mogen vooral niet panikereren. We moeten ons **kopke** bijhouden, ja?

[Vincent legt aan zijn vrienden uit met welke bedoeling hij de loft wil houden: een plek hebben waarin hij zijn minnaressen naartoe kan brengen.]

L: #00:16:15

VINCENT: Een **plekske** waar niemand u kan storen, waar ge kunt komen wanneer dat ge maar wilt, met wie dat ge maar wilt. Zou dat niet plezant zijn? Zo'n plaats waar dat ge... Hoe zou ik het zeggen? Tijd kunt stelen.

[Op het trouwfeest van Filip verdeelt Vincent de sleutels van loft onder zijn vrienden.]

L: #00:25:20

VINCENT: De loft is af. Tis een **kadooke** van mij voor jullie allemaal.

Annelies laat Stef dus duidelijk weten dat ze in feite echt niet veel van hem verwachtte als verontschuldiging wat onderstreept wordt door de diminutief. Eriks beschrijving van het kamp ("meiskes" tegenkomen met wie je zevert in een "bungalowke") waar Stef vreemd is gegaan stelt deze gebeurtenis voor als niets van groot belang wat geen grote impact op de relatie van Stef en Annelies zou moeten hebben. Gunthers uitspraak dat zijn vader "een beeteke ziek is" geeft wel een indruk dat er niets ernstigs aan de hand is. Celle ligt echter in bed en vanwege overmatig gebruik van alcohol is hij er niet goed aan toe. Vincent probeert op zijn beurt zijn vrienden gerust te stellen nadat ze een levenloos vrouwenlichaam in hun loft hebben gevonden. Zijn woorden dat ze "hun kopke moeten bijhouden" klinken in deze situatie wat lichtvoetig. Maar als hij daar wat lichter over doet dan ziet de rest ook misschien dat ze niet direct moeten panikereren. In de twee volgende voorbeelden praat Vincent daarentegen over de loft die hij ter beschikking stelt van zijn vrienden zodat ze daar hun minnaressen in alle rust kunnen ontvangen. "Plekske" en "kadooke" suggereren dat het geen 'big deal' is en dat Vincent het zomaar heeft geregeld. Een volledig ingerichte loft is echter toch geen onbeduidend cadeau.

Zo'n tendens tot minimaliseren is vooral in drie soorten taalhandelingen zichtbaar, namelijk in verzoeken, voorstellen en weigeringen. Daar vervullen de verkleinwoorden een pragmatische functie. De verzoeken klinken minder dwingend. Dankzij het verkleinwoord klinken ze alsof de te nemen moeite niet groot is. Zo hebben de sprekers waarschijnlijk ook meer kans dat er aan hun verzoek voldaan zal worden.

(6) Diminutief → verzoek

[Marnix is vreemdgegaan en vraagt Vincent om hulp.]

L: #01:01:00

MARNIX: Vince, kunt gij **efkes** naar haar gaan klappen? Kunt gij niet zeggen... dat ik

haar graag zie en dat die Anja liegt? U zal ze geloven, Vince.

[Stef zal graag de wedstrijd willen bekijken terwijl zijn vriendin over hun trouwfeest wil praten.]

TS1: #00:09:46 STEF: Allez, komaan, ik wil **efkes** kijken hoe dat in Brugge is gegaan.

[Freddy wil graag de auto van zijn burens lenen.]

FF: #00:19:24 FREDDY: Ik heb hem maar **efkes** nodig. Half **uurke**, max.

[De politieagenten zijn Muis aan het surveilleren. Een van hen wil even weg.]

FF: #00:14:39 CHARLIE: Een **kwartierke** kan toch geen kwaad. Daar is toch niets te zien, kom.

[Ledda vraagt aan Vincke om bij zijn volgende bezoek iets voor hem te brengen.]

DZA: #01:39:15 LEDDA: Vincke... Zou ge mij een plezier willen doen? Als ge nog eens komt, breng me dan een **pakske** Stimorol mee.

[Anna probeert haar vader te overtuigen dat ze toch niet veel van hem vraagt tijdens de intocht.]

ZVA: #00:02:20 ANNA: Pa, ik vraag toch niet te veel. Gewoon wat **mandarijnekes**, wat speculaas, een aai over z'n **bolleke**, weet ik veel. Ik zal ervoor zorgen op de eerste rij staan, ja?

“Efkes met Miriam klappen” zou vermoedelijk niet korter duren dan “even met Miriam klappen” of “met Miriam klappen”. “Efkes kijken hoe dan in Brugge is gegaan” wordt vermoedelijk niet korter dan de hele wedstrijd afkijken. “Efkes nodig hebben” is ook niet voor korter dan “even nodig hebben”. “Half uurke” van Freddy duurt ook even lang als “half uur” en “een kwartierke” van Charlie duurt ook even lang als “een kwartier”. Het gebruik van verkleinwoorden in deze gevallen geeft echter een indruk dat de gevraagde activiteiten korter gaan duren en dat ze minder inzet zullen eisen. “Een pakske Stimorol meenemen” is daarentegen even grote moeite als “een pak Stimorol meenemen” enzovoort. Maar juist vanwege diminutieven lijkt het alsof Ledda minder van Vincke vraagt.

Een soortgelijke situatie kan men observeren in voorstellen. Het gebruik van diminutieven geeft daar de indruk dat het uitvoeren van de voorgestelde activiteit niet veel moeite van de spreker vraagt.

(7) Diminutief → voorstel

[Breejen stelt voor dat Nele van de jeugdzorg een kopje koffie met de Strobbes drinkt.]

DHDD: #01:00:01 BREEJEN: Een **kaffeke**? Kleine ga 's...

[Paulette pakt alles wat hun klanten bij haar hebben gekocht.]

PP: #00:06:38 PAULETTE: Ik ga er een schoon **pakske** van maken.

PP: #00:24:19 PAULETTE: Moet ik het in een **zakske** doen?

“Een kaffeke” voorbereiden vraagt even veel moeite als “een koffie”. De kleren die Paulette verkoopt worden niet zomaar gepakt of in plastic tasjes gegooid. Zij doet heel veel moeite om haar pakjes uiterst esthetisch te maken. Zij pakt alles heel zorgvuldig en gebruikt een mooi papier dus zo'n “pakske” van Paulette is niet zomaar “een pakske” wat de diminutieven in haar uitspraken suggereren.

Het laatste soort taalhandelingen waar de diminutieven in vertegenwoordigd zijn, zijn weigeringen die dankzij diminutieven minder bot of hard klinken.

(8) Diminutief → weigering

[Tom wil geen extra aandacht geven aan zijn kleinzoon tijdens de intocht van Sinterklaas.]

ZVA: #00:02:29 TOM: Anna, **meiske**, zo werkt 't niet. Ik kan toch geen uitzonderingen beginnen te maken, zelfs niet voor mijnen kleinzoon.

[Filip heeft genoeg van zijn eigen trouwfeest en heeft geen zin om met zijn vrouw cadeautjes te gaan openen.]

L: #00:24:40 FILIP: Nee schat, ik blijf hier **efkes** bij de vrienden.

[De hotelprostituee is helemaal niet geïnteresseerd in de man die haar volgende klant wil zijn.]

DZA: #00:28:32 PROSTITUEE: Een ander **keertje**, oké?

Tom voelt zich helemaal niet verantwoordelijk voor het mislukte huwelijk van zijn dochter en ziet absoluut geen reden om daardoor extra aandacht aan zijn kleinzoon te schenken. Door middel van “meiske” als extra aanspreking klinkt zijn weigering echter wat zachter. “Nee, ik blijf efkes bij de vrienden” klinkt ook milder dan “Nee, ik blijf bij de vrienden” en geeft ook een indruk dat Filip straks aan het verzoek van zijn vrouw voldoet. Daar is hij echter helemaal niet

van plan en noemt zijn trouwgasten zelfs een “kakvolk”. De prostituee in *De zaak Alzheimer* heeft op haar beurt helemaal geen interesse voor de man die haar volgende klant wil zijn maar haar weigering klinkt alsof ze alleen op dit moment geen interesse voor hem heeft.

Het komt er dus op neer dat diminutieven een multifunctioneel werktuig in dagelijkse sociale interacties zijn. In het corpus beperkt het gebruik van diminutieven zich dus niet tot hun basisbetekenis die met kinderen en kleine formaten te maken heeft. Ze waren rijker vertegenwoordigd als uitdrukking van gevoelens van de sprekers (zowel positief als negatief). Het is echter het meest opvallend dat bijna de helft van het totale aantal diminutieven met de tendens tot verzachting te maken heeft. De personages gebruiken diminutieven om de al dan niet materiële waarde of het belang van de objecten waar ze het over hebben, kleiner te doen lijken en om de ernst van de situatie te camoufleren. Zo'n bedoeling werd ook geobserveerd in drie soorten taalhandelingen, namelijk verzoeken, voorstellen en weigeringen. Die eerste en tweede klinken dan minder dwingend en die laatste minder hard of bot. Op basis daarvan zal men kunnen aannemen dat zo'n samenstelling van juist deze functies van diminutieven is in Vlaanderen, zoals Travis (2004: 252) het noemt, een *cultureel script* in de dagelijkse interacties.

Hoewel er een duidelijke voorkeur voor het suffix *-ke* zichtbaar is, vervullen diminutieven met het suffix *-je* precies dezelfde functies. Zijn aanwezigheid in het corpus kan verklaard worden aan de hand van de fonetische beperkingen die de distributie van *-ke* kent. Vandekerckhove (2005) illustreert dat aan de hand van het Brabantse dialect waar het gebruik van het suffix *-je* tot twee gevallen beperkt is, namelijk woorden die op *-n* eindigen en voorafgegaan door een lange klinker, tweeklank of sjwa, bijvoorbeeld “maantje” en geen “maanke”, en woorden die op *-t* eindigen voorafgegaan door een lange klinker of medeklinker, bijvoorbeeld “straatje” en geen “strateke”. Dit suffix hoort daarentegen van oorsprong niet thuis in de West-Vlaamse dialecten, maar wordt vandaag de dag wel gebruikt door de West-Vlamingen die tussentaal spreken. Aan de hand van het Corpus Gesproken Nederlands concludeert Vandekerckhove (2005) dat het standaardtalige suffix *-je* eveneens vrij goed geïntegreerd is in de informele spreektaal in Vlaanderen. Het feit dat de taalgebruikers, indien mogelijk, toch voor *-ke* kiezen, maakt dit suffix een soort talige exponent van Vlaamse identiteit.

5.3.4. Andere kenmerken van tussentaal

Zoals al in het vierde hoofdstuk vermeld, beschikt tussentaal over veel meer kenmerken dan woordenschat, de aanspreekvorm *gij* en het diminutiefsuffix *-ke* zoals bijvoorbeeld de verbuiging van bezittelijke en aanwijzende

voornaamwoorden (“uwen uitleg” in plaats van “uw uitleg”), de verbuiging van *geen* en de dubbele negatie (“Ik ben gene Strobbe niet meer” in plaats van “Ik been geen Strobbe meer”), de verbuiging van bepaalde en onbepaalde lidwoorden (“ene vinger” in plaats van “een vinger”), het onbepaald lidwoord *ne* (“ne flik” in plaats van “een flik”), een bepaald lidwoord voor mannelijke voornamen (“de Filip” in plaats van “Filip”), een imperatief gevormd met de uitgang *-t* (“Leert me schieten” in plaats van “Leer me schieten”), *voor* gebruikt in plaats van *om* (“Vindt ge dat voor te lachen” in plaats van “Vind je dat om te lachen”). Er worden ook de stapelvormen van de persoonlijke voornaamwoorden gebruikt (bijvoorbeeld “ekik” in plaats van “ik”). Wat de zinsbouw betreft, wordt vaak het extra voegwoord *dat* bij de bijzinnen gebruikt (bijvoorbeeld “Ge weet niet wie dat ik ben” in plaats van “Je weet niet wie ik ben”). Soms wordt ook *gaan* dubbel gebruikt (“Ga ik dood gaan” in plaats van “Ga ik dood”). Als onderwerp wordt soms ook *hem* in plaats van *hij* gebruikt (“Waar is ‘m” in plaats van “Waar is hij”).

Het is twijfelachtig of de bovengenoemde kenmerken van tussentaal van belang zijn voor het onderzoek naar het linguïstische beeld van de dagelijkse leefwereld in Vlaanderen. Ze kunnen wel gezien worden als een soort talige exponent van Vlaamse identiteit. De taalgebruikers zijn er beter vertrouwd mee en daarom kiezen ze juist deze vormen en niet hun standaardtalige tegenhangers. Verder zeggen ze echter niets over hoe de taalgebruikers de wereld om hen heen beschouwen en interpreteren.

Loft.
2008.
Thriller. Regie:
Erik van Looy
(1.194.434
bezoekers)

De Helaasheid
der dingen.
2009.
Tragikomedie.
Regie: Felix van
Groeningen
(454.336
bezoekers)

Zot van A.
2010.
Romantische
komedie.
Regie: Jan
Verheyen
(430.237
bezoekers)

Team Spirit 2.
2003.
Komedie /
drama.
Regie: Jan
Verheyen
(354.920
bezoekers)

Ben X.
2007.
Drama.
Regie: Nic
Balthazar
(315.567
bezoekers)

De zaak
Alzheimer.
2003.
Misdaad.
Regie: Erik
van Looy
(755.559
bezoekers)

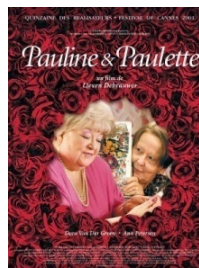
Frits &
Freddy.
2010.
Komedie.
Regie: Guy
Goossens
(445.000
bezoekers)

Dossier K.
2009.
Misdaad.
Regie: Jan
Verheyen
(414.826
bezoekers)

Team Spirit.
2000.
Regie: Jan
Verheyen
(337.033
bezoekers)

Pauline &
Paulette.
2001.
Komedie /
drama.
Regie: Lieven
Debrauwer
(252.370
bezoekers)

Conclusies

In dit proefschrift wordt een poging ondernomen om het linguïstische beeld van de dagelijkse leefwereld in Vlaanderen, zoals die voorgesteld wordt in de filmkunst van de regio, te benaderen aan de hand van de taalstructuren die typerend zijn voor tussentaal. Het onderzoek richt zich dus op de kenmerken van tussentaal die worden bekeken vanuit het perspectief van het beeld van de realiteit dat ze bevatten. Ze worden telkens kwalitatief geanalyseerd met oog op twee niveaus. In de eerste plaats wordt er namelijk gekeken of ze informatie verschaffen hoe een individueel personage de realiteit om hem heen beschouwt. Verder wordt overwogen of de geanalyseerde taalstructuren ook bepaalde communicatiestandaarden of –patronen weerspiegelen die in de Vlaamse samenleving cultureel ‘geworteld’ zijn.

Aan de hand van sociologische werken werd de leefwereld in het eerste hoofdstuk gedefinieerd als dé wereld waarin de mens ‘hier’ en ‘nu’ leeft. Het bestaat uit de interpersoonlijke en spatio-temporele relaties die de mens opbouwt en ervaart. Door middel van taal kan hij zijn individuele perceptie van de realiteit om hem heen uitdrukken en aan de andere leden van zijn gemeenschap doorgeven. Zo draagt elk lid ervan zijn steentje bij aan de constructie van de gemeenschappelijke realiteit en zo ontstaat ook een gemeenschappelijk linguïstisch beeld van de realiteit dat volgens de Poolse etnolinguïsten tevens een cultuurbeeld is dat via de gemeenschappelijke ontwikkeling en ervaring tot stand komt. Door middel van de taal kan de taalgebruiker niet alleen allerlei objecten en personen uit zijn omgeving noemen maar ook de relaties ertussen bepalen. Daarom wordt aangenomen dat de woordenschat onze realiteit *interpreteert* en grammaticale structuren de relaties tussen verschillende elementen ervan *beschrijven*.

Het beeld van de dagelijkse realiteit, dat in dit proefschrift wordt gezocht, berust op de beschouwing van doorsnee sprekers en hun taalgebruik in de alledaagse communicatie. Daarom moet het ook gezocht worden aan de hand van de omgangstaal. Het moet bijgevolg onderzocht worden aan de hand van omgangstaal die als hoofdregister van de gemeenschap in kwestie wordt beschouwd. Het is namelijk alom aanwezig en wordt gebruikt door iedereen: niet alleen in de dagelijkse contacten met familie, vrienden of collega’s maar ook in formele situaties. Verder is de omgangstaal dé taalvariëteit die de grootste emotionele lading bevat. Zo wordt Vlaamse tussentaal gezien. Ze wordt omschreven als supraregionale omgangstaal die voldoet aan de behoeften van de alledaagse communicatie in Vlaanderen. Daarom kan

aangenomen worden dat het linguïstische beeld van de dagelijkse realiteit in Vlaanderen juist aan de hand van tussentaal onderzocht moet worden.

Op basis van de geraadpleegde theoretische werken werd een onderzoeksmodel (cf. Tabel 8) voorgesteld waarin beroep werd gedaan op de eigenschappen van de omgangstaal. Aangezien hetzelfde taalelement afhankelijk van de situatie en/of de taalgebruiker en zijn bedoelingen verschillende manieren van informatieoverdracht kan aanbieden, werd niet alleen rekening gehouden met de semantische laag van het taalgebruik maar ook met zijn pragmatische aspect. Het model omvat de woordenschat die betrekking heeft op het fysieke, materiële en geestelijke aspect van het menselijke leven. Er worden drie thematische hoofdgroepen (de mens, de omgeving en het geestelijke leven) die verder in een paar kleinere subgroepen worden verdeeld. De thematische groepen werden beperkt tot de groepen die relevant zijn voor de corpusgesprekken. In pragmatisch opzicht wordt geopteerd voor de analyse van verschillende soorten taalhandelingen die in de corpusgesprekken aan bod komen, zoals bijvoorbeeld verzoek, weigering, voorstel enzovoort. Hier werd vooral gekeken hoe en door middel van welke taalelementen de bedoelingen, behoeften of waarderingen van de taalgebruiker worden uitgedrukt.

Aangezien tussentaal maar een variëteit van het Nederlands is en over een beperkt aantal eigenaardige kenmerken beschikt, is het bereik van het onderzoek per se beperkt. Het linguïstische beeld van de Vlaamse dagelijkse realiteit zal immers op zich nooit uitsluitend op tussentaal berusten. Voor elk tussentalig exponent die de spatio-temporele en interpersoonlijke relaties in Vlaanderen beschrijft, bestaat er een standaardtalige tegenhanger. Daar komt nog bij dat de taalgebruiker tegelijk meer dan één taalvariëteit kan gebruiken en constant aan het switchen is tussen verschillende taalvariëteiten. De vraag is dus niet wat voor een beeld van de Vlaamse dagelijkse realiteit in tussentaal ontstaat maar eerder welk 'stukje' realiteit door welke kenmerken van tussentaal wordt weerspiegeld. Op basis van de geraadpleegde theoretische werken van de Poolse etnolinguïsten werd vastgesteld dat de kenmerken van tussentaal die relevant voor het onderzoek zullen zijn, zijn vooral lexicon, aanspreekvormen, diminutieven en tot slot eventueel andere morfologische eigenaardigheden van tussentaal.

Naar het idee van Bartmiński is de woordenschat het belangrijkste 'ingrediënt' van het linguïstische beeld van de realiteit. De woordenschat die tot de omgangstaal behoort, slaat op de primaire domeinen van het dagelijks leven van een doorsnee taalgebruiker. De analyse van de woordenschat heeft echter niet veel bijgedragen aan het onderzoek. Aan de ene kant ligt dat uiteraard aan de omvang en de inhoud van de corpusgesprekken. Aan de andere kant is dat echter ook een aanwijzing dat woordenschat een belangrijk criterium van een soortgelijk onderzoek is op het niveau van de nationale talen als een geheel maar misschien niet op het niveau van de nationale variëteiten van dezelfde taal.

Het komt erop neer dat het corpus qua woordenschat vrij beperkt materiaal voor de verdere analyse opleverde. De toetsing aan het onderzoeksmodel is slechts gedeeltelijk gelukt. Er werd helemaal geen woordenschat aangetroffen die betrekking heeft op de geestelijke sfeer van het menselijke leven. Er zijn wel woorden gevonden die tot twee overige goepen behoren (dus mens en zijn omgeving) maar hun verdere verdeling resulteert niet in omvangrijke subgroepen. Er zijn een paar woorden die als dan niet materiële objecten benoemen die in het dagelijks leven worden gebruikt (bijvoorbeeld levensmiddelen: *appelsien* 'sinaasappel', *confituur* 'jam', *patat* 'aardappel'; kledingstukken: *bot* 'laars', *frak* 'jas', *klak* 'pet', *kleed* 'jurk'; huis en zijn uitrusting: *frigo* 'koelkast', *gazet* 'krant', *tas* 'kopje', transportmiddelen: *camionette* 'vrachtwagen', *velo* 'fiets'), abstracte objecten en verschijnselen (bijvoorbeeld *ambiance* 'sfeer', *goesting* 'zin'), personen met wie de personages in interactie komen (bijvoorbeeld *nonkel* 'oom', *beenhouwer* 'slager', *facteur* 'postbode', *gebuur* 'buur'), activiteiten die al dan niet tijdens sociale interacties worden verricht (bijvoorbeeld *bleiten* 'huilen', *klappen* 'babbelen, praten', *poepen* 'vrijen', *opkuisen* 'schoonmaken', *verschieten* 'schrikken', *noemen* 'heten'). De grootste groep bestaat uit woorden waarmee de personages hun waardering, oordelen en gevoelens konden uitdrukken, zowel positief (bijvoorbeeld *content* 'tevreden', *plezant* 'leuk', *proper* 'schoon', *schoon* 'mooi') als negatief (bijvoorbeeld *miserie* 'ellende', *ambetant* 'vervelend', *zever* 'onzin', *zot* 'gek'). De meeste domeinen die de Vlaamse dagelijkse leefwereld beschrijven, berusten op de woordenschat van de standaardtaal. Om maar op te noemen: woordenschat die de groei van de mens beschrijft ("zijn", "geboren zijn", "groeien", "sterven"), zijn lichaam ("kop", "oog", "hart"), levensmiddelen ("brood", "water", "melk"), kleding ("broek", "hemd", "schoen") enzovoort.

In de volgende stap werd er een poging ondernomen om de socioculturele situering van de personages aan de hand van de pronominale aanspreekvorm te bekijken. Er werd aangenomen dat de aanspreekvormen het netwerk van de sociale relaties weerspiegelen dat de taalgebruikers in hun leefwereld opbouwen en ervaren. Aan de ene kant verschaffen ze informatie hoe de taalgebruiker zijn gesprekspartners beschouwt en categoriseert. Het switchen tussen verschillende aanspreekvormen zegt daarentegen veel over de veranderingen in het netwerk van de sociale relaties die om de taalgebruiker heen bestaat. De keuze voor bepaalde aanspreekvormen is dus niet alleen gemotiveerd door sociolinguïstische variabelen zoals bijvoorbeeld leeftijd of maatschappelijke hiërarchie maar ook pragmatisch. Dat wil zeggen dat de keuze voor bepaalde aanspreekvormen beïnvloed wordt door de intenties van de taalgebruiker.

Aangezien tussentaal over meer pronominale aanspreekvormen in de 2^e persoon enkelvoud beschikt dan het Standaardnederlands (naast *jij* en *u* wordt nog het pronomen *gij* gebruikt), werd met name aandacht aan het

pronomen *gij* besteed. Als uitgangspunt voor de analyse van de corpusgesprekken werd het soort relatie gekozen die de sprekers met elkaar hebben. Een ander mogelijk uitgangspunt was het soort situatie waarin het gesprek plaatsvindt maar het bleek dat de omstandigheden eigenlijk geen invloed hadden op de keuze van de aanspreekvormen. In de eerste plaats werd gekeken naar de structuur van de Vlaamse maatschappij aan de hand van de gesprekken die worden gevoerd binnen familiekring, peer group, op het werkvloer en tijdens eenmalige en/of oppervlakkige interacties. Afhankelijk van de aard van de relatie tussen de sprekers, impliceert *gij* de volgende informatie:

- (1) familiekring: “iemand staat dicht bij mij”
- (2) peer group: “iemand staat (steeds) dicht(er) bij mij” of “iemand staat op hetzelfde niveau als ik”
- (3) werkvloer: “iemand staat op hetzelfde niveau als ik” (bijvoorbeeld bij collega’s met gelijkwaardige functies) of “je staat lager dan ik”

Het standaardtalige *jij* wordt in het corpus nauwelijks geobserveerd. Het zou echter precies hetzelfde als *gij* kunnen betekenen maar impliceert vooral de afstand tussen de sprekers die al dan niet tot dezelfde peer group behoren. De enige vertrouwelijkheid die door *jij* kan worden weergegeven, is de vertrouwelijkheid van de situatie maar niet van de relatie tussen de sprekers. Uiteindelijk impliceert *u* de volgende informatie:

- (1) peer group: “iemand is nog maar net in mijn leefwereld gekomen en we bewaren (nog) afstand” of
- (2) werkvloer: “we staan niet op hetzelfde niveau” of “de situatie vereist dat we elkaar met u aanspreken”
- (3) eenmalig/oppervlakkig contact: “iemand blijft maar even in mijn leefwereld, dus we bewaren afstand”

In de tweede stap werden de veranderingen van de aanspreekvormen tijdens het gesprek onder de loep genomen. De switching betekent dat het karakter van de relatie tussen de personages in kwestie net veranderd is. De status van de ene spreker wordt op die manier aangepast in de leefwereld van zijn gesprekspartner. De nieuwe aanspreekvorm is een linguïstische exponent van die verandering. Als er van *u* naar *gij* wordt gewitcht, dan betekent het dat de relatie tussen twee personages hechter of vertrouwelijker wordt. De corpusgesprekken lieten echter duidelijk zien dat zo’n verandering ook door de intenties van de ene partij gemotiveerd worden. Dat was het geval onder andere in het gesprek tussen Freddy en mevrouw Seynaeve (*De zaak Alzheimer*) en in het gesprek tussen Vincke en procureur De Bracke (*Dossier*

K.). De verandering van de aanspreekvorm was in de tweede plaats gemotiveerd ook door de negatieve gevoelens (afkeer, woede) die de ene spreker op het gegeven moment voor zijn gesprekspartner kreeg zoals bijvoorbeeld in het gesprek van Freddy en Carlo Muis (*Frits & Freddy*).

De voorlaatste fase van het onderzoek richtte zich op de diminutieven en hun sociale functies. Ze werden apart bekeken vanwege hun vermogen tot overdracht van verschillende informatie. Door middel van een diminutief kan de taalgebruiker onder andere zijn warme of juist negatieve gevoelens uitdrukken, zijn verzoek minder dringend te laten klinken enzovoort. Het corpus bevatte in totaal 497 verkleinwoorden die geschikt waren voor de analyse. 30% (145 treffers) daarvan werd met het suffix *-je* gevormd, de rest met het suffix *-ke*. Hoewel er een duidelijke voorkeur voor het suffix *-ke* zichtbaar is, vervullen diminutieven met het suffix *-je* precies dezelfde functies. Er werd geobserveerd dat vrij weinig diminutieven in de corpusgesprekken in hun basisfunctie zijn gebruikt. Slechts 20% (97 treffers) was kind-gerelateerd en nog minder (7%, 33 treffers) duidde op een klein formaat. Ze waren rijker vertegenwoordigd in de uitspraken waar de personages hun gevoelens uitdrukten (73 treffers voor positieve gevoelens en 72 treffers voor negatieve gevoelens). Het is opvallend dat de rest van de onderzochte diminutieven (222 treffers wat 45% van het gehele aantal verkleinwoorden die wel geschikt voor de analyse waren) was bedoeld om de lading van de uitspraak te verzachten. Zo'n verzachting had niet alleen betrekking op de ernst van de situatie (bijvoorbeeld als Jos van *Team Spirit 2* zegt dat hij alleen "van trapke is gevallen" terwijl er een ernstig probleem met zijn wervelkolom is) of op de materiële waarde van een object (bijvoorbeeld als Vincent van *Loft* zegt dat zijn volledig ingerichte loft waar zijn vrienden gebruik kunnen maken, een "kadoo" is). Zo'n tendens tot minimaliseren was vooral in drie soorten taalhandelingen zichtbaar, namelijk in verzoeken, voorstellen en wegeringen. Daar vervulden de verkleinwoorden een pragmatische functie. De verzoeken en voorstellen werden minder dwingend waardoor de spreker een indruk kon krijgen dat de door hem te nemen moeite kleiner is. De wegeringen klonken dankzij het verkleinwoord minder bot en hard. Men kan vermoeden dat zo'n samenstelling van juist deze functies van diminutieven in Vlaanderen, zoals Travis (2004: 252) het noemt, een *culturele script* is in de dagelijkse interacties.

Tot slot werd gekeken naar de andere kenmerken van tussentaal. Op zich kunnen ze wel beschouwd worden als als een soort talige exponent van Vlaamse identiteit. De taalgebruikers zijn er meer vertrouwd mee en daarom kiezen ze juist deze vormen en niet hun standaardtalige tegenhangers. Verder zeggen ze echter niets over hoe de taalgebruikers de wereld om hen heen beschouwen en interpreteren.

Samengevat kan vastgesteld worden dat de rol van tussentaal in de reconstructie van het linguïstische beeld van de dagelijkse realiteit in Vlaanderen vooral op twee aspecten duidt. Ten eerste berust het linguïstische beeld van de sociale structuur grotendeels op aanspreekvorm *gij*. Ten tweede is het opmerkelijk dat taalstructuren die typisch voor tussentaal zijn, vaak op de emotionele sfeer van het leven van de personages slaan. Bij de analyse van de woordenschat had de grootste subgroep juist betrekking op de gevoelens en de emotionele staat. De emoties en gevoelens die de gesprekspartners op het gegeven moment voor elkaar hadden, werden ook door middel van diminutieven en aanspreekvormen geconceptualiseerd.

Er rijzen nog een paar vragen in verband met het verrichte onderzoek en het gebruikte onderzoeksmateriaal. In de eerste plaats kan men zich afvragen in hoeverre de resultaten ervan bepaald zijn door de keuze van juist dit onderzoeksmateriaal. Het lijkt de moeite waard om te overwegen of bijvoorbeeld de analyse van het Corpus Gesproken Nederlands gelijke resultaten zou opleveren, vooral qua woordenschat. Men zou kunnen nagaan of de in het model opgenomen thematische groepen ten eerste precies hetzelfde zouden zijn en ten tweede of ze even omvangrijk zouden zijn. Dit brengt de volgende vraag met zich mee die de woordenschat die als 'typisch tussentaal' wordt beschouwd, in een breder perspectief stelt. Het lijkt interessant om na te gaan op welke domeinen van het menselijke leven deze woordenschat betrekking heeft.

Er rijst ook een vraag in verband met de gebruikte methodologie die tot nu toe alleen op de Slavische talen toegepast is en niet op een variëteit van een pluricentrische Germaanse taal. De analyse van de woordenschat die volgens de Poolse etnolinguïsten het belangrijkste element van soortgelijk onderzoek is, was in geval van tussentaal een zwak punt. Zoals al eerder vermeld, is dat een belangrijk onderzoekscriterium op het niveau van de nationale talen als geheel maar misschien niet op het niveau van de nationale variëteiten van dezelfde taal. De vraag is dus welke andere criteria men zou kunnen toepassen op de variëteiten van pluricentrische talen. Het voorgestelde onderzoeksmodel wordt weliswaar als universeel beschouwd maar dit vraagt verdere toetsing aan materiaal uit andere pluricentrische talen.

Tussentaal i językowy obraz rzeczywistości dnia codziennego we Flandrii. Na podstawie flamandzkich filmów (2000-2010)

Streszczenie

Niniejsza rozprawa doktorska podejmuje próbę przybliżenia językowego obrazu flamandzkiej rzeczywistości dnia codziennego z punktu widzenia struktur językowych typowych dla *tussentaal* (ndl. *tussen* – między + *taal* – język). Wprawdzie problematyka sytuacji językowej we Flandrii była już przedmiotem badań polskich niderlandystów, jednak nigdy jeszcze nie poświęcono całkowitej uwagi flamandzkiemu – w dosłownym tłumaczeniu – międzyjęzykowi. Ze względu na możliwe w języku polskim skojarzenie słowa „międzyjęzyk” z Interlinguą – międzynarodowym sztucznym językiem pomocniczym lub z akwizycją języków obcych, korzystniejsze jest używanie bardziej jednoznacznego terminu niderlandzkiego.

Język niderlandzki należy do języków pluricentrycznych. Tak jak w przypadku języka angielskiego wyróżniamy np. odmianę brytyjską i amerykańską, a w przypadku języka niemieckiego np. niemiecką i austriacką, w odniesieniu do języka niderlandzkiego mówi się o odmianie holenderskiej i belgijskiej. W tym miejscu należałoby jednak wyjaśnić znaczenie terminów „niderlandzki” i „flamandzki”. Pierwszy z nich jest używany w odniesieniu do języka, którym mówi się w dzisiejszej Holandii i Flandrii (niderlandzkojęzycznej części Belgii). Termin „flamandzki” nie jest terminem urzędowym i odnosi się na ogół do dialektów języka niderlandzkiego używanych na terenie Flandrii (analogicznie „holenderski” używa się wobec dialektów języka niderlandzkiego z terenu Holandii). Od 1973 r. „niderlandzki” jest oficjalną nazwą języka urzędowego.

Holandrów i Belgów dzieli coraz większa przepaść kulturowa, mimo iż mówią tym samym językiem. Według belgijskiego językoznawcy Jose Cajota (2012: 53-55) istnieje coraz mniejsza potrzeba wzajemnych kontaktów pomiędzy Holandią a Flandrią, co przekłada się na coraz mniejszą liczbę wspólnych produktów kulturowych. Jest to najbardziej widoczne w przemyśle filmowym – niektóre belgijskie filmy doczekały się swoich holenderskich wersji. Za przykład może posłużyć *Loft* (2008), najbardziej kasowy film w dziejach belgijskiej kinematografii, którego remake wszedł do holenderskich kin w 2010 r. Cajot uznaje to za dowód, że w świetle nowych zjawisk w języku

mówionym Holendrzy i Flamandowie, mają coraz większe trudności ze wzajemnym zrozumieniem.

Tussentaal jest mówioną odmianą języka niderlandzkiego używaną na co dzień we Flandrii. Można spotkać się z różnymi definicjami tego zjawiska: mówiony wariant języka niderlandzkiego, który znajduje się pomiędzy dialektami a językiem standardowym, przy czym bliżej mu do dialektów; niedialektyczny język potoczny używany w nieformalnych okolicznościach. Są jednak i opinie, że *tussentaal* nie powinien być traktowany jako osobny wariant języka z tego względu, że w samym *tussentaal* występuje wciąż ogromne regionalne zróżnicowanie. *Tussentaal* mieszkańca Brabancji będzie się różnił od *tussentaal*, którym posługuje się mieszkaniec Antwerpii. Dokładne rozgraniczenie *tussentaal* od dialektów i języka standardowego staje się więc niemożliwe. Łącząc w sobie cechy tych dwóch systemów, stanowi on swojego rodzaju kontinuum między dialektem a językiem standardowym. Johan de Caluwe (2009: 17) zwraca jednak uwagę na to, że jednostka ciągle 'przełącza się' między poszczególnymi odmianami języka i nie można zaobserwować przypadku, kiedy ktoś posługuje się wyłącznie językiem standardowym albo *tussentaal*. Z uwagi na to, że cechy *tussentaal* mają swoje odpowiedniki w języku standardowym, ich użycie zostaje zatem sprowadzone do *code-switching*.

W licznych opracowaniach, których *tussentaal* doczekał się w Belgii, można znaleźć dokładny opis jego cech. *Tussentaal* odróżnia się od języka standardowego i dialektów na poziomie fonetycznym (np. utrata końcowej spółgłoski przede wszystkim w krótkich słowach typu: *da* (*dat*) 'to', *wa* (*wat*) 'co'; pominięcie inicjalnego „h” jak np. w wyrazach *elemaal* (*helemaal*) 'całkiem', *ik eb* (*ik heb*) 'ja mam'), morfologicznym (np. zmiany w systemie rodzajników określonych i nieokreślonych: *den* (*de*), *ne/nen/e* (*een*)); odmiana zaimków dzierżawczych i wskazujących: *hare hond* (*haar hond*) 'jej pies', *dezen fles* (*deze fles*) 'ta butelka'; zmiany w systemie zaimków osobowych: *gij* (*jij*) 'ty', tworzenie zdrobnień za pomocą przyrostka *-ke*: *meiske* (*meisje*) 'dziewczyna' oraz leksykalnym (np. *ge zijt zot* (*jij bent gek*) 'jesteś szalony'). W tym miejscu trzeba jednak zaznaczyć, że dostępne opisy cech *tussentaal* mają jedynie charakter deskryptywny a nie zaś normatywny.

Z socjologicznego i językoznawczego punktu widzenia *tussentaal* uchodzi za swoisty fenomen. Wprawdzie minęło już ponad dwadzieścia lat odkąd belgijski pisarz i publicysta Geert van Istendael (1989: 108) zwrócił uwagę na nowe zjawisko językowe stanowiące w jego oczach zagrożenie dla zarówno dla dialektów jak i języka standardowego, ale we Flandrii nadal toczy się dyskusja o miejscu *tussentaal* w tamtejszym krajobrazie językowym. Kiedy w 1989 r. pierwsze wydanie *Het Belgisch labyrint* [Belgijski labirynt] ujrzało światło dzienne, *tussentaal* został przedstawiony jako „ułomny uzurpator w wyświechtanych ubraniach” („manke usurpator in kale kleren”): język tych,

którzy zamieszkują nowo wybudowane osiedla i mają o sobie zbyt wysokie mniemanie, aby mówić dialektem. W 2001 VRT, belgijski publiczny nadawca radiowo-telewizyjny, produkujący programy w języku niderlandzkim, rozpoczął kampanię przeciw użyciu *tussentaal*. Świadczy to o silnej pozycji *tussentaal*, ponieważ ta odmiana języka niderlandzkiego jest powszechnie akceptowana przez społeczeństwo (także przez osoby z wykształceniem wyższym). Według VRT używanie *tussentaal* jest znakiem lenistwa, gdyż, jak twierdzi Ruud Hendrickx, doradca językowy stacji VRT (1998), „poprawne mówienie nie wymaga wielkiego wysiłku”.

Tussentaal uznaje się nie tylko za zagrożenie dla dialektów i języka standardowego oraz oznakę lenistwa, ale nawet mówi się wprost, że Flandria go nie potrzebuje. Jednak w tej dyskusji można usłyszeć również głosy neutralne (naturalny bieg zdarzeń w rozwoju języka we Flandrii) oraz pozytywne (wzbogacenie flamandzkiego krajobrazu językowego, znak emancypacji Flamandów). Pomimo przeważających negatywnych opinii *tussentaal* stanowi niewyczerpane źródło inspiracji do badań nie tylko dla rodzimych językoznawców, ale też dla niderlandystów *extra muros*, którzy stykają się z nim w codziennych sytuacjach komunikacyjnych podczas pobytów we Flandrii.

Celem niniejszej dysertacji jest próba przybliżenia z punktu widzenia struktur językowych typowych dla *tussentaal* flamandzkiej rzeczywistości dnia codziennego, przedstawionej w wybranych filmach z tego regionu. Na potrzeby przeprowadzonego badania zestawiono korpus dziesięciu flamandzkich filmów, który w sumie obejmuje prawie 18 godzin (około 83.000 słów) nagrań. Choć ogólnie postrzegany jako forma indywidualnej ekspresji artystycznej, film może być również traktowany jako źródło informacji o panujących stosunkach społecznych (i o językowych manifestacjach tych stosunków). Jako materiału badawczego użyto dialogów, które prowadzą ze sobą bohaterowie. Przy wyborze kierowano się następującymi kryteriami: język – niderlandzki, przedział czasowy – 2000-2010, oglądalność – na podstawie raportu Vlaams Audiovisueel Fonds vzw (Flamandzki Fundusz Audiowizualny) z 2010 r. Na podstawie obranych kryteriów otrzymano następującą listę filmów, zaliczanych do różnych gatunków (od komedii po kryminał i thriller) i poruszających „codzienne” tematy (życie na wsi, perypetie miłosne, działalność amatorskiego koła sportowego, przestępczość, choroba i śmierć itd.):

Loft. 2008. Reż. Erik van Looy (1.194.434 widzów)

De zaak Alzheimer. 2003. Reż. Erik van Looy (755.559 widzów)

De helaasheid der dingen¹. 2009. Reż. Felix van Groeningen (454.336 widzów)

Frits & Freddy. 2010. Reż. Guy Goossens (445.000 widzów)

Zot van A. 2010. Reż. Jan Verheyen (430.237 widzów)

¹ Film dostępny również w Polsce pt. *Boso, ale na rowerze*.

Dossier K. 2009. Reż. Jan Verheyen (414.826 widzów)

Team Spirit 2. 2003. Reż. Jan Verheyen (354.920 widzów)

Team Spirit. 2000. Reż. Jan Verheyen (337.033 widzów)

Ben X. 2007. Reż. Nic Balthazar (315.567 widzów)

Pauline & Paulette. 2001. Reż. Lieven Debrauwer (252.370 widzów)

Badanie skupia się na poszukiwaniu językowych wykładników flamandzkiej rzeczywistości dnia codziennego. Na podstawie dialogów z powyższych filmów podejmuje się próbę wyekscerpowania tych cech *tussentaal*, które budują obraz rzeczywistości lub za pomocą których mówca modeluje rzeczywistość wedle swojej woli i potrzeb.

Perspektywą badawczą prezentowanej rozprawy jest językowy obraz świata zawarty w strukturach językowych *tussentaal*, a jej źródłem inspiracji – prace teoretyczne polskich językoznawców związanych z Lubelską Szkołą Etnolingwistyczną UMCS w Lublinie (Jerzy Bartmiński), Uniwersytetem Wrocławskim (Janusz Anusiewicz, Anna Dąbrowska) i Uniwersytetem Warszawskim (Renata Grzegorzczkova). Wypracowana przez nich metodologia badań nad językowym obrazem świata była do tej pory stosowana do analizy materiału pochodzącego ze słowiańskich języków. Niniejsza dysertacja podejmuje próbę jej zastosowania i sprawdzenia zasadności zaproponowanych przez polskich etnolingwistów metod w odniesieniu do odmiany pluricentrycznego języka germańskiego.

Praca składa się z sześciu rozdziałów, które ze względu na związki tematyczne można postrzegać jako trzy części. W części pierwszej, obejmującej rozdział pierwszy i drugi, zostają zaprezentowane ramy teoretyczne badania. Jej celem jest przybliżenie relacji między językiem, człowiekiem a jego światem życia codziennego (rozdział pierwszy) oraz przedstawienie pojęcia językowego obrazu świata i jego elementów tak, jak zostały one opisane przez wyżej wymienionych polskich językoznawców (rozdział drugi).

Świat życia codziennego człowieka w ujęciu fenomenologicznym i socjologicznym jest definiowany jako świat, w którym człowiek żyje tu i teraz. Jest konstruktem społecznym, który wprawdzie jest człowiekowi niejako dany „z góry”, ale każda jednostka może go modelować wedle własnej woli i potrzeb, między innymi za pomocą języka, który – jak twierdzili Berger i Luckmann (1989[1966]: 22) – służy jednostce za punkt orientacji i wyznacza granice świata, w którym toczy się jej codzienne życie.

Jak pisał duński pragmatyk Jacob Mey (2001: 301-302): „Ubieranie w słowa to proces poprzez który człowiek staje się świadomy swojego świata, a ową świadomość realizuje przez język. Słowa nie są jednak tylko etykietkami przyklejanymi na rzeczy: ubieranie w słowa bazuje na interakcjach z naszym środowiskiem [...]. Świat, który ubieramy w słowa jest ponadto światem ludzi:

użytkownikami języka możemy stać się tylko poprzez jego użycie w społecznym kontekście. Kiedy już język powstał w społecznym środowisku, kiedy już świat został ubrany w słowa, powstaje obraz świata, który ze sobą **dzielimy**". Jeżeli więc język (bądź jego odmiana) jest używany przez daną społeczność, można przyjąć, że rzeczywistość pozajęzykowa, w której **porusza** się jednostka, znajduje odbicie w języku, który za pomocą słownictwa i struktur gramatycznych ją interpretuje i porządkuje. W ten sposób u mówiącego powstaje 'mentalne' odbicie rzeczywistości.

Już w XVIII i XIX w. zwracano uwagę na to, że z każdym językiem bądź jego odmianą może być powiązana odmienna percepcja rzeczywistości. Hamman, Herder czy Humboldt postrzegali język jako pewnego rodzaju model świata lub wynik procesu poznania. Na początku XX w. skoncentrowano się na fakcie, że użycie języka może być zależne od okoliczności kulturowych. Sugestia ścisłego związku pomiędzy językiem a kulturą została rozwinięta w pracach dwóch amerykańskich językoznawców, Sapira i jego ucznia Whorfa. Ich hipoteza (zwana też relatywizmem językowym) głosi, że język jest zależny od kultury i dlatego w większym lub mniejszym stopniu wpływa na sposób myślenia. Otoczenie, w którym dorasta i żyje człowiek, określa jego percepcję rzeczywistości, co odbija się w używanym przez niego języku.

Jak już wspomniano, punkt wyjścia rozważań teoretycznych o językowym obrazie świata stanowi dorobek polskiej etnolingwistyki, którą określa się również jako *etnolingwistyka kognitywna* z tego względu, że stara się połączyć ze sobą antropologiczny i kognitywny aspekt języka.

Badania nad językowym obrazem świata mają w Polsce długą tradycję. Pierwsza definicja pojęcia „językowy obraz świata”, autorstwa Walerego Pisarka, pojawiła się w 1978 r. w *Encyklopedii wiedzy o języku polskim*, a w 1988 r. ukazał się pierwszy numer czasopisma *Etnolingwistyka*.

Bartmiński (2000) definiuje językowy obraz świata jako „obraz mentalny oparty na potocznej wiedzy o świecie, o przedmiotach, zjawiskach i relacjach; obraz utrwalony w języku i dostępny poprzez język, poprzez jego strukturę gramatyczną, a zwłaszcza poprzez jego słownictwo z całym bogactwem znaczeń”. Podkreśla przy tym, że językowy obraz świata jest wspólnym dobrem danej społeczności, które jest wynikiem jej historycznego rozwoju.

Jednostka za pomocą struktur językowych opisuje i interpretuje rzeczywistość, kategoryzuje ją i wartościuje. Za polskimi etnolingwistami przyjmuje się podział na kognitywne i językowe elementy, które wykorzystuje się do rekonstrukcji językowego obrazu świata. Do elementów kognitywnych zaliczają się między innymi punkt widzenia i perspektywa (inny jest obraz świata np. dziecka i osoby z zaburzeniami osobowości), profilowanie pojęć (organizacja semantycznej zawartości w ramach podstawowego znaczenia; przykładowo dla pojęcia *lud* można za Bartmińskim i Brzozowską (2006: 186-188) wyróżnić cztery profile: lud – szlachta, lud – naukowcy, lud – bogacze

oraz lud – władza) oraz wartościowanie (np. poprzez konotacje semantyczne). Do elementów językowych polscy badacze zaliczają słownictwo i struktury gramatyczne. Fleksja może przykładowo dostarczyć informacji o wartościowaniu: słowo *chłop* będzie odebrane neutralnie, ale *chłopy* ironicznie. Ten element będzie jednak słabym punktem zaczepienia przy badaniu języków, które nie mogą się poszczycić tak bogato rozwiniętą fleksją jak języki słowiańskie. Rodzaj gramatyczny będzie miał z kolei wpływ na metaforyzację: *księżyc* z powodu rodzaju jest w języku polskim „odczuwany” jako mężczyzna, a *śmierć* jako kobieta. Słownictwo jest z kolei – jak twierdzi Bartmiński (1992: 40) – klasyfikacją społecznego doświadczenia, która zawiera kluczowe dla danej kultury pojęcia i dlatego wydaje się być najważniejszym składnikiem obrazu świata w języku potocznym. Słownictwo zaliczane do języka potocznego obejmuje bowiem najważniejsze domeny w życiu człowieka.

Oprócz warstwy znaczeniowej (semantycznej) językowy obraz świata posiada także warstwę pragmatyczną, która – w ujęciu Jolanty Maćkiewicz (1999: 8, 52) – polega na takim modelowaniu rzeczywistości, aby jednostka mogła się w niej poruszać. Każdy element językowy oferuje różne sposoby przekazania informacji. Poprzez dobór określonych elementów językowych w wypowiedzi zostaje ona dopasowana do woli i potrzeby mówiącego, którą w zależności od okoliczności może być przykładowo złagodzenie negatywnego stosunku osoby mówiącej czy umniejszenie powagi sytuacji. Aspekt pragmatyczny językowego obrazu świata wydaje się być szczególnie wart przebadania w przypadku języków pluricentrycznych, takich jak niderlandzki.

Na podstawie zebranych prac teoretycznych podjęto próbę opracowania uniwersalnego modelu, na podstawie którego można by badać językowy obraz świata w języku potocznym, w tym również *tussentaal*. Model ten obejmuje zarówno semantyczną, jak i pragmatyczną płaszczyznę językowego obrazu świata. Pod względem semantycznym model analizuje słownictwo w następujących kategoriach: człowiek (wygląd, rodzina, środki niezbędne do życia, ubranie, rozwój, uczucia i stan emocjonalny, relacje międzyludzkie), jego otoczenie (rośliny, zwierzęta, dom, transport, praca i szkoła, urbanizacja, normy społeczne) oraz duchowy aspekt jego życia (religia, szeroko pojęta sztuka i jej artefakty). Niniejszy podział został zainspirowany klasyfikacją domen słownictwa potocznego opracowaną przez Bartmińskiego w artykule „Styl potoczny” i Wysoczańskiego w badaniu obrazu świata w porównaniach zleksykalizowanych. Pod względem pragmatycznym model analizuje następujące akty mowy, określane też jako *operacje społeczne*: prośba, akceptacja, odmowa, ironia, rozkaz, obietnica, propozycja. Przy każdej pozycji należy dodatkowo rozpatrzyć nacechowanie emocjonalne (pozytywne, negatywne) lub jego brak.

Druga część pracy, obejmująca rozdział trzeci i czwarty, podejmuje próbę przedstawienia *tussentaal* na tle klasyfikacji odmian języka (rozdział trzeci) i podsumowanie obecnego stanu wiedzy o tej szczególnej odmianie języka niderlandzkiego (rozdział czwarty).

Dla lepszego zrozumienia specyfiki języka potocznego i specyfiki *tussentaal* jako języka potocznego używanego we Flandrii, który cieszy się społecznym poważaniem, niniejsza praca oferuje przegląd klasyfikacji odmian języka i cech języka potocznego. Następnie przedstawia się pokrótce okoliczności powstania *tussentaal*, jego fonetyczne, morfologiczne i leksykalne cechy oraz opinie na jego temat. Podejmuje się również próbę przybliżenia *tussentaal* z perspektywy socjologii języka. Z analizy domen, w których stwierdza się użycie *tussentaal*, wynika, że tę odmianę języka niderlandzkiego obok języka standardowego można usłyszeć w codziennych konwersacjach, ustnych przekazach w mediach oraz w oświacie. Nie występuje ona natomiast w sytuacjach formalnych i literaturze.

Trzecia część pracy, obejmująca rozdział piąty i stanowiąca jej praktyczną część, koncentruje się na poszukiwaniu językowych wykładników obrazu flamandzkiej rzeczywistości życia codziennego. Po krótkim opisie belgijskiego przemysłu filmowego i poszczególnych filmów składających się na korpus, zostaje zaprezentowany wcześniej omówiony model badawczy. Następny krok stanowi rozważenie, które cechy strukturalne *tussentaal* biorą udział w budowaniu językowego obrazu zaobserwowanych w wybranych filmach relacji przestrzenno-czasowych i interpersonalnych oraz zmian, jakie w nich zachodzą. W tym miejscu trzeba jednak zaznaczyć, że *tussentaal* dysponuje określonym zbiorem cech, a ponadto mówiące jednostki na przemian używają różnych odmian języka. Błędne więc byłoby stwierdzenie, że językowy obraz świata flamandzkiej rzeczywistości dnia codziennego bazuje jedynie na *tussentaal*. W tym wypadku należy więc rozpatrzyć: 1) językowym wykładnikiem której 'części' obrazu flamandzkiej rzeczywistości dnia codziennego są poszczególne cechy *tussentaal* i 2) czy również są środkiem modelowania rzeczywistości (czyli czy np. w zestawieniu z ich alternatywą należącą do języka standardowego spełniają funkcję pragmatyczną).

Analiza materiału badawczego pokazała, że nie wszystkie cechy *tussentaal* mają znaczenie dla przeprowadzonego badania, np. zmiany w systemie rodzajników określonych i nieokreślonych, odmiana zaimków wskazujących i dzierżawczych, tworzenie trybu rozkazującego za pomocą końcówki *-t*, użycie podwójnej negacji. Można jednak stwierdzić, że często występujące w korpusie użycie właśnie tych form, a nie ich odpowiedników z języka standardowego spowodowane jest faktem, że są one postrzegane przez mówiących jako bardziej naturalne. Z jednej strony są więc językowymi wykładnikami flamandzkiej tożsamości, która, bez wątpienia, też jest jednym z elementów tamtejszej rzeczywistości dnia codziennego. Dokładniejszej

analizie zostały natomiast poddane słownictwo, zaimek osobowy *gij* (druga osoba liczby pojedynczej) oraz zdrobnienia.

Pomimo sugestii polskich językoznawców, że słownictwo jest najważniejszym elementem w badaniu językowego obrazu rzeczywistości w języku potocznym, w przypadku *tussentaal* nie wnosi ono zbyt wiele do badania, co w pewnym stopniu jest też spowodowane specyfiką wybranego materiału badawczego. Wśród znalezionej słownictwa wyróżniono przedmioty materialne używane przez człowieka, w tym środki niezbędne do życia (np. *appelsien (sinaasappel)* 'pomarańcza', *confituur (jam)* 'konfitura', *patat (aardappel)* 'ziemniak'), nazwy części garderoby (np. *bot (laars)* 'kozak', *frak (jas)* 'kurtka'), nazwy sprzętów domowych (np. *frigo (koelkast)* 'lodówka', *tas (kop)* „kubek”), nazwy środków transportu (np. *velo (fiets)* 'rower', *camionette (vrachtwagen)* 'ciężarówka') oraz nazwy osób, z którymi człowiek się styka na co dzień (np. *nonkel (oom)* 'wujek', *gebuur (buur)* 'sąsiad'). Osobną grupą są słowa wyrażające uczucia i osądy, zarówno pozytywne (np. *chance (geluk)* 'szczęście', *content (tevreden)* 'zadowolony', *schoon (mooi)* 'ładny') jak i negatywne (np. *ambetant (vervelend)* 'denerwujący', *zot (gek)* 'szalony', *zever (onzin)* 'bzdura'). Patrząc na zaprezentowany model badawczy można powiedzieć, że nie zaobserwowano typowego dla *tussentaal* słownictwa opisującego wygląd zewnętrzny człowieka, socjalne normy czy duchową sferę jego życia, nazywającego rośliny czy zwierzęta znajdujące się w jego otoczeniu.

W następnym kroku podjęto próbę odtworzenia przedstawionej w korpusie sieci relacji interpersonalnych na podstawie analizy użycia zaimków osobowych. Określony sposób zwrotu do adresata wypowiedzi jest uwarunkowany nie tylko hierarchią społeczną, ale również stanem emocjonalnym osoby mówiącej albo celami, które chciałaby osiągnąć. Sposób, w jaki osoba mówiąca zwraca się do swojego rozmówcy, może przykładowo służyć do zwiększenia albo zmniejszenia dystansu między nimi. Analiza form zwrotu do adresata pozwala zrekonstruować językowy obraz sieci relacji społecznych, w centrum której znajduje się jednostka. Innymi słowy analiza dostarcza informacji o tym, jak jednostka postrzega i kategoryzuje otaczające ją osoby i jak sama jest przez nie kategoryzowana i postrzegana. Zmiana formy zwrotu do adresata świadczy o zmianach zachodzących we wzajemnych relacjach.

Tussentaal dysponuje większym niż standardowy niderlandzki inwentarzem zaimków osobowych w drugiej osobie liczby pojedynczej. W standardowym niderlandzkim używane są dwie formy – *jij* 'ty' oraz *u* 'pan/pani'. W *tussentaal* dodatkowo funkcjonuje forma *gij* 'ty'. Mimo, że może być przetłumaczona dokładnie tak samo jak *jij*, postrzegana jest we Flandrii jako bardziej intymna i poufała niż *jij*.

Analiza zawartych w korpusie dialogów zawsze uwzględniała kontekst sytuacji, w której były one prowadzone. W pierwszym rzędzie podjęto próbę odtworzenia struktury społecznej. Dialogi zanalizowano biorąc pod uwagę charakter relacji łączącej rozmawiające ze sobą osoby (pokrewieństwo, przyjaźń, status zawodowy, kontakty jednorazowe i sporadyczne). Na ich podstawie można powiedzieć, że we Flandrii w bezpośredniej, codziennej komunikacji funkcjonują następujące „wzory”. Forma *gij*, w zależności charakteru relacji łączącej dane osoby, była używana w stosunku do osób znajdujących się na tym samym poziomie (np. członkowie rodziny, przyjaciele, koledzy z pracy o takim samym statusie zawodowym) lub na niższym poziomie (np. szef zwracający się do swoich podwładnych, podczas gdy oni w stosunku do niego używali formalnego *u*). Standardowa alternatywa *jij* występuje w korpusie bardzo rzadko i służy do wyrażenia dystansu do adresata wypowiedzi, który np. nie należy do tej samej grupy, co mówca.

Wychodzi się z założenia, że zmiana formy zwrotu do adresata (np. przejście z *u* na *gij*) oznacza zmianę charakteru wzajemnej relacji pomiędzy rozmówcami. W ten sposób zmienia się status i kategoryzacja jednej osoby w codziennej rzeczywistości drugiej. Dopasowany zaimek jest językowym wykładnikiem tej zmiany. Rozmówcy w trakcie rozwoju akcji filmu lepiej się poznają lub wprost przeciwnie – oddalają się od siebie. W niektórych przypadkach zmiana formy zwrotu do adresata była powodowana zamiarami mówcy (np. nagłe użycie bardziej poufnej formy *gij* przez przesłuchującego policjanta, żeby uzyskać zaufanie podejrzanego, a w efekcie skłonić go do złożenia zeznań) lub emocjami (w korpusie jest to najczęściej konceptualizacja wściekłości).

Ostatnią cechą *tussentaal*, którą poddano głębszej analizie, były zdrobnienia. W *tussentaal*, oprócz standardowej końcówki *-je*, można tworzyć zdrobnienia również za pomocą końcówki *-ke*. W korpusie widać wyraźną tendencję do tworzenia zdrobnień za pomocą końcówki *-ke* (70% zdrobnień z końcówką *-ke*, 30% zdrobnień ze standardową końcówką *-je*). Występujące w korpusie zdrobnienia odnosiły się nie tylko do osobników młodych (dzieci, zwierzęta) i niewielkich przedmiotów, ale przede wszystkim miały wartość pragmatyczną – łagodziły między innymi negatywne uczucia i osądy oraz umniejszały wagę prośb i potrzeb, stając się dla mówcy narzędziem służącym do wyrażenia swojej percepcji określonych zjawisk, a nawet środkiem pomocniczym do realizacji swoich celów.

Podsumowując, *tussentaal* w dwojaki sposób bierze udział w rekonstruowaniu flamandzkiej rzeczywistości dnia codziennego. Po pierwsze, odzwierciedla panujące we Flandrii stosunki społeczne i zmiany zachodzące w relacjach między poszczególnymi uczestnikami rozmowy (zaimki osobowe oraz także zdrobnienia). Opisuje też sferę emocjonalną codziennego życia człowieka (duża kategoria słownictwa z pozytywnym i negatywnym ładunkiem

emocjonalnym, konceptualizacja emocji za pomocą zaimków osobowych i zdrobnień). Po drugie, *tussentaal* wydaje się być narzędziem lingwistycznym, za pomocą którego jednostka wyraża zmiany zachodzące w jej świecie życia codziennego i nie chodzi tu tylko o zmiany w jej relacjach z innymi osobami. Za użyciem elementów językowych typowych dla *tussentaal* (pod tym względem analiza korpusu wykazuje wyraźną tendencję ich wyboru) kryją się różnorodne intencje jednostki, zazwyczaj implikowane przez formę zwrotu do adresata albo zdrobnienie.

Tussentaal and the linguistic picture of the everyday life-world in Flanders. Based on Flemish films (2000-2010)

Summary

This dissertation attempts to approach the linguistic picture of Flemish everyday lifeworld from the point of view of the language structures typical for *tussentaal* (*tussen* – between + *taal* – language). Although the doctoral dissertations within the Polish Dutch Studies have already covered the problem of the language situation in Flanders, no full attention has yet been devoted to Flemish – literally – in-between language.

Similarly to English and German, Dutch is a pluricentric language, and as such it has national varieties – the Netherlandic and the Belgian one. As the adjective “Dutch” seems to be primarily associated with the (Northern) Netherlands (The Kingdom of the Netherlands) and “Flemish” with the Southern Netherlands (Flanders), the meaning of these two terms ought to be clarified. “Dutch” is since 1973 the official name of the language spoken in Flanders (the Dutch-speaking part of Belgium) and the Netherlands. The term “Flemish” does not have any official status and refers generally to the local dialects spoken in Flanders.

It is also worth mentioning that the Dutch and the Belgians, even though they speak the same language, share a growing cultural gap. According to the Belgian linguist Jose Cajot (2012: 53-55), there is less and less need for mutual contacts between the Netherlands and Flanders, which results in a smaller amount of shared cultural products. The most evident proof can be found in the film industry, for Belgian movies do not always make it to the cinemas in the Netherlands – there rather would be a remake of a Belgian movie made in the Netherlands and vice versa. For instance, the most successful Belgian movie, *Loft* (2008), saw in 2010 its Dutch version. Cajot recognizes this fact as evidence that, in the light of new developments in the spoken language, the Dutch and the Flemish are encountering increasing difficulties with mutual comprehensibility.

Tussentaal is a spoken variety of Belgian Dutch commonly used in everyday communication. Various definitions of this phenomenon have been delivered so far: a spoken variety of Dutch located between dialects and standard language but standing significantly closer to the dialects; non-

dialectal everyday language used in informal circumstances. There are also opinions that *tussentaal* should not be treated as a separate language variety. It has been pointed out that considering the regional variation within *tussentaal* (*tussentaal* spoken by a resident of Brabant will differ from *tussentaal* spoken by a person from Antwerp), the exact demarcation between *tussentaal*, dialects and standard Dutch becomes impossible. It is a kind of continuum between dialect and standard language, combining features of the two systems. Johan de Caluwe (2009: 17) from the University of Ghent draws attention to the fact that the speakers always “switch” between different language varieties so a situation when someone speaks pure standard language or pure *tussentaal* cannot actually be observed. The features of *tussentaal* have their counterparts in the standard language and their use is therefore reduced to *code-switching*.

Numerous studies on *tussentaal*, which so far have been done in Belgium, provide a detailed description of its features. *Tussentaal* differs from both the standard language and dialects at the phonetic level, e.g. the loss of the final consonant in short words: da (dat) ‘this’ wa (wat) ‘what’, omitting the initial ‘h’ in such words as : elemaal (helemaal) ‘completely’, ik eb (ik heb) ‘I have’. Its morphology is different as well, e.g. changes in definite and indefinite articles: den (de), ne /nen / e (een), declination of possessive pronouns: hare hond (haar hond) ‘her dog’, dezen fles (deze fles) ‘this bottle’, changes in the system of personal pronouns: gij (jij) ‘you’, and diminutive formation with the suffix -ke: meiske (meisje) ‘girl’. Finally, it is also possible to observe differences on the lexical level (e.g. ge zijt zot (jij bent gek) ‘you’re crazy’). However, it has to be noted that those descriptions do not have normative purposes.

From both sociological and linguistic point of view *tussentaal* is regarded as a peculiar phenomenon. Although it has been over twenty years since Belgian writer and journalist Geert van Istendael (1989: 108) drew attention to the new linguistic phenomenon which in his eyes was a threat to both the standard language and the dialects. That is partially why the place of *tussentaal* in the Flemish linguistic landscape is still extensively discussed. When *Het Belgisch labyrint* [The Belgian labyrinth] saw the light of day in 1989, *tussentaal* was presented as lame usurper in worn-out clothes (“manke usurpator in kale kleren”): the language of those who live in newly built areas and consider themselves too good to speak dialect. In 2001, VRT – the Belgian public broadcaster producing radio and television programs in Dutch – launched a campaign against the use of *tussentaal*, but this action only confirmed the strong position of this variety of the Dutch language, for it seems widely accepted by the society (including people with university degrees). According to VRT, the use of *tussentaal* is motivated by laziness,

because, in the words of Ruud Hendrickx (1998), the language advisor of VRT, “correct speaking does not require much effort”.

Not only is *tussentaal* recognized as a threat to the dialects, as well as to the standard language and a sign of laziness, but also widely believed not to be needed in Flanders. In this discussion, however, there are both neutral voices (a natural language development in Flanders) and positive voices (enrichment of the Flemish linguistic landscape, sign of the Flemish emancipation). Despite the prevailing negative opinions, *tussentaal* is a constant source of research inspiration, not only to native linguists, but also to the *extra muros* ones who come into contact with it in everyday situations during their stays in Flanders.

This dissertation aims to approach the Flemish of everyday life reality, as shown in the selected films from that region. The language structures typical for *tussentaal* are its main focal point. For the purposes of this research a corpus of ten Flemish movies has been put together. It includes almost 18 hours of recordings (approximately 83,000 words). A movie may generally be seen as a form of individual expression, but it also reflects social relations. The dialogues which the characters strike up with each other have been used as research material. The choice of the movies has been determined by the criteria of language (Dutch), period (2000-2010), and audience (according to the 2010 report of Vlaams Audiovisueel Fonds vzw [Flemish Audio-visual Fund]) . The following list, which is a cross section of different genres (from comedy to crime and thriller) and everyday issues (rural life, love life, sports, crime, disease and death, etc.), has been generated:

- Loft***¹, 2008. Erik Van Looy (1,194,434 viewers)
De zaak Alzheimer², 2003. Erik Van Looy (755,559 viewers)
De helaasheid der dingen³, 2009. Felix Van Groeningen (454,336 viewers)
Frits & Freddy, 2010. Guy Goossens (445,000 viewers)
Zot van A, 2010. Jan Verheyen (430,237 viewers)
Dossier K, 2009. Jan Verheyen (414,826 viewers)
Team Spirit 2, 2003. Jan Verheyen (354,920 viewers)
Team Spirit. 2000. Jan Verheyen (337,033 viewers)
Ben X. 2007. Nic Balthazar (315,567 viewers)
Pauline & Paulette. 2001. Lieven Debrauwer (252,370 viewers)

¹ The American remake was released in January 2015.

² Distributed abroad as *The Alzheimer Case* or *The Memory of a Killer*. There is an American remake in development.

³ Distributed abroad as *The Misfortunates*. The Belgian entry for the Academy Awards (2010) (category: best foreign language film).

The study's main focus lies in finding the language exponents of the Flemish everyday life reality. On the basis of the movie dialogues, an attempt is made to excerpt those features of *tussentaal* that provide an image of daily reality and by means of which the speaker can model it in accordance with their will and needs.

Research material is examined within the methodological framework of ethnolinguistics, more precisely in accordance with the theoretical works of Polish linguists associated with the Lublin Ethnolinguistic School (Jerzy Bartmiński), University of Wrocław (Janusz Anusiewicz [1946-2000], Anna Dąbrowska) and University of Warsaw (Renata Grzegorzczkova). The methodology developed in their research of the linguistic picture of the world was previously applied to the analysis of material derived from the Slavic languages. This dissertation attempts to verify the validity of the methods proposed by the Polish ethnolinguists with regard to a (variety of) pluricentric Germanic language.

The submitted dissertation consists of three parts. In the first part, which includes the first and second chapter, the theoretical foundation of the research is prepared. Its aim is to approach the relationship between language, human being and their everyday life-world (the first chapter) and to present the concept of the linguistic picture of the world and its elements as they are described by the above-mentioned Polish linguists (the second chapter).

In phenomenological and sociological terms everyday life-world is defined as a world, in which a human being lives here and now. It is a social construct that is given 'in advance', but individuals can adjust it in accordance to their own will and needs, also by language use which – as Berger and Luckmann (1989[1966]: 22) argued – can be seen as a point of orientation and sets the boundaries of our everyday world.

As the Danish pragmatist Jacob Mey (2001: 301-302) stated: "Wording is the process through which humans become aware of their world, and realize this awareness in the form of language. However, words are not just labels we stick on things: the process of wording is based on interaction with our environment. [...] The world we word is, furthermore, a world of people: we can only become language users through the social use of language. Once language is created in the social environment, once the world has been worded, our wording creates a shared world-picture". Therefore, if language (or its variety) is used by the community, one could assume that the reality existing beyond the language is reflected in language's vocabulary and grammatical structures that organize and interpret the reality. In this way thus forming a 'mental' reflection created in the speaker's mind.

Attention was drawn to the fact that each language or its variety may be related to different perceptions of reality already in the eighteenth and nineteenth century attention. Johann Georg Hamman, Johann Gottfried

Herder and Wilhelm von Humboldt saw language as a kind of model of the world or the result of the process of cognition. At the beginning of the twentieth century the fact that the language use of may be affected by cultural circumstances was noticed. Suggesting a close link between language and culture, two American linguists: Edward Sapir and his student Benjamin Lee Whorf, stated that language depends on the culture, and therefore affects the way a human being thinks. The environment in which one grows up and lives determines their perception of reality, which is reflected in the language use.

As mentioned above, the starting point for theoretical pondering on the linguistic picture of the world is the achievement of Polish ethnolinguistics, a discipline also referred to as cognitive ethnolinguistics as it attempts to combine the anthropological and cognitive aspect of language. The research on the linguistic picture of the world has a long tradition in Poland. The first definition of the term „linguistic picture of the world”, by Walery Pisarek, appeared in 1978 in the *Encyklopedia Wiedzy o Języku Polskim* [Encyclopedia of the Polish Language]. In 1988 the first issue of *Etnolingwistyka* [Ethnolinguistics] was printed.

Bartmiński (2000) defines the linguistic picture of the world as a mental picture based on everyday knowledge about the world. The image is fixed in language and accessible through language: through its grammatical structures and especially by its vocabulary. Bartmiński also points out that the linguistic picture of the world is the common good of the community, a result of community's historical development.

It is assumed that the human being describes, interprets, categorizes and evaluates the surrounding reality by means of language structures. Acknowledging the achievements of Polish ethnolinguists, a division of the language structures into cognitive and linguistic elements that are used to reconstruct the picture of the world language shall be adopted. The cognitive elements include, for example, the point of view and perspective (e.g. the linguistic picture of the world from the perspective of a child or someone with personality disorder would be different), profiling concepts (organization of the semantic content within the primary meaning, for example, the concept of the *people* according to Bartmiński and Brzozowska (2006: 186-188) can be divided into four sections: people – nobility, people – scientists, people – the rich and people – authorities) and appreciation (e.g. semantic connotations). The linguistic elements in the view of the Polish researchers include vocabulary and grammatical structures. The inflection can, for instance, provide information about appreciation. This item will be a weak starting point for the study of languages, which do not have a rich inflection like the Slavic languages. Grammatical gender will have an impact on metaphorization: in Polish, the moon is 'perceived' as a man, and death as a woman, due to their grammatical genders. Vocabulary is, in turn – according

to Bartmiński (1992: 40) – a classification of social experience, which includes key concepts for the given culture. Vocabulary seems to be the most important component of the picture of the world in everyday language. The domains included in the vocabulary that is said to belong to everyday language, include the most important aspects of human life.

The linguistic picture of the world has not only a meaning (semantic) layer, but also a pragmatic one which – as Jolanta Maćkiewicz (1999: 8, 52) indicates – is modeled by the human being. Each language structure offers different ways of data transmission. Through the selection of specific language elements the will and the needs of the speaker are implied. Depending on the circumstances it may be, for example, softening of the negative attitude of the speaker or diminishing the seriousness of the situation. The pragmatic aspect of the linguistic picture of the world seems to be particularly worth testing in the case of pluricentric languages, such as Dutch.

On the basis of the collected theoretical works, an attempt is made to develop a universal model that could be used to study the linguistic picture of the world in everyday language, as for example *tussentaal*. The model includes both semantic and pragmatic aspects of the linguistic picture of the world. In terms of semantics, the model analyzes the vocabulary in the following categories: human being (appearance, family, livelihoods, clothing, development, feelings and emotional state, relationships), his/her environment (plants, animals, house, transport, work and school, urbanization, social norms), and the spiritual aspect of his/her life (religion, broadly defined art and its artifacts). This division has been inspired/motivated by everyday vocabulary domain classification developed by Bartmiński in his article “Styl Potoczny” [The Colloquial Style] and by Wysoczański in his study on the linguistic picture of the world as given in the lexicalized comparisons. In terms of pragmatics, the model analyzes the speech acts that are also referred to as *social actions*: request, approval, denial, irony, command, promise, offer. Each item should be analyzed with regard to its emotional load (positive or negative) or lack thereof.

The second part of the thesis, (the third and fourth chapter), attempts to confront *tussentaal* with the classification of the language varieties (chapter three). Further, a summary of the current state of knowledge about this particular variety of Dutch is provided.

For a better understanding of the specificity of colloquial speech in general and *tussentaal* as the colloquial speech in Flanders, this thesis presents an overview of language varieties and features of the colloquial speech. Consequently, a historical background of *tussentaal* development and an overview of its phonetic, morphological and lexical features is provided. Last but not least, the current discussion about the place of *tussentaal* in the Flemish language landscape is briefly summarized. *Tussentaal* shall also be

approached from the perspective of sociology of language. The analysis of the domains in which *tussentaal* is used, shows that this variety functions, next to the standard language, for instance in everyday conversations, spoken media and in education. It is not used, however, in formal situations and literature.

The third part of the dissertation, which includes the fifth chapter, is the practical part of the proposed research and focuses on the search for the linguistic exponents of the Flemish everyday reality. After a brief description of the Belgian film industry and the movies which have been used as corpus material, the research model discussed above is introduced. The next step is to consider which structural features of *tussentaal* take part in 'building' the image of the space-time relationships and interpersonal relationships that are shown in the selected movies, as well as the changes that occur in those relationships. However, at this point it has to be noted that *tussentaal* has a limited amount of features and every single one of them has its counterpart in standard Dutch. Thus, it would be rather problematic to state that the linguistic picture of the Flemish everyday reality is based only on *tussentaal*. In this case, the following has to be considered: 1) which 'parts' of the picture of the Flemish everyday reality are reflected by the features of *tussentaal* and 2) whether they also are a means of modeling of reality (that is, for instance, where in comparison with the standard language alternatives they have a certain pragmatic value).

The analysis of the research material showed that not all features of *tussentaal* are relevant to the proposed study; for example, the changes in articles, demonstratives and possessives, imperative formation with the ending -t or the use of double negation. Nevertheless, it may be concluded that their frequent use in the corpus (rather than their counterparts from the standard language) is caused by the fact that they are more natural to the speakers. This way, they can be seen as the linguistic exponents of the Flemish identity, undoubtedly one of the elements of Flemish everyday reality. Vocabulary, the use of personal pronoun *gij* (second person singular) and diminutive formation ought to be examined more thoroughly.

Despite the Polish linguists' suggestions that the vocabulary is the most important part in the study of the picture of reality in colloquial speech, it does not contribute much to the case of *tussentaal*, a problem partially caused by the specificity of selected research material. Among the vocabulary the contributions to the following domains have been observed: livelihood (e.g. appelsien (sinaasappel) 'orange', confituur (jam) 'jam', patat (aardappel) 'potato'), clothing (e.g. bot (laars) 'boot', frak (jas) 'jacket'), household appliances (e.g. frigo (koelkast) 'fridge', tas (kop) 'cup'), means of transport (e.g. velo (fiets) 'bike', camionette (vrachtwagen) 'truck') and the names of people with whom one is in contact on a daily basis (e.g. nonkel (oom) 'uncle', gebuur (buur) 'neighbor'). Another group is formed by the words expressing

feelings and judgments, both positive (e.g. content (tevreden) 'happy', schoon (mooi) 'nice') and negative (e.g. ambetant (vervelend) 'annoying', zot (gek) 'crazy' zever (onzin) 'crap'). Looking at the presented research model, it can be said that there was no vocabulary typical for *tussentaal* that, for instance, describes the physical appearance, social norms or the spiritual sphere of life.

Subsequently, an attempt is made to restore the network of interpersonal relations as presented in the research material. The form of address is not only conditioned by social hierarchy, but also by the emotional state of the speaker or purposes that he or she would like to achieve. The way speakers address each other can for example contribute to increasing or decreasing the distance between them. The analysis of the forms of address enables the reconstruction of the linguistic picture of the network of social relations, in the middle of which the speakers find themselves. In other words, the analysis provides information on how the speakers perceives and categorizes the persons around them and how they categorize the speakers. Changing the form of address exemplifies changes taking place in the relationship.

Tussentaal has a bigger inventory of the second person singular personal pronouns. The standard Dutch uses two forms – *jij* 'you' and *u* 'you' (formal). In *tussentaal* there is an additional form *gij* 'you'. While it may be translated exactly the same as *jij*, it is 'felt' in Flanders as more confidential and intimate than *jij*.

The context of the situation in which dialogues are conducted is taken into account in the present analysis. Firstly, an attempt is made to reproduce the social structure. The dialogues are analyzed with regard to the nature of the relationship between the speakers (kinship, friendship, professional status, occasional contacts). On this basis it is possible to state that the following 'formulas' can be observed in direct daily communication in Flanders. *Gij*, depending on the relationship between the speakers, has been used in relation to people who are at the same level (e.g. family members, friends, colleagues with the same professional status), or at a lower level (e.g. head addressing his subordinates while they address him in a formal way). *Jij* is very rare in the corpus and is rather used to express the distance to the recipient who does not belong to the same group as the speaker.

It is assumed that the change in the form of address (e.g. from *u* to *gij*) reflects the change in the nature of the relationship between the parties. This way, a change occurs in the status and categorization of one person in the everyday reality of the other person. A matching pronoun is the linguistic exponent of this change. As the plot develops, the characters get to know each other better or – just the opposite – they move away from each other. In some cases, the change in the form of address is caused by the speaker's intentions (e.g. sudden use of more confidential *gij* by the police investigator to obtain

the trust of the suspect and ultimately lead him to testify) or emotions (in the corpus it is mostly the conceptualization of rage).

The last feature of *tussentaal* that became the subject for closer examination are diminutives. The corpus shows a clear tendency to form diminutives with the ending *-ke* (70% diminutives with the ending *-ke*, 30% of diminutives with a standard ending *-je*). The diminutives which appear in the corpus refer not only to children and the small size in general (which is said to be their primary function), but also have a pragmatic value – they soften negative feelings and judgments and diminish the importance of requests and needs, thus becoming a tool by means of which the speakers can express their perception of certain phenomena and achieve their goals.

On the whole, there are two ways of involving *tussentaal* in reconstructing the linguistic picture of the Flemish everyday reality. Firstly, *tussentaal* reflects the prevailing social relations in Flanders and changes in the relationship between the speakers (personal pronouns and also the diminutives). It also describes the emotional realm of everyday human life (large category of vocabulary with positive and negative emotional load, the conceptualization of emotions by means of personal pronouns and diminutives). Secondly, *tussentaal* seems to be a tool by means of which the changes occurring in the everyday life-world of the speaker are reflected and not only the changes in his or her relations with the others. The language elements typical for *tussentaal* (in this respect, the analysis shows a clear tendency for their choice) hide the speaker's intentions, mostly implied by diminutives or the form of address.

Bibliografie

- Absillis, Kevin, Jürgen Jaspers en Sarah van Hoof (eds.). 2012. *De manke usurpator. Over Verkavelingsvlaams*. Gent: Academia Press.
- Ammon, Ulrich. 1989. "Towards a Descriptive Framework for the Status/Function (Social Position) of a Language Within a Country". In: Ulrich Ammon (ed.) *Status and Function of Languages and Language Varieties*. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 21-107.
- Anusiewicz, Janusz. 1991. "Kulturowa teoria języka. Zarys problematyki" *Język a Kultura* 1: 17-31.
- Anusiewicz, Janusz. 1992. "Potoczność jako sposób doświadczania świata i jako postawa wobec świata" *Język a Kultura* 5: 9-21.
- Anusiewicz, Janusz, Anna Dąbrowska en Michael Fleischer. 2000. "Językowy obraz świata i kultura. Projekt koncepcji badawczej" *Język a Kultura* 1: 11-45.
- Auer, Peter. 2005. "Europe's Sociolinguistic Unity, or a Typology of European Dialect/Standard Constellations". In: Nicole Delbecque, Johan van der Auwera en Dirk Geeraerts (eds.) *Perspectives on Variation: Sociolinguistic, Historical, Comparative*. Berlin: Mouton de Gruyter, 7-42.
- Austin, John L. 1962. *How to Do Things with Words?* London: Oxford University Press.
- Badarneh, Muhammad A. 2010. "The Pragmatics of Diminutives in Colloquial Jordanian Arabic" *Journal of Pragmatics* 42: 153-167.
- Bartmiński, Jerzy. 1986. "Czym zajmuje się etnolingwistyka?" *Akcent* 26(4): 16-22.
- Bartmiński, Jerzy. 1992. "Styl potoczny" *Język a Kultura* 5: 37-55.
- Bartmiński, Jerzy. 2000. "Językowy obraz świata jako podstawa tożsamości narodowej". (lezing gehouden op Kongres Kultury Polskiej 2000, Konferencja Przedkongresowa w Poznaniu, 19-21 oktober 2000).
- Bartmiński, Jerzy. 2005. "Etnolingwistyka słowiańska – próba bilansu" *Etnolingwistyka* (16): 9-28.
- Bartmiński, Jerzy. 2006a. "O pojęciu językowego obrazu świata". In: Jerzy Bartmiński (ed.) *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 11-22.
- Bartmiński, Jerzy. 2006b. "Punkt widzenia, perspektywa, językowy obraz świata". In: Jerzy Bartmiński (ed.) *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 76-89.
- Bartmiński, Jerzy. 2006c. "Językowe sposoby porządkowania świata". In: Jerzy Bartmiński (ed.) *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 22-35.
- Bartmiński, Jerzy. 2006d. "Miejsce wartości w językowym obrazie świata". In: Jerzy Bartmiński (ed.) *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 131-151.
- Bartmiński, Jerzy. 2006e. "Definicja kognitywna jako narzędzie opisu konotacji". In: Jerzy Bartmiński (ed.) *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 42-52.

- Bartmiński, Jerzy. 2006f. "Polski stereotyp *matki*". In: Jerzy Bartmiński (ed.) *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 151-167.
- Bartmiński, Jerzy. 2006g. "O profilowaniu pojęć". In: Jerzy Bartmiński (ed.) *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 89-98.
- Bartmiński, Jerzy. 2009a. "O problemach etnolingwistyki z perspektywy lubelskiej". (<http://www.ethnolinguistica-slavica.org>) (laatst geraadpleegd op 13.06.2012).
- Bartmiński, Jerzy. 2009b. "Jakie wartości tworzą językowy obraz świata Słowian". (<http://www.rastko.rs/rastko/delo/13523>) (laatst geraadpleegd op 21.06.2012).
- Bartmiński, Jerzy. 2010. "Linguistic Worldview as a Problem of Cognitive Ethnolinguistic"/ (<http://www.ethnolinguistica-slavica.org>) (laatst geraadpleegd op 13.06.2012).
- Bartmiński, Jerzy. 2012. *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. Sheffield: Equinoxpub.
- Bartmiński, Jerzy en Małgorzata Brzozowska. 2006. "*Lud*. Profile pojęcia i konteksty kulturowe". In: Jerzy Bartmiński (ed.) *Językowe podstawy obrazu świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 186-201.
- Benveniste, Emil. 1980[1974]. "Struktura języka i struktura społeczeństwa". In: Michał Głowiński (ed.) *Język a społeczeństwo*. Warszawa: Czytelnik, 27-40.
- Berger, Peter L. en Thomas Luckmann. 1989[1966]. *The Social Construction of Reality*. New York: Anchor Books.
- Bernstein, Basil. 1980. "Socjolingwistyka a społeczne problemy kształcenia". In: Michał Głowiński (ed.) *Język a społeczeństwo*. Warszawa: Czytelnik, 83-119.
- Biniewicz, Jerzy. 2000. "Kategoryzacja a językowy obraz świata (słownictwo nauk ścisłych)" *Język a Kultura* 13: 115-125.
- Bokszański, Zbigniew, Andrzej Piotrowski en Marek Ziółkowski. 1977. *Socjologia języka*. Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Boon, Toon den en Dirk Geeraerts (eds.). 2005. *Van Dale groot woordenboek van de Nederlandse taal, 14^e editie (CD)*. Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie BV.
- Borkowski, Igor. 2000. "Śmierci tajemnicze wrota. Językowy świat inskrypcji nagrobnych" *Język a Kultura* 13: 343-355.
- Brown, Penelope en Levinson Stephen C. 1987. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Brzozowska, Małgorzata. 2000. "Derywaty onomazjologiczne (asocjacyjne) w językowym obrazie świata" *Język a Kultura* 13: 143-153.
- Bugajski, Marian en Anna Wojciechowska. 2000. "Językowy obraz świata a literatura" *Język a Kultura* 13: 153-161.
- Burzyńska, Anna en Agnieszka Libura. 2000. "Obraz czasu w języku potocznym i naukowym" *Język a Kultura* 13: 131-143.
- Bühler, Karl. 1934. *Sprachtheorie*. Jena: Gustav Fischer.
- Bytniewski, Paweł. 1991. "Język i kultura w koncepcji E. Sapira i B. Whorfa" *Język a Kultura* 2: 11-25.
- Cajot, José. 2012. "Waarom het Verkavelingsvlaams onvermijdelijk was. De ontwikkeling van de omgangstaal in Vlaanderen". In: Kevin Absillis, Jürgen Jaspers en Sarah van Hoof (eds.) *De manke usurpator. Over Verkavelingsvlaams*. Gent: Academia Press, 39-67.
- Caluwe, Johan, de. 2002. "Tien stellingen over de functie en status van tussentaal in Vlaanderen". In: Johan de Caluwe (ed.) *Taalvariatie en taalbeleid: bijdragen aan het beleid in Nederland en Vlaanderen*. Antwerpen/Apeldoorn: Garant, 57-67.
- Caluwe, Johan, de. 2004. "Conflicting Language Conceptions Within the Dutch Speaking Part of Belgium" *Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften. Standardvariationen und*

- Sprachauffassungen in verschiedenen Sprachkulturen.* (http://inst.at/trans/15Nr/06_1/caluwe15.htm) (laatst geraadpleegd op 23.12.2009).
- Caluwe, Johan, de. 2006. "Tussentaal als natuurlijke omgangstaal in Vlaanderen". In: Johan De Caluwe en Magda Devos (eds.) *Structuren in talige variatie in Vlaanderen. Studia Germanica Gandensia. Jaarboek 2006*. Gent: Academia Press, 19-35.
- Caluwe, Johan, de. 2009. "Tussentaal wordt omgangstaal in Vlaanderen" *Nederlandse Taalkunde* 14: 8-25.
- Clair, Robert N. St. 1980. "The Contexts of Language". In: Robert N. St. Clair en Howard Giles (eds.) *The Social and Psychological Contexts of Language*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates Inc, 11-36.
- Dąbrowska, Anna. 2000. "Tę żabę trzeba zjeść. Językowo-kulturowy obraz żaby w polszczyźnie" *Język a Kultura* 13: 181-205.
- Debrabandere, Frans. 2005a. "Een cursus Nederlands voor Vlaamstaligen". *De Standaard* 30 november 2005, 54-55.
- Debrabandere, Frans. 2005b. "Het echec van de ABN-actie in Vlaanderen" *Nederlands van nu* 53: 27-31.
- Deutscher, Guy. 2012[2010]. *Door de bril van de taal. Hoe woorden de wereld kleuren*. Antwerpen: Spectrum.
- Deutscher, Guy. 2010. "Does Your Language Shape How You Think?" *New York Times* Online Edition. 26 augustus 2010. (http://www.nytimes.com/2010/08/29/magazine/29language-t.html?_r=1) (laatst geraadpleegd op 4.06.2012).
- D'hoest, Alexander. 2004. *De verbeelde gemeenschap. 50 jaar Vlaamse tv-fictie en de constructie van een nationale identiteit*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Dressler, Wolfgang en Lavinia Merlini Barbaresi. 2001. "Morphopragmatics of Diminutives and Augmentatives: On the Priority of Pragmatics over Semantics". In: Istvan Kenesei en Robert M. Harnish (eds.) *Perspectives on Semantics, Pragmatics, and Discourse: A Festschrift for Ferenc Kiefer*. Amsterdam: John Benjamins, 43-58.
- Fasold, Ralph. 1990. *The Sociolinguistics of Language*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Ferguson, Charles. 1959. "Diglossia" *Word* 15: 324-340.
- Filar, Dorota. 2000. "Językowy obraz świata a obraz świata w tekście poetyckim" *Język a Kultura* 13: 169-181.
- Fishman, Joshua. 1967. "Bilingualism with and without Diglossia; Diglossia with and without Bilingualism" *Journal of Social Issues* 23: 29-38.
- Furdal, Antoni. 1973. *Klasyfikacja odmian współczesnego języka polskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Geeraerts, Dirk. 2001a. "Een zondagspak? Het Nederlands in Vlaanderen: gedrag, beleid, attitudes" *Ons Erfdeel* 44: 337-344.
- Geeraerts, Dirk. 2001b. "Everyday Language in the Media: The Case of Belgian Dutch Soap Series". In: Matthias Kammerer (ed.) *Sprache im Alltag. Beiträge zu neuen Perspektiven in der Linguistik Herbert Ernst Wiegand zum 65. Geburtstag gewidmet*. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 281-291.
- Geeraerts, Dirk. 2002. "De 19de eeuw als lexicale breuklijn" *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 112: 489-507.
- Geeraerts Dirk, Stefan Grondelaers en Dirk Speelman. 1999. *Convergentie en divergentie in de Nederlandse woordenschat. Een onderzoek naar kleding- en voetbaltermen*. Amsterdam: Mertens Instituut.
- Geeraerts, Dirk, An Penne en Veerle Vanswegenoven. 2000. "Thuis-taal en Familie-taal. Taalgebruik in Vlaamse soaps". In: Steven Gillis, Jan Nuyts en Johan Taeldeman

- (eds.) *Met taal om de tuin geleid. Opstellen voor Georges de Schutter*. Antwerpen: Universitaire Instelling Antwerpen, 161-170.
- Gijssel, Sofie van, Dirk Geeraerts en Dirk Speelman. 2004. "A Functional Analysis of the Linguistic Variation in Flemish Spoken Commercial". In: Gérald Purnelle, Cédric Fairon en Anne Dister (eds.) *Le poids des mots. Proceedings of the 7th International Conference on the Statistical Analysis of Textual Data*. Louvain-la-Neuve: Presses Universitaires de Louvain, 1136-1144.
- Głowiński, Michał. 1986. "Wartościowanie w badaniach literackich a język potoczny". In: Stefan Sawicki en Władysław Panas (eds.) *O wartościowaniu w badaniach literackich*. Lublin: TN KUL, 179-195.
- Goossens, Jan. 2000. "De toekomst van het Nederlands in Vlaanderen" *Ons Erfdeel* 43: 3-13.
- Grabias, Stanisław. 2003. *Język w zachowaniach społecznych*. Lublin: Wydawnictwo UMCS.
- Grace, George William. 1987. *The Linguistic Construction of Reality*. New York: Croom Helm.
- Grondelaers, Stefan, Hilde Van Aken, Dirk Speelman en Dirk Geeraerts. 2001. "Inhoudswoorden en preposities als standaardiseringsindicatoren. De diachrone en synchrone status van het Belgische Nederlands" *Nederlandse Taalkunde* 6: 179-202.
- Grzegorzczkova, Renata. 1991. "Rola języka w tworzeniu kultury umysłowej" *Język a Kultura* 1: 61-73.
- Grzegorzczkova, Renata. 1999. "Pojęcie językowego obrazu świata". In: Jerzy Bartmiński (ed.) *Językowy obraz świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 39-46.
- Grzegorzczkova, Renata. 2001[1990]. *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gumperz, John J. en Stephen C. Levinson (eds.). 1996. *Rethinking the Linguistic Relativity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Halliday, Michael A.K. 1971. "Language in a Social Perspective" *Educational Review* 23(3): 165-188.
- Halliday, Michael A.K. 1975. *Learning How to Mean*. London: Edward Arnold.
- Handke, Kwiryna. 2008. *Socjologia języka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Hendrickx, Ruud. 1998. *Het Taalcharter*. (http://vrttaal.net/taaldatabanken_master/taalbeleid/taalcharter.shtml) (laatst geraapleegd op 10.04.2013).
- Husserl, Edmund. 1973[1948]. *Experience and Judgment: Investigations in a Genealogy of Logic*. Evanston: Northwestern University Press.
- Hymes, Dell. 1967. "Models of the Interaction of Language and Social Setting" *Journal of Social Issues* 23(2): 8-28.
- Impe, Leen en Dirk Speelman. 2008. "Vlamingen en hun (tussen)taal: een attitudineel mixed guise-onderzoek" *Handelingen Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal-en Letterkunde en Geschiedenis* 61: 109-128.
- Istendael, Geert van. 1989. *Het Belgisch labyrint*. Amsterdam: Arbeiderspers.
- Janssens, Guy en Ann Marynissen. 2005. *Het Nederlands vroeger en nu*. Leuven: ACCO.
- Jaspers, Jürgen. 2001. "Het Vlaamse stigma: Over tussentaal en normativiteit" *Taal & Tongval* 53: 129-153.
- Kiklewicz, Aleksander. 2006. "Pragmatyczne aspekty językowego obrazu świata". In: Aleksander Kiklewicz (ed.) *Język, komunikacja, wiedza*. Mińsk: Prawa Ekonimika, 319-339.
- Kloss, Heinz. 1967. "Abstand languages and Ausbau languages" *Anthropological Linguistics* 9(7): 29-41.
- Labov, William. 2006[1966]. *The Social Stratification of English in New York. Second Edition*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Lakoff, George en Mark Johnson. 2010[1980]. *Metafory w naszym życiu*. Warszawa: Aletheia.
- Lakoff, George. 1987. *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Lewiński, Piotr. 2000. "Obraz świata w reklamie" *Język a Kultura* 13: 205-215.
- Lefebvre, Henri. 1991. *Critique of Everyday Live. Vol. 1: Introduction*. London & New York: Verso.
- Libura, Maria. 2000. "Jak świat odbija się w gramatyce" *Język a Kultura* 13: 125-131.
- Lucy, John A. 1996. "The Scope of Linguistic Relativity: An Analysis and Review of Empirical Research". In: John J. Gumperz en Stephen C. Levinson (eds.) *Rethinking the Linguistic Relativity*. Cambridge: Cambridge University Press, 37-69.
- Lybaert, Chloé. 2011. "Hoe percipieert een taalkundige leek het Vlaamse taallandschap?" *Handelingen Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* 65: 123-146.
- Łaptos, Józef. 1995. *Historia Belgii*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Maalej, Zouhair. 2010. "Addressing Non-Acquaintances in Tunisian Arabic: A Cognitive-Pragmatic Account" *Intercultural Pragmatics* 7(1): 147-173.
- Maćkiewicz, Jolanta. 1999. "Kategoryzacja a językowy obraz świata". In: Jerzy Bartmiński (ed.) *Językowy obraz świata*. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 47-55.
- Mackey, William F. 1989. "Determining the Status and Function of Languages in Multinational Societies". In: Ulrich Ammon (ed.) *Status and Function of Languages and Language Varieties*. Berlin & New York: Walter de Gruyter, 3-21.
- Meecham, Marjorie en Janie Rees-Miller. 2001. "Language in Social Contexts". In: William O'Grady, John Archibald, Mark Aronoff en Janie Rees-Miller (eds.) *Contemporary Linguistics*. Boston: Bedford/St. Martin's, 537-590.
- Mendoza, Martha. 2005. "Polite Diminutives in Spanish: A Matter of Size?" In: Robin Tolmach Lakoff en Sachiko Ide (eds.) *Broadening the Horizon of Linguistic Politeness*. Amsterdam: John Benjamins, 163-173.
- Mey, Jacob L. 2001. *Pragmatics: An Introduction*. Oxford: Blackwell Publishers.
- Moran, Dermot. 2000. *Introduction to Phenomenology*. New York: Routledge.
- Muhr, Rudolf. 2008. "The Pragmatics of Pluricentric Language: A Comparison Between Austrian German and German German". In: Klaus Schneider en Anne Barron (eds.) *Variational Pragmatics: A Focus on Regional and Varieties in Pluricentric Languages*. Amsterdam: John Benjamins, 211-245.
- Oostendorp, Marc, van. 2004. "Variatielinguïstiek". lezing gehouden aan de Universiteit Leiden op 29 november 2004. (<http://www.vanoostendorp.nl/pdf/variatielinguïstiek.pdf>) (laatst geraadpleegd op 27.09.2012).
- Ouysel, Joris, van. 2012. *Dialectverlies of dialectrevival? Actueel taalgedrag in Vlaanderen*. Gent: Academia Press.
- Pee, Willem. 1936. *Dialectologie der Nederlandsche diminutiva, 2dln*. Gent: Koninklijke Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde.
- Permentier, Ludo. 2003. "Televisienederlands en Schoon Vlaams" *Taalschrift*. 12 december 2003. (<http://taalschrift.org/reportage/000458.html>) (laatst geraadpleegd op 10.09.2009)
- Piętkowa, Romualda. 2007. "Językowy obraz świata i stereotypy a nauczanie języka polskiego". In: Aleksandra Achtelik en Jolanta Tambor (eds.) *Sztuka czy rzemiosło? Nauczyć Polski i polskiego*. Katowice: Gnome, 85-104.
- Pisarek, Walery. 1978. "Językowy obraz świata". In: Stanisław Urbańczyk en Marian Kucała (eds.) *Encyklopedia wiedzy o języku polskim*, 143.

- Plevoets, Koen. 2008. Tussen spreek- en standaardtaal. Een corpusgebaseerd onderzoek naar de situationele, regionale en sociale verspreiding van enkele morfosyntactische verschijnselen uit het gesproken Belgisch-Nederlands. Ongepubliceerde doctorale dissertatie, Katholieke Universiteit Leuven.
- Polański, Kazimierz. 1999. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Puzynina, Jadwiga. 1991. "Jak pracować nad językiem wartości?" *Język a Kultura* 13: 129-139.
- Puzynina, Jadwiga. 1992. *Język wartości*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Quirk, Randolph. 1990. "Language Varieties and Standard Language". In: Sidney Greenbaum en Randolph Quirk (eds.) *A Student's Grammar of English Language*. London: Longman, 97-106.
- Rys, Kathy en Johan Taeldeman. 2007. "Fonologische ingrediënten van Vlaamse tussentaal". In: Dominiek Sandra (ed.) *Tussen taal, spelling en onderwijs: essays bij het emeritaat van Frans Daems*. Gent: Academia Press, 1-10.
- Sawicka, Grażyna. 1994. "Językowy obraz rzeczywistości społecznej i politycznej w graffiti" *Język a kultura* 11: 163-175.
- Schneider, Klaus en Anne Barron. 2008. "Where Pragmatics and Dialectology Meet: Introducing Variational Pragmatics". In: Klaus Schneider en Anne Barron (eds.) *Variational Pragmatics: A Focus on Regional and Varieties in Pluricentric Languages*. John Benjamins: Amsterdam & New York.
- Schipper, Frederik. 1980. Intuïtie en constructie in de filosofie van Husserl en Carnap. Amsterdam: Editions Rodopi N.V.
- Schuhmann, Karl en Barry Smith. 1990. "Elements of Speech Act Theory in the Work of Thomas Reid" *History of Philosophy Quarterly* 7: 47-66.
- Schutter, Georges de. 1998. "Talen, taalgemeenschappen en taalnormen in Vlaams-België" *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 108(2-3): 227-251.
- Schütz, Alfred en Thomas Luckmann. 1973. *The Structures of the Life-world*. Evanston: North-Western University Press.
- Searle, John R. 1983. *Intentionality: An Essay in the Philosophy of Mind*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, John R. 1996. *The Construction of Social Reality*. London: Penguin Books.
- Slobin, Dan I. 1996. "From 'Thought and Language' to 'Thinking for Speaking'". In: John J. Gumperz en Stephen C. Levinson (eds.) *Rethinking the Linguistic Relativity*. Cambridge: Cambridge University Press, 70-96.
- Sterkenburg, Piet van. 2009. Een kleine taal met grote stem. Hedendaags Nederlands, Schiedam: Scriptum.
- Tabakowska, Elżbieta. 2001. *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*. Kraków: Wydawnictwo Oddziału Polskiej Akademii Nauk.
- Taeldeman, Johan. 2007. "Het Vlaamse taallandschap verschraalt" *De Standaard* 7-8 juli 2007: 20-21.
- Taeldeman, Johan. 2008. "Zich stabiliserende grammaticale kenmerken in Vlaamse tussentaal" *Taal en Tongval* 60(1): 25-50.
- Taylor, John R. 2001. *Kategorizacja w języku: prototypy w teorii językoznawczej*. Kraków: Universitas.
- Tokarski, Ryszard. 1993, "Słownictwo jako interpretacja świata". In: *Encyklopedia kultury polskiej* deel 2, 335-361.

- Travis, Catherine E. 2004. "The Ethnopragmatics of the Diminutive in Conversational Colombian Spanish" *Intercultural Pragmatics* 1(2): 249-274.
- Trudgill, Peter. 1983. *Sociolinguistics: An Introduction to Language and Society*. Harmondsworth: Penguin Books.
- Underhill, James W. 2011. *Creating Worldviews. Metaphor, Ideology and Language*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Underhill, James W. 2012. *Ethnolinguistics and Cultural Concepts. Truth, Love, Hate and War*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Urbańczyk, Stanisław (ed.). 1994. *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Vandekerckhove, Reinhild. 2004. "Waar zijn je, jij en jou(w) gebleven? Pronominale aanspreekvormen in het gesproken Nederlands van Vlamingen". In: Johan De Caluwe (ed.) *Taeldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal*. Gent: Academia Press, 981-993.
- Vandekerckhove, Reinhild. 2005. "Belgian Dutch versus Netherlandic Dutch: New Patterns of Divergence? On Pronouns of Address and Diminutives" *Multilingua. Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication* 24: 379-397.
- Vandekerckhove, Reinhild. 2006. "Chattaal, tienertaal en taalverandering: (sub)standaardiseringsprocessen" *Handelingen Koninklijke Zuid-Nederlandse Maatschappij voor Taal en Letterkunde en Geschiedenis* 59: 139-158.
- Vandekerckhove, Reinhild. 2007. "Tussentaal as a Source of Change from Below in Belgian Dutch. A Case Study of Substandardization Processes in the Chat Language of Flemish Teenagers". In: Stephan Elspass (ed.) *Germanic Language Histories 'From Below' (1700-2000)*. Berlin: De Gruyter, 189-203.
- Vlaams Audiovisueel Fonds. 2010. *Jaarverslag 2010*.
- Vlaams Woordenboek, (www.vlaamswoordenboek.be) (laatst geraadpleegd op 17.04.2013)
- VRT. 2001. "Tussentaal top vijftien". (http://taal.vrt.be/taaldatabanken_master/taalbeleid/tussentaalcampagne.shtml) (laatst geraadpleegd op 10.9.2009).
- Wania, Iwona. 2003. Językowy obraz kobiety. Na podstawie wybranych polskich i czeskich czasopism dla kobiet. Ongepubliceerde doctoraalscriptie, Universiteit van Olomouc.
- Whorf, Benjamin Lee. 1956a[1941]. "The Relation of Habitual Thought and Behavior to Language". In: John B. Carroll John (ed.) *Language, Thought and Reality. Selected Writings of Benjamin Whorf*. Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology, 134-160.
- Whorf, Benjamin Lee. 1956b[1942]. "Language, Mind and Reality". In: John B. Carroll John (ed.) *Language, Thought and Reality. Selected Writings of Benjamin Whorf*. Massachusetts: Massachusetts Institute of Technology, 246-271.
- Wiercińska, Katarzyna. 2010. "Dialecten, Standaardnederlands en ietske ertussen. Vlaamse tussentaal taalsociologisch benaderd". In: Engelbrecht, Wilken en Hamers Bas (eds.) *Acta Universitatis Palackianae Olomouensis. Neerlandica V*. Olomouc: Univerzita Palackeho Olomouci, 245-255.
- Wierzbicka, Anna. 1991. *Cross-cultural Pragmatics: The Semantics of Human Interaction*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Wierzbicka, Anna. 1992. *Semantics, Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-Specific Configurations*. Oxford: Oxford University Press.
- Wilkoń, Aleksander. 1987. *Typologia odmian językowych współczesnej polszczyzny*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Willemyns, Roland. 2005. "Verkavelingsbrabants. Werkt het integratiemodel ook voor tussentaal?" *Neerlandica Extra Muros* 43: 27-40.

- Willemys, Roland en Wim Daniëls. 2003. Het verhaal van het Vlaams. De geschiedenis van het Nederlands in de Zuidelijke Nederlanden. Antwerpen: Standaard Uitgeverij.
- Wysoczański, Włodzimierz. 2006. Językowy obraz świata w porównaniach zleksykalizowanych. Na materiale wybranych języków. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Zgółka, Tadeusz en Halina Zgółka. 2000. "Świat wartości w leksyce ogłoszeń towarzyskich i matrymonialnych" *Język a Kultura* 13: 327-333.
- Zinken, Jorg. 2004. "Metaphors, Stereotypes, and the Linguistic Picture of the World: Impulses from the Ethnolinguistic School of Lublin" *Metaphorik.de* 7: 115-136.
- Zinken, Jorg. 2008. "Linguistic Pictures of the World or Language in the World? Metaphors and Methods in Ethnolinguistic Research" *Etnolingwistyka* 20: 51-62.
- Zinken, Jorg. 2012. "The Ethnolinguistic School of Lublin and Anglo-American Cognitive Linguistics". In: Jerzy Bartmiński (ed.) *Aspects of Cognitive Ethnolinguistics*. Sheffield: Equinox, 2-6.

Films

- Ben X*. 2007. Regie: Nic Balthazar.
- De Helaasheid der dingen*. 2009. Regie: Felix van Groeningen.
- De Zaak Alzheimer*. 2003. Regie: Erik van Looy.
- Dossier K*. 2009. Regie: Jan Verheyen.
- Frits & Freddy*. 2010. Regie: Guy Goossens.
- Loft*. 2008. Regie: Erik van Looy.
- Pauline & Paulette*. 2001. Regie: Lieven Debrauwer.
- Team Spirit 2*. 2003. Regie: Jan Verheyen.
- Team Spirit*. 2000. Regie: Jan Verheyen.
- Zot van A*. 2010. Regie: Jan Verheyen.

Wydział Anglistyki

ISBN 978-83-232-2983-4

